

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

Karina RAČAITYTĖ-KUČIAUSKIENĖ

**KAUNIEČIŲ TAPATYBĖ IR ATMINTIS: GYVENANČIŲJŲ
SOVIETMEČIO RAJONUOSE NARATYVAI
(XX A. VIDURYS – XXI A. PRADŽIA)**

Mokslo daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, Etnologija (H 006)

Kaunas, 2022

Disertacija rengta 2017–2022 m. Vytauto Didžiojo universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui, Klaipėdos universitetui ir Lietuvos istorijos institutui LR švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymu V-574 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinė vadovė:

Prof. dr. **Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė** (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006).

Disertacijos gynimo taryba:

Pirmininkė:

Doc. dr. **Laimutė Anglickienė** (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006).

Nariai:

Doc. dr. **Aurelija Mykolaitytė** (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, Filologija H 004);

Prof. dr. **Lina Petrošienė** (Klaipėdos universitetas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006);

Dr. **Rasa Paukštytė-Šaknienė** (Lietuvos istorijos institutas, Humanitariniai mokslai, Etnologija H 006);

Doc. dr. **Klāvs Sedlenieks** (Rygos Stradinio universitetas (Latvija), Socialiniai mokslai, Sociologija H 005).

Daktaro disertacija bus ginama viešame etnologijos mokslo krypties posėdyje 2022 m. lapkričio 25 d. 11 val. Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto 313 auditorijoje.

Adresas: V. Putvinskio g. 23, 44243 Kaunas, Lietuva.

Daktaro disertacijos santrauka išsiųsta 2022 m. spalio mėn. 24 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vytauto Didžiojo universiteto, Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekose.

VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY

Karina RAČAITYTĖ-KUČIAUSKIENĖ

**IDENTITY AND MEMORIES OF KAUNAS CITIZENS: NARRATIVES OF
PEOPLE LIVING IN RESIDENTIAL AREAS OF THE SOVIET TIME
(MIDDLE OF 20TH C. – BEGINNING OF 21ST C.)**

Doctoral Dissertation

Humanitarian Sciences, Ethnology (H 006)

Kaunas, 2022

The doctoral dissertation was prepared at Vytautas Magnus University between 2017 and 2022 according to the right to deliver doctoral studies, which was granted for Vytautas Magnus University together with Klaipėda University and the Lithuanian Institute of History by the Act of the Minister of Education and Science (Republic of Lithuania) No. V-574, signed on the 17 th July 2017.

Scientific supervisor:

Prof. dr. **Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė** (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology H 006).

Council of defense of the doctoral dissertation:

Chair

Assoc. prof. dr. **Laimutė Anglickienė** (Vytautas Magnus University, Humanities, Ethnology H 006).

Members:

Assoc. prof. dr. **Aurelija Mykolaitytė** (Vytautas Magnus University, Humanities, Philology H 004);

Prof. dr. **Lina Petrošienė** (Klaipėda University, Humanities, Ethnology H 006);

Dr. **Rasa Paukštytė-Šaknienė** (Lithuania Institute of History, Humanities, Ethnology H 006);

Assoc. prof. dr. **Klāvs Sedlenieks** (Riga Stradiņš University (Latvia), Social Sciences, Sociology H 005).

The doctoral dissertation will be defended in a public meeting of the Council of Scientific Field of Ethnology, Vytautas Magnus University, at 11:00 a. m. on the 25th of November, 2022 at the auditorium 313 of the Faculty of Humanities, Vytautas Magnus University.

Address: V. Putvinskio str. 23, LT-44243 Kaunas, Lithuania.

The summary of the doctoral dissertation was sent out on the 24th of October, 2022.

The dissertation is available at the Martynas Mažvydas National Library and the libraries at Vytautas Magnus University, Klaipėda University, and the Lithuanian Institute of History.

TURINYS

ĮVADAS	6
1. TEORINIAI, METODOLOGINIAI IR ISTORINIAI TYRIMO ASPEKTAI.....	27
1.1. Komunikacinės ir kultūrinės atminties teorija	27
1.2. Asmens tapatybę konstruojančios teorijos	29
1.3. Tyrimo metodologiniai aspektai.....	34
1.4. Sovietmečiu Kaune statytų rajonų istorinis kontekstas.....	40
2. DAUGIASLUOKSNĖ KAUNO GYVENTOJŲ ATMINTIS.....	53
2.1. Atmintis kauniečių pasakojimuose: atminties struktūra ir jos daugiasluoksniškumas....	56
2.2. Atsiminimai: vieta ir laikas	63
2.3. Skirtingų kartų atstovų atsiminimai	74
2.3.1. „Tiek ir matėm mes to gyvenimo“: pokario karta.....	76
2.3.2. Gimę vėlyvojo socializmo laikotarpiu	85
2.3.3. Gimę nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu	90
3. APLINKOS IR GYVENSENOS POKYČIAI IR JŲ POVEIKIS TAPATYBĖS FORMAVIMUISI	96
3.1. Fizinė aplinka gyventojų atsiminimuose.....	96
3.2. Miestietiškumo–kaimiškumo dichotomija gyventojų pasakojimuose	112
3.3. Sovietinės ideologijos poveikis gyventojų elgsenos dvilypumui ir konfliktiškumui.....	125
3.3.1. Fizinė aplinka, kaip sovietmečio paveldas rajonuose	137
3.3.2. Pokyčiai po Nepriklausomybės atkūrimo	143
3.4. Sovietmečiu statytų rajonų gyventojų tapatybė	157
IŠVADOS	166
ŠALTINIAI	172
LITERATŪRA	176
PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS	189
PRIEDAI	191
SUMMARY	205
SANTRAUKA	235
CURRICULUM VITAE.....	248
INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF THE DISSERTATION	249

IVADAS

Po Antrojo pasaulinio karo Kaunui sparčiai plečiantis, vystantis pramonei, augant miesto gyventojų skaičiui, naujuosius pramonės įmonių darbuotojus reikėjo apgyvendinti. Dėl šios priežasties XX a. septintajame–devintajame dešimtmečiais buvo suprojektuoti ir pradėti statyti naujieji Kauno rajonai: Dainava, Kalniečiai, Eiguliai, Šilainiai. Šie rajonai nuo istorinių Kauno miesto dalių (Senamiesčio, Centro, Žaliakalnio, Panemunės, Šančių) skyrėsi tuo, jog buvo pastatyti beveik tuščiose vietose – laukuose ar buvusių kaimelių, priemiesčių gyvenviečių teritorijose. Nuo istorinių miesto dalių naujieji rajonai skyrėsi tiek savo atsiradimo aplinkybėmis, tiek paskirtimi ir išplanavimu. Šiuose rajonuose beveik neišliko senųjų gyventojų pėdsakų, nes dauguma sodybų gyventojų išsikraustė, jų pastatai buvo nugriauti. 2019 m. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose gyveno 144 281 nuolatinis gyventojas, t. y. 50,31 proc. viso Kauno gyventojų (2019 m. sausio 1 d. Kauno mieste gyveno 286 754 nuolatiniai gyventojai) (KMSS 2019), o 2020 m. pradžioje Kauno mieste gyveno 289 380 nuolatinis gyventojų (LSD 2021). Tyrimo objektu pasirinktų rajonų gyventojai sovietmečiu ir šiandien susiduria tiek su socialinėmis, tiek su kultūrinėmis problemomis, tokiomis, kaip neapibrėžta tapatybė.

Paskutinis XX a. dešimtmetis bei XXI a. pradžia – demografinių, socialinių bei kultūrinių pokyčių metas. Globalizacija, vertybių kaita kelia iššūkius ir nacionalinei bei su gyvenvieta susijusiai tapatybei, keičia miesto veidą. Konkretūs gyvenimo būdai – veiklūs socialiniais ryšiais tvirtinami bendruomenių tapatumai kuria ir perkuria urbanistinę aplinką, palieka toje aplinkoje savo kūniškus vaizdinius pavidalus (Rubavičius 2013, p. 121). Šie pokyčiai itin ryškūs sovietų okupacijos laikotarpiu statytuose rajonuose. Būtent čia išryškėja tokios problemos, kaip emigracija, visuomenės senėjimas, visuotinis nesaugumo pojūtis, nusikalstamumas, su trauminėmis patirtimis susiję prisiminimai.

Šios disertacijos tyrimo laukas – Kaune esantys keturi sovietmečiu suplanuoti ir pastatyti rajonai. Tyrinėjant jų gyventojų atsiminimus ir tapatumus, fizinė mikrorajono erdvė išryškėja kaip svarbus tyrimo kontekstas. Šie rajonai nuo istorinių Kauno dalių skiriasi savo atsiradimo aplinkybėmis, išorine aplinka, monotoniškais sovietmečio architektūros pastatais ir su tarybiniu laikotarpiu susijusia gyvensena. Viešosios rajonų erdvės neišvengiamai formuoja gyventojų patirtis, kuriose atsispindi ir kolektyvinė atmintis. Tokiu būdu statybų inžinerijai ir architektūrai priskiriamos tokios sritys, kaip pastatų funkcinė struktūra ir rajono išplanavimas, persikelia ir į nematerialią sferą – čia gyvenančių miestiečių savijautą, būseną, patirtis ir atsiminimus.

Šiam tyrimui buvo pasirinktas Kauno miesto atvejis ir jame esantys keturi sovietmečiu statyti rajonai, nes Kaunas, kaip industrinis miestas, yra tinkamas atvejis tyrinėti sovietų

okupacijos laikotarpiu statytus rajonus. Kaip papildomas kontekstas nagrinėjamiems sovietmečiu statytiems rajonams yra išlikęs istorinis miesto centras ir istoriniai Kauno rajonai. Šios istorinės miesto dalys yra tarsi kontrastas sovietiniams Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonams. Reikėtų konstatuoti, kad sovietų okupacijos laikotarpiu ir kitose Kauno miesto dalyse buvo pastatyti daugiabučiai namai ar jų grupės (pavyzdžiui, Viljampolėje, Aleksote, Petrašiūnuose), bet čia šie daugiabučiai namai buvo įterpti į jau esančius istorinius miesto rajonus. Šioje disertacijoje tyrinėjami keturi sovietmečiu suformuoti rajonai yra itin tipiški, grynai sovietinių daugiabučių namų rajonų pavyzdžiai. Kaune esantys Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonai yra pastatyti sovietmečiu, remiantis tam metui būdingomis industrinio miesto rajonų statybos tendencijomis. Mikrorajono viešosiose erdvėse atsispindėjo to meto architektūros elementai – vyravo grynas funkcionalizmas, minimalizmas, kas nulėmė ir savitą gyventojų santykį su šiomis erdvėmis. Šiuose rajonuose sovietmečio gyvenamųjų daugiabučių statybos idėjos ir planai buvo pritaikyti prie sovietmečio standartų, materializuoti itin tiesiogiai. Taigi Kaune, viename iš industrinių Lietuvos miestų, galima stebėti, kaip vyko šis savotiškas socialinis eksperimentas – beveik tuščiuose laukuose buvo pastatyti blokiniai daugiabučių rajonai ir apgyvendinti juose žmonės, kurie buvo parinkti beveik atsitiktine tvarka. Šių rajonų gyventojai save įvairiai sieja arba nesieja su gyvenamąja vieta, konstruoja savo tapatybes naudodamiesi įvairiais metodais. Tyrime surinkta informacija gali būti naudinga taikomuoju ir lyginamuoju požiūriu, ypač analizuojant panašius rajonus kituose Lietuvos miestuose (pavyzdžiui, Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose) ar kitose postsovietinėse šalyse (pavyzdžiui, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje). Tyrimo metu gautas įžvalgas apie tai, kaip žmonės save sieja su gyvenamąja vieta galima panaudoti ir projektuojant šiuolaikinius daugiabučių namų rajonus, pavyzdžiui, siekiant sukurti saugius rajonus, kurių gyventojai nori save tapatinti su savo gyvenamąja vieta. Taip pat vertėtų paminėti tą aplinkybę, kad pati tyrėja gyveno Eigulių rajone 1990–2015 m. ir 2020–2021 m., Dainavos rajone 2015–2017 m., Šilainių rajono pakraštyje 2019–2020 m., todėl pažino šiuos rajonus „iš vidaus“, įgijo praktinę patirtį apie gyvenimo Kaune ir šiuose rajonuose sąlygas. Gyvenant šiuose rajonuose buvo patogų atlikti tyrimą, ypač taikant stebėjimo ir stebėjimo dalyvaujant metodus.

Kaip pastebi urbanistai ir architektai, nesaugumo ir nerimo pojūtį gali sukelti ir daugiabučių mikrorajonų architektūrinės bei išplanavimo ypatybės. Sovietų okupacijos laikotarpiu projektuojant būstus, daugiau buvo paisoma politinių ir ekonominių tikslų nei socialinių ir kultūrinių poreikių. Šie veiksniai paveikė emocinę gyventojų būseną, todėl dažnai žmonės neidentifikavo savęs su gyvenamąja vieta (Gerdvilis 2012, p. 140). Taip pat sovietmečiu projektuotuose daugiabučių mikrorajonuose nebuvo suplanuotos ir įrengtos erdvės, kuriose galėtų vykti vieši bendruomenės renginiai. Ši problema aktuali net ir naujausiuose mikrorajonuose.

Architektai, analizuojantys šiuolaikinių Lietuvos daugiabučių namų funkcines schemas po 1990 m., pastebi, kad Lietuvoje projektuojant daugiabučius vis dar per mažai dėmesio skiriama tokio namo viešosioms erdvėms, kuriose galėtų vykti namo bendruomenės susitikimai. Tokių erdvių stoka neleidžia kurti namo gyventojams palankios atmosferos, gyventojai turi mažiau galimybių bendrauti, o tai skatina susvetimėjimą (Gerdvilis 2012, p. 132). Susvetimėjimas yra ne tik priežastis, bet ir pasekmė trūkinėjančių bendruomenės ir kartų ryšių. Sovietmečiu prasidėję ir tebesitęsiantys iki šiol istorinės ir kolektyvinės atminties pertrūkiai gali paveikti žmogų ir formuoti nestabilią asmens tapatybę. Kaip pastebi kiti tyrinėtojai, istorinės sąmonės stoka, patriotiškumo trūkumas yra susiję ir su spartėjančia emigracija, žemesniu pasitenkinimu savo gyvenimu ar net savižudybių augimu. (Gailienė 2008; Šutinienė 2013).

Sunaikinus gyvenamosiose vietovėse tam tikroms žmonių grupėms svarbias vietas, jų nariai jaučiasi praradę prasmę (Gieryn 2000, p. 483). Pavyzdžiui, sovietų okupacijos laikotarpiu „įgytos“ kolektyvinės trauminės patirtys, totalitarinio režimo paveikta gyventojų komunikacinė atmintis gali būti perduota ir sovietmečiu negyvenusiems jaunosios kartos atstovams (Assmann 2008, p. 117). Kaip buvo pastebėta mano pačios tyrime bei ankstesnių miestiečių atmintį tyrinėjusių mokslininkų darbuose, mieste sutikti pateikėjai dažnai „nesitapatina su jokių miesto praeities naratyvu, šitaip atsisakydami šiuolaikiniam žmogui labai svarbaus orientavimosi visuomenėje ir laiko patirties įprasminimo būdo – istorinės sąmonės“ (Šutinienė 2013, p. 455). Taigi, suirus seniesiems miesto gyventojų naratyvams, kuriais buvo remtasi kuriant savo tapatybę (pavyzdžiui, sovietiniam naratyvui), jo vietoje lieka tuštuma. Neaiškiai apibrėžta rajonų gyventojų tapatybė, neįsisąmoninta istorinė atmintis, kolektyvinėje atmintyje glūdintys traumuojantys atsiminimai yra susiję su vidiniais konfliktais, įvairiomis socialinėmis ir kultūrinėmis problemomis (Šutinienė 2013).

Darbo naujumas ir aktualumas. Iki šiol nebuvo išsamių sovietmečio laikotarpio ir šių dienų Kauno miesto tyrimų, kurie analizuotų, kaip per Kauno rajonų gyventojų naratyvus atsiskleidžia kauniečių tapatybė, kaip vyksta jos kaita XX a. vid. – XXI a. pr. Remiantis XXI a. pr. žmonių naratyvais, kurie apima XX a. vid. – XXI a. pr. įvykius ir jų refleksijas, šiame darbe siekiama šią spragą užpildyti. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti kokia atminties struktūra vyrauja atskirų miesto rajonų gyventojų naratyvuose, suvokti, kaip vyksta jų atminties at(si)kūrimo procesas. Suvokus šiuos procesus ši informacija gali būti svarbi tolimesniuose miestų ir miestų gyventojų tapatybės tyrinėjimuose. Taip pat šią tyrimo metu gautą informaciją galima pritaikyti ateities specialistams konstruojant miestiečių tapatybę. Pavyzdžiui, galima formuoti ar paveikti miestiečių tapatybės kaitos procesus, išsaugoti ar formuoti savitą rajono gyventojų tapatybę. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose gyvena daugiau nei pusė (50,31 proc.) (KMSS 2021) viso Kauno gyventojų, dėl to svarbu pritaikyti šių rajonų erdves miesto gyventojų

poreikiams, sukurti rekreacines erdves ir saugią teritoriją įvairių socialinių grupių žmonėms, kad jie noriai sietų save su savo gyvenamojo rajono erdvėmis ir aktyviai įsijungtų į savo rajono tapatybės išsaugojimo ir (at)kūrimo procesą. Rajonuose gausu savitų socialinių problemų, tokių, kaip visuomenės senėjimas, gyventojų tarpusavio susvetimėjimas, atsiribojimas nuo mikrorajono bendruomenės aplinkos. Rajone vykstančių procesų pažinimas gali padėti spręsti socialines ir kultūrinės jiems būdingas problemas.

Tyrimo problema. Kaip daugialypumo problematika pasižymintis Kauno (Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų) gyventojų tapatybės konstravimo(si) procesas XX a. II pusėje – XXI a. pr. gali būti analizuojamas iš nūdienos perspektyvos per atminties ir naratyvo kintamuosius?

Tyrimo objektas – Kauno rajonų (Šilainių, Kalniečių, Eigulių, Dainavos) gyventojų atmintis ir tapatybė, atsiskleidžianti per XXI a. pr. kauniečių naratyvus, kurie apima XX a. vid. – XXI a. pr. įvykius ir jų refleksijas.

Tikslas – ištirti sovietmečiu naujai pastatytų rajonų gyventojų atmintį ir tapatybę XX a. vid. – XXI a. pr. kauniečių naratyvuose.

Uždaviniai:

- 1 Aptarti tyrimo teorinę prieigą, pasitelkus kultūrinės atminties ir tapatybės teorijas.
- 2 Nustatyti, kaip Kauno gyventojų pasakojimuose atsispindi daugiasluoksnė jų atmintis;
- 3 Remiantis Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių gyventojų pasakojimais, ištirti, kokie aplinkos bei gyvensenos pokyčiai rajonuose nulėmė gyventojų tapatybės formavimąsi.

Ginami teiginiai.

- 1 Gyvenimas tam tikrose miesto dalyse nulemia miestiečių gyvenimo būdą, kasdienybę, veiklas. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojų patirtys, įgytos sovietmečiu ir Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, suformuoja atitinkamus atsiminimus, kuriais pateikėjai dalinasi su kitais bendruomenės nariais. Papasakoti naratyvai perduodami ne tik horizontaliai, bet ir vertikalčiai kitoms kartoms.
- 2 Miestiečių atsiminimams yra būdingas atminties transformacijos procesas, kai individuali atmintis, paremta atskiro žmogaus patyrimais virsta komunikacine atmintimi, kuria komunikuojama kas dieną su aplinkiniais. Laikui bėgant komunikacinė atmintis tampa kultūrine atmintimi, būdinga tam tikrai žmonių grupei, šiuo atveju – konkretaus rajono gyventojams. Tokiu būdu socialinė komunikacinė atmintis, transformavusi į kultūrinę atmintį, tampa pagrindu tapatybių formavimuisi.
- 3 Gyventojų tapatybių konstravimo(si) procesus nulėmė įvairūs veiksniai: istorinių laikotarpių ir kartų kaita, po nepriklausomybės atkūrimo pasikeitusi politinė ir ekonominė sistema, fizinėje rajono aplinkoje atsiskleidžiantis totalitariniam režimui būdingas siekis kontroliuoti visas asmens gyvenimo sritis.

- 4 Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose nėra daug kultūrinės atminties ženklų, aiškiai išreikštų fizinėje aplinkoje (istorinių vietų, paminklų). Sovietmečiu pastatyti paminklai nedomino gyventojų prisiminimuose. Dėl to kultūrinės atminties sričiai priklausančių naratyvų apie paminklus nėra gausu pateikėjų atsiminimuose.
- 5 Šiuolaikinio rajono gyventojų tapatybė yra daugialypė – etninė, lokali, kuri būdinga to miesto ar rajono gyventojui, „išvietinta“ ar dvikultūrinė. Ši daugialypė tapatybė priklauso nuo įvairių veiksnių – istorinių, ideologinių, politinių aplinkybių ir gyvenimo situacijų.
- 6 XX a. viduryje – XXI a. pradžioje keturiose Kauno rajonuose – Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių – gyvenę asmenys dalinosi bendromis patirtimis, sukuriančiomis panašumus jų autobiografiniuose pasakojimuose. Šių pasakojimų pagrindu miesto gyventojai konstruoja savo tapatybes, kurios gali būti įvairių rūšių – tiek susijusios su tam tikromis miesto dalimis, tiek atskirtos nuo jų.
- 7 Sovietmečiu statyti rajonai tarpusavyje beveik neturi esminių skirtumų, todėl jų gyventojų pasakojimus nėra tikslo skirstyti pagal tai, iš kurio mikrorajono jie yra kilę ar gyvena šiuo metu. Skirtingų mikrorajonų gyventojų pasakojimuose neatsispindi specifiskumas. Analizuojant Kauno miesto dalių skirtumus, vertėtų labiau akcentuoti skirtį tarp mikrorajonų ir istorinių Kauno miesto dalių, nes šioje priešpriešoje telpa esminiai skirtumai tiek tarp fizinės miesto dalių aplinkos bruožų, tiek tarp juose esančių įkūnytų atminties apraiškų. Miesto kultūrinis centras yra vientisas darinys, pritraukiantis viso miesto gyventojus. Mikrorajonuose esantys sovietmečiu suplanuoti viešojo ir visuomeninio gyvenimo centrai kultūrine ir socialine prasme negali būti miesto centro konkurentai. Pateikėjai iki šiol vartoja *emic* sąvoką „važiuoti į miestą“, norėdami pabrėžti skirtį tarp miesto centro ir jų gyvenamo mikrorajono. Tiriamieji rajonai pateikėjų šnekamoje kalboje įvardijami kaip „miegamieji rajonai“, norint pabrėžti šių rajonų funkcionalumą – tenkinti praktinius jų gyventojų poreikius.

Teorinė ir metodologinė darbo prieiga. Tyrime buvo remiamasi Jan ir Aleidos Assmannų komunikacinės ir kultūrinės atminties teorija (Assmann 2008), kuri plačiau nagrinėjama pirmame disertacijos skyriuje „Teoriniai ir istoriniai tyrimo aspektai“.

Lauko tyrimo metodai. Atliekant etnografinį tyrimą buvo naudojami šie lauko tyrimo metodai: stebėjimas, stebėjimas dalyvaujant; pokalbis, pusiau struktūruotas interviu, išsamus interviu, tyrėjo dienoraštis. Norint, kad pateikėjai atsiskleistų ir atvirai papasakotų savo atsiminimus, nebuvo siekiama laikytis griežtos interviu struktūros. Vaizdinė medžiaga buvo fiksuojama fotografuojant. Viso tyrimo metu buvo rašomas tyrėjos dienoraštis. Interviu garso įrašai buvo transkribuojami – perklausomi iš naujo ir užrašomi tekstu. Siekiant neprarasti

neverbalinės kalbos detalių, tekste sutartiniais ženklais žymimi nutylėjimai, pauzės, juokas ir kiti bendravimo netolygumai. Taip pat buvo pažymima ir pokalbio atmosfera, pateikėjo elgesys.

Empirinės medžiagos analizės metodai: Surinkta empirinė medžiaga buvo analizuojama naudojant lyginamąjį, retrospektyvinį, interpretacinį metodus. Taip pat buvo atliekama vaizdinės medžiagos analizė, naratyvų turinio analizė, statistinių bei istorinių šaltinių analizė. Analizuojant empirinę medžiagą, buvo pasiremta deduciniu duomenų analizės metodu – surinkti duomenys buvo gretinami su pasirinktomis teorijomis. Taip pat buvo taikomas ir duomenų indukcinės analizės metodas – remiantis surinktais duomenimis buvo atliekamos apibendrinančio pobūdžio išvados (Blaikie 2000, p. 12).

Retrospektyvinis bei istorinių šaltinių analizės metodai padėjo geriau suvokti tyrimo kontekstą ir išsamiau ištirti tyrimo objektą. Pasak antropologo Alano Barnardo, lyginamasis metodas gali būti trijų tipų: 1) iliustruojamasis palyginimas (angl. *illustrative comparison*), kai naudojami aprašymai, apibūdinimai, ir siekiama pabrėžti ar išryškinti tam tikrus kultūros aspektus. 2) Kontroliuojamasis palyginimas (angl. *controlled comparison*), kai siekiama paaiškinti reiškinius susiaurinant kintamųjų diapazoną. Pavyzdžiui, galima pažvelgti į keletą glaudžiai susijusių bendruomenių, tam, jog pamatytume, kaip vieno kultūros aspekto skirtumai gali paveikti kitus kultūros aspektus. 3) Visuotinis palyginimas (angl. *global comparison*) remiasi didelės apimties pavyzdžiais, gautais iš viso regiono, t. y. iš tam tikro tipo visuomenių (Barnard 2000, p. 37–38). Naudojant iliustruojamąjį palyginimą tekste yra vartojamos *emic* pobūdžio pateikėjų kalbos ištraukos, siekiant autentiškai atskleisti gyventojų pasakojimus. Kontroliuojamojo ir visuotinio palyginimų metodai buvo pasitelkti interviu medžiagą lyginant su anketinės apklausos duomenimis, taip siekiant aprėpti skirtingas dideles žmonių grupes, kokybinių duomenų analizę derinant su kiekybinių duomenų analize.

Pasitelkus **naratyvo analizę** interviu tekstuose, buvo ieškomos pagrindinės temos, kuria pateikėjai dalinasi savo išgyvenimais, požiūriais. Naratyvas – logiškai struktūrizuota pasakojimo seka, kuria atpasakojami tam tikri įvykiai (Hawthorn 1998, p. 209). Naratyvo analizė – tai tyrimo strategija, kuri pripažįsta, kad konkrečios išsakytos „istorijos“ pateikia įžvalgą apie žmonių išgyvenamas patirtis (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė 2008, p. 303). Amerikiečių folkloristė Katherine Young siūlo atliekant naratyvo analizę nustatyti ir išskirti pasakojime vyraujančias temines sritis arba „pasaulius“. Vienos iš svarbiausių sričių / dimensijų yra pokalbio lygmuo, istorija ir pasakojimo pasaulis (angl. *conversation, story, taleworld*) (Young 1987). Tokia naratyvo etnografija apibūdina per nupasakojamus įvykius ir patį pasakojimo aktą atsiskleidžiančius kultūrinius, socialinius, komunikacinius bei emocinius aspektus; taip pat paties pasakojimo formą, turinį, reikšmę, funkcijas ir estetinius bruožus. Šis metodas padeda įžvelgti sąsajas tarp teksto ir pasakojimo siužeto analizės, įvertinti vaidmenis, kurių dalyviai ėmėsi skirtingose pasakojimo

dalyse. Pats pasakotojas suvokiamas kaip skirtingų lygiagrečiai egzistuojančių pasaulių dalyvis, užimantis skirtingas pozicijas erdvėje ir laike (Palmenfelt 2007, p. 7).

Tyrimo šaltiniai. Tyrimui reikalinga istorinė bei statistinė medžiaga buvo renkama Kauno regioniniame valstybės archyve (*KRVA*), Kauno apskrities viešosios bibliotekos Bibliografijos skyriaus Kaunistikos skyriaus fonduose (*KAVB BS KS*). Buvo remiamasi ir Statistikos departamento duomenimis, periodiniais leidiniais, kraštotyrininkų, urbanistų ir istorikų darbais. Pagrindinis šio darbo tyrimo šaltinis – lauko tyrimo medžiaga, autorės surinkta 2017–2021 m. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose. Plačiau empirinis tyrimas yra aptartas 1.3. poskyryje.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, trys pagrindiniai skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Įvade pristatomas temos aktualumas ir problematika, tyrimo objektas, darbo tikslas ir uždaviniai, darbo naujumas ir reikšmė, ginami teiginiai, tyrimo metodai ir metodologija, teorinė tyrimo prieiga, tyrimų apžvalga, darbe naudojami terminai.

Pirmame darbo skyriuje aptariama teorinė tyrimo prieiga ir istoriniai šaltiniai, kuriais remiantis tyrinėjami Kauno Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonų gyventojų atminties pasakojimai ir tapatybių formavimosi procesai. Pirmame šio skyriaus poskyryje pristatoma darbe naudojama komunikacinės ir kultūrinės atminties teorinė prieiga. Antrame poskyryje nagrinėjamos pagrindinės tapatybę apibrėžiančios teorijos, kuriomis buvo remiamas darbe. Trečiame poskyryje detalčiai aptariami tyrimo metodologiniai aspektai. Ketvirtame poskyryje „Sovietmečiu Kaune statytų rajonų istorinis kontekstas“ nagrinėjama rajonų istorija.

Remiantis teorine prieiga bei lauko tyrimų medžiaga, antrame skyriuje nagrinėjama Kauno Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonų gyventojų pasakojimuose atsispindinti daugiasluoksnė atminties struktūra. Pirmame šio skyriaus poskyryje „Atmintis kauniečių pasakojimuose: atminties struktūra ir jos daugiasluoksniškumas“ nagrinėjama pasakojimuose atsispindinti atmintis, remiantis A. ir J. Assmannų teorija. Antrame poskyryje nagrinėjama, kaip gyventojai save sieja su miestų erdvėmis, kaip jų pasakojimuose atsispindi laiko tėkmė ir biografinio laiko kaita. Trečiame poskyryje analizuojama, kaip skirtingų kartų atstovų pasakojimuose atsiskleidžia jų atmintis, nustatomos prielaidos jų tapatybės formavimuisi.

Trečiame skyriuje siekiama išanalizuoti, kokie aplinkos bei gyvenamosios pokyčiai rajonuose galėjo nulemti gyventojų tapatybės formavimąsi. Šio skyriaus pirmame poskyryje „Fizinė aplinka gyventojų atsiminimuose ir jos įtaka tapatybės formavimosi procesui“ nagrinėjama, kaip fizinės aplinkos savybės atsispindi gyventojų atsiminimuose. Antrame poskyryje nagrinėjami gyvenamosios miesto pokyčiai, kaimiškomis vietovėmis tapus miesto dalimi. Trečiame poskyryje analizuojama, kaip sovietmečio laikotarpio ideologija ir politinis režimas galėjo nulemti pateikėjų elgseną ir mąstyseną. Paskutiniame poskyryje „Rajonų

gyventojų tapatybė“ remiantis gyventojų papasakotomis istorijomis siekiama apibrėžti rajonų gyventojų tapatybę.

Darbe vartojamos sąvokos:

Atmintis (angl. *memory*) – žmogaus psichikos procesas, per kurį žmogus informaciją įsimena, išlaiko ir atkuria.

Atsiminimas – medžiagos išvedimas iš ilgalaikės atminties saugyklos į sąmonės lauką (Palujanskienė ir Jonušienė 2010, p. 17).

Individuali atmintis – vieno asmens (individo) turimi atsiminimai, paprastai paremti (ir / ar susiję su) jo patirtimi, įgytomis žiniomis ir asmeninio gyvenimo istorija (Assmann 2008, p. 110).

Kultūrinė atmintis – kolektyvinės atminties forma, kuria dalinasi žmonių grupės, taip kurdamos kolektyvinį bei kultūrinį identitetą (Assmann 2008, p. 110).

Komunikacinė atmintis – šiuo metu gyvenančių asmenų atmintis, artikuliuojama ir perduodama neorganizuota neformalia kasdiene komunikacija. Ji reiškiasi socialiniame (grupių) atminties raiškos lygmenyje per bendros patirties komunikacijoje dalyvaujančius žmones (Assmann 2008, p. 117)

Įkūnyta atmintis (angl. *embodied memory*) – apmąstytos ir užfiksuotos asmeninės kultūros patirtys, kurios yra prieinamos ir priimtinos visuomenei (Assmann 2008, p. 104–105).

Iškeldinta atmintis (angl. *disembodied memory*) – asmens ar grupės sukauptos ir saugomos žinios, kurios ne visada yra prieinamos, nėra užtikrinta, kad jos išliks ateityje (Assmann 2008, p. 104–105).

Tapatybė – tai asmens, grupės ar reiškinių savasties išraiška. Tapatybė susijusi su laiku, atmintimi, istorija bei istoriniais įvykiais (Luckmann 1983), išreiškiama per kalbą ir pasakojimą – asmenys konstruoja besitęsiančius ir besikeičiančius naratyvus apie save ir kitus, taip aktyviai kurdami ir demonstruodami savo paties identitetą (Rich 2014, p. 2). Šiame darbe naudojamos sąvokos *tapatybė* ir *tapatumas* yra sinonimai.

Naratyvas (pasakojimas) – logiškai struktūrizuota pasakojimo seka, kuria atpasakojami tam tikri įvykiai (Hawthorn 1998, p. 209).

Naratyvo analizė – tyrimo strategija, kuri pripažįsta, kad konkrečios išsakytos „istorijos“ pateikia išvalgas apie žmonių išgyvenamas patirtis (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė 2008, p. 303).

Gyvenimo stilius – daugiau ar mažiau integruotas individo pasirenkamų gyvenimo praktikų rinkinys. Šios praktikos pasirenkamos ne tik todėl, kad patenkina praktinius poreikius, bet ir todėl, kad suteikia materialią formą konkrečiam Aš tapatumo naratyvui (Giddens 2000, p. 107).

Gyvenamasis mikrorajonas – tai magistralinių gatvių apribotas didelis kvartalas arba jų grupė su numatytam gyventojų skaičiui ir kontingentui skirtomis kasdienio aptarnavimo įstaigomis, sutelktomis į mikrorajono aptarnavimo centrą. Taip pat čia įrengiamos ir rekreacinės erdvės: vaikų žaidimo aikštelės, sporto aikštynai, želdynai. (Vanagas 2008). Mikrorajono sąvoka susijusi su modernistine planine statyba, su socialistinės masinės gyvenamųjų namų kvartalų statybos samprata. Mikrorajonas – tai gyvenamųjų miesto dalių vienetas (apimantis maždaug 10 tūkst. gyventojų) kuriame pagal normatyvinius skaičiavimus turėjo atsirasti numatytas kiekis mokyklų, darželių, kitos paslaugos. Iš mikrorajonų sudaromas rajonas. Disertacijoje naudojamas terminas *mikrorajonas* yra vartojamas kontekste, kai kalbama apie sovietmečiu statytus daugiabučius namus ar namų grupes.

Rajonas – stambesnis gyvenamųjų miesto dalių vienetas, kurį sudaro keletas ar daugiau mikrorajonų. Rajonai yra sudaryti iš gyvenamųjų mikrorajonų – magistralinių gatvių apribotų didelių kvartalų arba jų grupių su numatytam gyventojų skaičiui ir kontingentui skirtomis kasdienio aptarnavimo įstaigomis, sutelktomis į mikrorajono aptarnavimo centrą (Vanagas 2008). Disertacijoje yra analizuojami 4 Kauno rajonai: Dainava, Kalniečiai, Eiguliai, Šilainiai.

Istorinis Kauno rajonas, istorinės miesto dalys – iki sovietmečio susiformavusios Kauno miesto dalys, miesto senieji rajonai, tokie kaip Senamiestis, Centras, Žaliakalnis, Viliampolė, Šančiai ir pan.

Seniūnija – savivaldybės administracijos filialas, veikiantis tam tikroje savivaldybės teritorijos dalyje. Savivaldybės taryba nustato jų skaičių, pavadinimus, aptarnaujamos teritorijos ribas ir perduodamas savivaldybės administracijos funkcijas (LLVSI). Šiuo metu Kaune yra vienuolika seniūnijų, priklausančių Kauno miesto savivaldybės administracijai (KMSD). Seniūnijos teritorijoje gali būti tiek daugiabučių gyvenamųjų kvartalai, tiek nuosavų namų kvartalai, tiek kitokie pastatai ar jų grupės. Keletas Kauno seniūnijų aprėpia sovietmečiu statytų Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų teritorijas ar jų dalis, tačiau disertacijoje nėra remiamasi šiuo administraciniu suskirstymu.

Sovietinė okupacija – faktinis [ir juridinis – K. R.] kitos valstybės teritorijos užėmimas, laikinas jos teritorijos valdymas bei kontrolė. Sovietų okupacijos metu „Lietuvos TSR“ „Sovietų Sąjungos valdžios organai sukūrė jiems pavaldžias ir jų kontroliuojamas vietines administracines įstaigas, suteikė joms pavadinimus, turėjusius rodyti šių įstaigų neva tautos atstovaujimąjį pobūdį (pavyzdžiui, Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, Lietuvos TSR Ministrų Taryba) ir per šias įstaigas, pasiremdami represinėmis struktūromis, valdė okupuotą Lietuvos valstybės teritoriją“ (Sinkevičius 2018, p. 105). Išskiriama pirmoji sovietinė okupacija (1940–1941 m.) ir antroji sovietinė okupacija (1944–1990 m.).

TYRIMŲ APŽVALGA

Tyrimai Lietuvoje. Nors užsienyje miesto tyrimai prasidėjo jau XX a. 3–4 dešimtmetyje, Lietuvos mokslininkai miestų kultūrą pradėjo nagrinėti tik XX a. septintajame dešimtmetyje. Tuo metu buvo pastebėta, kad Lietuvos miestai, jų gyventojų sudėtis itin pasikeitė per pastaruosius kelis dešimtmečius. Miestuose greičiau nei kaimuose vyko etniniai pokyčiai, neatskiriami nuo socialinių ir kultūrinių transformacijų (Račiūnaitė-Paužuolienė 2014, p. 93).

Etnologų tyrimai sovietinėje Lietuvoje. Reikėtų paminėti Petro Kalniaus, Antano Daniliausko, Irenos Reginos Merkienės sovietmečiu atliktus tyrimus, kuriuose buvo analizuojama didžiųjų Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno urbanistinė raida, miesto gyventojų gyvenamosios kultūros pokyčiai. A. Daniliauskas savo darbuose „Kauno proletarų butai XIX a. pabaigoje – XX a.“ (Daniliauskas 1969a), „Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (1. Pastatai)“ (Daniliauskas 1968), „Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (2. Interjero dekoras)“ (Daniliauskas 1969b) analizavo miestiečių gyvenimą Kauno mieste. Monografijoje „Lietuvos miesto gyventojų materialinė kultūra XX a.“ A. Daniliauskas analizavo Vilniaus, Kauno, Marijampolės, Elektrėnų, Juodupės urbanistinę raidą nuo XIX a. pabaigos iki XX a. antrosios pusės, taip pat darbininkų dvasinės bei materialinės kultūros ypatumus, kurie svarbūs mano tyrimo tematikai. Savo tyrimuose autorius kompleksiskai naudojo įvairius metodus (stebėjimą, rekonstravimą, apklausą anketomis, statistinės medžiagos analizę) (Daniliauskas 1978). Darbe „Etninės darbininkų kultūrinio gyvenimo problemos“ A. Daniliauskas tyrė darbininkų kultūrinio gyvenimo reiškinius – kultūros vertybių vartojimą, taip pat šeimos papročius (vestuves). Autorius rėmėsi surašymų duomenimis, naudojo apklausos anketomis metodą (Daniliauskas 1983). P. Kalnius miesto tyrimuose naudojo etnosociologinį metodą, juo rėmėsi analizuodamas Lietuvos miestų pramonės darbininkų šeimą, jos struktūrinius tipus, sudėtį, susikūrimo ypatybes, vystymosi tendencijas (Kalnius 1975; Kalnius 1982a; Kalnius 1982b; Kalnius 1983; Kalnius 1988). R. Merkienė, tyrinėjusi miesto darbininkų šeimos papročius (Merkienė 1965), gilinosi į materialinę miesto gyventojų kultūrą (Merkienė 1966a; Merkienė 1966b; Merkienė 1966c; Merkienė 1967), J. Dobrovolskas – į Naujosios Akmenės cemento gamyklos darbininkų buitį ir kultūrą (Dobrovolskas 1961). Sovietinės okupacijos laikotarpį tyrinėję mokslininkai pažymi, jog Lietuvos atveju riba tarp kaimo ir miesto ne visada konkreti – tiek miesto, tiek kaimo kultūros reiškiniai Lietuvoje yra gana persipynę. Sovietmečio etnografinius miestų tyrimus reikėtų įvertinti to laikotarpio politiniame kontekste – to meto etnografiniai miestų tyrimai pasižymi ideologiniu atspalviu, yra labiau aprašomojo pobūdžio, tačiau suteikia vertingų žinių apie sovietmečio miesto kultūrą. Vertėtų paminėti šiam tyrimui vertingą, jau nepriklausomybės laikais išleistą, P. Kalniaus metodinę priemonę „Statistikos taikymas etnologijoje“ kurioje autorius aptaria sovietinės okupacijos laikotarpio statistinių

duomenų (pvz., gyventojų surašymų) patikimumą ir problematiką, tam istoriniam laikotarpiui būdingus statistinius, demografinius netikslumus (Kalnius 1999, p. 55). Šiuose sovietmečiu atliktuose tyrimuose laikomasi požiūrio, jog kaimo kultūrai būdingi kultūriniai reiškiniai į difuziją panašiais būdais gali būti pernešami į miesto aplinką. Miestietiškumas siejamas su naujai besiformuojančiu darbininkų sluoksniu.

Tyrimai atkūrus nepriklausomybę. Atkūrus nepriklausomybę, atminties kultūrų kūrimo strategijas, praeities vaizdinių įtaką formuojant miesto urbanistinį kraštovaizdį nagrinėjo etnologai, antropologai, kultūrologai, istorikai, sociologai. Tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje įvairių sričių mokslininkams aktualu tyrinėti tapatybių ir atminties kaitą, nes šis procesas glaudžiai susijęs su visuomenės bei politiniame lygmenyje atsispindinčiomis įtampomis.

Miestų gyventojų tapatumo, atminties, naratyvų tyrimus galima klasifikuoti pagal įvairias kategorijas. Pavyzdžiui, tyrimus galima klasifikuoti pagal tyrimo objektą, problemą, mokslo sritį, tyrinėjamą medžiagą ir kitus požymius. Šiame darbe buvo pasirinkta tyrimus grupuoti pagal tyrimo problemą. Atliekant XX a. paskutiniojo dešimtmečio – XXI a. pradžios tyrimų apžvalgą, dėmesys buvo telkiamas į tuos tyrimus, kuriuose nagrinėjami probleminiai ryšiai tarp tapatybės, atminties ir pasakojimo, kuriuose tyrimo objektas ar kontekstas yra miestas. Didesnis dėmesys šių tyrimų grupėje buvo skiriamas Kauno miestui ar posovietinio miesto rajonams. Apibendrinus nepriklausomoje Lietuvoje atliktus miestų tyrimus, kuriuose nagrinėjamos tapatybės, atminties ir pasakojimo santykio problemos, juos galima suskirstyti į keletą grupių:

- 1) Tapatumo, pasakojimo bei atminčių santykio mieste tyrimai, taip pat skirtingų kartų atminties tyrimai.
- 2) Kauno priemiesčių raidos, istorijos ir kultūros, urbanistinių problemų tyrimai;
- 3) Literatūrologų ir filosofų darbai, kuriuose didžiausias dėmesys skiriamas naratyvams ir jų problematikai;
- 4) Istoriniai tyrimai, kuriuose nagrinėjami statistiniai-demografiniai šaltiniai;
- 5) Urbanistiniai tyrimai, kuriuose nagrinėjamas miesto dalių atsiradimas ir konfliktingos sąsajos su sovietinės ideologijos naratyvais.

Aptariant tyrimus, kuriuose nagrinėjami **tapatumo, atminties ir pasakojimo ryšiai**, verta paminėti Alvydo Nikžentaičio sudarytą straipsnių rinkinį „Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas“ (2013). Jame sociologė Irena Šutinienė nagrinėjo didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų tapatybės, vietos ir atminties temas, analizavo, kaip skirtingos etninės grupės palaiko santykį su skirtingomis erdvėmis. Tekste „Sava“ ir „svetima“ praeitis: Vilniaus atminties kultūros erdvinių reprezentacijų reikšmės miesto gyventojų komunikacinėje atmintyje“ (Šutinienė 2013, p. 397–429) analizuojamos skirtingų etninių grupių istorinių įvykių interpretacijos ir santykiai su miesto erdvėmis. Jos tyrime išryškėjo vyraujantis miestiečių pasakojimas apie

daugiakultūriškumą, tautinių mažumų atstovų naratyvai apie simbolines miesto erdves atskleidė jų pilietinį identitetą (Šutinienė 2013, p. 405). Pastebėta, kad skirtingoms etninėms grupėms būdinga skirtinga pasakojimų tematika – holokausto atmintims būdinga bendražmogiška atjauta, rusų tautybės informantų tapatybei svarbus sovietmečio paveldas (Šutinienė 2013, p. 426). Straipsnyje „Laikinosios sostinės ir sovietmečio atminties erdvinių reprezentacijų reikšmės Kauno gyventojų komunikacinėje atmintyje: tęstinumas ir transformacijos“, (p. 432–457) aptarta Kauno miesto gyventojų komunikacinė atmintis. Pastebima, kad kauniečių komunikacinei atminčiai būdingas miesto erdvės skirstymas į istorinius regionus, šioje atmintyje turinčius simbolines reikšmes (Šutinienė 2013, p. 433). Kauno tautinių mažumų gyventojų pasakojimai atspindi jų integraciją mieste ir visuomenėje. Nors rusų kultūros paveldo yra gausu mieste, tačiau jis nėra ryškiai išreikštas žmonių pasakojimuose (Šutinienė 2013, p. 437). Autorė pastebėjo Kaune esančius atminties pertrūkius. Ji teigia sutikusi pateikėjų, kurie „nesitapatina su jokių miesto praeities naratyvu, šitaip atsisakydami šiuolaikiniam žmogui labai svarbaus orientavimosi visuomenėje ir laiko patirties įprasminimo būdo – istorinės sąmonės“ (Šutinienė 2013, p. 455). Straipsnyje „Miesto praeities žemėlapiai: Klaipėdos praeities vaizdiniai miesto gyventojų komunikacinėje atmintyje ir miesto identitetas“ (Šutinienė 2013, p. 459–486) nagrinėta tautinių mažumų atmintis Klaipėdoje. Rusų tautybės pateikėjų pasakojimai atskleidė, jog jiems dar svarbus sovietmečiu suformuotas naratyvas. Šiuos tyrimus svarbu apžvelgti, nes autorė nagrinėja, kaip Lietuvos didžiųjų miestų gyventojai konstruoja su vieta bei miesto tapatumu susijusius naratyvus. D. Mačiulis (Mačiulis 2013) šio leidinio viename iš straipsnių nagrinėjo atminties kultūrų formavimo strategijas urbanistinėse erdvėse bei muziejuose. Rasa Čepaitienė gilinosi į istorinės atminties apraiškas miesto viešosiose erdvėse (Čepaitienė 2013).

Vertėtų paminėti ir kolektyvinėje monografijoje „Socialinė atmintis: minėjimai ir užmarštys“ skyriuje „Sovietinio laikotarpio atminties bruožai autobiografiniuose pasakojimuose“ Šutinienės straipsnį (Šutinienė 2003). Jame tyrėja nagrinėjo sovietinio laikotarpio kolektyvinės atminties formavimosi dabartinėje visuomenėje ypatumus ir socialines sąlygas. Kitame tekste „Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė“ nagrinėjo socialinės atminties, biografinio pasakojimo ir tapatybės ryšių vėlyvo modernumo visuomenėje klausimus (Šutinienė 2008, p. 111). Autorė pažymi, kad komunikacinė, kultūrinė atmintis ir asmenų tapatybė gali būti sąmoningai kuriama, konstruojama naudojant istorinius naratyvus. Savo kitame straipsnyje „Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis“ ši autorė nagrinėja lokalaus identiteto formavimosi procesą vietovėje, kurios didžioji dalis gyventojų yra naujakuriai, čia atvykę po Antrojo pasaulinio karo (Šutinienė 2017). Šie tyrimai yra svarbūs lyginamuoju požiūriu, nes juose remiamasi tais pačiais, kaip ir šioje disertacijoje, arba artimais teoriniais požiūriais; nagrinėjami su miesto vieta ir tapatumu susiję naratyvai.

Aptariant naujesnius tyrimus, svarbu paminėti ir pagal nacionalinę mokslo programą „Modernybė Lietuvoje“ Lietuvos mokslo tarybos remtą mokslo projektą „Individualaus modernėjimo siužetai pirmosios kartos miestiečių autobiografiniuose pasakojimuose (pokario Vilnius)“ (2017–2019, sutarties Nr. S-MOD-17-11), kurio tikslas buvo tyrinėti autobiografiniuose pasakojimuose išreikštą individualios miesto naujakurių mąstysenos ir gyvenenos modernėjimo dinamiką pokario laikotarpiu pagal Vilniaus atvejį. Vienas iš šio projekto rezultatų – parengtas mokslinis straipsnis „Tarp kaimo ir miesto: tapatybės konstravimas autobiografiniuose pokario vilniečių pasakojimuose“ (Būgienė 2018). Jame, remiantis sakinės istorijos prieiga, nagrinėjami žodiniai autobiografiniai pasakojimai. Straipsnio autorė kelia klausimą, kaip į Vilnių pokario atvykę naujakuriai adaptavosi miestietiškos kultūros aplinkoje. Šis tyrimas yra svarbus aptarti šioje disertacijoje, nes nagrinėjamos artimos miestietiškos tapatybės formavimosi problemos. Atminties ir tapatybės problemos nagrinėjamos ir monografijose „Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis“ (Jonutytė, Būgienė ir Krasnovas 2013), „Klaipėdos kraštas 1945–1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose“ (Kraniauskienė et al. 2019).

Nagrinėjat probleminius miestų tapatybės raidos klausimus, aktualu pasigilinti į nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio Lietuvos miestuose vykstančius deindustrializacijos ir poindustrializacijos procesus. Šie procesai vienu ar kitu būdu sukelia pokyčius visų miestiečių gyvenimuose, taip paveikdami ir miesto kultūrą. Apie sovietmečiu industrializuotus Alytų ir Marijampolę, pasitelkusi vietos ir miesto antropologijos požiūrį, rašė Aušra Jurčikonytė-Teleišė. Tyrėja nagrinėjo šių miestų deindustrializacijos ir poindustrializacijos procesus, miesto tapatumo klausimus (Jurčikonytė 2016; Teleišė 2018; Teleišė 2020, Teleišė 2020a). Autorė rėmėsi etnografinių lauko tyrimų, atliktų šiuose miestuose, medžiaga, istorinių šaltinių analize. Didelis dėmesys jos tyrimuose skiriamas miestiečių kasdienybei.

Aptariant miestų tyrimus, kuriuose remiamasi etnografiniais lauko tyrimais ir nagrinėjama miestiečių gyvenena, svarbu paminėti ir miestiečių laisvalaikio, švenčių tyrimus, nes tai yra svarbus miesto kultūros aspektas. Miesto aplinkoje per pastarąjį amžių švenčiamos šventės pakito, jose atsispindi miestui būdingo gyvenimo stiliaus ypatumai. Laisvalaikis ir miesto kasdienybė taip pat nulemia tam tikrų atsiminimų susiformavimą, tapatybės konstravimo ir išraiškos procesus. Vilniečių šeimoje švenčiamas šventes tyrinėjo Rasa Paukštytė-Šaknienė (Paukštytė-Šaknienė 2013; Paukštytė-Šaknienė 2016). R. Paukštytė-Šaknienė lyginamuoju požiūriu tyrinėjo ir kaimynystės reiškinį Lietuvos ir Bulgarijos miestuose (Paukštytė-Šaknienė 2021). Žilvytis Šaknys tyrinėjo skirtingo tipo Vilniaus apskrities gyvenviečių gyventojų laisvalaikį, leidžiamą su draugais (Šaknys 2016, p. 2020). Svarbu paminėti monografijas, kuriose išsamiai nagrinėjamos šios miestiečių kultūros problemos – „Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje“ (Paukštytė-

Šaknienė et al. 2016) ir „Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai“ (Paukštytė-Šaknienė, Šaknys ir Šidiškienė 2019).

Kauno priemiesčių raidą, istoriją ir kultūrą, urbanistines problemas tyrinėjo Dalia Dijokienė, Darius Daukšas, Andra Laužinskaitė, Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė. Kauno miestas augo ir plėtėsi, kai priemiesčiais laikomi rajonai, esantys toliau nuo centro ir senamiesčio būdavo prijungiami prie miesto. Šiose miesto dalyse keitėsi tiek gyventojų verslai, tiek gyvenimo būdas, tiek su tuo susijusios jų tapatybės. D. Dijokienė savo straipsniuose gilinasi į Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Kėdainių urbanistinę struktūrą, priemiesčių kilmę, raidą, gyventojų tapatybės ir vertybių kaitą (Dijokienė 2006a; Dijokienė 2006b). Kaimo kultūros vartimą modernia miesto kultūra tarpukario Lietuvoje tyrinėjo ir Dariaus Daukšas (Daukšas 2004). Autoriaus teigimu, šiuo laikotarpiu vyko savojo, lietuviškojo miesto atsiradimo procesas. Lietuviškas tarpukario laikų miestas buvo savitas, jame unikaliai derėjo susipynę tiek kaimiškosios kultūros elementai, tiek modernaus vakarų kultūros miesto elementai. Su šiuo tapsmo miestu procesu siejosi gyvensenos kaita, prie kurios prisidėjo vakarietiška žiniasklaida ir lietuviškuose periodiniuose leidiniuose propaguojami vakarietiškos gyvensenos modeliai (Daukšas 2004, p. 32). Kauno miesto rajono Vilijampolės urbanistinius savitumus tyrinėjo Andra Laužinskaitė straipsnyje „Kai kurie Vilijampolės istorinės urbanistinės raidos iki 1940 m. bruožai“ (Laužinskaitė 2003).

Tarpukario Kauno priemiesčių (Aleksoto, Lampėdžių, Vilijampolės) vartimą miesto dalimi, modernios kultūros plėtros procesą iš miesto į kaimą, priemiesčių gyventojų gyvenimo būdo ir verslų kaitą savo darbuose tyrinėjo Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė (Račiūnaitė-Paužuolienė 2001; Račiūnaitė-Paužuolienė 2002; Račiūnaitė-Paužuolienė 2004; Račiūnaitė-Paužuolienė 2007; Račiūnaitė-Paužuolienė 2009). Kauno priemiesčių gyventojų vertybių pokyčiai, miestietiško mentaliteto raida, regioninės kultūros savitumai tarpukario Kaune nagrinėti įvairiuose šios tyrėjos darbuose. Straipsnyje „Lampėdžių gyvenimo būdas tarpukario Kaune“ autorė aptaria Kauno priemiestyje tarpukariu vyravusius verslus, gyvenseną, vietinių gyventojų gyvenimo būdo pokyčius (Račiūnaitė 2001, p. 440). Straipsnyje „Nacionalinių vertybių ir miestietiškos sąmonės plėtra: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai“ mokslininkė analizuoja Kauno priemiesčių gyventojų vertybes ir jų kaitą, miesto kultūros reiškinių įtaką miestietiško mentaliteto vystymuisi (Račiūnaitė 2004). Straipsnyje „Kultūros reiškinių migracija: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai“ autorė lygina dvejų Kauno priemiesčių – Lampėdžių ir Aleksoto raidą. Šiuose rajonuose vyravusią žemdirbišką gyvenseną tarpukariu pakeitė miestietiškas gyvenimo stilius ir su juo susiję nauji verslai – laisvalaikio ir pramogų organizavimas, vasarnamių nuoma. (Račiūnaitė 2007).

Pristatant Kauno regiono tyrimus, verta paminėti ir kraštotyrinę studiją apie Dainavos kaimo, tapusio miesto dalimi, istoriją: „Kauno Dainava: Dabartis ir istorinė praeitis“ (Valentaitė

2013). Autorė knygoje naudodamasi įvairiais šaltiniais (istoriniais šaltiniais, interviu medžiaga, senųjų Dainavos gyventojų pasakojimų tekstais) nuosekliai pasakoja Dainavos rajono istoriją. Darbe aprašomi vietovės pokyčiai, vykstant modernėjimo procesui, vietos gyventojų gyvenimo istorijos.

Taip pat vertėtų paminėti ir **literatūrologų tyrimus**, nagrinėjančius miesto gyventojų savimonę ir jų naratyvus. Leidinyje „Literatūrinė Kauno regiono savimonė“ autoriai analizuoja rašytojų kūrinuose ir pasakojimuose su atmintimi susijusius naratyvus (Mykolaitytė 2011). Vijolės Višomirskytės straipsnyje analizuojama kaip Kauno erdvės vaizdiniai konstruojami postmoderniojoje literatūroje ir socialinėje reklamoje (Višomirskytė 2011). V. Žakevičienės straipsnyje „(Bio)regioninės savimonės mitas: užrašytos vietos ženklai“ bandoma išsiaiškinti, kaip VDU studentai suvokia ir pažįsta vietas, kuriose gyvena. Autorė, besiremddama naujos humanistikos šakos – *bioregionalizmo* teiginiais, svarstė apie galimybes sumažinti menamą centro ir periferijos priešpriešą, analizavo regionų savitumus (Žakevičienė 2011). Analizuojant naratyvus galima atskleisti vietos gyventojų santykio su gyvenamąja vieta ypatybes. Pavyzdžiui, Lina Leparskienė gilinasi į Trakų gyventojų pasakojimus ir jų santykius su lokalia gyvenamąja vieta (Leparskienė 2016; Leparskienė 2019).

Tarp **filosofų darbų**, skirtų miestų tyrimams, reikėtų išskirti Vytauto Rubavičiaus darbus. Straipsnyje „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia“ V. Rubavičius nagrinėja prisiminimų ir istorinio naratyvo rašymo aspektus šiuolaikiniame diskurse, susijusiame su sovietmečiu (Rubavičius 2007). Straipsnyje „Miestas ir miestiečiai“ V. Rubavičius iškelia klausimą: kokia miestų bendruomenių ir jų kultūrinės atminties reikšmė formuojant bendresnį nacionalinį tapatumą? Prieinama prie išvados, kad Kauno tapatybės susiformavimui buvo svarbūs kolektyvinę atmintį nulėmę materialūs tarpukario Lietuvą ir valstybingumą menantys ženklai: tarpukario laikų pastatai ir su konkrečiomis vietomis susiję pasakojimai (Rubavičius 2013). Pasak autoriaus, globalizacija, vertybių kaita kelia iššūkius ir nacionalinei bei su gyvenvieta susijusiai tapatybei, keičia miesto veidą. Konkretūs gyvenimo būdai – veiklūs socialiniais ryšiais tvirtinami bendruomenių tapatumai kuria ir perkuria urbanistinę aplinką, palieka toje aplinkoje savo kūniškus vaizdinius pavidalus (Rubavičius 2013, p. 121).

Filosofė Jurga Jonutyte straipsnyje „Politinių konfliktų atmintis ir jų įtaka autobiografiniams pasakojimams: vienos šeimos atvejis“ (Jonutyte 2012) analizuoja politinių konfliktų atminties įtaką tų konfliktų liudininkų savivokai ir jų santykiui su ta bendruomene, kurioje jie savo atmintis artikuluoja. Tyrinėdama trijų iki šiol vienoje sodyboje gyvenančių seserų pasakojimus autorė siekia keletu svarbiausių bruožų aprašyti politinių konfliktų atminties specifiką ir jos santykį su naratyvine tapatybe, su savęs pasakojimu sau ir bendruomenei (Jonutyte 2012, p. 138). Praeities prisiminimai yra svarbūs ne savaime, bet dėl to, ką jie sukuria dabar

(Jonutytė 2012, p. 138). Straipsnyje remiamasi Andrew 'us Fiala apibrėžimu, kuris taiką įvardija ne kaip būklę po karo, o kaip būklę be politinio smurto (Jonutytė 2012, p. 138). Karo įvykiai palieka traumuojančius prisiminimus, o šie prisiminimai ir su jais susiję pasakojimai dažnai kuria nepritampančiojo, vadinamąją dygiają tapatybę. Karo tvarka reikalauja nebematyti priešo, kaip žmogaus, o kai kurie traumuojantys įvykiai pasižymi tuo, kad jų logika yra nesuvokiama. Apie tokius įvykius seserys atsiliepia „geriau neprisimint“ (Jonutytė 2012, p. 147). Iš esmės seserų pasakojimais siekiama vieta, kurioje atsidūrė karo metu ir čia apsigyveno, paversti savąja vieta (Jonutytė 2012, p. 149). J. Jonutytė pastebi, jog dabartinė tapatybė gali būti nuolat palaikoma vietos, bendruomenės, religinės praktikos ir kitų pamatinių principų praradimo atminties (tai yra paradoksalu) ir nebūti nei skaudi, nei dygi dabarties atžvilgiu; galiausiai nebūti nei konfliktiška, nei skaldanti tapatybę (Jonutytė 2012, p. 151).

Kartų atminties tyrimai. Disertacijoje nagrinėjant naratyvus, svarbus buvo Liucijos Vervečkienės straipsnis, kuriame autorė analizavo trijų kartų atstovų – senelių, tėvų ir anūkų – sovietmečio pasakojimus, ieškojo „kartų efekto“ apraiškų: savitų mąstymo apie praeitį bruožų (Vervečkienė 2019). Aptariant identiteto klausimus skirtingose kartose, vertingas sociologės S. Kraniauskienės straipsnis, kuriame autorė nagrinėjo identiteto sąvokos sampratą ir jos sąsajas su autobiografiniu pasakojimu, apibrėžė kolektyvinio ir individualiojo identiteto sąvokas. Taip pat šiame darbe ji įvardijo socialinio identiteto konstravimo procesą socialinės grupės ir socialinės kategorijos atvejais, analizavo nominaliojo ir realiojo identiteto matmenis. Tyrėja išskyrė konkrečias kohortines kartas – grupes pagal jų gimimo laiką: gimę 1910–1922 m., 1923–1944, 1945–1957 m. (Kraniauskienė 2004, p. 47). Istorikės Dalia Leinartė (Marcinkevičienė), Laima Žilinskienė, Sigita Kraniauskienė, Irena Šutinienė, Ingrida Gečienė tyrinėjo kaip sovietmetį prisimena įvairių kartų žmonės, kokiais aspektais ir temomis (auto)biografinė atmintis papildo vyraujančią viešąją sovietmečio atminties diskursą (Leinartė et al. 2014), skirtingų kartų Lietuvos moterų biografinius naratyvus (Marcinkevičienė 2007), moterų gyvenimo istorijas, patirtis pokario metais ir sovietmečiu (Leinartė 2010). L. Žilinskienė šeimos atminties darybą, analizavo šeimos atmintį tarpgeneraciniu aspektu (Žilinskienė 2015), nagrinėjo „pirmos sovietmečio kartos“ bruožus, sovietmečio patirčių įtraukimo į dabartinį asmens tapatumo vaizdinį strategijas (Žilinskienė, Kraniauskienė ir Šutinienė 2016).

Trauminių patirčių atmintys ir naratyvai. Kalbant apie skirtingų kartų atstovų naratyvų bruožus bei jų tapatybių formavimosi procesus, svarbu paminėti ir aktualią skaudžių, trauminių patirčių problemą. Šios patirtys paveikia ne vien jas tiesiogiai patyrusių asmenų gyvenimą, bet ir jų palikuonis (Vaskelienė et al. 2011). Danutė Gailienė nagrinėjo individualaus ir kultūrinio lygmens traumų poveikį jas patyrusiesiems ir jų palikuonims (Gailienė 2008; Gailienė 2015). Trijų kartų lietuvių moterų tremtinių gyvenimo istorijas, jose atsispindinčias vertybes bei

represines patirtis tyrinėjo etnologės Rasa Račiūnaitė-Paužuolienė ir Gerda Matusevičienė (Račiūnaitė-Paužuolienė, Matusevičienė 2017; Račiūnaitė-Paužuolienė, Matusevičienė 2018). Tyrėjos tremtines sugrupavo pagal jų amžiaus grupes – išskyrė gimusias tarpukariu, Antrojo pasaulinio karo metu, pokariu (Račiūnaitė-Paužuolienė, Matusevičienė 2017; Račiūnaitė-Paužuolienė, Matusevičienė 2018). Šiuose darbuose tyrėjos ieškojo bendrumų ir skirtumų skirtingoms amžiaus grupėms priklausančių pateikėjų pasakojimuose. Nagrinėjant rajonų gyventojų atsiminimus svarbu įvertinti ir su trauminėmis patirtimis susijusios atminties procesus. Kaip parodė tyrimas, pateikėjų pasakojimuose atsiskleidė atsiminimai apie traumines patirtis, kurias patyrė tiek jie patys, tiek jiems artimi asmenys.

Aptariant **istorinius tyrimus, kuriuose nagrinėjami statistiniai-demografiniai šaltiniai**, verta paminėti istorikų darbus. Leidinyje „Kaunas: istorija, praeitis, dabartis“ (2006) vertėtų išskirti J. Vaičenonio straipsnį „Kauno gyventojai“ (Vaičenonis 2006, p. 21–38). Jame autorius, pasitelkęs demografinius duomenis, analizuoja Kauno miesto gyventojų skaičiaus ir etninės sudėties pokyčius, apžvelgia šių pokyčių įtaką Kauno miesto raidai. Tarpukario Kauno urbanistinė-demografinė situacija yra gana išsamiai ištyrinėta Vidmanto Daugirdo straipsnyje „Gyventojai“, publikuotame leidinyje „Tarpukario Lietuva“ (Daugirdas 2007), kuriame apžvelgiami visos Lietuvos tarpukario meto demografiniai ir statistiniai duomenys. Autorius analizuoja šių pokyčių priežastis: emigraciją, gimstamumo padidėjimą, prijungtų naujų teritorijų prie miesto teritorijos įtaką tarpukario miesto raidai.

Svarbu paminėti itin išsamią mokslo studiją „Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai“ (Gudelis 2015), kurioje pristatomi trijų didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų struktūros demografiniu, etniniu, socioekonominiu pjūviais ypatumai, šiuos dėsningumus lemiančios priežastys (urbanistinės, istorinės, socialinės, ekonominės ir kitos). Pasak autoriaus, „Egzistuoja aiškūs bei kryptingi ryšiai tarp teritorijos urbanistinės, etninės, demografinės bei sociodemografinės struktūrų“ (Gudelis 2015, p. 96). Demografinę struktūrą Gudelis įvardina kaip urbanistinės struktūros atspindį (Gudelis 2015, p. 75).

Aptariant svarbiausius leidinius, kuriuose publikuojami tyrimai, susiję su Kauno miesto istorija ir jo urbanistine raida, būtina paminėti nuo 1998 m. leidžiamą Vytauto Didžiojo universiteto mokslinį leidinį „Kauno istorijos metraštis“, skirtą Kauno miesto ir krašto istorijai. Žurnale spausdinami tarpdisciplininiai istorikų, archeologų, urbanistų, architektūros ir meno istorikų, etnologų, filologų ir kitų tyrėjų darbai.

Atliekant lyginamąją analizę tarp Lietuvos didžiųjų miestų, aktualu apžvelgti ir kitų Lietuvos miestų istorinius tyrimus. Išsamiai Klaipėdos miesto urbanistinę ir kultūrinę raidą tyrinėjo istorikas Vasilijus Safronovas. Monografijoje „Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai“ (Safronovas 2002). Remdamasis istoriniais, statistiniais, demografiniais ir kitais

šaltiniais, autorius apžvelgia Klaipėdos miesto istorinę raidą. Tyrėjas išryškina miesto formavimuisi ir raidai didžiausios įtakos turėjusius įvykius, didelį dėmesį skiria tautiniams-kultūriniais santykiams. Leidinyje „Klaipėdos urbanistinė raida 1945–1990 m.“ (Butkus, Safronovas ir Petrulis 2015) autoriai analizuoja Klaipėdos mieste po Antrojo pasaulinio karo vykusius urbanizacijos ir industrializacijos procesus, apžvelgia, kaip augo ir plėtėsi miestas, prie jo prijungiant aplinkinius rajonus, statant naujuosius gyvenamuosius kvartalus.

Urbanistiniai tyrinėjimai. Tarp urbanistinių tyrimų, kuriuose nagrinėjamas miesto dalių atsiradimas ir sąsajos su sovietine ideologija, itin gausu istoriografinių tyrimų, kuriuose įvairiais aspektais yra nagrinėjami istoriniai šaltiniai, susiję su sovietine urbanistika. Straipsnių rinkinyje „Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje“ (2017) autoriai aptaria bendrą gyvenamųjų rajonų Lietuvoje istoriją, nagrinėja sociokultūrinį jų architektūros vaidmenį, svarsto, koku būdu jie gali būti traktuojami kaip kultūros paveldo objektai, kokios jų savybės galėtų būti perimtos, kokios šių pastatų atnaujinimo galimybės (Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje 2017, p. 2). Su bendra naujųjų gyvenamųjų rajonų statybos Lietuvoje istorija savo straipsnyje „Masinės statybos perlai – paveldas ar palikimas?“ supažindina Viltė Janušauskaitė (Janušauskaitė 2017). Rajonų architektūros sociokultūrinis vaidmuo atskleidžiamas Rasos Čepaitienės (Čepaitienė 2017) ir Marijos Drėmaitės straipsniuose (Drėmaitė 2017). Masinės gyvenamosios statybos objektai kultūros paveldo aspektu aptariami jau minėtame Viltės Janušauskaitės (Janušauskaitė 2017) straipsnyje, Aušros Černiauskienės straipsnyje (Černiauskienė 2017).

Pristatant istoriografinius sovietų okupacijos laikotarpiu statytų rajonų tyrimus, svarbu paminėti kolektyvinę monografiją „Architektūra sovietinėje Lietuvoje“ (2012), kurios autoriai siekė parodyti architektūrą, kaip daugiabriaunį reiškinių sovietinėje visuomenėje. Šio reiškinių aspektai – tai ir politiniai-ideologiniai kontekstai, ir būdai, kuriais sovietų okupacijos laikotarpiu buvo bandoma kurti kolektyvinę gerovę. Itin aktualu paminėti šio leidinio skyrių „Masinė gyvenamoji architektūra“ (Drėmaitė 2012), kuriame autorė aptaria šio tipo architektūros sovietinių rajonų raidą.

Sovietmečio laikotarpio viešųjų erdvių kaitą per pastarąjį dvidešimtmetį aptarė Tomas Grunskis, Matas Šiupšinskas. Autoriai dėmesį sutelkė į Vilniaus Žirmūnų ir Lazdynų gyvenamųjų rajonų pagrindines viešąsias erdves bei jose esančius visuomeninius kompleksus (Grunskis ir Šiupšinskas 2012). V. Gerdvilis monografijoje „Daugiabučių funkcinės struktūros raida Lietuvoje“ (Gerdvilis 2012) tyrinėjo XX a. daugiabučių, statytų Lietuvos didmiesčiuose, funkcinės struktūros raidą. Architektūros, materialinės kultūros, viešųjų erdvių ir visuomenės ryšius išsamiai išanalizavo Almantas Samalavičius. Straipsnyje „Viešosios erdvės Lietuvos miestuose: priklausomybės palikimas ir naujausios tendencijos“ (Buivydas ir Samalavičius 2011)

nagrinėjami ideologiniai simboliai viešosiose miesto erdvėse. Straipsnyje „Estetika urbanistikoje: Camillo Sitte įžvalgos“ (Samalavičius 2011) mokslininkas aptaria viešųjų erdvių kaitos problemas, pasitelkdamas „austrų architekto Camillo Sitte miestų planavimo koncepciją (Samalavičius 2011, p. 141). Straipsnyje „Genius loci, viešosios erdvės ir Vilniaus urban milieu transformacijos“ (angl. „The genius loci, public spaces and transformations of Vilnius urban milieu“) aptariama viešųjų erdvių kaita Vilniuje (Samalavičius 2016). Leidinyje „Nuo nekropolio iki akropolio. Vilniaus miestovaizdžio metamorfozės“ autorius analizuoja sostinės urbanistikos, miestovaizdžio ir viešųjų erdvių problemas (Samalavičius 2017). Straipsnyje „Visuomenės atmintis ir miesto erdvės Vilniuje“ (angl. „Public Memory and Urban Spaces in Vilnius“) aptariamos kolektyvinės atminties išraiškos viešosiose miesto erdvėse (Samalavičius 2018). Straipsnyje „Viešosios erdvės: tradicija versus dabartis“ nagrinėjamos viešųjų erdvių problemos šiuolaikiniame urbanistiniame kontekste ir jų istorinės ištakos (Samalavičius 2018). Straipsnyje „Architektūra ir aplinkos kognityviniai aspektai“ (Samalavičius 2019) akcentuojama tarpdisciplininio požiūrio svarba nagrinėjant modernistinės aplinkos paveldą.

Aptarti tyrimai yra svarbūs disertacijos tyrimų apžvalgai, nes juose yra nagrinėjamos viešųjų erdvių kaitos tendencijos ir miestų gyventojų santykis su šiais pokyčiais. Aktualu yra įvertinti, ar kolektyvinė atmintis yra simboliškai, ar tiesiogiai išreiškiama miesto erdvėse, palyginti, kaip kiti autoriai kritiškai vertina sovietinės okupacijos laikotarpio paveldą.

Tyrimai užsienyje. Užsienio tyrinėtojų darbuose miestas iš pradžių laikytas labiau kontekstu, nei paties tyrimo objektu (Merry 2006, p. 479). Apžvelgiant tyrimus užsienyje, reikia paminėti fundamentaliuosius J. ir A. Assmannų tyrimus. Šie vokiečių mokslininkai tyrinėjo atminties rūšis, jų raišką, poveikį tapatybės formavimosi procesams (Assmann 2008; Assmann 2013). Tarp svarbesnių šiam darbui tyrimų užsienyje reikėtų paminėti literatūrologės, naratyvo tyrinėtojos Marie-Laure Ryan darbus. Savo moksliniuose darbuose mokslininkė išskiria „vietos“ ir „erdvės“ sąvokas, nagrinėja gyventojų susikurtus skirtingus „mentalius žemėlapius“ (Ryan 2012, p. 108).

Aptariant užsienio miesto kultūros tyrimus, svarbu susipažinti su kitų postsovietinių ar posocialistinių šalių situacija. Svarbu paminėti Latvijoje 1969 m. Latvijos mokslų akademijos Istorijos instituto išleistą Heinricho Strods knyga „Latviešu etnogrāfija“ (Strods 1969), kurios atskiri skyriai buvo skirti įvairių laikotarpių miesto tyrimams. Leidinyje laikomasi sovietmečiui būdingo požiūrio laikyti etnologijos mokslą istorijos mokslo dalimi, o kultūra skirstoma pagal istorinius laikotarpius. Išskiriami šie laikotarpiai: 1) IX a. pr. Kristų – IX a.; 2) X a. – XIX a. vidurys; 3) XIX a. vidurys – 1940 m.; 4) 1940–1965 m. (Strods 1969). Kiekviename iš šių etapų dar išskiriama kaimo ir miesto, materialinė, dvasinė kultūra bei ekonominis gyvenimas. Apžvelgiant Estijos moksliniame diskurse nagrinėjamas miesto kultūros temas, reikėtų paminėti

1964 m. išleista leidini „Abriss der Estnischen Volkskunde“ (liet. „Estų folkloro metmenys“), kuriame taip pat yra skiriama dėmesio ir miesto kultūrai (Moora ir Viires 1964). Estija ir Lietuva turi bendrumų, vertinant sovietmečio atminties naratyvus, nes abiejų šių šalių geopolitinė praeitis XX a. antrojoje pusėje buvo panaši – Sovietų Sąjungos okupacija, Nepriklausomybės atkūrimas 1990–1991 m. K. Joesalu savo disertacijoje analizavo skirtingų Estijos kartų pasakojimus ir išskyrė tris sovietmečiu gyvenusias kartas: tai gimusieji XX a. trečiame dešimtmetyje, gimusieji penktame dešimtmetyje, ir gimusieji septintajame dešimtmetyje (Joesalu 2017). Šis tyrimas yra itin svarbus, nes šios autorės teoriniu požiūriu yra remiamasi šios disertacijos antrojo skyriaus trečiame poskyryje.

Aptariant kartų fenomeno tyrimus, vertėtų paminėti vokiečių sociologo Karlo Mannheimo 1928 m. paskelbtą esė „Kartų problemos“ (vok. „Das Problem der Generationen“). Šis tyrėjas vienas iš pirmųjų analizavo kartos fenomeną, atskyrė socialinės kartos sąvoką nuo giminystės tyrimuose naudojamos šeimos kartos sąvokos (Mannheim 1952). Howardas Schumanas savo darbuose tyrinėjo kartų ir kolektyvinės atminties santykį, atsiminimus, susijusius su istoriniais įvykiais (Schuman 1989; Schuman 2004; Schuman 2014; Schuman 2017). Michaelis Corstenas nagrinėjo su karta ir laiku susijusias „diskurso praktikas“ (angl. *discursive practices*) (Corsten 1999). A. Erll gilinosi į atminties sociokultūrinius aspektus (angl. *sociocultural dimensions of remembering*) (Erll 2011). M. X. Delli Carpini analizavo politikos tyrimų sąsajas su kartomis (Delli Carpini 1989). Haraldas Welzeris tyrinėjo atminties procesus, pateikė teorinių įžvalgų apie socialinės atminties sandarą (Welzer 2010). Jane Pilcher iš sociologinės perspektyvos gilinosi į klausimą: ką reiškia būti skirtingų amžiaus grupių atstovu šiuolaikinėje Didžiojoje Britanijoje (Pilcher 1995). Matilda White Riley nagrinėjo gyvenimo ciklą ir socialinių praktikų traktuotę (angl. *life course and social practices approach*) (Riley 1998).

Iš šiuolaikinių tyrimų, kuriuose nagrinėjama miestų kaita postsocialistiniu laikotarpiu, vertėtų paminėti bulgarų tyrinėtojos Meglenos Zlatkovos darbus. Ji tyrinėjo viešosios ir privačios erdvės padalijimo formas postsocialistiniame Plovdivo mieste, kuris yra antras pagal dydį Bulgarijos miestas (Zlatkova 2001; Zlatkova 2015). Remdamasi lyginamąja analize, ji analizavo kaimynystės reiškinį kaimiškose ir miestietiškosiose vietovėse (Zlatkova 1998), išryškino turgaus reikšmę miesto socialinės struktūros sistemoje (Zlatkova 2000). Autorė taip pat nagrinėjo ir naratyvo, atsiminimų ir su miestu susijusios tapatybės ryšius (Zlatkova 2000a; Zlatkova 2000b), miesto bendruomenių santykius su fizinėmis miesto erdvėmis (Zlatkova 2004), miesto tapatybės konstravimą per ideologinius naratyvus (Zlatkova 2005).

Postsovietinių miesto dalių infrastruktūra bei jos poveikis tapatybės formavimosi procesams nėra pakankamai tyrinėta tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Aptariant naujausius užsienio tyrėjų darbus, reikėtų paminėti išsamią studiją – straipsnių rinkinį „Postsocialistinės miesto

infrastruktūros“ (angl. „Post-Socialist Urban Infrastructures“, 2019), kurį sudarė Tauri Tuvikenė, Wladimiras Sgibnevas ir Carola S. Neugebauer. Šis leidinys yra vienas iš pirmųjų, kuriuo siekiama įveikti trūkumą sociopolitinių perspektyvų, nagrinėjančių postsocialistinių miesto dalių infrastruktūrą. Darbe siekiama pažvelgti į postsocializmą per infrastruktūros prizmę. Infrastruktūros analizės galima aptikti mokslinėje literatūroje, nagrinėjančioje postsocializmo klausimus. Atsižvelgus į miestų infrastruktūros raidą, galima aptikti naujų galimybių konceptualizuoti postsocialistinio pasaulio miestus ir sukurti galimybę jungtis tarp mokslo bei praktinės sferos (Tuvikene, T., Sgibnev, W. ir Neugebauer, C. S. 2019, p. 213).

Leidinyje „Baltijos šalių gyvenamųjų namų rajonai“ (angl. „Housing Estates in the Baltic Countries“) nagrinėjami tiek šiuolaikiniai, tiek sovietų okupacijos laikotarpio rajonų kultūriniai ir socioekonominiai aspektai (*Housing Estates in the Baltic Countries 2019*). Aptariant kitus, naujesnius užsienio tyrėjų darbus, galima paminėti Katherine Zubovich sovietinės architektūros transformacijų (nuo neoklasicizmo iki visuotinės standartizacijos) tyrimus (Zubovich 2013). Sovietmečio architektūrą iš kritinės istorijos perspektyvos nagrinėjo Kimberly Elman Zarecor (Zarecor 2014). Darbe „Modernizmas ir naujojo sovietinio žmogaus kūrimas“ (angl. „Modernism and the making of the Soviet New Man“) Tijana Vujošević nagrinėjo, kaip sovietų kultūra bei nauja socialinė santvarka buvo konstruojama per modernistinę architektūrą (2017).

Apibendrinant jau atliktus tyrimus šia tema, galima daryti išvadą, kad sovietų okupacijos laikotarpiu statyti rajonai tiek Kaune, tiek Lietuvoje buvo tyrinėti įvairiais aspektais. Itin gausu istoriografinių tyrimų, kuriuose nagrinėjama sovietinė statybos politika, kaip viešąsias erdves ir jų funkcijas suvokė bei numatė sovietinių daugiabučių rajonų statytojai. Tačiau trūksta tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjamas šiuo metu per gyventojų naratyvus atsiskleidžiantis jų santykis su rajono erdvėmis. Šis darbas galėtų užpildyti šį trūkumą ir papildyti jau esamą mokslinį diskursą.

1. TEORINIAI, METODOLOGINIAI IR ISTORINIAI TYRIMO ASPEKTAI

Šiame skyriuje, remiantis teorine medžiaga bei istoriniais šaltiniais, aptariama tyrimo teorinė prieiga, siekiant ištirti Kauno Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių mikrorajonų gyventojų atminties pasakojimus ir tapatybės formavimosi procesą. Analizuojant mikrorajonų gyventojų naratyvus ir jų tapatybės formavimosi ypatumus, pirmame poskyryje aptariama J. ir A. Assmannų teorinė prieiga. Tapatybės formavimąsi nagrinėjančios teorijos ir metodologiniai tyrimo aspektai nagrinėjami antrame ir trečiame šio skyriaus poskyriuose. Pabaigoje gilinamasi į istorinių šaltinių medžiagą, analizuojama tyrinėjamų rajonų istorija.

1.1. Komunikacinės ir kultūrinės atminties teorija

Tiriant miesto visuomenę, svarbus faktorius yra miesto gyventojų atmintis, perduodama per naratyvus. Pagrindinė šios disertacijos teorinė prieiga yra Jano ir Aleidos Assmannų komunikacinės ir kultūrinės atminties teorija (Assmann 2008). Aptariant atminties ir tapatybės ryšius, reikėtų apibūdinti ir plačiau apžvelgti, kas yra atmintis ir kaip ji susijusi su tapatybe. Pasak istoriko ir kultūrologo Jano Assmanno, atmintis – tai gebėjimas, kuris mums leidžia formuoti savęs suvokimą (tapatumą) tiek asmeniniame, tiek kolektyviniame lygmenyje (Assmann 2008, p. 109). Straipsnyje „Komunikacinė ir kultūrinė atmintis“ („Communicative and Cultural memory“) (Assmann 2008) J. Assmannas teigia, kad vidiniame žmogaus psichikos lygmenyje atmintis yra dalis neuromentalinės sistemos. Tai yra asmeninė atmintis, kuri moksliniame diskurse iki XX a. trečiojo dešimtmečio buvo suvokiama kaip vienintelė. Anot prancūzų sociologo Maurice'o Halbwachso, atmintis (taip pat kaip ir sąmonė bendrąja prasme) priklauso nuo socializacijos ir komunikacijos. Taigi pačią atmintį galima tyrinėti kaip tam tikrą socialinio gyvenimo funkciją. Būtent atmintis leidžia mums gyventi grupėse ir bendruomenėse, o gyvenimas grupėse ir bendruomenėse leidžia mums sukurti atsiminimus (Halbwachs 1925), kuriuos galima įvardinti kaip kolektyvinę atmintį. Socialiniame lygmenyje atmintis yra susijusi su bendravimu ir socialinėmis sąveikomis (Assmann 2008, p. 109), taigi ir su tapatybe. Toks atminties suvokimas yra sąlyginai naujas – tik XX a. pradžioje mokslininkai atmintį ėmė suvokti kaip platesnį ir daugialypį reiškinį (ne vien kaip praeities įvykių atkūrimą smegenyse), vertinti socialinius ir kultūrinius šio reiškinio aspektus. XX amžiaus pradžioje atmintį tyrinėję psichoanalitikai (pavyzdžiui, Z. Freudas ar C. G. Jungas), plėtojo kolektyvinės atminties teorijas labiau vidiniame ir asmeniniame lygmenyje. Jie ieškojo kolektyvinės atminties ne socialinio gyvenimo dinamikoje, o pašamoninėje psichikos dalyje (Assmann 2008, p. 109).

2 lentelė. Laiko, tapatybės ir atminties sąveika

Lygmuo	Laikas	Tapatybė	Atmintis
Vidinis (neuromentalinis)	Vidinis, subjektyvus laikas	Vidinis aš	Individuali atmintis
Socialinis	Socialinis laikas	Socialinis aš, asmuo, kaip socialinių vaidmenų atlikėjas	Komunikacinė atmintis
Kultūrinis	Istorinis, mitinis, kultūrinis laikas	Kultūrinė tapatybė	Kultūrinė atmintis

Šaltinis: Lentelė parengta pagal J. Assmanno veikalą *Komunikacinė ir kultūrinė atmintis* (2008, p. 109).

J. Assmannas išskiria tris atminties rūšis – individualią, komunikacinę bei kultūrinę (žr. 2 lentelę). Kultūrinė atmintis yra kolektyvinės atminties forma, kuria dalinasi grupė žmonių, ir kuri tai grupei žmonių suteikia kolektyvinę kultūrinę tapatybę. Komunikacinė atmintis sieja grupės narius tiek tarpusavyje, tiek su išorėje esančiomis erdvėmis ir palaiko bendruomenės tapatybę (Assmann 2008, p. 111). Šios atminties rūšys atsiskleidžia pasakojimuose, dainose, žaidimuose ir kitose žmogaus išraiškos formose (Assmann 2008, p. 112). Autobiografinė bei komunikacinė-socialinė atmintis laikui bėgant transformuojasi į kultūrinę atmintį (Assmann 2008, p. 117). Dėl to, siekiant suvokti tapatybę ir atskleisti kaip ji konstruojama, verta analizuoti, kaip per naratyvus atsiskleidžia atmintis.

Kultūros ir atminties tyrinėtoja Aleida Assmann atmintį skirsto į du tipus: išskeldintą ir įkūnytą. Įkūnyta atmintis – tai apmąstytos ir užfiksuotos asmeninės kultūros patirtys, kurios yra prieinamos ir priimtinos visuomenei. Išskeldinta atmintis yra sukauptos ir saugomos žinios, kurios ne visada yra prieinamos, nėra užtikrinta, kad jos išliks ateityje. Šie miesto gyventojų atminties tipai, tiek kolektyviai, tiek individualiai prisimenamos patirtys yra svarbus skirtingų tapatybių formavimo šaltinis (Assmann 1988). Pavyzdžiui, sovietinės tapatybės ideologijai buvo svarbi išimtinai su šia epocha susijusi atmintis. Kolektyvinėje sąmonėje išliko trauminiai potyriai, kurie buvo perduodami karta iš kartos (Gailienė 2008, p. 160). Tyrėjai pastebi įdomų faktą – norint įgyti komunikacinės atminties „prisiminimų“, pačiam asmeniui nebūtina patirti konkrečių išgyvenimų (pavyzdžiui, išgyventi tremtį) – pakanka bendrauti su tai išgyvenusiais asmenimis. Taip „įgytos“ kolektyvinės trauminės patirtys, totalitarinio režimo paveikta gyventojų komunikacinė atmintis gali būti perduota ir sovietmečiu negyvenusiems jaunosios kartos atstovams (Assmann 2008, p. 117).

Janas Assmannas „komunikacinės atminties“ sąvoką naudoja norėdamas atskirti nuo M. Halbwachso vartojamos „kolektyvinės atminties“ sąvokos. Kultūrinė atmintis yra

kolektyvinės atminties forma, nes ja dalinasi žmonių grupės, taip kurdamos kolektyvinę, tai yra kultūrinę tapatybę. „Kolektyvinės atminties“ sąvokos kūrėjas M. Halbwachsas atmintį atskyrė nuo tradicijų ir jų perdavimo procesų. Tačiau J. Assmannas M. Halbwachsas pateiktą „kolektyvinės atminties“ sąvoką skirsto į dvi rūšis: *komunikacinę* ir *kultūrinę* atmintį, nes jis neketina atmesti kultūrinės sferos. Pasak J. Assmanno, tai yra du *modi memorandi* – du skirtingi būdai prisiminti (Assmann 2008, p. 110).

Nagrinėjant atminties kultūrą tam tikrose miesto dalyse, svarbu įvertinti ir asmens santykį su vieta. Šiuo atveju reikėtų prisiminti literatūrologės, naratyvo tyrinėtojos Marie-Laure Ryan darbus. Mokslininkė kalba apie erdvę, kaip visiems bendrą dimensiją, kuriai kiekvienas iš gyventojų susikuria skirtingus „mentalius žemėlapius“. Autorė išskiria „vietos“ ir „erdvės“ sąvokas. Vietą nuo erdvės skiria konkretumas, apibrėžta aplinka, kuriai būdingas unikalus „charakteris“, su kuria žmonės vysto savo emocinius ryšius, vieta yra susijusi su asmenine arba visuomenine istorija ir atmintimi (Ryan 2012, p. 108). Postmodernios literatūros tyrinėtojas Paulas Smethurstas savo darbuose į erdves ir vietas žvelgia tarpdiscipliniškai. Mokslininkas vartoja „geokritinės vaizduotės“ (angl. *geocritical imagination*) (Smethurst 2009, p. 2015) sąvoką ir į aplinką žvelgia „geokritiškai“, tyrinėdamas ne vien vietas ir jų reikšmes, bet analizuodamas, kaip šių vietų reikšmės kinta keliaujant. „Geokritinės vaizduotės“ taktika siekia tyrinėjamoje vietoje atrasti šiai vietai atstovaujantį balsą, savitą šios vietos kalbą, iš pirmo žvilgsnio savaiminius procesus ir tai, ką būtų galima pavadinti vietovės dvasia. „Geokritinė vaizduotė“ egzistuoja čia ir dabar, tačiau ji išryškėja tik specialiose vietose, kurios suteikia tęstinumo pojūtį (Smethurst 2015).

Šiuo metu teorinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad apie atminties kultūras reikia kalbėti daugiskaita. Manoma, kad šalia atminimų kultūros įvairovės egzistuoja žmonių grupėms bendri atsiminimai. Juose telpa tiek individualūs prisiminimai ir patirtys, tiek kolektyviniai, tiek perimti iš kitų asmenų sąveikaujant su jais (Gailienė 2008, p. 164). Atminties kultūra nuolat keičiasi, ji turi vidinį poreikį transformuotis ir nėra stabili, taigi yra aktualu užfiksuoti šios kultūros esamą vaizdinį ir tyrinėti jo kaitą (Nikžentaitis 2013, p. 11–12).

1.2. Asmens tapatybę konstruojančios teorijos

Tapatybė – tai modernybės laikų reiškiny, kurį etnologai, antropologai, sociologai nagrinėja globalizacijos, visuomenės, kultūros, ekonominių pokyčių kontekste. Sociologas A. Giddensas teigia, jog asmeninio tapatumo paieškos yra modernybės laikų piliečio problema, kuri galėtų būti kilusi iš Vakarų kultūros individualizmo. Ikimoderniais laikais, viduramžių Europoje lytis, statusas bendruomenėje, giminystė ir kitos tapatumo rūšys buvo pastovios, aiškios, beveik nekintančios. Žinoma, asmens saviraiška, individualybė buvo vertinama, nors skirtingų

kultūrų skirtingai, o taip pat, nors ir nevienodai, buvo skatinamos individo galimybės (Giddens 2000, p. 100). Antropologas Fredrikas Barthas, tyrinėjęs etninio tapatumo sampratą, išskyrė *pamatinų tapatybių* (angl. *basic, general identities*) sąvoką – tai pamatinė tapatybės forma, nulemta individo kilmės ir jo biografijos (Barth 1969, p. 13). Bartho pateikti pamatinų tapatybių pavyzdžiai – tautybė, profesija, lytis, amžius, socialinė padėtis (ar socialinė klasė). Vėliau ši pamatinų tapatybių teorija susilaukė kritikos. Kiti autoriai F. Bartho teoriją kritikavo, kaip netikslią, ne visiškai pritaikomą šiuolaikinių etninių tapatybių tyrinėjimams. Nors F. Barthas teigia, jog asmuo gali turėti daugiau negu vieną pamatinę tapatybę (pavyzdžiui, lytis ir profesija), bet, pasak jo, etninė tapatybė gali būti tik viena, pralenkianti kitas tapatybes. Toks teorinis požiūris gali būti laikomas ribotu, nes nepastebi dalinio priklausymo (angl. *partial belonging*) ir dalinio etninio susitapatinimo (angl. *partial ethnic identification*) (Bhabha 1998 cituota Hummell 2014, p. 8). Tyrėjai sutinka, kad asmenys gali keisti savo socialinę klasę, priklausomybę visuomenės sluoksniui ir su tuo susijusią tapatybę. Toks individų ir grupių judėjimas iš vienos socialinės klasės į kitą vadinamas socialiniu mobilumu. Prancūzų sociologas Pierre'as Bourdieu pabrėžia, kad skirtingas socialines pozicijas užimantys individai gali migruoti po įvairias socialines aplinkas (Bourdieu 1987, p. 2). [Post]moderniame pasaulyje pamatiniai identitetai ir su jais susijusios reikšmės nėra tokios stabilios, kaip tradicinėse bendruomenėse. Šiuolaikiniame [post]moderniame pasaulyje tapatybės yra nuolat kintančios, perkuriamos, todėl egzistuoja įvairūs tarpiniai tapatybių variantai, žmogus gali iš dalies tapatintis su įvairiomis vietomis, bendruomenėmis, idėjomis. Vienas iš tokios kintančios tapatybės pavyzdžių galėtų būti 37 metų amžiaus vyro, nuo gimimo gyvenusio Dainavos rajone, paauglystėje persikėlusio į Šilainių rajoną, pasakojimas apie savo tapatybę:

Aš sieju save labiau su Kaunu. Bet augdamas, turiu omeny, mačiau tokių dalyku, kurie nevisai man patiko, sakykim taip. (...) Ir mes visą laiką, kai su diedukais nuvažiuodavo į Vilnių, ten giminių... Man visada Vilnius man palikdavo tokį tolerantišką ir jaukaus miesto išpūdį. Man visada patikdavo. Aš atsimenu, vienas nuvažiuodavau, jau būdamas paauglys ir man visada ten buvo jauku ir europietiška. Ko, mano akimis žiūrint, labai trūko šitam miestui [Kaunui – K.R.], jisai buvo šiek tiek uždaresnis ir konservatyvesnis. Nu toksai... O man norėjosi tokio liberalesnio [miesto – K. R.], truputėlį... (VDU ER 2669/31).

Šis pateikėjas Vilniaus miestą sieja su europietišku, liberaliomis vertybėmis, platesniu požiūriu į pasaulį. Kaip atskleidė interviu, pateikėjo tapatybė nėra vienalytė – jis save įvardijo tiek kaip kaunietį, tiek kaip europietį. Matyt, tapatinimasis su sostine paskatino pateikėją pasirinkti savo bakalauro studijas Vilniuje. Toks pasakojimas taikliai iliustruoja XX a. pabaigai – XXI a. pirmajai pusei būdingą mobilios tapatybės reiškinį, kai asmuo iš dalies tapatinasi su įvairiomis vietomis, miestais, bendruomenėmis.

(...) gyvendamas *Vilniuje, bendrauju su žmonėmis, kurie daug keliauja. Tai čia toks gyvenimo būdas būtų. Daugiau keliauja, daugiau gal matę. Ir visada, kai tu su žmogumi bendrauji, kuris yra, plačiąja prasme, eruditas, tau imponuoja. Ir kada tau imponuoja, tai ir gaunasi toks, toks judesys į priekį* (VDU ER 2669/31).

Pateikėjas įvardino poreikį bendrauti su įvairiais žmonėmis, kurie, jo teigimu, yra išsilavinę, mėgstantys keliauti. Aukštąjį išsilavinimą įgijęs vyras sąmoningai siekia kurti savo paties asmenybę, domėtis naujomis idėjomis, tobulėti, keisti save, pasitelkus mobilios tapatybės konstruktą. Jis siekia bendrauti su skirtingų tapatybių žmonėmis, kuriais žavisi ir iš kurių gali pasisemti naujų idėjų.

A. Giddensas savo darbe „Modernybė ir asmens tapatumas“ (Giddens 2000) nagrinėja, kaip modernybė ir vėlyvoji modernybė keičia kasdieninio socialinio gyvenimo pobūdį ir paveikia asmeniškiausius patirties aspektus. Jis kelia klausimą – kaip atsiranda nauji asmens tapatumą laiduojantys mechanizmai, kuriuos formuoja modernybės institucijos, o jie savo ruožtu formuoja pačias institucijas (Giddens 2000, p. 10). A. Giddensas identitetą (tapatybę) laiko vienu iš kertinių asmens savimonės elementų. Šiame darbe cituojant Giddenso „identiteto“ terminą, vartojamas šios sąvokos lietuviškas atitikmuo, t. y. „tapatybė“. Kalbėdamas apie asmenybės formavimąsi, apie sąmoningą bei nesąmoningą savo indentiteto su(si)kūrimą ir palaikymą, A. Giddensas vartoja sąvoką „aš tapatumas“ (angl. *self-identity*) (Giddens 2000, p. 308). Taip pat svarbi kita jo vartojama sąvoka „savimonės (savikūros) identitetas“, kuri suvokiama kaip paties asmens sąmoningai susikuriama tapatybė, kurią jis konstruoja remdamasis tiek sąmoningai apmąstyta patirtimi, tiek įgyta nauja informacija (Giddens 2005, p. 44, 640). Siekdamas apibūdinti sąmoningą asmens tapatybės susiformavimo procesą modernybės laikotarpiu, A. Giddensas vartoja „modernybės refleksyvumo“ terminą. Postradinės tvarkos kontekste asmuo tampa tarsi savo paties projektu. Tradicinėse bendruomenėse asmens tapatybės keitimas būdavo rizikingas ir sudėtingas. Pereinamaisiais gyvenimo etapais (pavyzdžiui, paauglystėje ar kuriant šeimą) keičiantis asmens tapatumui ir socialiniam vaidmeniui, dalyvaudavo visa bendruomenė, būdavo pasitelkiami specialūs ritualai. Bėgant laikui, keičiantis kartoms, gyvensena beveik nesikeisdavo. Tapatybės būdavo labiau prigimtinės, stabilios, susijusios su kilme ir visuomenėje įprastais socialiniais vaidmenimis. Tačiau modernybės sąlygose, priešingai, keičiamą *Aš* reikia tirti ir konstruoti kaip dalį refleksyvaus proceso, kurio metu asmeniniai pokyčiai susiejami su socialiniais (Giddens 2000, p. 49).

Kitaip nei tradicinėje visuomenėje, esminis kasdienės veiklos komponentas yra *pasirinkimas*. „Be abejo, jokia kultūra visiškai nepašalina pasirinkimo iš kasdieninių reikalų (...) tačiau tradicija arba išgalėjęs įprotis tvarko gyvenimą pagal reliatyviai pastovius principus.

Modernybė pasitinka individą su sudėtinga pasirinkimų įvairove, o kadangi ji neturi pagrindų, tai kartu nedaug padeda sprendžiant, kurias galimybes rinktis“ (Giddens 2000, p. 107). Vienas iš to padarinių – gyvenimo stiliaus sąvokos atsiradimas. A. Giddensas gyvenimo stilių apibrėžia kaip daugiau ar mažiau integruotą individo pasirenkamų gyvenimo praktikų rinkinį. Šios praktikos pasirenkamos ne tik todėl, kad patenkina praktinius poreikius, bet ir todėl, kad suteikia materialią formą konkrečiam *Aš* tapatumo naratyvui (Giddens 2000, p. 107).

Gyvenimo stilius, *Aš tapatumas* glaudžiai susiję su naratyvu. Pasak A. Giddenso, asmens vientisumas, kaip autentiško *Aš* laimėjimas, susiformuoja integruojant gyvenimo patirtis į *Aš* raidos naratyvą: sukuriama asmeninio tikėjimo sistema, kuri padeda individui pripažinti, kad „jis pirmiausiai ištikimas sau“. Pagrindiniai atskaitos taškai nustatomi „iš vidaus“, pagal tai, kaip individas pats konstruoja ir rekonstruoja savo gyvenimo istoriją (Giddens 2000, p. 106). Gyvenimo stilius yra šios istorijos kultūrinis pavidalas. Tradicinėms kultūroms, skirtingai nei šiuolaikinėms kultūroms, sunku pritaikyti gyvenimo stiliaus sąvoką, nes jose gyvenusiems asmenims nebūdinga rinktis iš daugelio galimų variantų, rutininės praktikos būdavo „perduodamos“ iš kartos į kartą. Šiuolaikinis žmogus tiek gyvenimo stilių, tiek rutinas, kurių laikosi, gali refleksyviai keisti, nes *Aš* tapatumo prigimtis yra mobili (Giddens 2000, p. 106). Taigi, anot mokslininko, asmuo gali keisti, konstruoti tiek savo naratyvą, tiek gyvenimo istoriją.

Asmeninio tapatumo naratyvai atsiskleidžia įvairiais būdais, vienas iš jų – pasakojimas. Pasakojimus (biografinius, autobiografinius arba kitokio pobūdžio) tyrėjai naudoja kaip teorinę priemonę, norėdami atskleisti kaip atminties pagalba kuriamos tapatybės, kokį vaidmenį šiame procese atlieka su vieta ir laiku susijusi atmintis. Rosemary Rich teigia, jog tapatybės formavimo(si) procese pagrindinį vaidmenį atlieka savo paties, t. y. pasakotojo naratyvas (angl. *self-narrative*). Individai konstruoja besikeičiančius, tačiau tęstinius naratyvus tam, kad sukurtų vientisą naratyvą apie save. Autorė naudoja Theodore'o Roy Sarbino sukurtą terminą „istorizuoti gyvenimai“ (angl. *storied lives*). Remiantis šiuo terminu, mūsų gyvenimai įgyja reikšmę kaip istorijos ar pasakojimai – gyvenimo istorijos, asmeniniai naratyvai ir autobiografijos. Pasak R. Rich (ji cituoja L. Vygotskį), jeigu prisiminimai formuoja gyvenimo istorijas, reikėtų įvertinti ir skirtumus tarp socialinės tapatybės ir asmeninės tapatybės. Ji akcentuoja socialinę tapatybės prigimtį, tačiau sutinka, jog pats individas gali prisiimti aktyvų vaidmenį konstruodamas savo paties tapatybę. Toks požiūris išryškina ir kultūrinės atminties bei vyraujančių diskursų reikšmę, pabrėžia ryšį tarp gyvenimo istorijos ir tapatybės formavimosi (Rich 2014, p. 2).

Sakytinė istorija – tai viena iš atminties istorijos (angl. *history of memory*) krypčių. Pagrindinis sakytinės istorijos „šaltinis – interviu, kurio informacija yra subjektyvi, priklauso nuo asmeninės interpretacijos“ (Marcinkevičienė 2007, p. 15–16). Interviu, kaip metodo ir šaltinio pranašumas – suteikti „galimybę analizuoti subjektyvius procesus, kurie yra sunkiai apčiuopiami

naudojant įprastus šaltinius. Reikėtų pabrėžti, kad naratyvas neatsiejamas nuo konkretaus socialinio ir kultūrinio konteksto, jame atsispindi ne tik individo, bet ir kolektyvinė atmintis, patirtis“ (Račiūnaitė-Paužuolienė 2014, p. 93).

Nagrinėjant tapatybės problemą, iškyla klausimas, ar panašios tapatybės gali būti būdingos tai pačiai kartai priklausančioms žmonių grupėms? Kaip tapatumai atskiria ir suvienija miesto gyventojus, priklausančius tai pačiai amžiaus grupei? S. Kraniauskienė (Kraniauskienė 2004) išskiria individualios ir kolektyvinės tapatybės rūšis. Pasak sociologės, individuali tapatybė „(...) socialinėje teorijoje suprantama kaip individo įgytas unikalus ir autentiškas savęs suvokimas (Kraniauskienė 2004, p. 41)“. Svarbu pabrėžti, jog tiek individualios, tiek kolektyvinės tapatybės susiformuoja sąveikaujant su aplinkiniais žmonėmis. Miesto gyventojas nėra atskirtas nuo kitų. Bendraudamas su kitais jį supančiais asmenimis, su šeimos nariais, kaimynais, bendramoksliais ar kolegomis, žmogus iš naujo permąsto, kas jis yra. Santykių su kitais asmenimis mes suvokiame, kas mes patys esame arba priešingai – kas mes tikrai nesame. Susidūręs su žmonių grupe ir remdamasis savo asmenine patirtimi, žiniomis, asmuo apsisprendžia tapatintis su ta grupe ar nuo jos atsiskirti. S. Kraniauskienė cituoja R. Jenkinsą ir teigia, kad individuali savastis konstruojama socialinių sąveikų procesuose pasitelkus savirefleksiją „(...) kai iš prigimties unikali asmenybės dalis įtraukia kitų socialiai priskiriamus apibrėžimus į vientisą darinį, todėl šį darinį galima laikyti ir socialiniu identitetu. Kaip pažymi R. Jenkinsas, visiems individualiems identitetams būdinga socialinė kilmė, nes jie konstruojami socialinėje sąveikoje“ (Jenkins 1996 cituota Kraniauskienė 2004, p. 41). Taigi dabartiniame postmoderniame pasaulyje asmuo gali turėti daugiau negu vieną tapatybę – tiek individualią, tiek kolektyvinę. Šios tapatybės gali būti vienodai išreikštos ir svarbios pateikėjui arba jų reikšmė ir svarba gali skirtis.

[Post]moderniame pasaulyje pamatinės tapatybės ir su jomis susijusios reikšmės nėra tokios stabilios, kaip tradicinėse bendruomenėse. Asmenys gali keisti savo socialinę klasę, priklausomybę visuomenės sluoksniui, taip pat su tuo susijusią tapatybę. Tapatybės gali būti daugialypės – vienas asmuo gali turėti daugiau negu vieną tapatybę. Šios tapatybės gali būti išreiškiamos įvairiais būdais. Vienas iš tokių būdų išreikšti savo tapatybę ar ją konstruoti yra pasakojimas. Per pasakojimus, kasdieninį bendravimą artimoje aplinkoje pateikėjas gali patvirtinti ar išreikšti savo tapatybę. Pasakojimas yra susijęs ir su asmens ryšiais su kitais žmonėmis, asmens santykiu su bendruomene. Dalindamasis savo atsiminimais su kitais asmenimis arba konstruodamas savojo tapatumo naratyvą, asmuo gali susieti arba atskirti save nuo tam tikrų grupių. Per dalijimąsi atsiminimais individualios atminties sričiai priklausantys atsiminimai pereina į komunikacinės ir kultūrinės atminties lygmenis. Visų šių lygmenų atsiminimai gali būti medžiaga asmeniui konstruoti savo paties tapatybę.

1.3. Tyrimo metodologiniai aspektai

Šiame poskyryje bus detaliau pristatomi tyrimo metodologiniai aspektai. Vieni iš tinkamiausių metodų tirti atminties naratyvus ir tapatybės formavimosi procesus – tai pokalbis, pusiau struktūruotas interviu, išsamusis interviu. Naudojantis šiais metodais galima surinkti tiek laisvai pateikėjų dėstomus atsiminimus, tiek gauti kryptingai suformuotus pateikėjų atsakymus į konkrečius klausimus. Interviu metodai suteikia galimybę užmegzti ryšį su pateikėju, patikslinti pokalbio metu jo pateikiamą informaciją, išsiaiškinti motyvaciją ar lūkesčius. Bendraujant galima stebėti pateikėjo kūno kalbą, kalbėseną, jo aplinką. Tokiu būdu galima gauti tyrimui ypač vertingą ir įvairiapusę medžiagą, išsamiai atskleidžiančią tiek pateikėjo tikrovės suvokimą, tiek jo atsiminimus. Tyrinėjant tapatumus svarbus aspektas yra kasdienybės praktikos, kurios gali būti analizuojamos naudojant stebėjimo dalyvaujant ir stebėjimo, pokalbio metodus. Norint suprasti, „kuo gyvena“ rajono gyventojai, neužtenka atlikti interviu ar duoti pateikėjams užpildyti anketas – vertinga yra stebėti rajono gyvenimą, kasdienes gyventojų praktikas. Kartais pateikėjai įdomiausius atsiminimus papasakoja jau išjungus diktofoną.

Tyrinėjant atminties pasakojimus vienas iš kylančių iššūkių – atsiriboti nuo išankstinių vertinimų, išmokti pamatyti pasaulį pateikėjo akimis, atskirti pateikėjo subjektyvius tikrovės įvardinimus nuo paties tyrėjo vertinimų. Dėl to, vykdant tyrimą, buvo siekiama derinti tiek eminę, tiek etinę tyrimo perspektyvas. Remiantis emine perspektyva, siekiama pažinti, kaip pasaulį suvokia tiriamoji grupė – rajono gyventojai. Besiremiantis šia perspektyva tyrėjas turėtų atsiriboti nuo išankstinio vertinimo (Madden 2010, p. 19–20). *Emic* perspektyva skatina dėmesį sutelkti į tyrimo dalyvį ir jo turimus subjektyvius tikrovės vaizdinius, požiūrius, patirtis, objektams suteikiamas prasmes (Morey ir Luthans 1984, p. 29). Tačiau tyrime buvo remiamasi ir paties tyrėjo įžvalgomis, ir vertinimais. Dėl to buvo nutarta neapsiriboti tik vienu iš šių pažinimo būdų – pasitelkti ir etinę perspektyvą. Santykio su pateikėju klausimas yra susijęs ir su „savo“ ir „kito“ vaizdinių suvokimu (Čepaitienė 2013, p. 31). Etnografas visada atlieka tyrimą *kitur*. Jis yra svetimas tiriamai aplinkai ir tai yra jo profesinė ypatybė. Tiriamąjį objektą ir aplinką padaryti kitonišką ir svetimą yra antropologinės ir etnografinės praktikos dalis (Hastrup 1995, p. 121). Kitas šios praktikos aspektas – tiriamąją aplinką paversti sava. Riba tarp svetimumo ir bandymo padaryti ją sava per pažinimą yra ne ontologinė, o instrumentinė tyrimo dalis (Čepaitienė 2013, p. 31).

Tyrimo metu, šios disertacijos autorei yra tekę išgirsti klausimų, kurie savo esme yra turintys *etic* perspektyvos bruožų: ar tikrai viskas sovietmečiu mikrorajonuose buvo taip blogai? Šį klausimą kartais seka kitas, logiškai iš jo išvedamas klausimas – ar pateikėjai galėjo susikurti teigiamas, kūrybiškas tapatybes, kurios būtų susijusios su mikrorajonu? Be abejo, ne viskas buvo „blogai“. Tačiau kalbant apie tokią daugialypę temą, kaip gyventojų atsiminimai, nėra paprasta

vienareikšmiškai atsakyti, kas yra gerai ir blogai. Atsiminimuose, naratyvuose yra gausu įvairių reikšmių. Interpretuoti žmonių pasakojimus galima labai įvairiai. Neretai, analizuojant naratyvus, kuriuose žmogus kalba apie savo vertinimus ar nuostatas, galima pastebėti, kad žmogus taip galvoja, dėl to, kad gyvenime susidūrė su tam tikrais įvykiais ir patirtimis, kurios jį „išmokė“ to, ką dabar jis išsako interviu metu. Pateikėjo žodžius galima suprasti tiesiogiai, kaip išsakytų įvykių apibūdinimus, arba mažiau tiesiogiai, kaip jo mentaliteto, patirčių rinkinio išraišką. Būtų šiek tiek lengviau interpretuoti, kas gerai ir blogai, jeigu būtų kalbama apie pavienius įvykius, situacijas ar daiktus, tačiau net ir čia nėra paprasta teigti, kas yra juoda ar balta. Netgi įvykiai, situacijos, reiškiniai, vietos, fiziniai daiktai retai turi konkrečias, vienpusiškas reikšmes arba gali būti vertinami vienpusiškai. Dėl to negalima teigti, kad mikrorajone gyventi buvo tik gerai arba tik blogai. Teigimas jog mikrorajonuose viskas buvo tik blogai ar tik gerai, yra redukavimas plataus ir spalvingo reikšmių pasaulio į dvi kategorijas, tarsi į juodą ir baltą. Kalbėdami apie kai kuriuos reiškinius pateikėjai vertina aplinką besiremdami binarinėmis kategorijomis (apie tai plačiau kalbama kituose disertacijos poskyriuose). Tačiau tyrėjas turėtų siekti ir objektyviai apžvelgti visus jo tyrimui svarbius veiksnius ir tyrimo aplinkybes, juos įvertinti iš kritinės bei analitinės perspektyvų. Mikrorajono gyventojai turi atsiminimų, kurie į šias dvi kategorijas netelpa arba priešingai – talpina savyje abiejų šių prasminių kategorijų elementus. Dėl to reikėtų laikytis požiūrio, kad tyrėjo dvilypis mąstymas, vertinant gyvenimo mikrorajonuose sąlygas, trukdo objektyviai suvokti visą mikrorajono realybę ir objektyviai analizuoti tyrimo medžiagą. Pusiauslygiuotam, išsamiojo interviu metodai (kurie yra pagrindiniai šio tyrimo metodai) šiuo atveju suteikia tikslumo, nes pateikėjo galima perklausti, ką jis galvoja, pasitikslinti informaciją vienu ar kitu klausimu. Tokiu būdu gaunama tikslesnė, įvairiapusiškesnė empirinė medžiaga, padedanti suvokti, kaip pateikėjas atsimena ir suvokia savo gyvenimą mikrorajone.

Pateikėjų atrankos metodai. Pateikėjų paieška buvo atliekama naudojant „sniego kamuolio“ metodą – kai apklaustasis pateikėjas nurodo kitus asmenis, kuriuos būtų galima apklausti. Siekiant atspindėti rajone vyraujančią kultūrinę aplinką bei gyventojų įvairovę prieš atliekant tyrimą nebuvo keliami specialūs kriterijai pateikėjų etniškumui ar socialinei padėčiai. Tačiau buvo išsikeltas kriterijus amžiui – apklausti tik vyresni nei 18 m. amžiaus asmenys. Taip buvo siekiama atskleisti rajone vyraujančių pasakojimų bei atminčių įvairovę, nustatyti, kaip skirtingo amžiaus, išsilavinimo ir socialinės padėties asmenys konstruoja savo tapatybę.

Lauko tyrimo eiga. Tyrimas vyko nuo 2017 m. rugpjūčio mėn. iki 2021 m. kovo mėn. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių bei Šilainių rajonuose. Tyrimo pradžioje buvo planuota etnografinę ekspediciją atlikti pasirinktuose rajonuose paeiliui – pradžioje Dainavoje, tada Kalniečiuose, Eiguliuose, Šilainiuose. Tačiau vėliau, pradėjus tyrimą, paaiškėjo, jog daugelis pateikėjų yra gyvenę daugiau negu viename rajone. Dėl to jie galėjo papasakoti ne tik apie savo

rajono gyvenimą, bet ir apie gyvenimą kituose Kauno mikrorajonuose. Pateikėjų pasiskirstymas pagal mikrorajoną yra pateiktas 5 lentelėje.

Iš viso tyrimo metu buvo apklausti 349 pateikėjai, naudojant pokalbio, išsamiojo ir pusiau struktūruoto interviu metodus (115 pateikėjų), taip pat remtasi anketine apklausa (popierinėmis (121 pateikėjas) ir elektroninėmis anketomis (151 pateikėjas)).

2017 m. buvo parengtas etnografinis klausimynas „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai XX a. vid. – XXI a. pr.“, kuris buvo orientuotas į dvi skirtingo amžiaus grupes: vyresnio amžiaus pateikėjams ir jaunesniems pateikėjams, gimusiems nuo XX a. šeštojo dešimtmečio II pusės. XX a. šeštojo dešimtmečio pabaiga kaip riba pasirinkta dėl tos priežasties, kad buvo pastebėta, jog apytikriai nuo to meto gimusiųjų pasakojimai ir atsiminimai gerokai skyrėsi nuo ankstesnės kartos. Šie jaunesnės kartos pasakojimai buvo labiau individualizuoti, susiję su asmeniniais gyvenimo įvykiais, akcentuojami laisvalaikio praleidimo būdai. Plačiau pateikėjų naratyvų ir atsiminimų ypatybės pagal jų amžiaus grupes yra nagrinėjamos šio darbo 2.3. poskyryje „Skirtingų kartų atstovų atsiminimai“. Remiantis estų tyrinėtojos Kirsti Jõesalu kartų skirstymu, šiame tyrime pateikėjai yra skirstomi į 3 kartas:

- I. Pateikėjai gimę XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje;
- II. Pateikėjai gimę XX a. šeštojo dešimtmečio II pusėje – aštuntojo dešimtmečio II pusėje;
- III. Pateikėjai gimę XX a. devintojo dešimtmečio I pusėje – dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje.

Plačiau pateikėjų naratyvų ir atsiminimų ypatybės pagal jų amžiaus grupes yra nagrinėjamos šio darbo 2.3. poskyryje „Skirtingų kartų atstovų atsiminimai“. 3 lentelėje pateikiami duomenys įtraukiant dar ir ketvirtąją – gimusių po 1995 m. pateikėjų grupę.

3 lentelė. Pateikėjų interviu pasiskirstymas pagal jų amžių (užrašytų pokalbių ir interviu metodais)

Amžiaus grupės	Pateikėjų skaičius (iš viso 115)
Pateikėjai, gimę XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje	29
Pateikėjai, gimę XX a. šeštojo dešimtmečio II pusėje – aštuntojo dešimtmečio II pusėje	44
Pateikėjai, gimę XX a. devintojo dešimtmečio I pusėje – dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje	37
Gimę po 1995 m.	5

Ieškant pateikėjų, buvo apsilankyta Kauno Vinco Kudirkos viešosios bibliotekos Parko padalinyje, įsikūrusiame Kalniečių rajone (P. Lukšio g. 60), Dainavos padalinyje (Savanorių pr. 377), Šilainių bibliotekoje (Baltų pr. 81). Taip pat tyrėja naudojo *antropologijos namuose* tyrimo metodologiją, t. y. apklausė savo giminaičius, kaimynus bei pažįstamus asmenis, gyvenančius minėtuose rajonuose.

Tyrimo metu taip pat lankytasi rajonuose vykusiuose bendruomenių renginiuose: Dainavos parko atidarymo šventėje (2018 m.), Draugystės parko atidarymo šventėje (2019 m.), Šilainių bendruomenės sodų dirbtuvėse (2020 m.), Santarvės parko Šilainių rajone atidaryme (2019 m.) ir kt. Šių renginių metu buvo vykdomas stebėjimas: fiksuotas šių rajonų gyventojų bendravimas tarpusavyje.

Pokalbio, išsamiojo ir pusiau struktūruoto interviu metodu apklausti 115 pateikėjai, gimę Kaune arba atvykę gyventi į Kauną iš mažesnių miestelių. 69 pateikėjos buvo moterys, 46 pateikėjai – vyrai. 22 pateikėjai buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 8 – specialųjį vidurinį (profesinį) išsilavinimą, 22 – aukštesnįjį išsilavinimą, 63 – aukštąjį išsilavinimą. Pateikėjai gimę nuo 1932 m. iki 1996 m.

2019 m. buvo sukurtas elektroninis anketos „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai XX a. viduryje – XXI a. pr.“ variantas puslapyje *apklausa.lt*. Nuoroda į anketą: <https://apklausa.lt/f/kaunieciu-miestietiskos-tapatybes-pokyciai-xx-a-viduryje-xxi-a-pradzioje>. Nuorodą į anketą buvo dalintasi socialinio tinklo *Facebook* puslapiuose bei grupėse, skirtose bendrauti rajonų bendruomenių nariams, kaimynams. Anketa pasidalinta tris sykius – 2019 m. birželį ir rugpjūtį bei 2020 m. kovą. surinkta 151 anketa. 15 anketų užpildė asmenys, gyvenantys kituose rajonuose, kuriuose nėra atliekamas tyrimas, dėl to jos buvo atmestos. 20 anketų buvo užpildytos labai lakoniškai arba nelogiškai, taigi dėl nepakankamo išsamumo taip pat buvo atmestos, kaip netinkamos tyrimui. Analizei tinkamų anketų buvo 116. Iš šio tyrimo dalyvių 72 pateikėjos buvo moterys, 44 pateikėjai – vyrai. 22 pateikėjai buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 15 – specialųjį vidurinį (profesinį) išsilavinimą, 22 – aukštesnįjį išsilavinimą, 57 – aukštąjį išsilavinimą. Šios grupės pateikėjai buvo gimę nuo 1962 m. iki 2001 m.

2019 buvo parengta ir anketa-klausimynas „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai XX a. viduryje – XXI a. pr.“, kurią buvo galima užpildyti raštu. Parengti du šios anketos variantai – vienas skirtas jaunesnio amžiaus, o kitas – vyresnio amžiaus asmenims. Anketa buvo dalinamasi tirtuose rajonuose esančiose bibliotekose. Naudojantis apklausos anketomis metodu, buvo surinkta 121 anketa, iš jų 3 buvo atmestos kaip ne iki galo užpildytos. Tinkamų analizei anketų buvo 118. Iš šio tyrimo grupės 72 pateikėjos buvo moterys, 46 pateikėjai – vyrai. 73 pateikėjų buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 2 – specialųjį vidurinį (profesinį) išsilavinimą, 13 –

aukštesnįjį išsilavinimą, 30 – aukštąjį išsilavinimą. Šios grupės pateikėjai buvo gimę nuo 1951 m. iki 2001 m.

Išsami pateikėjų analizė pateikiama 4 lentelėje.

4 lentelė. Pateikėjų kiekis ir pasiskirstymas

Apklauso metodas	Apklausta pateikėjų	Pateikėjų grupės pagal lytį	Pateikėjų grupės pagal išsilavinimą	Pateikėjų grupės pagal amžių
Pokalbis, išsamūs ir pusiau struktūruotas interviu	115	69 moterys, 4 vyrai	22 – vidurinio išsilavinimo, 8 – spec. vidurinio (profesinio) išsilavinimo, 22 – aukštesniojo išsilavinimo, 63 – aukštojo išsilavinimo	Gimę nuo 1932 m. iki 1999 m.
Elektroninė anketa	151 (po atrankos – 116)	72 moterys, 44 vyrai	22 – vidurinio išsilavinimo, 15 – spec. vidurinio (profesinio) išsilavinimo, 22 – aukštesniojo išsilavinimo, 57 – aukštojo išsilavinimo	Gimę nuo 1962 m. iki 2001 m.
Anketa (popierinė)	121 (po atrankos – 118)	72 moterys, 46 vyrai	73 pateikėjai buvo įgiję vidurinį išsilavinimą, 2 – specialųjį vidurinį (profesinį) išsilavinimą, 13 – aukštesnįjį išsilavinimą, 30 – aukštąjį išsilavinimą	Gimę nuo 1951 m. iki 2002 m.
Iš viso:	349	213 moterų, 136 vyrai	22 – vidurinio išsilavinimo, 8 – spec. vidurinio (profesinio) išsilavinimo, 22 – aukštesniojo išsilavinimo, 63 – aukštojo išsilavinimo	Gimę nuo 1932 iki 2002 m.

Tyrimo vietos. Pateikėjų paieška ir tyrimas buvo atliekami tiek formaliose vietose (bibliotekose, mokykloje), tiek neformaliose rajono viešosiose erdvėse (parkuose, aikštėse, turguose, prekybos centrų priegose). Pateikėjų paieškai mokyklos, bibliotekos buvo pasirinktos dėl to, jog čia galima užmegzti ryšį su rajono bendruomenės nariais ir įgyti greitesnį jos narių

pasitikėjimą tyrėju. Vietinių įstaigų ir institucijų, pavyzdžiui, senelių namų, bažnyčios, mikrorajono bibliotekos, vietinių bendruomenių ir klubų vadovams ir aktyvesniems nariams gali tiktį tokie apibūdinimai kaip gerai *informuoti pateikėjai*, (angl. *gatekeeper*; *key member*; *key informants*). Jie paprastai turi aukštesnį socialinį statusą bendruomenėje, daugiau ryšių, pažinčių, sukaupto simbolinio kapitalo (Bourdieu 1984, p. 39). Dėl to jie gali nurodyti kitus asmenis, galinčius suteikti vertingos informacijos arba jos suteikti patys. Tačiau formalios erdvės iš dalies gali apriboti tyrimą – dėl to, jog jų nariai gali nesijausti laisvai, tarsi siekiantys „suvaidinti“ ir palaikyti savo, kaip tam tikros grupės nario vaidmenį. Dėl to tyrimui buvo pasirinktos ir mažiau formalios viešosios erdvės, kuriose susitelkia ir lankosi dauguma rajono gyventojų: parkai, turgūs, prekybos centrų prieigos, vaikų žaidimo aikštelės ir kt.

5 lentelė. Pateikėjų pasiskirstymas pagal gyvenimą rajonuose

Rajonas	Pateikėjų, apklaustų interviu metodu, skaičius (iš viso buvo 115)
Dainava	29
Kalniečiai	26
Eiguliai	27
Šilainiai	33

Tyrimo pradžioje buvo pastebėta, kad pateikėjai su noru pasakoja, kai apklausos pradžioje neklausiami jų vardai ar kiti jų asmenybę galintys identifikuoti duomenys. Pateikėjo sutikimo formą lengviau priimdavo jaunesni žmonės, o vyresni, ypač pokario kartos dažniau norėjo pasakoti „anoniškai“. Galima daryti prielaidą, jog šios kartos atstovai yra atsargesni – jie išsaugojo tas elgesio savybes, kurios buvo reikalingos išgyventi ir prisitaikyti ankstyvojo sovietmečio laikotarpiu. Priešingai nei vyresnioji karta, jaunesnio amžiaus asmenys pastaraisiais dešimtmečiais susiduria su įvairiomis apklausomis ir sutikimo formomis, todėl sutikimo forma jiems buvo sąlyginai įprasta. Atliekant tyrimą, pastebėta, jog pokalbiai sklandžiausiai vyko, kai interviu pradžioje užduodamas klausimas apie pirmuosius prisiminimus apie gyvenimą rajone, tada pereinama prie klausimų apie laisvalaikio vietas ir rajono kasdieninį gyvenimą, o vėliau prie asmeninių klausimų apie pateikėjo šeimos istoriją, gyvenimą sovietmečiu.

Tyrimo etikos klausimai.

Pasak Susannos Hornig Priest (Priest 1996), pagrindinis etnografo etikos reikalavimas yra pateikti sąžiningą aprašymą, todėl tyrėjas turėtų gerbti norus žmonių, kurie jį įsileidžia į savo pasaulį. Tiriamoji grupė turi teisę žinoti, ką ketina daryti tyrėjas, taip pat turi teisę atsisakyti (Priest 1996, p. 28–29). Tyrimo metu tyrėja siekė nekeisti, netrikdyti tiriamos aplinkos ir nedaryti jokios

įtakos tyrimo dalyviams. Dėl to prieš atliekant tyrimą buvo susipažinama su aplinkos, kurioje vyksta tyrimas, kultūrinėmis ypatybėmis, taip pat galimais kultūriniais skirtumais tarp tyrėjo ir pateikėjo (Kottak 2012, p. 53). Renkant etnografinę medžiagą buvo atsiribojama nuo vyraujančių nuomonių, žinomų stereotipų, ideologinių bei religinių įsitikinimų tam, kad į tiriamąjį reiškinį būtų pažvelgta objektyviai ir nešališkai.

Prieš atliekant interviu, pateikėjai buvo supažindinami su tyrėjo tikslais, anketa, tyrimo eiga, kaip pokalbis užrašomas, tai pat kur bus naudojama jo pateikta medžiaga. Pateikėjai buvo informuojami ir prieš filmuojant ar fotografuojant, įjungiant diktofoną pokalbiui įrašyti. Pateikėjui nesutikus, medžiaga nebuvo fiksuojama jam nepriimtinais būdais. Taip pat buvo atsiklausoma pateikėjo, ar jis sutinka, kad nuotraukos, kuriose atvaizduotas jis pats arba jo namų aplinka būtų viešinamos. Pateikėjui pageidaujant, nuotraukos nebuvo viešinamos arba jose esantys veidai uždengiami. Taip pat buvo pasiūloma pasirašyti VDU Kultūrų studijų katedros rankraščio pateikėjo sutikimą, kur pateikėjas sutinka, jog jo pateikta etnografinė medžiaga bus laikoma Rankraštyne, naudojama mokslo tikslams, prieinama visuomenei bei mokslininkams. Nors apklausiant ir buvo užrašomi asmens duomenys, tyrėja įsipareigoja išlaikyti pateikėjų anonimiškumą ir viešai neatskleisti jų asmeninių duomenų – vardo, pavardės, adreso, asmeninio gyvenimo detalių ir kt. Visuose viešai prieinamuose tekstuose nėra nurodomi asmeniniai pateikėjų duomenys – kiekvienas pateikėjas įvardijamas pakeitus jo vardą arba užrašant aplanko (bylos) numeriu iš rankraščio. Taip tikimasi apsaugoti respondentus nuo visuomenės, draugų ar šeimos reakcijų. Jei pateikėjai domisi, tyrėja sutinka juos supažindinti su transkribuotu tekstu, disertacijos / straipsnio tekstu ir tyrimo rezultatais.

1.4. Sovietmečiu Kaune statytų rajonų istorinis kontekstas

Istoriniai tyrimo šaltiniai. Tyrinėdami miesto kultūrą, etnologai remiamasi įvairiais istoriniais, statistiniais, archyviniais šaltiniais, amžininkų prisiminimais, epistoliariniu palikimu, gyventojų pasakojimais, kurie naudojami istoriniams, kultūriniais ir socialiniams reiškiniams nustatyti bei patvirtinti (Račiūnaitė-Paužuolienė 2014). Norint plačiau sužinoti apie Kauno miesto gyventojų sudėtį, reikėtų pasiremti XX a. pr. – XXI. a. pr. statistiniais šaltiniais, juos objektyviai įvertinant bei įsigilinant į istorinį bei situacinį kontekstą. Siekiant atskleisti istorinį kontekstą, yra pateikiami ir ankstesni gyventojų surašymo duomenys iš XIX a. pabaigos bei XX a. pradžios bei aptariami to meto statistiniai šaltiniai. Darbe remiamasi ir istorikų, urbanistų darbais, taip pat archyvine medžiaga iš Kauno regioninio apskrities archyvo.

Tarpukario Lietuvos gyventojų surašymo duomenys laikomi patikimais šaltiniais, atitinkančiais Europos standartus. Leidinyje „Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys“ (PVLGS 1923) nurodomi tokie demografiniai duomenys, kaip gyventojų

skaičius, etninė sudėtis, pasiskirstymas pagal amžių ir lytį bei kiti. Statistinės medžiagos gausu ir 1924–1939 m. leistame „Lietuvos statistikos metraštyje“ (LSM 1927–1940). Šie darbai yra svarbūs, nes suteikia vertingos medžiagos palyginimui. Nagrinėjant demografinius pokyčius, vykusius po Antrojo pasaulinio karo, yra naudinga įvertinti ir prieškarį vyravusią demografinę situaciją. Nors sovietinės okupacijos metais atlikti gyventojų surašymai pagal metodinį organizavimą ne daug kuo nusileido išsivysčiusiose, demokratinėse šalyse vykusiems gyventojų surašymams, visgi, šių surašymų metu duomenys buvo ne taip sparčiai sisteminami, jiems trūko mokslinio objektyvumo. Pagrindiniai Sovietų Sąjungoje vykusių gyventojų surašymų trūkumai buvo politinio pobūdžio. Sovietiniai surašymai maskavo gyventojų migracijos etninius savitumus, nuo vietos gyventojų neatskyrė atvykusių kariškių (Kalnius 1999, p. 56). Sovietinės okupacijos metais vietos gyventojai neretai „paskėsdavo“ tarp įvežamų kitataučių darbininkų ir kariškių. Tuo metu niekur nebuvo skelbiami duomenys nei apie karinių dalinių išsidėstymą, nei apie karių skaičių juose. Naujai atvykę kariškai buvo laikomi nuolatiniais vietovės gyventojais ir nebuvo išskiriami iš visų tarpo (Kalnius 1999, p. 57). Taigi sovietinio laikotarpio statistiniams duomenims trūko objektyvumo. Kaip vieną iš patikimesnių sovietinio laikotarpio šaltinių, suteikiančių duomenų apie Kauno miesto gyventojų skaičiaus kaitą galima įvardinti Lietuvos TSR CSV valstybinės statistikos Kauno miesto inspektūros leistus statistinių duomenų rinkinius „Kauno ekonomika ir kultūra“ (KEK 1962), „Kauno ūkis ir kultūra“ (KŪK 1968). Tituliniuose leidinio lapuose galima atrasti užrašą „duomenys viešojoje spaudoje neskelbtini“. Šio leidinio informacijos užslaptinimas leidžia daryti prielaidą, jog jame pateikta informacija buvo daugmaž atitinkanti „objektyvią realybę“ ir galbūt buvo skirta tik specialistams, kuriems buvo prieinama slapta informacija.

Sovietmečio laikotarpio šaltiniams būdingas ideologiškumas, šališkumas, informacijos užslaptinimas. Daugelis pirmųjų pokario metų procesų buvo dokumentuoti varganai, chaotiškai, dalis dokumentų pranyko arba dėl vietos stokos buvo išmesti XX a. dešimtajame dešimtmetyje. Remiantis Tornau tyrimais ir apibendrinant jos apžvelgtų archyvų situaciją, galima pastebėti, jog nuo maždaug 1950 m. stiprėjo visuotinis biurokratizacijos, dokumentavimo ir atsiskaitymo imperatyvas, tad nuo šeštojo dešimtmečio pradžios daugelio procesų dokumentacija tampa žymiai nuoseklesnė (Tornau 2014, p. 69). Renkant šio laikotarpio medžiagą archyvuose apie rajono išplanavimą, buvo pastebėta, kad ne visų mikrorajonų planus buvo galima rasti. Galimai taip yra dėl to, kad šio laikotarpio mikrorajonų planavimo dokumentai nebuvo laikomi svarbiais ar vertingais dokumentais, vertais išsaugojimo. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad mikrorajonų projektai, planai ne visada buvo įgyvendinti taip, kaip buvo planuojama projekte. Kartais būdavo parenkami kiti pastatai prekybos centrams ar ugdymo įstaigoms, kitaip išdėstomi gyvenamieji pastatai ar parenkami kiti statinių tipai.

Po Nepriklausomybės atkūrimo atliktų Lietuvos gyventojų surašymų duomenys (VGBS 2001; LSM 2011; LSA 2010) yra laikomi patikimais. Juose nurodomas gyventojų skaičius, etninė sudėtis, religija, šeimyninė padėtis, migracijos ir kiti duomenys.

Rajonų istorinė apžvalga atlikta remiantis istoriniais, archyviniais šaltiniais bei oficialia informacija, pateikiama Kauno miesto savivaldybės seniūnijų internetiniuose puslapiuose. Kauno regioniniame valstybės archyve (*KRVA*) buvo peržiūrėtas fondas „R-1702. Valstybinis projektavimo institutas „Miestprojektas“. Šio tyrimo metu buvo analizuojami šio fondo dokumentai, kurie reglamentavo miestų projektavimo institutų pertvarkymą ir naujų filialų steigimą, taip pat projektai masinėms statyboms bei konkrečioms miesto vietoms. Tai „Lietuvos TSR Ministrų Tarybos 1961-04-17 nutarimu Nr. 235 „Dėl Statybos ministerijos Miestų ir kaimų statybos projektavimo instituto pertvarkymo“ ir „Lietuvos TSR statybos ministerijos 1961-05-06 įsakymu Nr. 193“ Miestų ir kaimų statybos projektavimo instituto pagrindu įsteigti projektavimo institutai, kurie sovietmečiu dirbo, planuodami ir projektuodami mano tyrinėjamus Kauno mikrorajonus. Vienas iš jų – tai „Miestų statybos projektavimo institutas“, veikęs Vilniuje su filialu Kaune ir skyriais Šiauliuose, Klaipėdoje ir Panevėžyje. Šie institutai projektavo gyvenamuosius mikrorajonus ir jų inžinerinius tinklus. Šiame projektavimo instituto aplanke buvo peržiūrėtos šios bylos, susijusios su Kauno Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių mikrorajonais: (peržiūrėta 18 bylų, susijusių su mikrorajonais, žr. *KRVA*). Šiose bylose rasti mikrorajonų projektai, kurie buvo analizuojami tyrimo metu.

Trumpa rajonų istorijos ir dabartinės demografinės situacijos apžvalga. Dainavos rajonas pradėtas statyti 1963 m. Tai – pirmasis masinės statytos daugiabučių rajonas Kaune. Dainavos rajonas (ir kiti rajonai) buvo suskirstyti į mikrorajonus, kurie sunumeruoti atskirais numeriais. Rajonas buvo statomas iki 1990 m. Skirtingos Dainavos rajono dalys, taip vadinami mikrorajonai, buvo statomi skirtingais etapais:

1. Dainavos I mikrorajonas buvo statomas 1966–1979 m. (Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. I mikrorajono (Dainava I) projektas)
2. Dainavos II mikrorajonas buvo statomas 1968–1974 m. (Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. II mikrorajono (DAINAVA II) projektas)
3. Dainavos III mikrorajonas buvo statomas 1968–1975 m. (Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. III mikrorajono (DAINAVA III) projektas)
4. Dainavos IV mikrorajonas buvo statomas 1969–1972 m. (Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. IV mikrorajono (DAINAVA IV) projektas)
5. Dainavos V mikrorajonas buvo statomas 1985–1988 m. (Gyv. rajono Kaune, Taikos pr. projektas)

6. Gričiupis ir Girstutis statyti 1965–1980 m. (Rajono Žaliakalnyje prie Ramybės g. (dabar Gričiupis ir Girstutis) projektas).
7. Šiaurinės Dainavos I mikrorajonas statytas 1971–1990 m. (Šiaurinio Dainavos gyv. rajono pirmojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA I) projektas)
8. Šiaurinės Dainavos II mikrorajonas statytas 1969–1979 m. (Šiaurinio Dainavos gyv. rajono antrojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA II) projektas)
9. Šiaurinės Dainavos III mikrorajonas statytas 1973–1983 m. (Šiaurinio Dainavos gyv. rajono trečiojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA III) projektas)

Remiantis oficialiu Kauno miesto savivaldybės Dainavos seniūnijos internetiniu puslapiu 2015 m. Dainavos seniūnijos plotas užėmė 5,28 kv. km. Seniūnijoje 2015 m. gyveno apie 54 000 gyvenamąją vietą deklaravusių gyventojų (KMSD). Gričiupio seniūnijos teritorijos plotas užėmė 3,81 kv. km, o seniūnijos teritorijoje gyveno apie 25000 gyventojų (KMSG). Šiame darbe, kalbant apie abi šias seniūnijas, yra vartojamas apibendrinantis terminas *Dainavos rajonas*. Disertacijoje naudojamas terminas *mikrorajonas* yra pateikiamas remiantis pateikėjų *emic* požiūriu, jis yra vartojamas tuomet, kai kalbama apie sovietmečiu statytus daugiabučius namus ir namų grupes.

Šiuo metu Kauno miesto savivaldybės teritorija yra skirstoma į savivaldybės administracijos struktūrinius padalinius, t. y. seniūnijas, kurios yra savivaldybės administracijos filialai: „Savivaldybės taryba nustato jų skaičių, pavadinimus, aptarnaujamos teritorijos ribas ir perduodamas savivaldybės administracijos funkcijas“ (LLVSI). Pasak Kauno miesto savivaldybės Dainavos seniūnijos internetinio puslapio, „Nuo 2003 m. balandžio 1 d. Kauno mieste savo veiklą pradėjo dešimt seniūnijų (šiuo metu dirba jau vienuolika), priklausančių Kauno miesto savivaldybės administracijai“ (KMSD).

Pasak archyvinės medžiagos, Kalniečių rajonas pradėtas statyti 1973 m., o Eigulių rajonas – 1979 m. Paskutiniai mikrorajono pastatai baigti statyti 1992 m. Eigulių seniūniją 2021 m. sudarė Kleboniško gyvenvietė, Eigulių ir Kalniečių mikrorajonai. Eigulių seniūnijos plotas – 14,5 kv. km. Gyventojų skaičius – apie 40 000 (KMSE). Rajono dalys buvo statomos šiais laikotarpiais:

- 1 Kalniečių I mikrorajonas statytas 1976–1982 m. („Kalniečiai I“ projektas)
- 2 Kalniečių II mikrorajonas statytas 1974–1986 m. („Kalniečiai II“ projektas)
- 3 Kalniečių III mikrorajonas statytas 1977–1989 m. („Kalniečiai III“ projektas)
- 4 Eigulių I mikrorajonas statytas 1979–1983 m. („Eiguliai I“ projektas)
- 5 Eigulių II mikrorajonas statytas 1980–1992 m. („Eiguliai II“ projektas)
- 6 Eigulių III mikrorajonas statytas 1982–1984 m. („Eiguliai III“ projektas)

Remiantis archyvine medžiaga, rajonas buvo statomas 1985–1992 m. Šilainių seniūnijai 2021 m. priklauso 5 miesto dalys: Smėliai, Milikoniai, Linkuva, Romainiai ir Sargėnai. Šiuo metu seniūnijos plotas yra 25,33 kv. km, seniūnijoje 2021 m. gyveno apie 57 000 gyventojų (KMSŠ). Rajono dalys buvo statomos šiais laikotarpiais:

- 1 Šilainių II mikrorajonas statytas 1985–1987 m. („Šilainiai I“ projektas)
- 2 Šilainių II mikrorajonas statytas 1987–1991 m. („Šilainiai II“ projektas)
- 3 Šilainių IV mikrorajonas statytas 1989–1992 m. („Šilainiai IV“ projektas)
- 4 Šilainių X mikrorajonas statytas 1989–1992 m. („Šilainiai X“ projektas)
- 5 Šilainių XI mikrorajonas statytas 1986–1990 m. („Šilainiai XI“ projektas)

Atkūrus Nepriklausomybę 1990 m. kai kurie mikrorajonai (Eiguliai, Šilainiai) vis dar buvo statomi, buvo užbaigiami sovietmečiu pradėti statybos darbai. Tačiau tai buvo paskutinės statybos, kurios vyko remiantis sovietmečiui būdingu valstybiniu centralizuotu mikrorajonų planavimu, „Miestų statybos projektavimo institutas“ parengtais planais. Šiuo metu tiek apskritai Kauno seniūnijose, tiek sovietinių mikrorajonų teritorijose yra statomi gyvenamieji namai, tačiau jie yra susiję su privačių, fizinių asmenų iniciatyva arba verslo projektais. Juose butus galima įsigyti pirkimo būdu, jie nėra suteikiami pagal darbovietę. Taigi sovietmečiu projektuotų mikrorajonų statybos pabaigą reikėtų įvardinti 1990–1992 m.

Kauno miesto raida ir demografinė kaita nuo XX a. antrojo dešimtmečio pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo pabaigos. Siekiant kritiškai įvertinti po Antrojo pasaulinio karo, ankstyvuojų sovietmečiu įvykusius pokyčius Kauno mieste, reikėtų įvertinti ir ankstesniojo laikotarpio kontekstą. Industrializacijos procesas, Kaune prasidėjęs dar XIX a., tęsėsi ir tarpukariu. Kauno miesto teritorija pradėjo didėti Kaunui tapus laikinąja Lietuvos sostine, kartu su teritorija pamažu didėjo ir gyventojų skaičius. Didžiausias Kauno gyventojų skaičiaus bei miesto teritorijos padidėjimo šuolis įvyko tarpukariu. Po Pirmojo pasaulinio karo Kaune buvo likę vos keli tūkstančiai gyventojų (Vaičėnė 2006, p. 23). 1919 m. Vilniaus kraštą okupavus Lenkijos kariuomenei, į Kauną persikėlė Valstybės Taryba, Ministrų kabinetas, Prezidentas, valstybinės įstaigos, užsienio valstybių ambasados. Kaunas tapo visos šalies centru, tai nulėmė spartų Kauno miesto vystymąsi. 1924 metais Kauno mieste buvo pradėtas tiesti vandentiekis ir kanalizacija, buvo tiesiamos gatvės ir šaligatviai, statomi tiltai, atsirado visuomeninis transportas, kilo nauji pastatai. Į Kauną dėl įvairių priežasčių vyko aplinkinių kaimiškų vietovių gyventojai, kurie čia siekė išsilavinimo, ieškojo darbo ir naujų galimybių.

Kaip keitėsi Kauno gyventojų skaičius ir miesto teritorija nuo XIX a. pab. iki XXI a. antrojo dešimtmečio pabaigos atskleidžia 6 lentelė.

6 lentelė. Kauno miesto gyventojų skaičius ir teritorija XIX a. pab. – XXI a. pr.

Metai	Gyventojų skaičius, tūkst.	Teritorija, km²
1897	73,5	...
1914	96,9	...
1918	18,0	...
1923	92,4	34,0
1939	154,1	39,8
1940	154,1	39,8
1945	125,0	39,8
1950	157,4	110,0
1951	162,1	111,0
1952	167,3	111,0
1953	173,3	111,0
1954	183,0	111,0
1955	190,4	96,1
1956	196,4	94,4
1957	203,5	94,1
1958	207,4	94,4
1959	214,3	95,2
1960	222,3	95,6
1961	232,7	104,0
1962	247,2	108,4
1963	254,7	108,4
1964	262,4	108,4
1965	269,5	108,4
1966	276,0	108,4
1967	284,0	108,4
1970	305,1	...
1980	376,0	...
1990	429,8	...
2001	378,9	...
2005	361,9	...
2013	308,8	157,15
2014	304,0	157,15
2016	297,8	157,15
2017	292,6	157,15
2021	293,3	157,15

Lentelės sudarymo šaltiniai: (KEK 1962); (KŪK 1968); VGBS 2001; JTOSD; KMSS.

Sparti miesto plėtra vyko XX a. pradžioje, po I pasaulinio karo: 1919 m. prie Kauno buvo prijungta Vilijampolė, Žemieji Šančiai, dalis Aleksoto ir Žaliakalnio (Miškinis 1991, p. 22), 1931–1932 m. – Aukštoji Panemunė, Aleksotas ir Aukštieji Šančiai. 1923 m. Kauno mieste gyveno 92,4 tūkst. gyventojų, o 1939 m. gyventojų skaičius išaugo jau iki 154,1 tūkst. Šiuo laikotarpiu (1923–1938 m.) Kauno miesto gyventojų padidėjo net 66,7 proc. (Daugirdas 2007, p. 73).

Tarpukariu Kauno miesto gyventojų skaičius augo ir dėl visoje Lietuvoje didėjusio gimstamumo, ekonomikos lygio augimo. Per 15 nepriklausomybės metų (1924–1938 m.) Lietuvos gyventojų skaičius kasmet didėjo vidutiniškai po 26,6 tūkst. (Daugirdas 2007, p. 68). Tarpukariu gimstamumas gerokai lenkė mirtingumą, todėl visoje Lietuvoje iki pat Antrojo pasaulinio karo augo po 1,1 proc. per metus. Tarpukariu Kauno apskrities (su Kauno miestu) plotas išaugo nuo 2652 km² (1923 m.) iki 2884 km² (1940 m.), gyventojų skaičius nuo 191364 (1923 m.) iki 248282 (1939 m.), gyventojų tankumas vienam kvadratiniam kilometrui nuo 72,2 žmogaus (1923 m.) iki 86,1 žmogaus (1939 m.) (Lietuvos statistikos metraštis 1940). Tarpukario Lietuvoje emigracija nebuvo didelė. Pirmaisiais nepriklausomybės metais grįžtančiųjų iš JAV skaičius netgi buvo didesnis, nei išvykstančiųjų. 1931 emigracija buvo pristabdyta administracinėmis priemonėmis. Vėliau ši procesą sustabdė ir pasaulinė ekonominė krizė, sumažėjęs darbo jėgos poreikis pramoninėse valstybėse (Daugirdas 2007, p. 77).

Antrojo pasaulinio karo metu urbanistinė, ekonominė, kultūrinė Kauno raida sustojo. Sumažėjo gyventojų skaičius tiek visoje Lietuvoje, tiek ir Kaune. Daug gyventojų žuvo karo metu ar šali užėmusioms okupacinėms valdžioms vykdamas masines represijas ir gyventojų genocidą. 1940 m. Lietuvą okupavusi Sovietų Sąjunga pradėjo vykdyti masines gyventojų represijas: 1941–1949 m. išžudyta ir iš Lietuvos ištremta apie 500 tūkst. žmonių (Daugirdas 2007, p. 77). Vokiečių okupacinė valdžia 1941–1944 m. vykdė žydų genocidą, buvo sunaikinta apie 350 tūkst. Lietuvos gyventojų, į Vokietiją darbams išvežta apie 70 tūkst. (Daugirdas 2007, p. 77). Baigiantis karui, apie 60 tūkstančių Lietuvos gyventojų pasitraukė į Vakarų. Nukentėjo ir Kaunas, gyventojų skaičius mieste labai sumažėjo. Pasitraukdami iš Kauno vokiečiai susprogdino elektrines, tiltus, apie 60 proc. pramonės įmonių, geležinkelio stotį, kai kuriuos visuomeninius pastatus bei gyvenamuosius namus centre, sudegino nemažą dalį Vilijampolės (Miškinis 1991, p. 26). Baigiantis karui, apie 60 tūkstančių Lietuvos gyventojų pasitraukė į Vakarų, dėl to gyventojų kiekis labai sumažėjo ir Kaune.

Kauno miesto raida ir demografinė kaita nuo Antrojo pasaulinio karo pabaigos iki XX a. septintojo dešimtmečio. Po karo Kaunas buvo atstatomas, jo gyventojų skaičius augo. Iki 1955 m. buvo atstatyta ir išplėsta daugelis pramonės įmonių, pastatyta nauja geležinkelio stotis, daugiabučiai namai Naujamiestyje (Miškinis 1991, p. 26). Po Antrojo pasaulinio karo Kauno gyventojų skaičius sparčiai augo, todėl naujieji gyventojai susidūrė su būsto stoka. Trūko butų, kur galėtų apsigyventi į miestą atvykę darbininkai. Siekiant išspręsti gyvenamojo ploto stokos

problema, kai kurie tarpukario laikotarpio pastatai buvo iš vidaus rekonstruojami, siekiant apgyvendinti daugiau šeimų. Kartais taip rekonstruojami būdavo ir administracinės paskirties pastatai. Tačiau gyvenamojo ploto vis tiek neužteko. Dėl to pokariu imta statyti naujuosius gyvenamuosius namus Naujamiestyje, pavyzdžiui, gyvenamųjų namų kompleksą Pergalės krantinėje (dab. Karaliaus Mindaugo pr.) 1949–1958 m, Laisvės alėjoje, Kęstučio gatvėje ir t. t. (Miškinis 1991, p. 26). Naujieji gyvenamieji rajonai buvo skirti naujųjų gamyklų ir fabriků darbininkams apsigyventi, tačiau juose gyveno įvairių socialinių sluoksnių atstovai. Pavyzdžiui, 1960 m. Petrašiūnų pakraštyje buvo baigtas statyti hidroelektrinės darbuotojų gyvenamųjų namų kompleksas, kuriame gyveno tiek paprasti darbininkai, tiek inžinieriai su šeimomis.

Ankstyvuojų sovietmečiu statyti rajonai buvo statomi pagal panašų principą kaip ir industriniai miesteliai. J. Stalino valdymo laikotarpiu planavimas pasižymėjo griežta simetriška kompozicija, tipiniai pastatai buvo komponuojami pagal statmenai susikertančias gatves, kvartalas užstatomas pagal perimetrą. Pagrindinė magistralė vedė į aikštę su pagrindiniu pastatu – kultūros rūmais, kurie išreiškė sovietmečio ideologų užduotį ugdyti „kultūringą darbo žmonių laisvalaikį“ (Drėmaitė 2012, p. 140). Tarp tokių pavyzdžių Kaune būtų galima paminėti gyvenamuosius kvartalus Viliampolėje (Sajungos aikštėje), Petrašiūnuose (J. Janonio popieriaus fabriko darbininkų kvartalas, Hidroelektrinės gyvenvietė).

Nuo XX a. penktojo dešimtmečio pabaigos, remiantis sovietinės urbanistikos taisyklėmis, Lietuvos miestuose pradėtos projektuoti atskiros industrinės zonos. Pramonės įmonės būdavo iškeliamos į užmiestį ir išdėstomos palei stambią arterinę magistralę (Drėmaitė 2012, p. 137). Šis procesas vyko ir Kauno mieste.

Sovietmečiu mieste gyventojų skaičius augo palaipsniui. 1950 m. Kauno miesto teritorija užėmė 110,0 km², mieste gyveno 157,4 tūkst. gyventojų. Nuo 1951-ųjų iki 1954-ųjų miesto teritorijos plotas nepasikeitė, tačiau gyventojų skaičius padidėjo iki 183,0 tūkstančių, t. y. net 25 tūkstančiais gyventojų. Kauno gyventojų skaičiaus didėjimą 1945–1960 m. galėjo nulemti keletas veiksnių. Šie veiksniai – tai po Antrojo pasaulinio karo pamažu atsikurianti Kauno pramonė, padidėjęs gimstamumas. Sovietų Sąjungoje industrializacija didesnę pagreitį įgijo po J. Stalino mirties. 1953–1954 m. buvo pripažinta, kad SSRS ekonomika yra atsilikusi, neefektyvi. Netrukus buvo imtasi priemonių šį atsilikimą įveikti. 1955 m. buvo priimti SSRS MT nutarimai (SSRS statybos reikalų komiteto 1956 m. nutarimas „Apie rajoninio planavimo schemų sudarymą“; SSRS MT 1955-08-24 nutarimas „Dėl Tarybų Sąjungos miestų planavimo ir užstatymo projektų tvirtinimo tvarkos“) (Drėmaitė 2012, p. 133). Dėl šių nutarimų visoje SSRS imta taikyti vieninga planavimo metodika. Buvo pradėti taikyti rajoninio planavimo principai: stabdomas didelių miestų augimas, pradėtas jų išskirstymas ir naujų miestų-palydovų kūrimas, intensyviau vystyti maži ir vidutiniai miestai (Drėmaitė 2012, p. 134).

Pokaryje visos Lietuvos natūralus gyventojų prieaugis buvo gana didelis. Dėl padidėjusio gimstamumo, gyventojų skaičius visoje Lietuvoje daugėjo dar sparčiau, nei tarpukariu – 1,5 proc. per metus (*Kauno ekonomika ir kultūra. Statistinių duomenų rinkinys*, 1962, Daugirdas 2007: 71). Tačiau net praėjus 14 metų po karo pabaigos, nepavyko pasiekti iki Antrojo pasaulinio karo buvusio gyventojų skaičiaus. 1959 m. surašymas užfiksavo 2 711 445 Lietuvos gyventojus – 214 tūkst. mažiau nei iki Sovietinės okupacijos (Daugirdas 2007, p. 71).

Pokariu prie Kauno miesto buvo prijungti aplinkiniai rajonai – jie tapo miesto dalimi, o jų gyventojai buvo priskirti prie miestiečių. 1946 m. prie Kauno buvo prijungti Petrašiūnai, Pažaislis, Marvelė, Lampėdžiai (Miškinis 1991, p. 26), 1959 m. – Kleboniškis, o 1961 m. – Palemonas. Miesto plotas padidėjo iki 104 tūkst. km², o gyventojų skaičius – iki 232,7 tūkst.

Ankstyvuoju sovietmečiu gyventojų skaičius didėjo ir dėl vidinės migracijos. Po Antrojo pasaulinio karo šalis buvo nusiaubta, okupuota sovietų. Kaimiškose vietovėse gyventojai buvo agresyviai skatinami stoti į kolūkius, neramumą sukėlė ir provincijoje vykęs partizaninis karas. Todėl pokario metais kaimiškų vietovių gyventojai sparčiai kėlėsi į miestus, t. y. vyko vidinė migracija. Miestuose buvo saugiau, be to, Kaune nuo pat ankstyvojo sovietmečio buvo plėtojama lengvoji ir sunkioji pramonė, taigi čia buvo geresnės sąlygos įgyti ir tobulinti savo profesinę kvalifikaciją, didesnė tikimybė susirasti darbą. Šį reiškinį aprašo ir sovietmečio ideologinio pobūdžio leidiniai. 1975 m. išleistoje „Lietuvos TSR istorijoje“ (p. 172–173) pasakojama: „Industrializacijai reikėjo darbo rankų. Iki socializmo pergalės darbininkų gretas papildė daugiausiai valstiečiai“ (Daniliauskas 1978, p. 19). Taigi, kaimo gyventojų migraciją į didžiuosius miestus nulėmė keletas veiksnių: provincijoje agresyviai vykdyta kolektyvizacija, sparti miesto urbanizacija bei industrializacija.

Kauno miesto raida ir demografinė kaita nuo XX a. septintojo dešimtmečio iki šių dienų. Pasak Kauno miesto urbanistinę raidą tyrinėjančių mokslininkų, XX a. septintojo dešimtmečio viduryje miestas priartėjo prie didmiesčio lygio. Visgi dėl panašaus statomų namų aukščio, standartinės jų architektūros, naujieji gyvenamųjų namų masyvai miesto vaizdo nepraturtino (Miškinis 1991, p. 27).

Pagal 1970 m. miesto generalinį planą buvo numatyta, kad 1980 m. Kaune gyvens per 380 tūkst. gyventojų. Tuo metu Kauną supę aplinkiniai rajonai vis dar nebuvo apstatyti daugiaaukščiais daugiabučiais namais. Nuošalesnėse Kauno vietovėse miesto aplinka vis dar priminė kaimą. Tiesa, šių vietovių gyventojai neretai dirbo mieste, gyveno miestietišką gyvenimo būdą, nebesivertė tradiciniais amatais. Šios buvusios kaimiškos vietovės buvo prijungtos prie Kauno miesto teritorijos, juose buvo pastatyti naujieji gyvenamieji rajonai. 1975 m. miesto planuotojai nutraukė sodybinių namų statybą. Buvo statomi dar septintajame dešimtmetyje pradėti statyti daugiabučių namų šiaurinis Dainavos, Eigulių, Kalniečių rajonai (Miškinis 1991, p. 27).

Kauno mieste (bei visoje Lietuvoje) septintojo dešimtmečio pradžioje vykusį industrializacijos procesą ir jį lydėjusią urbanizaciją nulėmė ir to meto miestų planuotojų, urbanistų priimti sprendimai. 1964 m. LSSR plano komitetas patvirtino „Perspektyvinę pramonės išdėstymo ir miestų išvystymo schemą“, pagal kurią buvo numatyta, kaip spręsti krašto urbanizavimo ir žemės ūkio pertvarkymo klausimus. Buvo nutarta pristabdyti Vilniaus ir Kauno miestų augimą, pasirenkant vystyti miestelius – regionų centrus (Drėmaitė 2012, p. 135–136). Šis sprendimas paskatino Lietuvos kaimų gyventojų migraciją į miestus ir miestelius, taip nulemdamas demografinę, urbanistinę bei kultūrinę Lietuvos, o kartu ir Kauno miesto raidą. Dėl to į Lietuvą atvyko mažiau pramonės darbininkų iš Rusijos bei Baltarusijos. Skirtingai nei Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, pramonės koncentracija skatino Rygos ir Talino augimą, rusiškos darbo jėgos imigraciją, o periferija liko mažiau urbanizuota (Drėmaitė 2012, p. 137). Greičiausiai dėl šių priežasčių Kaune tuo metu gyvenę pateikėjai neįvardijo didelio svetimšalių darbininkų antplūdžio.

Tačiau nebūtų tikslu teigti, kad Kaune atvykėlių iš kitų Sovietų Sąjungos respublikos šalių visai nebuvo. Miestų gyventojų populiacijos didėjimą nulėmė ir iš kitų Sovietų Sąjungos šalių atvykstantys imigrantai: komandiruojami darbininkai, kariškiai. Pirmaisiais pokario metais dalis emigrantų atvyko ir iš tolimesnių Sovietų Sąjungos sričių. Anot istoriko V. Tininio, daugiausiai rusų ir rusakalbių į Lietuvą atvyko 1970–1974 m. (beveik 40 tūkst.) ir 1975–1979 m. (apie 31 tūkst.) laikotarpiais. Nuo 1960 iki 1989 m. iš viso atvyko apie 733 tūkst. žmonių (vid. 24,5 tūkst. per metus). Iš jų nuolat gyventi Lietuvoje pasiliko 207 568 žmonės. Socialinės padėties atžvilgiu, tarp atvykusiųjų buvo didelis nuošimtis karininkų, pramonės specialistų ir darbininkų (Tininis 2007, p. 522), todėl pagrindiniu imigracijos objektu tapo miestai.

1990 m. vasario 14 d. Lietuvos SSR valstybinio statistikos komiteto ataskaitoje apie 1989 m. surašymo rezultatus, minima, kad „rusų ir kitų tautybių atstovų imigracija į Lietuvą tęsėsi iki pat Sąjūdžio užuomazgų“ (Marcinkevičiaus 2012, p. 64). Dokumente pažymima, kad „dėl migracijos prieaugio gyventojų skaičius vidutiniškai per metus didėja 10 tūkstančių [...]. 1988 m. tarp atvykusių iš kitų respublikų rusai sudarė 45 proc., lietuviai – 18 proc., baltarusiai – 11 proc., ukrainiečiai – 11 proc., žydai – 0,7 proc., kitų tautybių atstovai – 14 proc. 1959–1969 m. vidutiniškai per metus atvykdavo 4,7 tūkstančio imigrantų, 1970–1978 m. – 7,3 tūkstančio, 1979–1988 m. – 10,0 tūkstančių“ (LCVA, f. R-363, ap. 18, b. 1603d, l. 112) (Marcinkevičiaus 2012, p. 64).

Didžiausias Kauno miesto gyventojų skaičius užfiksuotas 1990 m. Tuo metu Kaune gyveno 429,8 tūkst. žmonių. Po Nepriklausomybės atkūrimo Kauno gyventojų skaičius (kaip, beje, ir visos Lietuvos) pamažu ėmė mažėti. 2001 m. Kaune gyveno 378,9 tūkst. žmonių, o 2005 m. jų sumažėjo iki 361,9 tūkst. 2017 m. Kaune gyveno 292,6 tūkst. gyventojų. Taigi nuo 1990 m. iki 2017 m. Kauno miesto gyventojų skaičius sumažėjo 137,2 tūkst. gyventojų. Gyventojų mažėjimą nulėmė keletas veiksnių: į buvusios Sovietų Sąjungos šalis sugrįžtantys

sovietmečiu čia atvykę darbuotojai, mažėjantis gimstamumas, didėjanti emigracija – tiek į kitus šalies regionus, tiek į užsienio šalis. Kol Lietuva buvo Sovietų Sąjungos sudėtyje, iš jos išvykti į kitas šalis buvo sudėtinga dėl tuo metu vyravusių draudimų, ribojusių gyventojų judėjimą. Po Nepriklausomybės atkūrimo atsivėrus Lietuvos sienoms, išvykti tapo daug paprasčiau. Taigi paspartėjo įvairiais motyvais paremta gyventojų emigracija, sumažėjo visos Lietuvos gyventojų skaičius, tarp jų ir Kauno miesto gyventojų skaičius. Po 1990 m. mieste buvo baigiamas statyti Šilainių rajonas, prie Kauno miesto teritorijos buvo prijungti Kauno priemiesčiai: Romainiai, Tirkiliškiai, dalis Vaišvydavos ir kiti rajonai.

Apibendrinant galima teigti, jog XX a. viduryje – XX a. pabaigoje Kaunas patyrė didelius pokyčius: išaugo miesto teritorija, padidėjo gyventojų skaičius. Nuo 1950-ųjų iki 1961-ųjų Kauno mieste gyventojų skaičius išaugo nuo 157,4 tūkst. iki 232,7 tūkst. (Kauno ūkis ir kultūra 1962), o 1990-aisiais jų padidėjo iki 429,8 tūkstančio (Lietuvos statistikos departamentas 2001). Taigi, miestiečių skaičius per penkis dešimtmečius padidėjo daugiau negu 2,7 karto. Miesto plėtra vyko ir Nepriklausomybės laikotarpiu – vyko ir tebevyksta naujų daugiabučių namų kvartalų statymas, senųjų kvartalų tankinimas.

Daugiabučių namų rajonų istorinė raida, masinė daugiabučių gyvenamųjų namų statyba. Jau XIX a. pr. mąstytojai svarstė apie tai, jog miestą galima būtų padalinti į atskiras dalis, kurių kiekviena turėtų savo paskirtį. Šių idėjų tąsa – 1902 m. pasirodžiusi Ebenezerio Howardo knyga „Rytojaus miestai – sodai“. Ši knyga tapo vienu iš svarbiausių tekstų, paveikusių XX a. miestų planus (Vanagas 2003, p. 154). Šiomis idėjomis besirėmę miestų planuotojai pradėjo išskirti miestų dalių funkcijas, kūrė žaliąsias erdves, turėjusias apsaugoti gyvenamuosius rajonus nuo kelių bei pramonės objektų skleidžiamos garsinės, cheminės ir kitokios taršos. Modernizmo epochai būdingos idėjos apie tai, jog visus gyventojus reikėtų aprūpinti higieniškomis gyvenimo sąlygomis pasiekė ir Sovietų Sąjungą. Jau XX a. ketvirtajame dešimtmetyje (1920–1930 m.) Rusijoje buvo projektuojami ir statomi gyvenamųjų namų rajonai, kuriuose atsispindėjo modernizmo idėjos, tiesa, savitai papildytos komunistine ideologija. Mažos virtuvės, pereinami kambariai, bendrabučio tipo būstai – tokie buvo naujojo tarybinio piliečio namai, kuriose nebebuvo vietos taip vadinamam buržuaziniam nesaikingumui. Tuo metu vyko ir sparti industrializacija, kurios metu kaimiškų Rusijos vietovių gyventojai buvo perkelti į didžiuosius miestus, kuriuose dirbdavo naujose pramonės įmonėse. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, šios tendencijos pamažu buvo imtos taikyti ir Lietuvos miestuose.

Jau nuo tarpukario Lietuvoje vyko procesai, kuriuos galima būtų pavadinti industrializacija bei urbanizacija. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo, Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, šie procesai tapo dar intensyvesni. Miestų raidą tyrinėjantys autoriai pastebi, kad regioninio planavimo principai Europoje taikyti nuo tarpukario, o dar intensyviau – nuo Antrojo

pasaulinio karo pabaigos. Būtent šiuo laikotarpiu, XX a. antrojoje pusėje masinė daugiabučių statyba buvo paplitusi visoje Europoje. Masinė gyvenamųjų namų statyba susijusi su modernistinei pasaulėžiūrai būdingu lygesnės ir vienodai aprūpintos visuomenės siekiu (Drėmaitė 2012, p. 157). Tokių idėjų sklaida buvo būdinga Tarptautinei moderniosios architektūros kongreso (1928–1959 m.) organizacijai, kurios atstovai skelbė, kad „ateities visuomenės gerovės pagrindas yra funkcionalus miestų planavimas, greitai ir pigiai industriniu būdu gaminami namai bei patogūs butai, užtikrinantys egzistencinį minimumą“ (Drėmaitė 2012, p. 157).

Tyrėjų nuomone, [sovietmečiu statytus – K. R.] Lietuvos didmiesčių rajonus miesto-sodo idėjos pasiekė per sovietinius miesto planuotojus (Šiupšinskas ir Cicėnaitė 2013). Pasak M. Šiupšinsko ir I. Cicėnaitės, sovietmečio Lietuvoje gyvenamųjų pastatų grupė buvo siejama su mokykla, kurios svarba galėtų būti paaiškinta Vakarų urbanistų, ypač E. Hovardo, įtaka socialistinei planavimo sistemai, bet gyvenamosios grupės dydis ir užstatymo principas artimesnis Le Corbusierui, siūliusiam stambinti kaimynystės vienetą ir jį pritaikyti daugiaaukštei statybai. Planuojant miestus nebuvo atsisakyta daugumoje utopijų dominavusios minties skatinti žmonių ryšius kaimynystės pagrindu, bet čia į pirmą planą buvo patekę techniniai, ekonominiai rodikliai (Šiupšinskas ir Cicėnaitė 2013, p. 207). Taigi Kauno miesto raidoje atsispindi modernistų-funktionalistų idėjos, šiek tiek pakoreguotos vietinių miesto planuotojų, pritaikytos prie vietinio konteksto. Rajonų statybos pobūdžiui įtakos turėjo ir ekonominės sąlygos, statybinių medžiagų prieinamumas.

1957 m. komunistų partija paskelbė nutarimą kiekvieną šeimą aprūpinti nuosavu butu. Šis sprendimas bei iš Prancūzijos perimta nebrangių, paprastų blokinių daugiabučių *Camus* statybos technologija padėjo pamatus mikrorajonų atsiradimui. Vertinant daugiabučių namų mikrorajonus ir jų aplinką, svarbu aptarti ir įvertinti materialines bei ekonomines aplinkybes. Sovietiniai daugiabučių namų planavimo ir statybos specialistai turėjo remtis ekonomiškumo kriterijumi – dėl to daugiabučiai gyvenimo juose kokybe nusileisdavo panašaus tipo pastatams Vakarų šalyse. Vienam gyventojui buvo skirta 9 kvadratinių metrų gyvenamojo ploto norma, vonios įrengiamos toje pačioje patalpoje su tualetais, virtuvių plotas sumažintas iki 4,5–6 m. Pagal normatyvus buvo laikoma, jog keturių asmenų šeimai pakanka dvejų kambarių buto (Drėmaitė 2012, p. 159–160). Tokie pastatai buvo ekonomiški, tačiau juose gyvenantys žmonės nesijausdavo gerai. Nepaisant to, partijos nariams bei privilegijų turinčioms įstaigoms buvo statomi „pagerinto planavimo“ daugiabučiai (Drėmaitė 2012, p. 177). Kitaip nei Vakarų šalyse, kur daugiabučių rajonų statyba aktualumą prarado aštuntajame dešimtmetyje, Sovietų Sąjungoje (ir sovietmečiu Lietuvoje) tokios statybos tęsėsi iki pat nepriklausomybės atkūrimo.

Pasak Virginijaus Gerdvilio, pirmieji blokinių daugiabučių rajonai Lietuvoje pradėti statyti nuo 1966 m.: „Iki 1965 m. tiek Vilniuje, tiek kituose Lietuvos miestuose gyvenamieji namai daugiausia buvo statomi laisvuose sklypuose ir rekonstruojamose senamiesčio dalyse. Nuo

1966 m. tokios statybos persikėlė į laisvas priemiesčio teritorijas, kuriose pradėjo kurtis stambūs kvartalai. Tokiose priemiesčių zonose projektuojant gyvenamuosius namus, atsisakyta pirmuose aukštuose įrengiamų parduotuvių ir buitinių dirbtuvių, o vietoje jų kuriami nauji aptarnavimo centrai. Pirmu tokiu gyvenamuoju rajonu, sukurtu priemiesčio teritorijoje, tapo Žirmūnai dešiniajame Neries krante, Vilniuje (archit. B. Kasperavičienė)“ (Gerdvilis 2012, p. 44). Kaune tokių rajonų analogais galima įvardinti Dainavos, Kalniečių, Eigulių ir Šilainių rajonus.

Apibendrinant poskyrį, galima teigti, kad Kauno miesto teritorija bei gyventojų skaičius pradėjo augti dar tarpukariu, tačiau didžiausius pokyčius miestas patyrė sovietmečiu. Po Antrojo pasaulinio karo miesto gyventojų skaičius didėjo gana tolygiai, taip pat plėtėsi miesto teritorija. Miesto plėtrą nulėmė vykstantis industrializacijos procesas, naujų pramoninių objektų statybos, vidinė ir išorinė imigracija. Sovietmečiu didėjant miesto gyventojų skaičiui, reikėjo juos apgyvendinti, todėl miesto priemiesčiuose išaugo daugiabučių namų rajonai. Šiuose rajonuose buvo apgyvendinti darbuotojai iš naujų pramonės įmonių ir gamyklų, taip pat dirbantys kitose sferose.

2. DAUGIASLUOKSNĖ KAUNO GYVENTOJŲ ATMINTIS

Šiame skyriuje nagrinėjama Kauno Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonų gyventojų atmintis, remiantis lauko tyrimo duomenimis bei teorine medžiaga. Nagrinėjant pateiktųjų interviu, paaiškėjo, kad kauniečių atsiminimams būdingas daugiasluoksniškumas bei tam tikri struktūros bruožai, atitinkantys A. ir J. Assmannų teoriją.

Atminties pasakojimai nėra atsiejami nuo vietos ir laiko, kur įvyko papasakoti įvykiai. Per pasakojimus atsiskleidžia ir pateikėjo santykis su gyvenamąja vieta, ir tam tikri būdai, kaip pateikėjai save su rajono vietomis sieja arba save nuo jų atskiria. Rajonas – tai pirmiausiai fizinė vieta, geografinė teritorija, kurią galima apibrėžti įvairiais parametrais. Šie parametrai priklauso nuo įvairių būdų, kuriais galima klasifikuoti, apibrėžti, aprašyti fizinę vietą. Kai kurie iš šių būdų yra formalūs, susiję su teisės aktuose numatytais teritorijos apibrėžimais. Šie būdai apibrėžti vietą, teritoriją, yra konkretūs, objektyvūs, pamatuojami. Pavyzdžiui, sovietmečio laikotarpio rajonų planuotojų dokumentuose yra nurodytos tikslios gatvių vietos ir mikrorajonų ribos, pavadinimai. Šiais laikais Kauno miesto teritorija yra suskirstyta į administracinius vienetus – seniūnijas, kurios turi tiksliai apibrėžtas teritorijas. Tačiau yra ir subjektyvūs rajono teritorijos apibrėžimai, egzistuojantys rajonų gyventojų suvokimuose. Rajonų gyventojams gali būti svarbūs visai kiti fiziniai objektai, negu miesto planuotojams. Rajonų gyventojų suvokime, jų atsiminimuose skirtys tarp mikrorajonų gali būti gatvės ar kiti jiems įsimintini objektai. Miesto gyventojai pagal savo mentalitetą, asmeninius atsiminimus, gyvenseną gali suteikti skirtingas reikšmes įvairioms mikrorajono dalims. Mikrorajonų gyventojų pasakojimuose atsispindi ir laiko tėkmė, istorinių laikotarpių kaita.

Disertacijos autorei ne sykį teko išgirsti klausimą, kuo skiriasi rajonai vieni nuo kitų. Taip pat, analizuojant surinktą medžiagą teko atsispirti nuo aplinkinių išsakytų pasiūlymų lyginti rajonus tarpusavyje vienus su kitais. Kalbant apie metodologines prieigas nagrinėti *vietos* fenomeną, reikėtų įvertinti ir etnologijos mokslo krypties raidą Lietuvoje. Dabartinės etnologijos moksliniame diskurse vis dar pasitaiko egzistuojantys sovietmečio laikotarpio teoriniai – metodologiniai konceptai. Sovietų okupacijos laikotarpiu etnologijos (etnografijos) mokslo disciplina buvo iš dalies savarankiška, tačiau, pasak V. Čiubrinsko, „(...) to meto etnologija, apsiribodama iš istorijos mokslo pasiskolintais modeliais, pagrindinį dėmesį buvo sutelkusi į etnografinės lauko medžiagos rinkimą, vadinamąją fiksaciją, dažnai pasitenkindama vien užfiksuotų dalykų aprašymu apibendrinant. Apibendrinimui plačiai taikytas istorinio materializmo ašinis-evoliucionistinis-santvarkinio istorizmo (vadinamas lyginamasis istorinis) metodas bei iš jo išplaukiantis tipologinis metodas, siekiantis nustatyti etnografinių realiųjų tipus ir jų arealus“ (Čiubrinskas 2001, p. 112). Nepriklausomos Lietuvos etnologijos disciplinoje taip

pat gali pasitaikyti iš sovietmečio etnologijos tyrimų metodologijos atėjusi tendencija visus reiškinius aprašyti, tada juos tipologizuoti (ieškoti tipų, išskirti skirtingas reiškinių rūšis ir suteikti joms pavadinimus), priskirti juos tam tikriems regionams. Jei tyrimas vyksta keletoje skirtingų fizinių ar geografinių teritorijų, mokslininkas, besiremiantis sovietinėmis mokslinėmis paradigmomis, gali siekti išskirti regionus ir nustatyti jiems būdingus bruožus bei skirtumus. Deja, tokia išankstinė nuostata gali būti žalinga ir trukdyti atlikti objektyvų tyrimą. Ne visada skirtingos (tiesa, fiziškai arti viena kitos esančios teritorijos, kaip, pavyzdžiui, Eigulių ir Kalniečių mikrorajonai) gali turėti kokybinių skirtumų, reikšmingų tyrimui. Šio teksto autorė siekia kritiškai įvertinti egzistuojančias metodologines sampratas ir nesiekia tyrimo medžiagos „pritempinėti“ prie egzistuojančių teorinių „griaučių“. Šiame tyrime buvo siekiama pažinti rajono aplinką, atsisakius išankstinių nuostatų ir kritiškai vertinant analitines paradigmas. Dėl to reikėtų susilaikyti nuo siekio tipologizuoti, išskirti regionus ir juos aprašyti. Vietoje to vertėtų siekti objektyviai pažinti rajono socialinę ir kultūrinę įvairovę. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad disertacijoje nėra siekiama visiškai atsisakyti bet kokio tipologizavimo. Tipologizavimas, skirstymas į kategorijas yra įvairių istorinių laikotarpių mokslinio diskurso dalis. Skirstymas į kategorijas yra naudojamas ir šiame darbe, pavyzdžiui, gyventojų naratyvai yra skirstomi pagal amžiaus grupes.

Be abejo, svarbu atkreipti dėmesį, kad ypač fizinėje rajono aplinkoje skirtumų yra, todėl negalima vienpusiškai teigti, kad tiek gyventojų naratyvuose, tiek jų tapatumuose vyrauja visiška unifikacija. Viso tyrimo metu, naudojant stebėjimo, stebėjimo dalyvaujant, fotofiksacijos metodus ir vaikščiojant po visus keturis rajonus, nebuvo pastebėta esminių kokybinių skirtumų tarp rajonų fizinės aplinkos. Šiek tiek iš visų keturių rajonų išsiskyrė Dainava – šiame mikrorajone buvo daugiausiai apleistų, netvarkingų aplinkos vietų. Šis rajonas išsiskiria ir tuo, jog didelę jo dalį sudaro vyresnio amžiaus asmenys. Pasak kitų tyrėjų, tyrinėjusių Kauno gyventojų struktūrą ir erdvinę raišką, Kaune „(...) mažiausią dalį darbingo amžiaus gyventojai sudaro sovietiniais daugiabučiais daugiausia apstatytoje Dainavos seniūnijoje“ (Gudelis 2015, p. 36). Pensinio amžiaus „gyventojų dalis didelė taip pat seniausiuose sovietmečio statybos rajonuose – Dainavoje (pradėta statyti 1963 m.), Gričiupyje, Kalniečių (1975 m.) (...) rajonuose. Maksimali pensinio amžiaus gyventojų dalis fiksuota (...) Dainavoje šalia Draugystės parko bei Kauno klinikose Kalniečių rajone“ (Gudelis 2015, p. 38). Autorius teigia, jog taip yra dėl to, jog šie rajonai buvo statomi pačioje sovietmečio pradžioje, taigi čia vis dar gyvenantys pirmieji šių butų gyventojai jau sulaukė garbaus amžiaus. Visuomenės senėjimo tendenciją Dainavos rajone pastebėjo ir A. Žilys. Šiame rajone tarp reziduojančių šeimų yra didesnė dalis (69 %) pensinio amžiaus asmenų (Žilys 2013, p. 87). Daugiabučių rajonų gyventojai, palyginus su kitomis miesto vietovėmis, pasižymi aukštesniu išsilavinimu, tačiau dažniau save priskiria žemesniam

socialiniam sluoksniui (Žilys 2013, p. 86–88). Ši Dainavos rajono demografinės sudėties savybė nelieka nepastebėta ir čia gyvenančių pateikėjų:

Nes rajonas tikrai senstantis ir tikrai labai daug senyvo amžiaus žmonių, pensininkų labai daug. (...) Tai dėl to jisai šiaip jau tapo ramesnis tuo požiūriu, bet aaa, tos gyvybės tokios, žinai, jame yra mažiau. Tikrai mažiau (VDU ER 2669/11). Nu tokia tendencija yra. Nes daugiausia čia vis tiek pensininkų mikrorajonas daugiausia (...) Daugiausia seneliai ir jaunimas, kurie nuomoja. Man taip taip regis (VDU ER 2669/104); Šiaip labai daug senukų. Mažai jaunų šeimų (VDU ER 2669/19).

Nors pateikėjai ir pastebi, kad jų apylinkėse yra ir butą besinuojančių jaunesnio amžiaus žmonių, ar jaunesnių šeimų, jie vis tiek nėra linkę dalyvauti rajono bendruomenės veiklose. Šis pasiskirstymas pagal amžiaus grupes gali nulemti ir kitus rajono socialinės ir kultūrinės aplinkos aspektus, tokius, kaip kitoks dalyvavimas rajono bendruomenių veikloje arba aplinkos tvarkymas. Rajonų gyventojų pasakojimuose ryškesni skirtumai yra susiję su skirtingu jų amžiumi ir gyvenimo būdo bruožais. Nagrinėjant interviu medžiagą itin išryškėjo skirtumai tarp pateikėjų grupių, skirstant jas pagal jų amžių. Šie klausimai analizuojami trečiame skyriaus poskyryje „Skirtingų kartų atstovų atsiminimai“.

Rajonai tarpusavyje beveik neturi esminių skirtumų, todėl jų gyventojų pasakojimus nėra tikslu skirstyti pagal tai, iš kurio mikrorajono jie yra kilę, ar kuriame jie gyvena šiuo metu. Galima daryti prielaidą, jog skirtingų mikrorajonų gyventojų pasakojimai neatsispindi dėl mikrorajonų pastatymo ir atsiradimo specifikos, pastatymo laikmečio, taip pat dėl paties Kauno miesto dydžio. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonai buvo statomi XX a. septintojo dešimtmečio antroje pusėje – devintojo dešimtmečio pabaigoje. Vertinant šią laiko trukmę žmogaus gyvenimo ciklo ir gyvenamosios sovietmečiu Kaune sąlygomis, tai nėra labai didelis laiko tarpas. Kaunas nėra daugiamilijoninis miestas, visi Kauno miesto rajonai turi daugiau ar mažiau gyventojams patogiai išvystytą infrastruktūrą. Tiek sovietmečiu, tiek šiandien miesto viešojo transporto infrastruktūra yra gerai pritaikyta ir patogi vidutiniam rajono gyventojui. Patogus susisiekimas tiek su miesto centru, tiek su kitais rajonais patenkina miesto gyventojų poreikius. Taigi nėra fizinės atskirties tarp skirtingų miesto dalių, kuri būtų galėjusi nulemti tam tikrus ryškius rajonų skirtumus ir savo ruožtu – ir gyventojų tapatybių skirtumus.

Analizuojant miesto dalių skirtumus, Kaune vertėtų labiau akcentuoti skirtį tarp mikrorajonų ir istorinių Kauno miesto dalių, nes šioje priešpriešoje telpa esminiai skirtumai tiek tarp fizinės miesto dalių aplinkos bruožų, tiek tarp juose esančių įkūnytų atminties apraiškų. Miesto kultūrinis centras yra vieningas darinys, pritraukiantis viso miesto gyventojus. Mikrorajonuose esantys sovietmečiu suplanuoti viešojo ir visuomeninio gyvenimo centrai kultūrine ir socialine prasme negali būti miesto centro konkurentai. Lyginant su miesto centru, jie negali patenkinti visų kauniečių kultūrinių, socialinių, buitinių poreikių. Dėl šios ir kitų

priežasčių, pateikėjai tiek sovietmečiu, tiek dabar vartoja *emic* sąvoką „važiuoti į miestą“, norėdami pabrėžti skirtį tarp miesto centro ir jų gyvenamo mikrorajono. Sąvoka „važiuoti į miestą“ dažniausiai vartojama, kai pateikėjai vyksta į miesto centrą ar senamiestį. Nagrinėjant „važiavimo į miestą“ sąvokos fenomeną, galima daryti tam tikrų prielaidų. Pavyzdžiui, mikrorajonai ar kitos miesto dalys, nutolusios nuo miesto centro yra suvokiamos kaip nepakankamai miestą reprezentuojančios vietos, kaip tam tikra provincija, turinti kaimo gyvenimo bruožų. Reikia atkreipti dėmesį ir į kitą *emic* sąvoką – „miegamieji rajonai“. Taip šnekamojoje kalboje įvardijama rajonų paskirtis, kuri yra siejama su fiziologinių poreikių tenkinimu – miegu. Tokiu būdu gana tiesiogiai apibūdinamas rajonų funkcionalumas, jų funkcinė paskirtis, užsimenant, kad šios miesto dalys yra skirtos tenkinti praktinius jų gyventojų poreikius. Taigi sovietmečio miestų planuotojų siekis pastatyti funkcionalius, itin taupius ir praktiškus rajonus tam tikra prasme išsipildė – tų rajonų gyventojai tam tikra prasme mikrorajonus laiko kaip funkcines vietas tenkinti būtiniausiems išgyvenimo poreikiams, turėti saugius namus. „Miegamųjų rajonų“ sąvoka sudaro prielaidą, kad šiuose rajonuose nėra ką daugiau ir veikti – tik ilsėtis ir praleisti naktį, pernaktvoti. O kultūriniam, visuomeniniam gyvenimui yra grįžtama, vykstama, važiuojama į miesto centrą. Nuo šios binarinės opozicijos, miesto dalių priešpriešos galima atsispirti ir ja pasiremti atliekant tolesnę Kauno miesto gyvenamųjų rajonų analizę.

2. 1. Atmintis kauniečių pasakojimuose: atminties struktūra ir jos daugiasluoksniškumas

Išanalizavus etnografinio tyrimo metu surinktą empirinę medžiagą, paaiškėjo, jog kauniečių atmintis nėra homogeniška. Miestiečių pasakojimuose atsiskleidžianti atmintis pasižymėjo savitais tiek turinio, tiek struktūros bruožais, kurie priklauso nuo pateikėjo amžiaus, lyties, skirtingų socialinių sluoksnių. Interpretuojant surinktą medžiagą pagal J. ir A. Assmannų atminties teoriją ir taikant dedukcinį duomenų analizės metodą, paaiškėjo, jog pateikėjų atsiminimai priklauso trims atminties lygmenims: individualios, komunikacinės ir kultūrinės atminties.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog miestiečių atmintis ir naratyvai yra daugiabalsiai. Tyrimo metu nebuvo keliami specialūs kriterijai pateikėjo socialinei padėčiai ar lyčiai, tačiau buvo nustatytas amžiaus kriterijus. Tai suteikė galimybę užrašyti įvairių pasakojimų, būdingų įvairioms grupėms. Nagrinėjant rajonų gyventojų pasakojimus, buvo galima užfiksuoti kolektyvinės atminties atsiminimų, susijusių ir su pateikėjo lytimi ar jo socialine padėtimi, amžiumi, gyvenimo būdu.

Individuali atmintis. Vienas iš svarbiausių atminties tipų, kuris kaip šaltinis ir medžiaga ar žaliava padeda konstruoti savo tapatumą, yra individuali atmintis. Anot Assmano:

Prisiminimai daro mus tais, kuo esame (...). Be atminties nesugebėtume suvokti, jog esame individualūs žmonės, negalėtume bendrauti su kitais, kaip socialūs asmenys. Asmeninės biografijos prisiminimai yra labai svarbūs, nes iš jų yra kuriamas asmeninio identiteto suvokimas. Tačiau tik labai maža dalis mūsų prisiminimų yra verbalizuojama ir panaudojama biografinio pasakojimo kūrimui (Assmann 2013, p. 11).

A. Assmann išskiria pagrindinius individualiai asmens atminčiai būdingus procesus:

Vieni iš pagrindinių procesų, būdingų individualiai asmens atminčiai yra kiekvieno asmens prisiminimai, kurie yra individualūs, todėl juos sunku perduoti arba jų visai neįmanoma neperduoti kitiems. Kitas svarbus momentas, kad prisiminimai nėra izoliuoti, bet vieni su kitais susiję. Trečias dalykas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, kad prisiminimai yra fragmentuoti, nestabilūs, todėl jie gali keistis žmogaus gyvenimo eigoje (Assmann 2013, p. 42).

Istoriko A. Švedo teigimu, žmogaus atmintis yra nuolat atsinaujinančius ir kintančius vaizdinius kurianti terpė, kuri gali būti prilyginta tiek literatūros kūriniai, tiek istorijos šaltiniai. Atminties mechanizmų veiklą tyrinėjantys mokslininkai nustatė, jog atmintis tiesiogiai nepriklauso nuo žmogaus intencijos prisiminti įvykius, o yra nuolatinis selekcijos ir interpretacijos procesų vyksmas (Švedas 2015, p. 193). Britų psichologas Frederickas Bartlettas 1932 m. publikuotoje knygoje „Atsimenant“ (angl. „Remembering“) aprašė savo atliktą eksperimentą apie žmogaus atmintį ir atskleidė, kaip vyksta minėti procesai. Eksperimento dalyviai buvo prašomi perskaityti istoriją, o vėliau – ją perpasakoti. Išanalizavus skirtumus tarp teksto ir jo perpasakojimo, paaiškėjo keletas bendrų tendencijų: 1) istorija tapo trumpesnė; 2) istorija tapo nuoseklesnė ir rišlesnė; 3) istorijoje ėmė atsispindėti ją skaičiusių žmonių emocijos (Švedas 2015, p. 194). Šie apibendrinimai neprieštaruoja A. Assmann įžvalgoms apie individualiai žmogaus atminčiai būdingus procesus. Nagrinėjant pateikėjų atsiminimus buvo pastebėta, jog kai kurie pasakojimai apie praeities įvykius gali būti apibūdinami, kaip trumpesni ar glaustesni, juose atsispindi emocijomis pagrįstas vertinimas.

Vieni su kitais susiję prisiminimai, asociacijų būdu dėstomas pasakojimas. Nagrinėjant pateikėjų naratyvus buvo pastebėta, jog jų prisiminimai susiję su kitais prisiminimais. Atsiminimai ir su jais susiję naratyvai niekada nėra pavieniai, atsieti. Vieni atsiminimai iššaukia kitus, šie – savo ruožtu dar kitus. Šitaip pasakojime gali susidaryti mažesni žiedinės struktūros naratyvai. Šio reiškinių pavyzdys – 37 metų vyro, gimusio Dainavos rajone, o nuo paauglystės apsigyvenusio Šilainių rajone pasakojimas. Jame išryškėjanti asociacijomis paremta pasakojimo struktūra, kai vienos asociacijos iššaukia kitas asociacijas:

Į tą mokyklą, kurėjau, tai buvo Vyturio gimnazija, tais laikais ji vadinosi dvidešimt septinta vidurinė mokykla, jei aš neklystu, ten veikė fontanas. Turiu omenyje, būdavo skulptūra. Buvo vasara, dabar

galvoju, ką jiniai galėtų simbolizuoti. (...) ten buvo tokia skulptūra, didelė, kaip angelas kažkoks. Kažkas tokio. Dar aš labai atsimenu, tai buvo diskoteka po atviru dangumi, prie mokyklos ir tai galėjo būti kokie tūkstantis devyni šimtai aštuoniasdešimt septinti metai. Tada pirmą kartą pamačiau Egidijų Sipavičių tenais. Toks va atsiminimas. Ir kaip dabar sako visi, dabar po trisdešimt metų plius minus tokie atsiminimai. Būdavo tokie kalnai, ypač, kur (...) Draugystės parkas, jo... Ir tie kalnai, nuo jų leisdavomės. Toks va ir įspūdis apie tą rajoną. Tos parduotuvės, tie pavadinimai, kaip Svajonė, kaip Aguona, Rėda, Vyšnaitė (VDU ER 2669/31).

Fragmentuoti, nestabilūs, besikeičiantys atsiminimai. Tyrimo metu buvo pastebėta, jog pateikėjų atsiminimai tikrai gali būti padriki ir fragmentuoti, jie gali būti užmirštami, o tada vėl iš naujo prisimenami, bet jau šiek tiek kitaip. Priklausomai nuo aplinkybių, atsiminimus galima papasakoti įvairiais būdais – pavaizduojant tuos pačius įvykius iš skirtingų perspektyvų, skirtingai nusiteikus: „Individuali atmintis yra subjektyvių patirčių produktas“ (Assmann 2013, p. 43). Taigi žmogaus atmintis yra subjektyvi ir selektyvi. Laikui bėgant tam tikri atsiminimai yra užmirštami, jų vietą užima bendresni apibendrinimai apie tą laikotarpį ir abstraktūs vaizdiniai, neretai susiję su tam gyvenimo laikotarpiui būdingomis kasdieninėmis veiklomis. Kai kurie įvykiai yra užmirštami (nepaisant to, jie išlieka pasąmonėje), nes yra susiję su nemaloniais, traumuojančiais įvykiais. Kartais, tam tikromis sąlygomis šie nemalonūs atsiminimai gali sugrįžti, atsikurti. Neretai atsimenami tik tam tikri ryškesni įvykiai, tik tam laikotarpiui būdingos kasdieninės veiklos. Laikui bėgant kai kurie atsiminimai išlieka tik kaip prisiminimai apie atsiminimus – autentiška informacija būna prarandama, išlieka tik žinojimas, jog tai vyko, ir kaip tai vyko.

Pateikėjas, pasakodamas apie vaikystę, praleistą žaidžiant kieme, akcentuoja, jog vaikystėje mėgdavo pabūti vienas. Interviu ir pokalbio po interviu metu paaiškėjo, jog vyras pastaraisiais metais domisi dvasinėmis ir religinėmis temomis.

Daug laiko praleisdavau lauke ir aš galiu pasakyti, kad mėgdavau būti su berniukais, kaip daugelis vaikų. Bet mėgau ir savo kompanija. Turėjau, būdavo toksai, mhm, poilsis ir nuo vaikų, ir nuo triukšmo, tiesiog pabūti vienam. Net ir dabar, jūs matot, aš tokioj ramybėj. Nėra žmonių, yra žmonių, kuriems tai yra visiškai nepatrauklu ir nepriimtina būti su savimi. O aš šitą mėgstu. Tai aš išsiugdžiau, nežinau, atrodo man tai iš vaikystės atėjo tie va dalykai (VDU ER 2669/31).

Galima daryti prielaidą, jog šiuo metu trijų mažamečių vaikų tėvo atsiminimų pasakojimą paveikė jo paties patirtys rūpinantis vaikais arba jo neseniai atrasti pomėgiai – leisti laiką vienam, būti tylioje ramioje aplinkoje. Šis pavyzdys iliustruoja teiginį, jog praeities įvykiai yra nupasakojami remiantis dabartinėmis žmogaus nuostatomis.

Selektyvių atsiminimų susiformavimą gali nulemti ir gyvenimo metu vyravusi ideologinė indoktrinacija, taip pat auklėjimas, aplinka ir didieji naratyvai, su kuriais pateikėjas susidurdavo

kiekvieną dieną. Dėl vienu ar kitu priežasčių vienus įvykius asmuo atsimena geriau, negu kitus, jis juos pabrėžia, pamini ir kalbėdamas interviu metu. Vieni iš dažnesnių pavyzdžių – gyvenimo įvykiai, kuriuos pateikėjas laiko svarbiais: asmeninio gyvenimo įvykiai (mokyklos, universiteto baigimas, šeimos sukūrimas, didesni pasiekimai), taip pat reikšmingesni, ryškesni istoriniai įvykiai (partizaninis karas, tremtys, nepriklausomybės atkūrimas).

Atsiminimų perėmimas iš kitų asmenų arba iš vyraujančių didžiųjų naratyvų.

J. Assmannas, tyrinėdamas atminties procesus, pastebėjo, jog netgi ne visi atsiminimai, kuriuos prisimena žmogus, yra kilę iš jo paties tiesioginės, asmeninės patirties. D. Marcinkevičienė, tyrinėjusi sovietmečiu gyvenusių moterų gyvenimo istorijų pasakojimus, pastebėjo, jog tarpukariu gimusių, pokario metu jaunystę išgyvenusių moterų pasakojimuose daugiausiai individualumo ir asmeniškumo yra jų jaunystės pasakojimuose – maždaug iki 1960 m. Vėlesnių laikotarpių atsiminimai ir pasakojimai tampa ideologizuoti, niveliuoti, šiek tiek panašūs vienas į kitą. Tyrėja padaro išvadą, jog tokiems pasakojimams įtaką padarė tuo metu vyravusi sovietinė ideologija ir naratyvai, su kuriais pateikėjos susidurdavo darbe, viešojoje erdvėje, spaudoje. Jie buvo savotiškai internalizuoti, tai buvo tarsi formos, schemas, pagal kurias, kokius žodžius naudodamos pateikėjos pasakojo savo pasakojimus (Marcinkevičienė 2007, p. 2008). Tą patį galėtų patvirtinti ir šios disertacijos autorė – pateikėjų pasakojimuose galima pamatyti fragmentus, kurie gali būti paimti iš sovietmečiu ir šių laikų spaudoje, instituciniame lygmenyje ir kitaip viešojoje erdvėje transliuojamų naratyvų.

60 metų amžiaus vyras, nuo gimimo gyvenęs Petrašiūnų rajone, o nuo paauglystės – Dainavos rajone, pasidalino samprotavimais ir savo interpretacija, dėl ko Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje sovietmečiu buvo geresnės sąlygos, negu kitose Sovietų Sąjungos respublikose:

Pabaltijį visi žinojo ir vis tiek, dar Stalino laikais kaip neteisėtai paimtas, ir kad čia taip nebūgštautų kažkas, čia buvo pirmos kategorijos aprūpinimas, maistu ir prekėm. (...) Tarybų Sąjunga nematė to, kaip mes, nieko neturėjo. Pavyzdžiui, Saratovas, toks miestas yra. Tula, Saratovas, pamaskvys. Jie nematė mėsos nuo keturiasdešimtų metų. Visam pardavime mėsos nematė. (...) Aš atvažiavau. Tai aš atvažiavau ir nesupratau. Jie sako, o, mėsą duoda. Į parduotuvę nueini, tai ten moteriškės į tą maišelį tau sumeta, kam du kaulai, kam geras mėsos gabalas. Kas papuls. Maišeliai nepermatomi (VDU ER 2669/27).

Šie teiginiai, apie galimą Baltijos šalių okupacijos neteisingumą gali būti perimti iš didžiųjų naratyvų, kurie sklاندė gandų lygmenyje Lietuvoje, Kauno mieste. Tokie pasakojimai gali būti priskirti prie sovietmečiu paplitusių propagandinių pasakojimų. Pateikėjas perėmė šiuos pasakojimus iš kasdieninio neformalaus bendravimo su kitais savo aplinkos žmonėmis ir juos

sugretino su savo asmeninėmis patirtimis. Šiuos pasakojimus galima priskirti komunikacinės atminties kategorijai.

Nagrinėjant pateikėjų naratyvus, iškilo tyrimo metodologinė problema – ar pateikėjų pasakojimus reikėtų vertinti kaip objektyvią medžiagą, informacijos šaltinį, suteikiantį objektyvių žinių apie gyvenimą sovietmečiu? O galbūt ši informacija ne visada yra tikra ir objektyvi, galbūt ji gali būti iškraipyta, turint omenyje, jog žmogaus atmintis gali būti subjektyvi, paremta dabartiniu emociniu vertinimu? Tradiciniu naratyvų bruožu yra laikomas subjektyvumas, o statistiniai duomenys sovietmečiu turėjo atitikti to meto „objektyvią realybę“. Iš tiesų sovietmečio viešieji diskursai bei šaltiniai ne visada atspindėjo „objektyvią realybę“, pasižymėjo ideologizuotumu, šališkumu. Taigi autentiškų žmonių atsiminimų analizė gali padėti geriau suvokti pateikėjų santykį su praeitimi bei šiuose šaltiniuose pateikta informacija. Tyrimo metu gautus atsakymus aktualu palyginti ir su „objektyviosios realybės“ šaltiniais – kaip to meto šaltiniuose pateikta informacija sutampa su gyventojų pasakojimais.

Iškėlus „objektyvios realybės“ santykio su naratyvais ir atmintimi klausimą, išryškėja probleminės jos sąsajos su naratyvais. Kaip įvykiai, kuriuos galima pavadinti „objektyvia tikrove“ atsispindi šaltiniuose ir gyventojų pasakojimuose? Kaip įvykiai virsta atsiminimais, o atsiminimai – pasakojimais? Ar visi istoriniai šaltiniai atspindi „objektyvią realybę“, o gal tik siaurą jos dalį? Kiek sovietmečio istoriniai šaltiniai yra patikimi, žvelgiant iš šios dienos perspektyvos? Koks jų santykis su pateikėjų pasakojimais ir jų atmintimi? Nagrinėjant sovietmečio įvykius, ne visada įmanoma rasti objektyvios to laikotarpio informacijos, nes tuo metu didelė dalis informacijos gyventojams nebuvo prieinama. Pavyzdžiui, amžininkai prisimena, jog sovietmečiu nebuvo galima gauti tikslių Lietuvos žemėlapių, o esami buvo netikslūs, iškraipyti, neatitinkantys „objektyvios realybės“. Sovietmečiu kauniečiai negalėjo susipažinti su patikimais statistiniais duomenimis, apibūdinančiais miesto gyventojų kaitą, be to, tokia informacija nebuvo skelbiama viešai. Nepaisant sovietinės cenzūros, gyventojai stebėjo ir susidūrė su miesto pokyčiais, pajuto jų pasekmes savo gyvenime.

Taigi vykdant lauko tyrimą ir atliekant interviu, reikėjo įvertinti tai, jog žmogaus atmintis nėra tobula, o žvilgsnis į praeitį ne visada objektyvus, nes vertinamas per šių dienų prizmę. Įvykių vertinimui turi įtakos ir vėliau žmogaus įgyta patirtis, kitų suformuoti vertinimai. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, kad vyresnio amžiaus žmonės neretai jaunystės laikotarpį prisimena su nostalgija, idealizuoja (Masiliauskienė 2010). Kai kurie tyrėjai rekomenduoja žodinių duomenų patikimumą patikrinti analizuojant juos platesniame kontekste. Kaip teigia Daiva Masiliauskienė, pateikėjų pasakojimus reikia nagrinėti platesniame kontekste „kartu su kitais šaltiniais, susijusiais su vieta ir žmonėmis, apie kuriuos kalbama, lyginant su kitais šaltiniais (rašytiniais dokumentais, nagrinėjamo laikotarpio spauda) arba bent jau su kitų respondentų pateikta informacija“ (Masiliauskienė 2010).

Pasitelkus platesnę esamų šaltinių bazę, išsamiau ir įvairiapusiškiau galima atskleisti nagrinėjamą problemą. Analizuojant pateikėjų pasakojimus, svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad jų pateikta informacija ne tik informuoja apie praeities įvykius, bet ir „atskleidžia visuomenės, atskirų jos grupių, asmenų požiūrį į tam tikrus įvykius, parodo tų įvykių vertinimą iš laiko perspektyvos“ (Masiliauskienė 2010). Taigi nagrinėjami žmogaus atsiminimai nulemia tiek tyrimo metodologiją, tiek kritinį naratyvų turinio vertinimą. Vienas iš procesų, nulemiančių tiek individualią atmintį, tiek kolektyvinę atmintį, tiek kultūrinės atminties formavimąsi – tai pasakojimų perėmimas iš didžiųjų naratyvų – pasakojimų, girdėtų mokykloje, per radiją, televiziją ir kitas žiniasklaidos priemones, šių pasakojimų internalizavimas. Sovietmečiu mokykloje, instituciniuose lygmenyse (darbovietėje, kariuomenėje), spaudoje ir kitais būdais vyravę kalbėjimo būdai, diegta ideologija paliko atspindį pateikėjų atmintyje, sąmonėje. Net ir nepritarę, nesutikę vis tiek buvo paveikti viešojo kalbėjimo bruožų, idėjų, perėmė tam tikrus kalbėjimo bruožus, manieras, stilių. Šiuos pasakojimų elementus galima laikyti komunikacinės ir / arba kultūrinės atminties išraiška.

Socialinis gyventojų atminčių įvairovės aspektas: sociolingvistinis požiūris (daugiabalsumas). Kauno rajonų gyventojų naratyvus galima nagrinėti, kaip vidinių žmogaus psichikos procesų išdavą ir išraišką. Atmintis, joje vykstantys procesai, tokie, kaip užmiršimas arba atsiminimas, atminties selektyvumas, dabartinių emocijų būklių poveikis atsiminimams ir jų nupasakojimui yra susiję su vidiniais žmogaus psichikos reiškiniiais, kurie, be abejo, negali būti atsiejami ir nuo žmogaus socialinių ryšių bei aplinkos.

Nagrinėjant gyventojų atminties pasakojimus, buvo pastebėta, jog rajonų gyventojų pasakojimuose atsispindi skirtingų socialinių bei kultūrinių grupių daugiabalsumas. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad sovietmečiu statytuose mikrorajonuose visada gyveno vieno socialinio sluoksnio, dažniausiai darbininkijos, atstovai, tačiau, kaip atskleidė tyrimas, tarp gyventojų buvo galima atrasti įvairių socialinių grupių žmones, kurių pasaulėžiūra, vertybės, gyvenimo būdas buvo skirtingi. Taigi rajonų gyventojų socialinė aplinka buvo diversifikuota, įvairi. Pagal oficialiąją Sovietų Sąjungos ideologiją, visi jos piliečiai buvo lygūs. Mikrorajonuose butai būdavo suteikiami įvairių sričių darbuotojams, tiek įvairių pramonės, tiek biudžetinių organizacijų darbuotojams. Mikrorajono tam tikrose dalyse galėjo gyventi daugiau vienos pramonės įmonės darbuotojų, bet taip pat aukštesnį išsilavinimą įgijusių žmonių: tarnautojų, mokytojų, gydytojų ir kitų profesijų atstovų. Šių mikrorajonų gyventojų naratyvai turi tam tikrų pasakojimo turinio ir formos bruožų, būdingų šių grupių atstovų atmintims. Nagrinėjant pateikėjų naratyvus, galima išskirti tiek kalbėjimo turinį, tiek pačią pasakojimo formą. Vienas iš būdų nagrinėti pasakojimų turinį – tai naratyvo analizės metodai, lyginamasis ir retrospektyvinis metodai, kuriais ir remiamasi šiame darbe. Pasakojimo, kalbėjimo formą galima nagrinėti ir sociolingvistiniu

aspektu. Šiame darbe nėra siekiama atlikti nuodugnią sociolingvistinę pateikėjų kalbos analizę, tačiau siekiama remiantis teorine prieiga atskleisti ir pristatyti Kauno mikrorajonų gyventojų atminties pasakojimų įvairovę.

Asmuo negyvena atsietas nuo kitų žmonių, bet visada gyvena bendruomenėje, su kitais žmonėmis jis bendrauja įvairiose socialinėse situacijose. Net ir fizinė mikrorajono aplinka yra tokia, kurioje yra didesnis žmonių tankis, daugiau žmonių gyvena sąlyginai nedidelėje teritorijoje. Čia yra didesnė tiek suplanuotų, tiek atsitiktinių socialinių sąveikų tikimybė. Tyrėjai yra pastebėję, jog kasdieninėse bendravimo situacijose žmonės dažnai siekia prisitaikyti prie kito žmogaus kalbos, nes jie turi „instinktyvų poreikį turėti socialinę tapatybę“ (Chambers 1995, p. 250). Sociolingvistas Robertas A. Hudsonas teigia, jog pagal kalbą ir kitus bruožus žmonės vieni kitus skirsto į įvairius tipus, tokiu būdu nustatydami vienas kito vietą visuomenės struktūroje (Hudson 1996, p. 237). Kolektyvinis žinojimas apie tai, kokiai kategorijai žmogus priklauso, komunikacinėje situacijoje padeda pasirinkti elgsenos su tuo žmogumi strategiją (plg. Hudson 1996, p. 207–208).

Analizuojant pateikėjų naratyvus, buvo pastebėta, jog jų atminties pasakojimams buvo būdingi skirtingo pobūdžio (tiek formos, tiek turinio) bruožai. Tyrimas atskleidė, jog visų trijų atminties tipų prisiminimai gali padėti susiformuoti atitinkamai kultūrinei asmens ar grupės tapatybei, susijusiai su miestu ar nuo jo atskirtai. Apibendrinus etnografinio tyrimo metu surinktus duomenis, nustatyta, jog mikrorajonų gyventojų atmintis pasižymi daugiasluoksniškumu. Komunikacinės ir kultūrinės atminties rūšių egzistavimą patvirtino ir interviu duomenys, anketų medžiaga – buvo aptikta panašių, pasikartojančių naratyvų. Tam tikri pasikartojantys motyvai pasakojimuose galėjo atsirasti dėl to, jog šiais pasakojimais buvo dalijamasi, taip pat dėl panašių patirčių, būdingų didesnėms pateikėjų grupėms. Šie pasikartojimai gali būti atsiradę tiek iš kultūrinės, tiek iš komunikacinės atminties lygmenų.

Išanalizavus interviu medžiagą, buvo pastebėta, jog vyraujantis pateikėjų atminties procesas – atminties transformacija. Individuali atmintis, paremta asmens patyrimais virsta komunikacine atmintimi, kuri tampa kultūrine atmintimi, būdinga tam tikrai žmonių grupei, šiuo atveju – mikrorajonų gyventojams. Individualios atminties lygmens prisiminimais kauniečiai dalinosi bendraudami su kitais asmenimis iš savo aplinkos. Taip atsiminimai iš individualaus lygmens perėjo į komunikacinės atminties lygmenį. Dėl to tam tikrų kartų atstovų pasakojimai įgijo tam tikrų panašumų, bendrų bruožų.

Kitas atminties transformacijos lygmuo, susijęs su komunikacine atmintimi, kai ji pereina į kultūrinės atminties lygmenį. Kaip teigia Assmanas,

Panašiai kaip ir kolektyvinė [komunikacinė] atmintis, kultūrinė atmintis perduoda žinias iš vienos kartos į kitą. Jei kolektyvinė atmintis to pasiekia per turinio išgryninimą, simbolių sureikšminimą ir remiasi stipriais jausmais, tai kultūrinė atmintis remiasi institucijomis, kurios rūpinasi atmintimi ir perduoda atmintį (...) Kultūrinės atminties perdavimui labai svarbūs yra materialūs elementai, kaip knygos ar filmai, grafiti, paminklai, architektūra, kraštovaizdis, šventės, papročiai, ritualai (Assmann 2013, p. 55–56).

Taigi kultūrinė atmintis gali būti interpretuojama, keičiama, formuojama priklausomai nuo dabartinių poreikių, pavyzdžiui, pasikeitus šalį valdančiam politiniam režimui.

Apibendrinant lauko tyrimo metu surinktą medžiagą buvo pastebėta, jog miestiečių atmintis ir naratyvai yra daugiabalsiai. Atsiminimai ir su jais susiję naratyvai niekada nėra pavieniai, atsieti. Vieni atsiminimai iššaukia kitus, šie – savo ruožtu dar kitus. Atsiminimai gali būti padriki ir fragmentuoti, jie gali būti užmirštami, o vėliau iš naujo prisimenami, bet jau šiek tiek kitaip. Tyrimo metu pastebėta, jog atsiminimai priklauso ir nuo dabartinės žmogaus būsenos. Galima sutikti su J. Assmanno nuomone, jog ne visi atsiminimai, kuriuos prisimena žmogus, yra kilę iš jo paties tiesioginės, asmeninės patirties. Pateikėjų pasakojimuose galima pamatyti fragmentus, kurie gali būti paimti iš sovietmečiu ir šių laikų spaudoje, instituciniame lygmenyje ir kitaip viešoje erdvėje transliuojamų naratyvų. Tyrimas atskleidė, jog visų trijų atminties tipų (individualios, komunikacinės, kultūrinės atminties) prisiminimai gali padėti susiformuoti atitinkamai kultūrinei asmens ar grupės tapatybei, susijusiai su miestu ar nuo jo atskirtai.

2.2. Atsiminimai: vieta ir laikas

Biografinis laikas kauniečių atsiminimuose. Asmens tapatumo formavimosi procese svarbus yra autobiografinis arba biografinis naratyvas. Šis naratyvas yra neatsiejamas tiek nuo fizinės ar socialinės aplinkos, tiek nuo vietų, kuriose vyksta atsiminimuose apibūdinami įvykiai. Nagrinėjant pateikėjų naratyvus jų pasakojimuose, išryškėjo savitai nupasakojami jų gyvenimo laikotarpiai – vaikystė, paauglystė, branda, senatvė. Viena vertus, pateikėjų naratyvuose išryškėjo bendros naratyvų siužetų linijos – besikartojantys leitmotyvai, tam tikri apibūdinti istoriniai laikotarpiai, persipynę jų pasakojimuose. Antra vertus, kiekviename rajone gyveno skirtingų socialinių sluoksnių, skirtingo išsilavinimo, pasaulėžiūros, kilmės asmenys, kurių naratyvai turėjo ir tam tikrų skirtumų. Tačiau šiame poskyryje siekiama analizuoti bendrus dėsningumus ir pasikartojimus, kuriuos galima aptikti pateikėjų pasakojimuose.

Nagrinėjant lauko tyrimų medžiagą, galima pastebėti, kad laikas pateikėjų naratyvuose yra linijinės struktūros, pasakojimo siužetai dažniausiai išdėstomi chronologine tvarka – nuo seniausiųjų iki naujausiųjų įvykių. Galima daryti prielaidą, jog tokia laiko struktūra pateikėjų pasakojimuose perimta iš Europoje bei Lietuvoje vyraujančio istorinio laiko suvokimo. Natūralu,

jog tokioje aplinkoje užaugę pateikėjai, kur vyresniosios kartos pasakojimuose vyrauja linijinis laiko suvokimas savo atsiminimus pasakoja pagal tą pačią chronologinę laiko struktūrą. Interviu pobūdis taip pat galėjo turėti įtakos šiai naratyvo struktūrai. Tyrimo metu pateikėjų pirmiausiai būdavo klausama apie jų pirmuosius prisiminimus rajone. Autorė pastebėjo, jog šie klausimai padeda geriau prisipratinti pateikėją – savo vaikystės prisiminimais jam lengviau pradėti interviu. Galbūt dėl tos priežasties, jog daugelis pateikėjų pradėjo savo pasakojimus nuo ankstyviausių vaikystės prisiminimų, vėliau šiems pasakojimams padėjo įgyti linijinę struktūrą. 1991 m. gimusi ir nuo pat ankstyvos vaikystės Dainavos rajone gyvenanti moteris pasakodama apie ankstyviausius prisiminimus mini namų erdvę ir savo šeimos situaciją:

Tai tokie, kaip ir sakykim trys taškai, kuriuos aš atsimenu. Eeee, tėvų namai, kuriuose gyvenau, seneliai, vieni seneliai, kiti. Į darželį nėjau, nes buvau vienintelė anūkėlė, tai tiesiog viena močiutė nedirbo tuo momentu, tai dažniausiai būdavau pas ją, savaitgaliais pas kitus senelius. Nu tiesiog taip keliaudavau iš vienos vietos į kitą (VDU ER 2669/11).

Ankstyviausiuose vaikystės atsiminimuose laikas paprastai nėra apibrėžiamas konkrečiai, jis yra abstraktus, o atsiminimai jame išdėstomi padrikai. Vaikystės atsiminimai pateikėjų pasakojimuose paprastai yra idealizuoti, šviesūs. Juose nupasakojami žaidimai kieme, šeimos situacija, butis, kasdienybė. Išryškėja nostalgija vaikystės prisiminimams, pasakojimuose vaikystės laikas idealizuotas, gražus, be rūpesčių:

Tai, nu vaikystė vis tiek yra toksai laikotarpis, kai viskas taip stebuklinga. Tai turbūt nenorėčiau keisti į kitokią vaikystę. Tai man visai patiko rajonas tuo metu. O dabar tiesiog kai jau užaugau, tai rajonas per mažai siūlo (VDU ER 2669/19).

Kartais idealizuoti vaikystės prisiminimai, kaip kontrastas yra lyginami, priešpastatomi vėlesniems, ne tokiems gražiems prisiminimams. 1974 m. gimusi moteris, nuo pat gimimo gyvenanti Dainavos rajone, papasakojo apie vaikystėje, kieme prie daugiabučio namo praleistą laiką:

Aš atsimenu geriausiai tai kiemą savo. Tas kiemas, atsimenu, buvo su vaikų žaidimo aikštele, atsimenu, kiekvienais metais atveždavo smėlio. Atsimenu tuos svyruoklius medžius, kurie ten... mes ant tų šakų supdavomės. Mes tikrai laipiodavom po medžius. Turėjom namelį tokį, kur irgi ant stogų užsikabarodavom. Buvo tokia kilimų daužymo kartis, atsimenu, ten supdavomės. Buvo tokie didžiuliai akmenys, tokie. Tokie jie buvo, tokie didžiuliai, kad kaip vaikui atrodė, kad į kokią olą reikia užlipti. Ir kai tuos akmenis pardavė ir išvežė prieš kelis metus, tai buvo kažkoks praradimas, nes visi kur užaugom, mes netekom dalelės tos savo vaikystės (VDU ER 2669/94).

Aš gimiau, augau Taikos prospekte ir dar tais laikais nebuvo nei čia tų parduotuvių daug, buvo netgi miškučių – jeigu išeidavai su draugais į kiemą, būdavo, kad net ir stirna prabėga pro šalį, tai vat. O paskiau, Dainavos rajonas augo, pasistatė šičia daug tų namų ir ir išsiplėtė. Man, kaip vaikui, kaip paaugliui, tai buvo artimos ir šitos, žydų kapinės, mes eidavom tenai žaisti, driežiukus gaudyti (VDU ER 2669/70).

1970 m. gimusio vyro pasakojimuose apie vaikystę galima pastebėti savarankiškumo, laisvės, autonomiškumo bruožų. Iki pat XXI a. pirmojo dešimtmečio vidurio vieni kieme (be tėvų ir senelių priežiūros) žaidžiantys vaikai buvo gana dažnas reiškinys. Išanalizavus pateiktųjų naratyvus, buvo pastebėta, jog tie rajonų gyventojai, kurie vaikystę leido savo gyvenamajame rajone, ir sulaukę pilnametystės buvo labiau linkę save su juo sieti ir laikyti rajono dalimi:

Į kiemą, keli tik penkiaaukščiai, išeidavo po 30–40 vaikučių žaist kiekvieną vakarą į kiemą. Tai, praktiškai, jeigu tu nueini jau į kitą kiemą, tai tu gauniesi, praktiškai, svetimas jau tam kieme, nebent ten turi kelis draugus, o taip tai daugiausiai visi savo kiemuose žaisdavo. Jau už kelių namų, tai jau tu praktiškai net nepažįsti kitų vaikų, nes buvo daug vaikų (VDU ER 2669/70).

Tokia situacija, kai daug panašaus amžiaus vaikų žaisdavo kieme nulėmė ir savitus santykius tarp jų, savitą dinamiką šių kiemo grupių viduje. Apie vaikų ir paauglių pasiskirstymą į kiemo teritorijoms atstovaujančias grupes ir su tuo susijusius kultūrinius reiškinius yra plačiau kalbama kituose šios disertacijos skyriuose. Savęs tapatinimą su gyvenamuoju rajonu galima priskirti lokalinio tapatumo sričiai. Lokalinis tapatumas – tai tapatumas, susietas su konkrečia gyvenamąja ar gimimo vieta. Šio tipo tapatumo konstravimui ryškų vaidmenį gali atlikti nostalgija praeičiai: vaikystei, paauglystei ar jaunystės dienoms, praleistoms kartu su savo bendraamžiais, kiemo vaikais.

Vėlyvesniuose prisiminimuose apie paauglystę, jaunystę vyrauja siužetai, kuriuose pateikėjas yra įtraukiamas į įvairias socialines situacijas, pavyzdžiui, bendrauja, dirba, mokosi. Itin svarbūs pateikėjams buvo įvykiai, susiję su šeimos sukūrimu, vaikų gimimu. Vyrai, kurie tarnavo kariuomenėje, tai įvardino, kaip svarbų gyvenimo įvykį, pakeitusį jų gyvenimą. Beveik visi pateikėjai, studijavę aukštojoje mokykloje, įvardina tai, kaip svarbų įvykį ir gyvenimo etapą:

Vaikučių gimimas, tai čia man įsimintiniausias ir pats smagiausias įvykis. (...) su žmona susitikimas, šeimos tiesiog sukūrimas ir yra vienas iš svarbiausių įvykių (VDU ER 2669/70). Tikrai absoliučiai svarbus man dalykas buvo tai buvo du tūkstančiai dešimtais metais padarytas sprendimas įstoti į VDU. (...) tai buvo, nu reikšmingas startas (VDU ER 2669/11).

Pagal šiuos reikšmingus įvykius ir juose pasikeitusias gyvenimo sąlygas, pateikėjai gali išskirti tam tikrus savo gyvenimo laikotarpius:

Nu gal čia susiję daugiau su pačio žmogaus išaugimu, nu tai vaikystėje gal daugiau buvo toksai kiemo gyvenimas, paskiau kaip pas visus, biškučiuką, toks jau studentiškas, paskui teko į kariuomenę eiti, nu iš kariuomenės grįžus jau prasidėjo suaugusiojo žmogaus gyvenimas, iškart pradėjau dirbti, susipažinau su žmona, vaikučiai pasipylė (VDU ER 2669/70). Aš apskritai sakyčiau, kad mano gyvenimas buvo nuo nu, nuo tada, kai gimei ten iki dešimties metų. Ir paskui nuo aštuoniolikos. Nu nuo aštuoniolikos devyniolikos (VDU ER 2669/11).

Pokario kartos pateikėjai, kalbėdami apie vaikystę, užsimena apie tai, jog jiems gyventi nebuvo lengva, pasakoja apie to meto sunkumus, su kuriais taip pat susidurdavo ir jų tėvai, augindami savo vaikus. Jų pasakojimuose vyrauja tokios temos, kaip maisto bei kitų būtiniausių prekių trūkumas, fizinio, ekonominio saugumo ir užtikrintumo stoka. Kai kurių pateikėjų pasakojimuose galima pastebėti savirefleksijos trūkumą, ypač žemesnio išsilavinimo ir priklausančių žemesniam socialiniam sluoksniui. Anot vienos pateikėjos, sovietmečiu *neturėjome laiko apie tai galvoti, – reikėjo vaikus auginti, dirbom* (VDU ER 2669/9). Dauguma pateikėjų savo asmeniniame gyvenime išskiria laikotarpius, per kuriuos skyrėsi jų gyvenimo sąlygos, kasdienė veikla. Tiek vyresnio amžiaus, tiek jaunesni pateikėjai, kaip svarbius gyvenimo įvykius, po kurių pasikeitė jų gyvenimas, įvardino mokyklos, universiteto baigimą, šeimos sukūrimą, persikraustymą į kitus namus.

Dauguma vyresnio amžiaus pateikėjų, gimusių ar augusių pokariu, teigė, kad nuo 1990 m. jų gyvenime vyko ne vien teigiami pokyčiai. Jų teigimu, mieste taip pat ne visi pokyčiai buvo teigiami. Anot pateikėjų, miesto aplinka sovietmečiu buvo „tvarkingesnė“, o atkūrus nepriklausomybę miesto erdvės buvo apleistos. Tiek centrinėje miesto dalyje, tiek aptariamuose Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių mikrorajonuose buvusios kavinės ir kino teatrai, sovietmečio laikotarpiu gausiai lankyti pateikėjų ir keliantys jiems malonius prisiminimus, nuo dešimtojo XX a. dešimtmečio pamažu išnyko ar prarado savo funkciją. Pavyzdžiui, tokie kino teatrai, kaip „Eiguliai“ (Eigulių mikrorajone), „Kaunas“, „Dainava“, (Dainavos mikrorajone), restoranai „Žėrutis“, „Pasimatymas“, „Saulėtekis“, „Trys mergelės“ (Dainavos mikrorajone) buvo uždaryti. Mikrorajonuose buvę prekybos ir buitinių paslaugų centrai, tokie kaip „Girstupis“, „Gričiupis“, „Saulėtekis“, „Pasimatymas“ (Dainavos mikrorajone); „Kalniečiai“, „Vitebskas“ (Kalniečių mikrorajone); „Topolis“, „Vėsuma“, „Šiaurinė“ (Eigulių mikrorajone); „Taubūčiai“ (Šilainių mikrorajone) taip pat buvo privatizuoti. Tiesa, jie savo funkcijos nepakeitė – šiuo metu juose yra įsikūrę prekybos centrai, parduotuvės, įvairias paslaugas teikiančios įstaigos.

Viena pateikėja taip papasakojo apie prekybos centro „Saulėtekis“ pokyčius, vykusius nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pabaigos iki dabar:

Kai mes ten vaikystėj lakstydavom, tai buvo viena kita parduotuvėlė, nu tas didysis Saulėtekis apgailėtinas. O dabar labai daug visokių prekybos centrų prikišo visur, tai tiesiog jų tikrai daug. Nežinau ar tai čia labai geras bruožas, ar blogas. Aišku, yra privalumai, nes jei stato prekybos centrą aplinkui sutvarko aplinką. Tai ta aplinka pasidaro gražesnė bent jau (VDU ER 2669/11).

Prekybos centrų atsiradimas buvusiuose buitinio aptarnavimo pastatuose mikrorajonuose arba kitose jų vietose yra dažnas XXI a. pirmojo ir antrojo dešimtmečio reiškiny. Pastaciūs prekybos centrą, jo aplinka paprastai yra sutvarkoma – išasfaltuojami keliukai, šienaujama, prižiūrima pievelė, iškirsti krūmai apylinkėse ir pan. Tvarkinga aplinka suteikia jaukumo, patogumo gyventojams.

Vyresnio amžiaus pateikėjai (priklausantys tiek darbininkų socialinei grupei, tiek inteligentijos sluoksniui) neretai teigiamai įvertino sovietmečio laikotarpio paternalistinio pobūdžio „socialinį saugumą“ bei valdžios priemonės aprūpinti gyventojus gyvenamuoju būstu, t. y. suteikiant jiems valdišką butą bei darbą:

Jeigu paėmus paprastą žmogų, kuris eina ten į kokį darbą, tai gal tais laikais buvo lengviau, sovietiniais gyventi, nes tu darbą gausi visą laiką, tu, kaip sakant, niekad nebūsi išmestas nei darbdavio, nei iš namų, nei iš kur (VDU ER 2669/70).

Vyresnės kartos pateikėjai prisiminė, kad jų vaikai ir anūakai Nepriklausomybės laikotarpiu susidūrė su sunkumais ieškodami darbo bei pradėdami savarankišką gyvenimą. Kai kurie pateikėjai kritiškai atsiliepė apie pastaruosiu metu viešojoje erdvėje vyraujančią tendenciją sovietmečio laikotarpį vertinti labiau vienpusiškai, neigiamai. Pasak jų, „ne viskas tuo metu buvo taip blogai“. Tačiau ne visi šios amžiaus grupės atstovai sovietmetį vertino tik teigiamai. Pavyzdžiui, sovietmetį išgyvenusi moteris įvardino, jog dėl įvairių priežasčių buvo labai sunku, neidealizavo to laikotarpio:

Buvo sunkūs laikai, geriau jų neprisimint. [juokiasi] tų sovietmečių. (...) Laimingi žmonės, kuriems nereikia tuo kvėpuot. (...) tai, sakau, laimingi žmonės, kuriems neteko. O mums tai teko (VDU ER 2669/104).

Buvo išsakytų požiūrių, jog geriausia yra gyventi šiais laikais – dėl galimybių gausos bei laisvės rinktis:

Dabar turi viską pats sau susikurti, tiek darbą, tiek ir gyvenimą. Bet yra ir daugiau galimybių, kas nori gali išvažiuoti į užsienį dirbti, kas nori gali šičia kažkokius tai verslus atidaryti, tais laikais to tikrai negalima buvo padaryti, tik tai tiek, kiek tu toj valdiškoj įmonėj uždirbi, tiek gali pragyvent ten iš tų pinigėlių (VDU ER 2669/70).

Gyvenimo sąlygos skirtingais istoriniais laikotarpiais yra susijusios ir su žmonėmis ir aplinka, kuri supa asmenį. Išsilavinęs, vyresnio amžiaus pateikėjas, kuris interviu metu išsakė nusivylimą nesutvarkyta infrastruktūra ir abejingais aplinkiniais gyventojais, lygindamas skirtingus laikotarpius, akcentavo susvetimėjimą. Jo manymu, šis pastaraisiais dešimtmečiais vyraujantis susvetimėjimas, kai kaimynai nepažįsta kitų kaimynų, yra susijęs su individualizmu, individualistinėmis vertybėmis:

Aš matau, kad čia dabar kažkaip reikia sakyti, kad yra kaip sako buvo stačio žmogaus epocha, buvo protaujančio žmogaus epocha, dabar yra kažkokio individualaus žmogaus epocha. Ir ypač, kad nežinau, ten aiškina, kad čia labai tam prisidėjo liberalizmo idėjos (VDU ER 2669/103).

Tokiame aplinkos ir socialinių pokyčių vertinime galima įžvelgti ir sovietinės ideologijos atspindžius. Sovietų okupacijos metu itin buvo vertinamos, propaguojamos kolektyvizmo, bendruomeniškumo idėjos. Individualumas, individo pasirinkimo, gyvenimo stiliaus laisvė nebuvo laikoma svarbiu dalyku visuomeniniame lygmenyje. Galimai kad pateikėjas, susidurdamas su žmonėmis, kurie yra mažiau bendruomeniški ar sąmoningi, ir ieškodamas priežasčių paaiškinti šiuos reiškinius, prisimena šiuos sovietmečio politinius-ideologinius naratyvus ir ne visai tiksliai sugretina juos su dabartine situacija.

Apibendrinant galima teigti, kad laikas pateikėjų pasakojimuose pasižymi linijine struktūra. Tokiai struktūrai įtakos galėjo turėti plačiai mūsų visuomenėje paplitęs istorinio laiko vaizdinys, kai informacija pasakojime išdėstoma nuo seniausiųjų įvykių iki naujausiųjų. Naratyvuose išryškėjo savitai nupasakojami jų gyvenimo laikotarpiai – vaikystė, paauglystė, branda, senatvė. Pateikėjų naratyvuose išryškėjo bendros naratyvų siužetų linijos – besikartojantys leitmotyvai, tam tikri istoriniai laikotarpiai, persipynę jų pasakojimuose. Daugiabalsiuose pateikėjų naratyvuose atsispindi įvairių istorinių laikotarpių savybės – istorinis laikas, taip pat įvairiems gyvenimo laikotarpiams būdingi asmeninio laiko lygmens prisiminimai.

Vieta kauniečių atsiminimuose. Fizinė aplinka paveikia tiek žmogaus gyvenimo sąlygas, tiek autobiografinius naratyvus, tiek tapatumo formavimosi procesus. Fizinę vietą, rajono teritoriją įvairiai apibrėžia įvairūs teisės aktai, oficialūs dokumentai, pavyzdžiui, Kauno miesto planas. Kalbant apie rajonų ribas, šiame darbe sąmoningai nėra remiamasi oficialiais administraciniais Kauno mikrorajonų suskirstymais ir seniūnijų ribomis, kurios yra numatytos Kauno miesto bendrajame plane. Remiantis *emic* perspektyva, darbe siekiama nustatyti, kaip Kauno gyventojai atsimena Kauno rajonus ir kaip jie patys nustato rajonų ribas. Išanalizavus Dainavos, Kalniečių, Šilainių, Eigulių rajonų pateikėjų pasakojimus, paaiškėjo, jog jų apibrėžtos rajonų teritorijos ir centrai iš esmės sutampa su nustatytais Kauno miesto bendrajame plane. Kartais pateikėjams kyla abejonių, kur yra rajonų ribos, ypač tada, kai mikrorajonų pakraščiuose

yra nuosavų namų kvartalai. Pavyzdžiui, ne visada yra aišku, kur yra riba tarp Žaliakalnio ir Dainavos rajonų, arba tarp Dainavos ir Kalniečių rajonų. Taip atsitinka dėl to, jog daugiabučiai namai, kurie sudaro mikrorajono pastatų daugumą, yra šiek tiek skirtingos išvaizdos, skirtingų modelių (pavyzdžiui, skiriasi langų, balkonų, įėjimų į laiptines formos bei eksterjero detalių dizainas). Dėl šios priežasties didelė grupė panašiais bruožais pasižyminčių pastatų yra tarsi vizualinis orientyras, suteikiantis informacijos, jog čia vis dar tęsiasi tas pats mikrorajonas. Mikrorajonų pakraščiuose esantys nuosavų namų kvartalai pasižymi tuo, jog kiekvienas čia esantis pastatas (individualus gyvenamasis namas) yra individualus savo eksterjeru ir skirtingais puošybos elementais. Nuosavų namų kvartalai savo išvaizda gerokai skiriasi nuo daugiabučių namų kvartalų, dėl to pateikėjams gali kilti abejonų dėl jų priskyrimo kažkuriam vienam mikrorajonui.

Išanalizavus sovietmečiu suplanuotų Kauno rajonų žemėlapius, buvo pastebėta, jog rajonai yra padalinti į smulkesnes dalis, mikrorajonus. Šiems mikrorajonams buvo suteikti atskiri numeriai. Toks administracinis mikrorajonų suskirstymas buvo žinomas kai kuriems pateikėjams, todėl buvo vartojamas jų šnekamojoje kalboje. Geriausiai mikrorajonų numerius atsiminė tie žmonės, kurių didžioji dalis gyvenimo prabėgo tuose mikrorajonuose ir kurie tapatinosi su šiais mikrorajonais. Daugelis jų atsiminė, kur yra *pirmi, antri, tretį, ketvirtį Eiguliai, Šilainiai, Dainava ir Kalniečiai*. Pavyzdžiui, Eigulių mikrorajone nuo ankstyvos vaikystės gyvenęs 35 m. amžiaus vyras papasakojo, jog Eigulių rajonas buvo suskirstytas į mikrorajonus, iš kurių kiekvienas turėjo savo numerį:

Pirmi, tai ten kur tu gyvenai. Tai reiškia, Žukausko, Šiaurės prospektas ir šitas, Ukmergės gatvė. Nuo Ukmergės iki Sukilėlių – antri. Tretį jau visai kampe, kur į šlaitą. Kur dabar Plechavičiaus mokykla. O ketvirtį tai jau taip stovi. Ten Ašigalio gatvė ir Šiaurės prospektas (VDU ER2669/20).

Šiame pasakojime mikrorajono dalys yra apibrėžiamos įvardijant jas supančias gatves. Kitas pateikėjas, sovietmečiu dirbęs miestų planavimo institute, patvirtino, jog mikrorajono dalims numeriai buvo suteikiami oficialiai, taip mikrorajonų dalys vadinosi oficialiuose dokumentuose:

Čia, pavyzdžiui, buvo projektuojant gal aštuoni mikrorajonai. Taikos pirmas, Taikos antras. (...) Mes, kaip aš ten dirbau, tai mes taip ir vadinom (VDU ER 2669/103).

Sava ir svetimą mikrorajono erdvę vaikų bei paauglių gyvenime iki XXI a. I dešimtmečio vidurio. Mikrorajono skirstymas pagal tai, kokie numeriai buvo suteikiami jo dalims nėra vienintelis būdas skirstyti erdves. Lauko tyrimas parodė, kad rajono erdves galima skirstyti ir teritorijas apsibrėžti remiantis labai įvairiais kriterijais. Teritorijos apibrėžimo

orientyrai gali būti įvairios viešosios erdvės – gatvės, žaliosios zonos, stambesnių pastatų teritorija (parduotuvių, mokyklų, vaikų darželių ir t. t.) stovėjimo aikštelės, tvoros ir kiti fiziniai objektai. Nagrinėjant pateiktųjų pasakojimus, paaiškėjo, kad XX a. aštuntajame dešimtmetyje – XXI a. I dešimtmečio viduryje mikrorajonuose gyvenantys vaikai ir paaugliai buvo linkę skirstyti savo aplinką į savą ir svetimą, į savo kiemo ir kitų kiemų. Vėliau šis teritorijų skirstymas išnyko. Tokį mikrorajono erdvių skirstymą į savą ir svetimą galima priskirti binarinio mąstymo apraiškoms. Binariniam mąstymui, paremtam binarinėms opozicijomis, yra būdingas aplinkos skirstymas į dvilypes kategorijas. Pavyzdžiui, tam tikrą binarinį mąstymą galima aptikti ir ten, kur kalbama, kaip mikrorajonų gyventojai vaikystėje ir paauglystėje simboliškai ar tiesiogiai kovojo su kitais vaikais, gyvenančiais kitoje gatvės pusėje, kitame rajone ar savo mikrorajono kitoje dalyje. Tačiau tie vaikai, kurie buvo atklydę „iš kito rajono“, jie iš esmės niekuo nesiskyrė nuo vaikų, gyvenančių „šiam mikrorajone“. Reikėtų patikslinti šio reiškinių ribas laike – šį reiškinį įvardino nuo septintojo XX a. dešimtmečio gimę vyriškos lyties pateikėjai, taip pat po Nepriklausomybės atkūrimo gimę asmenys. „Rajonų karai“ pasibaigė XXI a. pirmojo dešimtmečio antroje pusėje. 1991 m. gimusi ir nuo pat ankstyvos vaikystės Dainavos rajone gyvenanti moteris papasakojo, kaip jos tėvai, būdami paaugliais taip pat eidavo į kiemą žaisti su draugais ir patirdavo skirtingų mikrorajonų paauglių susipriešinimą.

Mano tėvai abudu septyniasdešimtuju, septyniasdešimtaisiais gimę. Tai sakykim aš įsivaizduočiau čia yra jų paauglystės laikas. Tai turbūt kokie aštuoniasdešimt ketvirti, aštuoniasdešimt penkti (...) Tas laikas, kai iš tikrųjų būdavo, kad nu ir dabar dar iš pasakojimų tėvų ten per kokį susibūrimą gali išgirst, kad ten jeigu būdavo kažkieno ten kažkas ten draugas, ne draugas ir ten tokios..... Tarsi negali per daug bendrauti su kito rajono (jaunimu), nes gali sulaukti kažkokių tai ten neigiamų reakcijų. Arba vakarais ten klajoti po svetimą rajoną vėlgi nu toks nelabai vykęs turbūt sprendimas. (...) jeigu tu ta prasme tais laikais mėgdavai sėdėti (vaikų) darželiuose, vakarais ten vakaroti su kažkoku būriu jaunimo, tai vienas dalykas buvo. Ir jeigu ten ramiai sėdėdavai namie prie knygu, turbūt kitas dalykas (VDU ER 2669/11).

Pateikėja akcentuoja, jog dalyvavimas kiemo gyvenime priklauso ir nuo to, kokie yra asmens pomėgiai, kokia yra jo socialinė aplinka. Dėl to nereikėtų teigti, jog visi rajonuose gyvenantys vaikai ar paaugliai ėjo į kiemą.

Skirtinguose mikrorajonuose (ar netgi mikrorajono dalyse, kiemuose) gyvenantys paaugliai dažniausiai atpažindavo į „svetimą“ teritoriją atėjusius bendraamžius iš kitų mikrorajonų. Neretai tarp „priešininkų“ įsižiebdavo konfliktas, kartais pasibaigdavęs netgi fiziniu susirėmimu ar grupinėmis muštynėmis. Šis reiškinys šiuo metu nebeegzistuoja arba jis nebuvo užfiksuotas tyrimo metu. Kitas pateikėjas (gimęs 1970 m., nuo gimimo gyvenęs Dainavos rajone) papasakojo apie paauglių muštynes bei antisocialų elgesį, išprovokuojantį fizinę agresiją:

Būdavo tų muštynių, iš tikrųjų, nemažai, aš dar buvau visai mažas, buvau pirmokas antrokas, tai manęs draugai neleisdavo eit į tas muštynes, bet čia kur dabar stovi Maxima parduotuvė, dabar čia parduotuvė, tai anksčiau jos nebuvo, buvo didelis kalnas ir ant to kalno dažnai jau einant mums iš mokyklos mes matydavom, kad jau kitos grupuotės daug žmonių, jau su visokiais ten galžgaliais laukia, kad kada iš kitos rajono ateis žmonės, persirengs vaikai ir ateis jau čia muštis. Dažniausiai eidavo (...) į pačius žydkapius muštis, kad tiesiog būtų arba ateidavo labai daug vaikų iš Aguonos, nuo Aguonos pusės, tai ten tada irgi būdavo tarp šitų vat visų muštynės. Tiesiog buvo toks reiškinys, man atrodo čia, tais laikais, Kaune visuose rajonuose. (...) Būdavo netgi iki tokių dalykų, kad jeigu pagauna vaiką iš kito rajono iš muštynių, tai vesdavo netgi į žydkapius, prirakindavo prie medžio ir mėtydavo iš plytgalų, vat, tokių buvo visokių nutikimų. (...) Tiesiog būdavo tokių grupuočių, tiesiog eidavo gal pasimušti, taip gal.. tiesiog gal netgi laiko praleidimas jiems gal toks būdavo daugiau (VDU ER 2669/70).

Dainavos rajono paauglių muštynės vykdavo ne viešose, bet atokesnėse nuo žmonių akių vietose, pavyzdžiui, Radvilėnų plente esančiose Žydu kapinėse, už K. Baršausko gatvėje šiuo metu esančio prekybos centro „Molas“:

Muštynės... Ten daug kur tokių pacanų, pacanių, būdavo susitinka, susikerta. Būdavo (...) vat už Molo atsimenu buvo didesnės muštynės tarp kelių rajonų. Tai vat, taip jie spręsdavo reikalus. (...) Čia tai buvo nu apie du tūkstantieji, truputį vėliau dar (...) labai ten amžius man atrodo laviruodavo nuo visai pacukų iki paauglių vyresnių. (...) apsižodžiuodavo iš pradžių (...) po to būdavo taip vadinamieji „razborai“ (VDU ER 2669/19).

Pateikėja, įvardindama muštynes, fiziniu smurtu pasibaigiančius konfliktus, pavartojo žodį *razborai*, reiškiantį muštynes. Šios muštynės dažnai pasibaigdavo ir rimtesniais fiziniais susirėmimais:

Seniau būdavo tokie kaip ir kareliai tarp rajonų. Tai aš iš ketvirtų Eigulių, tu pirmuose gyvenai, tai čia jau buvo toks rimtas priešininkas. Bet čia gal vyresniems, negu aš. Aš tai, nu mes irgi mušdavomės, bet tie vyresni, kariaudavo. Jie būna ateina ir [pastatą] mūsų sugriauna. Pastatom kokį būstą už namo, visas kiemas dirba, pastato, tai irgi... sugriauti tai neleidi. Tai man ir nosį sulaužę buvo kada. Visko buvo (VDU ER2669/20).

Vaikai ir paaugliai, atėję į kitą mikrorajoną, kartais mėgindavo pažeisti nusistovėjusias to mikrorajono taisykles – sugriaudavo kitų vaikų pastatytus kiemo statinius ir palapines. Šie fiziniai susirėmimai kartais pasibaigdavo muštynėmis ir fiziniais sužalojimais. Šiuo metu jau suaugęs ir šeimą sukūręs vyras, gyvenantis Dainavos rajone, save laiko kauniečiu ir nostalgiskai prisimena savo jaunystę gimtajame mikrorajone.

Pateikėjas ribotą kiemo ir mikrorajono pasaulį priešpastato plačiam pasauliui, kuris jam atrodo suaugus. Tokiu būdu vieta tampa dvejopa: uždara, maža, jauki kiemo ir didelė, beribė,

plati – suaugusiojo gyvenimo: *Dabar viskas kitaip, pasaulis didesnis pasidarė. Devyniasdešimt penktais metais pasaulis buvo mažesnis. Bent jau man tai tikrai* (VDU ER2669/20).

Pateikėjas tarp mėgstamiausių mikrorajono vietų įvardija stadioną bei kitas vietas, kuriose vaikystėje ir paauglystėje leisdavo laisvalaikį:

Stadionas tai labai mėgstamas, aišku. Bet tai irgi, stadione galėjo žaisti tie, kur gyvena arčiausiai stadiono, o kiti turėjo, mes tai žaisdavom, žinau už namo, pas mus buvo tarp aikštelės ir namo žalias plotas, tai ten nupjaukavo žolę, tai mes ten futbolą žaisdavom. Vartus buvom pasidarę. Ten, kas gyveno arčiau stadiono, tai į stadioną eidavo. o mėgstamos, tai net nežinau. Ten iš viso būdavo, vaikštai po, tai vaikštai. Nemėgstamos [vietos], tai žinai. (...) Prie tų parduotuvės kioskų. Atsimenu, draugelis kažkada nuėjo, tai į galvą gavo. Nes ten matai, per gatvę tik pereini. (...) Tai paskui ėjom keršyt, žinai. Visokių pasitaiko. Būdavo miške eini, susitinki, žinai jau sako, iš kur būsi. Jau sako, pasižiūri, kad ne iš tavo rajono. Tai daugmaž spėji, iš kur jie. Tai kažkada taip ir praslydom. Sakom, iš pirmų. Sako, nu gerai. Savi [juokiasi]. Nes jei taip, prisiknistų, žinai, lygioj vietoj prisiknistų (VDU ER2669/20).

Tokiuose pasakojimuose apie įvykius mikrorajone išryškėja vietos, kurios pateikėjui yra savos ir kurios yra svetimos. Tokį aplinkos apibūdinimą galima priskirti binarinio mąstymo sričiai. Pasakojime savos mikrorajono dalys yra įvardijamos kaip saugesnės, labiau mėgstamos, savos. Svetimo mikrorajono erdvės turi pavojingos vietos bruožų. Susitikimas jose su kito mikrorajono paaugliais gali baigtis fizine grėsme. Taip pasakojimuose per socialines sąveikas konstruojamas asmens susitapatinimas su fizinėmis mikrorajono erdvėmis.

Apibendrinant galima teigti, kad toks vietų suvokimas yra vienas iš binarinio mąstymo ar simbolinio aplinkos suvokimo formų apraiškų. Plačiau apie binarines opozicijas pateikėjų suvokime ir jų santykyje su mikrorajono erdvėmis bus kalbama šios disertacijos trečiame skyriuje.

Nagrinėjant savos ir svetimos erdvės kategorijas, svarbu aptarti ir pateikėjų vartojamos sąvokos „važiuoti į miestą“ fenomeną. Nagrinėjant pateikėjų interviu medžiagą, buvo pastebėta, kad šio termino vartojimą sunku apibrėžti laike. Šnekamojoje kalboje ši sąvoka galėjo egzistuoti nuo pat pokario laikų, nes nemaža dalis vyresnio amžiaus pateikėjų vartojo ją savo pasakojimuose: *Nu tai va, tai mums jeigu į miestą reikdavo nuvažiuot...* (VDU ER 2669/103). Pavyzdžiui, vienas vyresnio amžiaus pateikėjas, pasakodamas apie gyvenimą Kaune šeštajame XX a. dešimtmetyje vartojo posakį „važiuoti į miestą“, apibūdindamas vykimą iš dabartinio Dainavos rajono (Taikos prospekto) į Kauno miesto centrą.

Tokie aplinkos įvardinimai leidžia daryti prielaidą, kad pateikėjų suvokime miesto centras, centrinė miesto dalis yra suvokiama, kaip „tikras miestas“, o kitos, periferinės dalys, tokios kaip miegamieji rajonai – „netikras miestas“. Toks sugretinimas gali būti įvardijamas kaip ir kaimiškumo – miestietišškumo priešprieša. Nepaisant to, kad mano aptariamai rajonai, yra sudėtinės

miesto dalys ir jų gyventojų gyvenimo būdas yra miestietiškas, kultūrine prasme turi ir periferijos, provincijos bruožų. Tai atsispindi pateikėjų pasakojimuose:

Ne, nu ta prasme, tai, kas man atrodo, kad neturėtų priklausyti miestui, bet tai, bet jeigu priklauso, tai jau tiek jau to. (...) Tai būtų geriau, jeigu jie nepriklausytų. Kaunas atrodytų gražiai [juokiasi] (VDU ER 2669/11).

Kitas pateikėjas miestą sieja su paslaugomis ir prekybos vietomis, susijusiomis su laisvalaikiu. Jo teigimu, miesto bruožų turi ir Savanorių prospekto apylinkės, nes čia taip pat yra įsikūrę įvairių mažmeninės prekybos vietų.

Galbūt to, kaip aš vadinu, miestu, ten kur daug tų kavinių ir prekybos centrų visokiausių. To miesto ribos man asmeniškai prasideda ties Kauno pilimi ir baigiasi Soboru. Mhm, galbūt aišku tokie pavieniai rajonai, kaip galbūt Savanoriai, galbūt yra toks dar miestietiškas rajonas, kadangi ten galima kažką rasti (VDU ER 2669/83).

Šis pateikėjas taip pat savo kalboje vartojo posakį „važiuoti į miestą“. Anot jo, „mieste“ yra:

Didžiausi žmonių susibūrimai, visų pirma. Visų antra, daugiausiai kavinių. Praktiškai ant kiekvieno kampo. Daugiausiai prekybos centrų visokių, kur tu gali ne tik maisto įsigyti, bet ir drabužių. Nu tai yra va ta vieta, kur rasi viską. Todėl ir greičiausiai, nu bent jau aš sakdamas „važiuojam į miestą“, aš įsivaizduoju miestą ta vieta, kur yra daug prekybos centrų ir daug kavinių. Asociacijos tokios (VDU ER 2669/83).

Tokie pateikėjų pasakojimuose vartojami *emic* terminai kaip „provincijos“, „n miestietiškos vietos“ turėtų būti vertinami kaip simboliniai, abstraktūs ir gana subjektyvūs pateikėjų vertinimai, ne visada susiję su objektyvia realybe:

Ai, išskyrimas yra labai paprastas, kaip ir kiekviename didmiestyje, yra rajonai tie, miegamieji, vadinasi, va Dainavos rajonas į tokį ir papuola, Žaliakalnis, Dainavos rajonas papuola į miegamuosius rajonus. Yra rajonai, kur sovietų laikais būdavo darbininkų rajonais. Tai ten Vilijampolė, Petrašiūnai, tai tenai buvo ir dar nesaugiau gyventi, palyginus su mūsų rajonu, tai čia mūsų rajonas tai iš viso tada jau saugus, galėjai skaityti su anais rajonais.. Tiesiog ten, man atrodo, ir žmonės gyveno ne tiek buvo išsilavinę, gyveno, nes paprasčiausiai gyveno darbininkų vien vaikai (VDU ER 2669/70).

Toks Dainavos rajono gyventojų pasisakymas nėra tikslus – mikrorajonuose gyvendavo ne vien darbininkų klasės atstovai, bet ir kitoms profesijoms, socialiniams sluoksniams priklausantys asmenys. Tačiau šiame atsiminimų fragmente išryškėja kontrastas tarp miesto centro ir miegamųjų rajonų, kurie, pasak pateikėjo, yra kiekvieno didmiesčio dalis.

Apibendrinant vietas ir erdvės motyvą rajonų gyventojų atsiminimuose, jaunesnio amžiaus pateikėjų, gimusių po Nepriklausomybės atkūrimo, pasakojimuose mikrorajonų erdvės yra labiau individualizuotos, asmeniškios, susijusios su jų kasdienybe, žaidžiant su bendraamžiais šių mikrorajonų erdvėse, santykiais su jų šeima ir draugais bei asmeninio gyvenimo istorija. Sovietmečiu statyti mikrorajonai – tai jų tėvų, senelių, draugų, galiausiai, jų pačių namai. Vaikystės, paauglystės ir jaunystės atminties vietas sieja keliai, maršrutai, kuriais jie judėdavo po rajoną – eidavo į mokyklą ar iš mokyklos į namus. Keliai vedė ir į draugų, senelių namus, miesto centrą, kitus mikrorajonus. Šie keliai kartais susikirsdavo su kitiems priklausančiais keliais, kitomis teritorijomis. Tokiuose rajono erdvės įvardinimuose ir vertinimuose galima aptikti binarinio mąstymo elementų. Vieta rajone gali būti vertinama kaip sava ar svetima. Pateikėjai yra linkę save sieti su rajono erdvėmis, kurias laiko savomis. Tačiau rajono aplinkoje atsiskleidžia ne vien dvilypės simbolinės kategorijos. Rajonas yra savotiška vieta, turinti ir provincijos, ar kaimiškos vietovės savybių – tai patvirtina rajono gyventojų vartojamas posakis „važiuoti į miestą“. Taigi aptartų rajonų gyventojai nors ir gyvena miesto teritorijai priklausančioje erdvėje, tačiau ji nėra jų pačių vertinimu visiškai pilnavertė miesto erdvė, nes negali patenkinti visų jų socialinių ar kultūrinių poreikių. Apie tai byloja ir šnekamojoje kalboje vartojamas posakis „miegamieji rajonai“.

2.3. Skirtingų kartų atstovų atsiminimai

Analizuojant kauniečių pasakojimus, buvo pastebėta, jog skirtingoms amžiaus grupėms priklausantys pateikėjai dalinasi panašiais atsiminimais. Nors šio tyrimo laukas – keturi pasirinkti Kauno rajonai, tačiau etnografinės medžiagos analizė neparodė esminių skirtumų tarp šių rajonų gyventojų pasakojimų. Tačiau išryškėjo skirtumai tarp pasakojimų, kurie priklausė skirtingo amžiaus grupių pateikėjams. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pateikėjai renkasi įvairius būdus konstruoti savo tapatybėms, ir šios tapatybės nėra vien tik susijusios su miesto dalimis. Todėl šiam tyrimui yra svarbu apžvelgti komunikacinės atminties lygmeniui priklausančius atsiminimus, tam, kad būtų įvertinti veiksniai, galintys nulemti tapatybių formavimosi procesus. Šiame poskyryje siekiama kategorizuoti ir aprašyti pateikėjų grupes pagal jų amžių, apžvelgti šių amžiaus grupių atstovų atsiminimus pagal jų turinį.

Kas yra karta? Atliekant interviu su pateikėjais ir analizuojant jų pasakojimus, buvo pastebėti tam tikri šių pasakojimų dėsningumai. Panašūs pasakojimai buvo būdingi tam tikroms pateikėjų amžiaus grupėms. Naratyvų analizė atskleidė, kad skirtingų amžiaus grupių asmenų pasakojimai turėjo savitų bruožų. Galima daryti prielaidą, jog žmonių gyvensena skirtingu laikotarpiu kiekvienai kartai turi savitus ypatumus. Skirtingais istoriniais laikotarpiais asmenys patyrė panašias, su tuo laiko tarpu susijusias patirtis: tiek jų gyvensena, buitį, materialinės

sąlygos, to meto visuomenėje vyravusi visuomeninė ar politinė santvarka pasižymėjo tam tikromis savybėmis. Gyventojų prisiminimuose į atmintį įsirėžę įsimintini įvykiai, jų gyvenamuoju laikotarpiu vykę pasaulyje, šalyje, mieste, mikrorajone ar asmeniniame gyvenime).

Pasak sociologo Karlo Mannheimo, socialiniai-politiniai įvykiai žmogui daro didžiausią įtaką ir įsimena, kai jis yra maždaug 12–22 metų amžiaus. Taip formuojasi kartos, besiskiriančios paauglystės ir ankstyvos jaunystės patirtimi (Mannheim 1952). K. Mannheimas, remdamasis amžiaus tarpsnius tyrinėjančiu moksliniu diskursu, teigia, kad jauno amžiaus žmogaus sąmonė yra itin imli, jaunas žmogus ieško savo socialinės tapatybės, kelia klausimus apie save – kas aš esu, koks aš esu. Dėl to, kad šiuo laikotarpiu intensyviai formuojasi žmogaus asmenybė, yra itin svarbu, kokia yra jo socialinė aplinka, kokią informaciją jis gauna, kokius atsiminimus suformuoja. Vėlesnių laikotarpių atsiminimai turi mažesnę įtaką žmogaus tapatybės formavimuisi, didžioji dalis populiacijos artėdami link ketvirtojo savo gyvenimo dešimtmečio yra „suradę save“, jau susiformavusio mentaliteto ir įpročių, jų kasdienybėje jau daugiau įsipareigojimų, rūpesčių, tokių kaip darbas ir šeima. Kasdienybė, žmogaus artimoje aplinkoje atsispindintys socialiniai ir politiniai pokyčiai, kurių patirtimis jis gali dalintis artimoje aplinkoje bendraudamas ir taip kurdamas komunikacinės atminties atsiminimus – tai labiausiai paveikia žmogaus tapatybę, savivoką, mentalitetą. Šie įvykiai ir aplinka padaro didžiausią įtaką jaunystėje.

Išanalizavus pateikėjų pasakojimus, iškilo klausimai: kaip konceptualizuoti atminties rūšis ir pateikėjų amžiaus grupes? Kas yra karta? Kaip šios kartos gali būti skirstomos? Teorinėje literatūroje įvairių mokslo sričių mokslininkai bando apibrėžti kartos „ribas“. Sociologai, siekdami apibūdinti skirtingoms amžiaus grupėms priklausančių asmenų grupes, vartoja kohortinės kartos terminą. Kohortinė karta – tai vienodo ar panašaus amžiaus žmonių grupė, sujungta bendros istorinės patirties, kurios pagrindu yra susiformavęs specifinis šios grupės nario mentalitetas, atskiriantis juos nuo kitų panašių grupių (Miller 2000, p. 30).

Pateikėjo priskyrimas vienai ar kitai amžiaus grupei ar kartai yra tiek teoriškai, tiek praktiškai problemiškas. Ne visada yra iki galo aiškios kartos „ribos“, taip pat ne visi pateikėjai save sąmoningai laiko vienos ar kitos kartos atstovais. Tyrimo metu išryškėjo, kad vienas pateikėjas tam tikrais bruožais yra vienos kartos atstovas, o kitais bruožais – visiškai kitos. Pavyzdžiui, analizuojant kai kurių pateikėjų, gimusių jau po nepriklausomybės atkūrimo, naratyvus, galima pastebėti, jog šios kartos atstovai perėmė vertybes, gyvenimo stiliaus modelį, viešojoje erdvėje kartojamas idėjas iš paskutiniojo XX a. dešimtmečio arba pirmojo XXI a. dešimtmečio. Jie savo gyvenimo kelyje neskuba sekti tėvų ar senelių savaime suprantamais gyvenimo scenarijais. Dėl to tyrėjui gali iškilti probleminis klausimas – prie kurios kartos priskirti šiuos žmones? Šiame skyriuje kartos išskiriamos ir apibrėžiamos pagal du kriterijus: tam tikros amžiaus grupės atstovams būdingus pasakojimų bruožus ir turinį.

Galima daryti apibendrinančią prielaidą, jog viename asmenyje gali „tilpti“ dvi ar daugiau nei dvi tapatybės, susijusios su karta. Tyrėjas, pasirinkęs *etic* perspektyvą gali asmenį priskirti daugiau, nei vienai kartai. Tai nebūtinai sutampa su pateikėjo nuomone, kokiai kartai jis save priskiria, savo gyvenimo pasakojimus kurdamas iš individualios *emic* perspektyvos.

Tačiau kaip šiuos teorinius požiūrius suderinti su konkretaus tyrimo metodologija? Kaip įvairių tipų interviu ir stebėjimo metodais surinkta medžiaga naudojama atsakant į tiriamuosius klausimus bei tyrimo tikslą? S. Kraniauskienė, nagrinėdama autobiografinius pasakojimus ir remdamasi R. Jenkins, išskyrė du identifikacijos (tapatinimosi) matmenis – nominalų ir realų: „Nominalus matmuo, pasitelkiant R. Jenkinso pasiūlytą sampratą, apima tai, kaip grupė ar kategorija yra apibrėžiama diskurse (Jenkins 1996, p. 87). Tai yra identiteto įvardijimas, kurį gali pateikti tiek jį turintis individualus grupės narys, tiek visa grupė, tiek išorinis stebėtojas (...) Realusis matmuo apima socialinio identiteto nulemtą ar implikuojamą socialinių praktikų lygmenį“ (Jenkins 1996 cituota Kraniauskienė 2004, p. 44). Taigi tyrėjas vertinti asmens tapatumą, priskirti pateikėją vienai ar kitai kartai gali pagal tai, kaip save įvardina pats pateikėjas interviu metu arba stebėdamas ir vertindamas pateikėjo elgesį bei jo gyvenseną.

Taigi galima teigti, jog sąvoka „karta“ turėtų būti apibrėžiama atsiminimų ir patirčių plotmėje. Tai ne nuguayentų metų skaičius ar gimimo metai, bet komunikacinės atminties tyrimo metodais apibrėžta kategorija. Šiame poskyryje, analizuojant pateikėjų interviu, buvo remiamasi K. Joesalu išskirtomis kartų kohortomis (Joesalu 2017). Taip pat, remiantis tik šio tyrimo duomenimis, yra išskiriama jauniausiųjų pateikėjų grupė. K. Joesalu, remdamasi J. ir A. Assmannų bei K. Manheimo teoriniais požiūriais, nagrinėjo skirtingų kartų Estijos gyventojų naratyvus ir išskyrė tris kartas: gimusius apytikriai XX a. trečiajame dešimtmetyje, penktajame dešimtmetyje ir aštuntajame dešimtmetyje (Joesalu 2017).

Šiame darbe yra išskiriamos trys kartos:

- I. Pateikėjai, gimę XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje;
- II. Pateikėjai, gimę XX a. šeštojo dešimtmečio II pusėje – aštuntojo dešimtmečio II pusėje;
- III. Pateikėjai, gimę XX a. devintojo dešimtmečio I pusėje – dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje.

Toliau darbe bus aptariami kiekvienos iš šių kartų pasakojimai.

2.3.1. „Tiek ir matėm mes to gyvenimo“: pokario karta

Pokario pateikėjų karta buvo išskirta ir apibrėžta pagal tokius kriterijus: šios amžiaus grupės atstovams būdingus pasakojimų bruožus, pasakojimų turinį. Tokiais kartos išskyrimo kriterijais yra remiamasi išskiriant visas tris kartas, nagrinėjamas šiame poskyryje.

Šiame skyriuje aptariami pateikėjai yra gimę apytikriai XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje. K. Joesalu remiasi H. Wulfu, kuris apibūdina šią grupę kaip „pokario kartos vaikus“ (Wulf 2016 cituota Joesalu 2017, p. 34).

Vieni iš pagrindinių kriterijų išskirti pateikėjus, priklausančius šiai amžiaus grupei, yra jų amžius bei jų atsiminimuose atsispindintys istoriniai įvykiai. Kaip atskleidė mano atliktas tyrimas, šios grupės pateikėjų atsiminimuose ryškiai atsispindi karo metu išgyventi sunkumai ir skausmingos patirtys arba sunkios gyvenimo pokariu sąlygos. Šis istorinis laikotarpis išsiskyrė pavojų keliančiomis aplinkybėmis ir atitinkamomis gyvenimo sąlygomis. Tremtį išgyvenusių moterų naratyvus tyrinėjusios mokslininkės pastebėjo, jog skirtingo amžiaus pateikėjas vienijo pokario laikotarpiu patirti bendri išgyvenimai, tačiau „(...) moterų amžiaus skirtumas neturėjo įtakos tremtinių tapatumui. Visas respondentes vienijo panašūs bendri išgyvenimai, patirtos nuoskaudos tremtyje“ (Račiūnaitė-Paužuolienė ir Matusevičienė 2017, p. 258). Taigi kelerių metų skirtumas tarp pateikėjų nėra esminis, nes juos galima priskirti tai pačiai grupei pagal jų komunikacinės atminties sferoje vyraujančius atsiminimus.

Kai kurie iš pateikėjų Antrojo pasaulinio karo metu dar buvo vaikai, o kai kurie gimė jau po karo. Gimusieji Kaune dažniausiai savo vaikystę ir jaunystę praleido miesto istorinėse dalyse. Kai kurie gimė ir užaugo ne Kaune, o mažesniuose miesteliuose ar kaimeliuose, ir tik vėliau į Kauną atvyko jau paaugę ar suaugę. Čia jie mokėsi, studijavo ar dirbo. Šios kartos žmonės vaikystėje susidūrė su pokario metui būdingu skurdu, materialiniu nepriteklumi, kasdieninių prekių trūkumu, taip pat nesaugumu, pavojais, stalinistinio laikotarpio represijomis. Daugelis iš jų patys patyrė ar stebėjo, kaip jų aplinkoje vyko tremtys, represijos, ne vienas iš jų bijojo būti (ar buvo) įškūsti. 1953 m., po J. Stalino mirties, į valdžią atėjus N. Chruščiovui, prasidėjo vadinamasis atšilimo laikotarpis. Tuo metu Kauno mieste sparčiau vyko industrializacija, naujos statybos. 1937 m. Žaliakalnyje gimusi ir vėliau Dainavos rajone gyvenusi moteris taip apibūdino pokario ir sovietinio laikotarpio gyvenimą:

Pokarinis tas laikotarpis (...) jis visiem buvo sunkus. Visi kaimynai, kaip čia pasakius, kaip gyvenom, gyvenom draugiška šeima, ką turėjom tuo dalinomės aplinkui ir žiūrint to, kad bijojo visi vieni kitų. Iš dalies bijojo, todėl, kad skundimai buvo ištisai, iki penkiasdešimt pirmų, ketvirtų metų turbūt (VDU ER 2669/9).

Iš pateikėjos pasakojimo galima suvokti, kad emociškai sunkiausias laikotarpis žmonėms buvo po Antrojo pasaulinio karo, kuris tęsėsi iki XX a. šeštojo dešimtmečio. Tuo metu tarp žmonių tvyrojo įtarumas, nepasitikėjimas ir baimė, kuriuos skatino stalinistinio laikotarpio represijos. Po to apie XX a. septintąjį dešimtmetį prasidėjo „atšilimo“ laikotarpis, kurį pateikėja taip apibūdino:

Nuo turbūt gal šešiasdešimtų metų žmonės, nu jaunimas ypatingai, pradėjo truputį atsigauti. Atsidarė tos gamyklos, atsidarė, pasistatė ta Radijo gamykla, pasistatė kažkaip daugiau tų gamyklų. Atsirado daugiau tų darbų, žmonės, jaunimas pradėjo dirbt, kažkaip truputį atkuto. Kas galėjo mokėsi, kas galėjo, nu, daugumos išvažinėjo mokytis į Maskvą, Leningradą, kas turėjo galimybes, kas neturėjo, mokėsi čia (VDU ER 2669/9).

XX a. aštuntasis dešimtmetis pateikėjų pasakojimuose apibrėžiamas kaip ekonominio nuosmukio laikotarpis:

Paskui, skaitykit, jau nuo kokių septyniasdešimt penktų jau metų prasidėjo tas toks smukimas sakyčiau, kadangi buvo labai sunku. Žinoma, darbai tie buvo, atlyginimai tie daugmaž tokie patys, nekilo. (...) Brango maisto produktai, o paskui, kad jie brango vienas dalykas, o paskui prasidėjo trūkumas tas produktų, jų visai nebetiekė. (...) Jeigu sužinai, kad atvežė kokios, tai mėsytės ar kiaušinių, tai turi bėgt užsiimt eilę ir stovėti, laukti arba prašyti, kad kas pastovėtų, nes kitaip negausi. Tais laikais ne „nusipirkti“, bet „gauti“ buvo terminas. Jeigu negausi, reiškia liksi be nieko. Nu, tai toks vat nuosmukis, turbūt, ypatingai Brežnevas kada atėjo (VDU ER 2669/9).

Pokario laikotarpiu visuomenėje vyravusį nesaugumą iš dalies kompensavo glaudūs tarpusavio pagalbos ryšiai tarp kaimynų. Tačiau net ir su šiais žmonėmis nebuvo galima jaustis saugiai. Moteris prisiminė XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje prasidėjusį „atšilimą“, pagerėjusias ekonomines sąlygas. Šio atšilimo laikotarpiu dalis tyrime dalyvavusių pateikėjų susilaukė vaikų, kurie jau gyveno laisvesnėmis sąlygomis, tiek ekonominiu, tiek individo saviraiškos požiūriu. Tai antroji karta, kurių pasakojimai yra aptariami kitame poskyryje. Po „atšilimo“ sekė ekonominė stagnacija, kurią pateikėja sieja su pasikeitusiu Sovietų Sąjungos vadovu.

Pasakojime išryškunami sunkumai, su kuriais pateikėjai teko susidurti:

Išėjau šešiolikos metų dirbt, vakarinę baigiau ir tuo pasibaigė kaip čia pasakius, toks mano gyvenimas. Nu nepasakyčiau, kad jis paskui buvo labai blogas, bet ir ne lengvas kaip visų sovietinių piliečių. (...) Taip vat ir pravargom tokį sunkų laikotarpį. Toks gyvenimas ir buvo. Nieko įdomaus ir nieko ypatingo papasakot neišeina, kadangi taip jau gavosi toks laikas, toks amžius, tokie likimai mūsų, pokario žmonių, kas išliko gyvas, tiek ir matėm mes to gyvenimo (VDU ER 2669/9).

Moters naratyve akcentuojama, jog jos gyvenimas nebuvo lengvas, sovietmečiu praleistas laikas pernelyg nereflektuojamas, neatskleidžiami jos individualūs išgyvenimai, bet sprendžiamos aktualios išgyvenimo problemos, pabrėžiant sunkų darbą. Moters pasakojime išryškėja tam tikri lygmenys – buitinis lygmuo (susijęs su išgyvenimo klausimais) ir sovietinės ideologijos lygmuo (priskirtinas su istoriniu laikotarpiu ir politine situacija susijusiai komunikacinei atminčiai) – ji

savo gyvenimą lygina su kitų sovietinių piliečių gyvenimu. Šis palyginimas primena to meto visuomenėje paplitusį ir viešojo spaudoje reklamuotą idealaus sovietinio piliečio vaizdinį.

Tiek individualios atminties lygmenyje, tiek komunikacinės atminties lygmenyje daugelio pateikėjų pasakojimuose atsispindi atsiminimai apie kentėjimą, sunkų darbą, taip pat išryškėja atsiminimai, susiję su istoriniu laikotarpiu bei sovietine ideologija. Pateikėjų naratyvuose išryškėja atsargumas, nesaugumas, nepasitikėjimas. Atliekant tyrimą pastebėta, kad šios kartos pateikėjai bendraudami su tyrėja buvo uždaresni, atsargesni, nei pateikėjai iš kitų amžiaus grupių.

Šios pateikėjos prisiminimuose išryškėjo daugiau nei viena tapatybė. Moteris savo pasakojime tapatumą konstruoja per akivaizdžius, „objektyviais“ laikomus kriterijus – gimimo vietą, tėvų ir senelių kilmę. Paklauius moters, kuo ji save laiko, ji atsakė:

Ir kaunieta, ir lietuve, ir žaliakalnieta, kadangi Žaliakalnis mano gimtas miestas, ir gimtas kampas. Taip, kad viskas į vieną. Šiaip jau, mano mamos, mano mama ir mano seneliai, skaitykit kauniečiai. (...) Žinau tik tai tiek, kad nežinau nei pavardžių prosenelių savo, nei nieko. Kažkaip, tai, pasakysiu taip, mes užaugom tokioj kartoj, kad buvo viskas slopinama. Nieko negalėjai susižinoti ir iš vienos pusės, iš kitos pusės, – ne tas rūpėjo. Rūpėjo išgyvenimas. (...) Negalvojai, kad ten tavo kokie seneliai buvo, ar proseneliai. (...) Mama pati buvo penkiolikos metų, kai tėvai jos mirė, tai būdavo klausdavau, žinoma, mamos apie juos, bet kažkaip niekada nieko nepasakodavo, kodėl – net nežinau. Kartais pagalvodavau, gal nemokėdavom išsikalbėti normaliai, kad papasakotų (VDU ER 2669/9).

Platesniam tapatybės konstravimo modeliui pagal pateikėjos išsikeltus paveldimumo, kilmės, vietos kriterijus, gera „žaliava“ turėtų būti informacija apie jos giminių kilmę. Deja, ši informacija moters nepasiekė. Sovietmečiu ne visose šeimose buvo drąsiai kalbama apie praeitį, giminės istoriją, kilmę, kai kurie faktai buvo specialiai nuo vaikų slepiami. Apie tai nebuvo kalbama, nes, kaip teigia moteris, buvo svarbesnių rūpesčių – „išgyventi, prasimaitinti“. Taip pat galima daryti prielaidą, jog pateikėjos mama apie anksti mirusius savo tėvus su dukra nesikalbėjo, nes šios temos jai buvo skausmingos, liūdnos, nemalonios. Norint aptarti šias temas, reikėjo akis į akį susidurti su tuo, kas yra skaudu, kas yra slepiama net nuo pačių artimiausių šeimos narių, nes tuo metu buvo pavojinga žinoti tiesą. Gal netgi trūko įgūdžių betarpiškai bendrauti, atvirai kalbėtis visomis gyvenimo temomis. Galbūt žmonės, gyvenę ir augę sunkiomis pokario sąlygomis, buvo emociškai šaltesni, nelinkę į savirefleksiją ar subtilių vidinių išgyvenimų analizę. Pokario trauminių patirčių poveikis asmenybei bei aplinka, kurioje nebuvo galima laisvai reikšti mintis – šių dviejų veiksnių derinys nulėmė, jog šios kartos pateikėjai nebuvo linkę kalbėtis apie savo išgyvenimus.

Vyresnio amžiaus pateikėjai, gyvenę Kaune pokariu dabartinių tyrinėjamų rajonų teritorijose ar jų paribiuose ties istorinių Kauno rajonų ribomis, pasakoja apie pokario metu buvusį

didesnį nusikalstamumą. Pavojus, nesaugumo jausmas, žinios apie įvykusias tragedijas paliko atspindį pateikėjų komunikacinės ir individualios atminties lygmenyse. Pavyzdžiui, 1944 m. gimęs pateikėjas pasakojo apie, jo teigimu, pokariu iš miško (turimas omenyje Kleboniščio miškas) atėjusius stribus, kurie išžudė jo vaikystės draugo šeimą:

O ką aš po karo galiu papasakoti, kas buvo po karo. Kad mano draugo šeimą išžudė stribai, kad netoli tavęs, tavo tėvų gyveno. (...) ten buvo, yra ta bažnyčia tenais. (...) ir ten klojimai dar tenais stovėjo. Taigi ten visa šeima išžudyta. Stribai išžudė. O liko mažas vaikas, kažkur miegojo, nepastebėjo jo, tai jisai iš ryto su kaliošais ir batonais rankose ir ėjo pas kaimynus, sako visi kraujuose guli. (...) Vaikas nuėjo. Tai kaimynai nubėgo pasižiūrėt – akurat, visa šeima išžudyta. Penki žmonės atrodo. Ir Eigulių kapinėse palaidoti. Žinau, kad ten apačioj jų visa yra. O aš su juo (...) tai mokiausi kartu. (...) Kiek man tada buvo, tada mokėmės ketvirtoj klasėj turbūt. Penktoj ketvirtoj klasėj (VDU ER 2669/1).

Vyresnio amžiaus pateikėjai galėjo nusakyti tik apytikrius šio įvykio metus, 1954–1955 m. Šiuo metu ši sodyba, kurioje vyko tragedija, yra Žeimenos g., Palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčios kaimynystėje. Apie pokario laikų pavojus, plėšikavimą ir apie šį įvykį papasakojo ir kitas pateikėjas, gyvenęs Kalniečių rajono pakraštyje:

Žinau tik tai, kad, aš pats net nebuvo nuėjęs, tik bachūras dar buvau. Bet mama pasakojo, reiškia. Sako nieko neįleiskit, kaip popiet ypatingai, grįždavo ten vienuoliktą valandą nakties. Sako jokiū būdu nieko neįleiskit, nes va tokių dalykų būna, iššaudė, sako, visą šeimą. Nu ką, pasiėmė ten ką rado ten, ir ir ir viskas (VDU ER 2669/8).

Nesaugumo jausmą šiuo laikotarpiu galėjo sustiprinti ir likę karo relikvai – prievartinį darbą dirbę karo belaisviai, kaimynystėje vykę prievartiniai gyventojų sulaikymai ir išvežimai į Sibirą.

Toks jau tas gyvenimas buvo, žiaurus buvo gyvenimas. Ką aš galiu prisimint iš savo, kai mažiukas buvau. Žinau, kad vokiečių belaisviai atėdavo svogūnų vogt. Kad motina vieną dieną buvo pagavus tą vagį. (...) Prisimenu, kaip į Sibirą vežė iš Juškos gatvės. (...) Tai ten prisimenu, kaip vežė (...) į sunkvežimį. Ir ten keturis namus ištuštino. (...) Nieko, atvažiavo su mašina ir girdžiu, kad rėkia, rėkia, sako, aš irgi buvau atsibudęs, supranti, ryte, anksti ryte, jau buvo prašvitę. Va. Tai ir ten juos visus sutraukė, namus tuos paliko tuščius. Paskui ten kiti apsigyveno. Kas apsigyveno? (...) Žydėliai. (...) Partiniai, komunistai. Tuos išvedė, išsikraustė. (...) Nu žinai, ką žinau, turbūt gal penkiasdešimt kokie pirmi, antri. (...) Į sunkvežimius ir išvežė su daiktais. Daugiau nematėm... (VDU ER 2669/1).

Pasakojime atsispindi komunistų partijai priklausančių ar jai lojalių asmenų sutapatinimas su tam tikromis etninėmis grupėmis, šiuo atveju – su etnine žydų grupe. Šis pateikėjas nebuvo vienintelis iš šios amžiaus grupės, susiejęs žydų tautybės asmenis su pokario komunistų partijos

atstovais ar jų kolaborantais. Greičiausiai jis yra perėmęs to laikotarpio antisemitinius ar propagandinius naratyvus, kuriuose tam tikros politinės ar ideologinės grupės yra siejamos su politiniais, etnokultūriniais to meto reiškiniiais. Tokie vertinimai yra perėję į komunikacinės atminties lygmenį, jie yra išsakomi, kaip niveliuoti, supaprastinti vertinimai, kuriuose yra dvi viena kitai prieštaraujančios, priešingai veikiančios grupės.

Sociologė I. Šutinienė tyrinėjusi kaip formavosi ir funkcionavo neoficialioji (kolektyvinė) holokausto ir žydų atmintis viename iš Lietuvos miestelių – Papilėje (Šutinienė 2004), taip pat rėmėsi J. ir A. Assmannų teorija apie kolektyvinę atmintį. Tyrėja pastebėjo, jog kai kurie pateikėjai žydus siejo su rusais, laikė, kad jie kolaboravo komunistais, nes „Laikas nuo 1940 m. – okupacija, birželio represijos, karas, kėlęs baimės, chaoso, nesuprantamumo jausmą, buvo palankus plisti panašioms supaprastintoms aiškinančioms schemoms“ (Šutinienė 2004, p. 351).

Nors partizaninio karo reiškiniai po Antrojo pasaulinio karo yra labiau būdingi Lietuvos kaimiškoms vietovėms, tačiau kaip atskleidė mano tyrimas, Kauno gyventojų pasakojimuose minėti reiškiniai atsispindi miestiečių atmintyje, ikūnytoje jų naratyvuose. Vienas pateikėjas papasakojo apie neįprastą jo vaikystėje reginį Kleboniško miške, šalia dabartinio Kalniečių rajono ribos, su kuriuo jis susidūrė apie 1950–1952 m.:

Prie Kalniečių per kelią [perėjus – K. R.] tai vat, pirmas tas tiltas. Tai ten toliau ėjo kelias, dabar asfaltuotas, o tada nebuvo jokio asfalto, jokio tilto nebuvo, paprasčiausiai buvo kelias. (...) Ir kai eini ten gilyn į tą, į mišką, tai dešinėj pusėj, tai buvo vokiečių įtvirtinimo linijos bunkeriai. Blindažas, betonai. (...) O tai mes su tėvu ėjom tada grybaut tenais sekmadienį vieni. Ir mes šitą, ten vienas gyventojas, vietinis tenais [pasakojo – K. R.] Nu ne Klebonišky, bet ten kažkur tai. Vėl Kalniečiuose, ten prie tos šaudyklos, sakė, čia naktį vakar, sakė, čia buvo baisios šaudynės. Tai sako, bet tėvas sako, dabar ramu, sakė, dabar pasišaudė, pasišaudė, sako, ir išvažiavo su sunkvežimiais. Nu tai mes su tėvu ir ėjom ten gilyn. Nu kiek ten paėjom, gal kokius du šimtus metrų, žinai, tuo keliu, bet gal ir tiek nepaėjom. Paskui sukom į kairę pusę. Ten jau kur yra baravykai auga, ir mes tas vietas žinojom. Ten prisibaravykaudavom. Tai vat, tai ten tas visas kelias tai buvo raudonos dėmės, supranti, balos buvo. Visas tas kelias... Kiek buvo matyti iki to, nu iki dabartinio Vilniaus plento, čia buvo irgi toksai kelias. Toksai, nevykęs, ne toks kaip dabar, aišku. Tai buvo visas buvo nuvarytas krauju... Pilna, tiesiog buvo kraujo pritaškyta. Matyt kai vežė tuos numirėlius, lavonus sušaudytus, ten ir partizanus, ir sribus, tai ten iš jų bėgo, varvėjo visą laiką. Tai va. Tai ten baisiai, tragiškai... Tėvas sako: Einam greičiau iš čia. (...) Nu žinai, kad tai galėtų kokiais penkiasdešimt antrais gal penkiasdešimt pirmais. Dar Stalinas gyvas buvo (VDU ER 2669/1).

Pateikėjas šį įvykį interpretavo kaip galimai vykusius susidūrimus tarp dviejų skirtingų stovyklų – vadinamųjų „liaudies gynėjų“ arba „sribų“ ir partizanų. Naratyve papasakoti įvykiai galėjo Kauno gyventojams sukelti traumuojančias patirtis, nesaugumo jausmą, tarpusavio įtarumą ir užsidarymą. Tai patvirtina ir vėlesnis pateikėjo liudijimas: *Nelabai žmonės bendravo, nes buvo*

žmonės jau tada buvo truputį tokie nepatiklūs. (...) Prasadėjo vagystės, žulikystės, plėšimai po karo (VDU ER 2669/1).

Tarp tyrimo dalyvių, ne visi šios amžiaus grupės pateikėjai buvo yra kilę iš Kauno. Kai kurie šios amžiaus grupės atstovų į Kauną atvyko iš kitų šalies dalių, mažesnių miestų ir miestelių, kaimiškų vietovių. Jų atmintyje taip pat gausu atsiminimų apie sunkumus pokariu, skaudžias traumuojančias pokario patirtis. Šie įvykiai dažniausiai yra susiję su kolektyvizacija ir partizaniniu karu. 1939 metais gimusi moteris, šiuo metu gyvenanti Kaune, interviu metu pravirko, pasakodama apie gyvenimą pokariu kaime:

Neliko to kaimo. Tai va, toksai prisiminimas tik tai, gražiai prisimenu kaimą, o paskui jau kolektyvizacija, tie kolkozai vadinami. Mačiau viską... Visą reikėjo išgyvent... (VDU ER 2669/104).

Tam tikri nutylėjimai, nepapasakoti asmeniniai išgyvenimai liudija apie moters nenorą atskleisti savo individualius išgyvenimus, patirtus pokariu. Nors ši moteris linkusi tapatintis su miesto ir etninės grupės tapatybe, save laiko lietuve ir kauniete, tačiau ji nesieja savęs su rajonu, kuriame šiuo metu gyvena. Jos teigimu: *Kad dainaviečiai tai man koks skirtumas. [juokiasi]. Ar aš čia gyvenu, ar aš ten gyvenčiau sodyboj (VDU ER 2669/104).* Moteris Dainavos rajoną laiko vieta, kurioje ji tiesiog gyvena, taip patenkindama būtiniausių poreikį turėti namus. Jos atsiminimuose nėra naratyvų, kurie asmeniškais, glaudžiais ryšiais ją susietų su rajonu. Ji nesieja savęs ir su kaimiška vietoje, iš kurios yra kilusi. Tai gali būti trauminės patirties pasekmė, kurią ji išgyveno savo vaikystėje kaime, nes vietovės, iš kurios ji yra kilusi, tiesiog nebeliko – vykstant melioracijai ir kolektyvizacijai, sodybą paliko visi jos gyventojai, o pats pastatas buvo nugriautas.

O kiek mama pripasakojo, vieną dieną raudoni ateina, o kitą dieną – balti ateina. (...) Nu jo, tai taip ir tęsėsi. Paskui į tuos kolūkius suvarė visus. Aš kaip vaikas galėčiau pasakyt, kad paskui melioracijos vyko ir ką, tuos namus visi nugriovė (VDU ER 2669/13).

Tokie atsiminimai yra virtę komunikacinės atminties dalimi, jais buvo dalinamasi šeimos lygmenyje. Galima pastebėti, kad moters pasakojime tam tikri nutylėjimai, atsargūs vertinimai, išblankę vaikystės atsiminimai yra supaprastinti. Tik keliomis sąvokomis, keliais talpiaisiais žodžiais yra išsakoma visa įvykių esmė, kam atstovavo, kam priklausė pagrindiniai įvykių dalyviai.

Tyrimo medžiagos analizė atskleidė, kad kai kurie šios kartos pateikėjai save sieja su mikrorajonu, į kurį atsikraustė sovietmečiu, panašiai kaip ir viena kaunietė (VDU ER 2669/9), save siejanti su gimimo vieta – Žaliakalniu. Moters atsiminimuose visa jos vaikystė ir jaunystė praėjo Kauno centre bei Žaliakalnyje – čia ji dirbo, leido laisvalaikį kino teatruose, restoranuose, sportavo Ažuolyne, kai naujieji rajonai pastatyti dar nebuvo. Pateikėja eidavo uogauti į Kleboniško mišką, jos pasakojimuose ankstyvuojau sovietmečiu už Basanavičiaus gatvės

pasibaigdavo miestas ir prasidėdavo kaimiškos, neurbanizuotos vietovės. Tačiau net ir įsigijusi čia kooperatinį butą, moteris savęs nesiejo su šia vieta.

(...) aš Žaliakalnio vaikas. Sakau, gimiau Kapsų gatvėj, paskui pokario metais, iki šešiasdešimtų metų Mateikos gatvėj gyvenau, o paskui mes pasistatėm čia su vyru kooperatinį butą va Basanavičiaus gatvėj (VDU ER 2669/9).

Tačiau ne visų pateikėjų pasakojimuose vyrauja tokie komunikacinės atminties pertrūkiai, ne visi jie yra užmiršę savo giminės istoriją ar praradę žinias apie savo giminės praeitį. Pavyzdžiui, šis pateikėjas, nuo gimimo gyvenęs ties Žaliakalnio ir Dainavos rajono riba (šiuo metu ši vieta yra Partizanų gatvėje), o nuo 1967 m. – Dainavos rajone (šiuo metu – Taikos prospekte), domėjosi savo giminės istorija ir gali papasakoti apie jos kilmę. Taip komunikacinės ir individualiosios atminties lygmenyse buvo išsaugoti pateikėjui svarbūs pasakojimai apie giminės istoriją, šeimos kilmę:

Iš miškų, iš Gudijos miškų. Nemunu atplaukė iki Lekėčių. Lekėčiuose sustojo, gal vieta patiko, gal ant seklumos užplaukė. Nu žodžiu iš tų sėlių susirentė namą ir apsigyveno Lekėčiuose. Nu gal tolokai nuo Nemuno, gal penki kilometrai. (...) Tai vat ir ten apsigyveno nu ir ten visa va šita Mašanauskų giminė kilusi. Ten daug, ten atplaukė. Kiek nežinau tiksliai, tik tai tie va, mano kaimynai kolektyviniam sode yra, tai irgi jie iš tų, Mašanauskai brolis ir sesuo ir jie irgi yra iš Lekėčių. Tai va. O močiutė tai buvo tokia tamsaus gymio. Bet gal ne čigonė, gal ne prancūzė, supranti, nu kas ten žino... Žinai, kas ten darėsi tais laikais (VDU ER 2669/1).

Pateikėjo teigimu, šį pasakojimą jam papasakojo tėvas (gimęs 1903 m.), kuriam šią istoriją perdavė močiutė, o šiai – jos močiutė. Pateikėjo giminės, protėviai, jo pasakojimu, paskutiniaisiais Abiejų tautų respublikos egzistavimo metais (XVIII a. pabaigoje) gyveno dideliame mieste prie Nemuno upės. Pateikėjas šio miesto pavadinimo negalėjo įvardinti. Tame mieste vyko neramumai, karai, dėl to visa giminė susirinkusi, susėdusi ant plaustų ir išplaukusi pasroviui. Jie išsilaipino praplaukę Kauną, prie Lekėčių miestelio. Pateikėjas papasakojo kolektyviniuose soduose susipažinęs su žmonėmis, kurių pavardė yra tokia pati, kaip ir jo močiutės. Šie asmenys taip pat žinojo apie šiuos įvykius ir galėjo papasakoti šią istoriją. Pasakojimo aplinkybės suteikia legitimumo jo naratyvui – jei ir kiti žmonės gali papasakoti apie tuos pačius įvykius, vadinasi jie vyko iš tikro. Anot pateikėjo, jo seneliai, proseneliai, kiti vyresni giminės buvo kilę iš didikų socialinio luomo. Gali būti, kad šiame naratyve atsispindi XIX a. romantizmo laikų tendencijos, kai šio sluoksnio atstovai konstruodavo pasakojimus apie savo giminės kilmę. Pateikėjo tėvai ir artimiausi giminės tarpukariu Kaune dirbo įvairiose įstaigose, darbavosi spaudoje. Jo tėvas priklausė Kazimieriečių draugijai, motina – ateitininkų draugijai. Gali būti, kad artimiausios aplinkos – šeimos, giminės įtaka nulėmė tai, kad pateikėjas yra savo individualios atminties

lygmenyje išlaikęs sudėtingą, iš kartos į kartą perduodamą, unikalią istoriją. Pats pateikėjas yra išsilavinęs, apsiskaitęs, kalbėdamas apie savo tapatumą, pasisakė save lankantis lietuviu, kauniečiu. Artimiausioje jo aplinkoje vyraujantys naratyvai nulėmė, kad jis nesieja savęs su Dainavos rajonu, kuriame gyvena, nes ši aplinka jam atrodo nereikšminga, neturinti savyje turtingos istorinės praeities. Pateikėjas pasakojo savo jaunystės atsiminimų apie laisvalaikį, darbą miesto centre. Gali būti kad iš tėvų perimti naratyvai apie gyvenimą Kauno miesto centre, apie dalyvavimą organizacijų veikloje ir užmegztus sėkmingus socialinius ryšius nulėmė tai, kad asmuo laiko save kauniečiu, nori save sieti su Kauno istorijos naratyvais.

Analizuojant pateikėjų pasakojimus, buvo pastebėta, kad tiek individualios, tiek komunikacinės atminties lygmenyje vyrauja atsiminimai apie pokario meto sunkumus, pavojus, nesaugumą, siekį išgyventi. Kartais vyrauja atminties protrūkiai – ne apie visus praeities atsitikimus buvo kalbama. Nekalbėjimas, tylos pauzės, vengimas kalbėti tam tikromis temomis gali būti interpretuojamas, kaip siekis išstumti nemalonus prisiminimus į pasąmonės gelmes, nesusidurti su traumuojančiais atsiminimais, galinčiais sukelti nemalonus jausmus. To rezultatas – susiformavęs atitinkamas žmonių elgesys, kaip išgyvenimo strategija, kūręs ir tam tikrus charakterio bruožus – įtarumą, atsargumą, prisitaikymą, taip pat – veržlumą, užsispyrimą, siekį išlikti nepalankiomis okupacinėmis sąlygomis. Vertinant pokario kartos žmonių tapatybę, galima teigti, kad susiformavo ir atitinkamos individualios ir kolektyvinės rūšies tapatybės, susijusios su totalitarinio režimo priespauda. Taip pat galima išskirti ir lokalią tapatybę, susijusią su konkrečiomis geografinėmis vietovėmis, gimimo ar gyvenamąja vieta (miestu, rajonu), su šeimos kilme. Tyrimo metu buvo pastebėta, kad 60–80 metų amžiaus žmonės pasižymėjo savitais kalbos bruožais – kai kuriuos žodžius kirčiuodavo ilgindami balsius (pvz., viėta, žmōgus), vartodavo netaisyklingas žodžių formas (*veterinorius, aplamai*). Šio amžiaus grupės žmonių kalboje pastebėta tam tikra savita sakinių struktūra, galbūt pateikėjų perimta iš sovietmečio spaudos, televizijos, radijo laidų ir kitų viešųjų kalbų pavyzdžių, vyravusių to meto viešojoje erdvėje. Tie pateikėjai, kurie išsakė radikalesnes nuomones, kritiką, aštresnius žodžius, dažniausiai pasitelkdavo sušvelnintą, nugludintą kalbėseną, retoriką.

Šioje pateikėjų grupėje išryškėja dvikultūrės (bikultūrės) tapatybės bruožai. Tokia dvilypė tapatybė paprastai susiformuoja, kai vyksta tarpkultūriniai mainai – asmuo, perima vertybes ar kitus kultūros elementus iš abiejų kultūrų. Pavyzdžiui, pateikėjas, atvykstantis sovietmečiu gyventi į Kauno miestą iš kaimiškos vietovės atsineša su savimi papročius, vertybines sampratas ir mentalitetą, kurį įgijo gimtinėje. Tačiau gyvendamas mieste jis perima ir miestietiškos gyvensenos, laisvalaikio leidimo, estetinio skonio įpročius, galbūt netgi ima save vadinti kauniečiu.

Aptartos tapatybės gali būti įvardintos kaip daugialypės, pavyzdžiui, pateikėjas gali tapatintis su dviem miestais, dvejomis šalimis, dvejomis miesto dalimis. Pasak John W. Berry'io (Berry 1990), dvikultūris tapatumas yra dviejų kultūrų, kurios yra asmens savivokoje ir sąmonėje, supratimas, įtraukimas, integravimas. Toks asmuo geba sėkmingai gyventi daugiakultūriniame kontekste. Veronica Benet-Martinez ir kiti autoriai teigė, kad „dvikultūrinio savęs identifikavimo, dvikultūrinės tapatybės konstravimo procesas gali būti harmoningas arba konfliktiškas“ (Benet-Martinez et al. 2002). Tokia tapatybė gali būti tiek konfliktiška, kai abi jos pusės tarsi viena kitai prieštarauja, tiek harmoninga, kai šios dvi tapatybės viena kitą papildo ir prisideda prie asmens sėkmingo integravimosi visuomenėje. Pavyzdžiui, vidinis tapatybės konfliktas ypač išryškėjo sovietmečiu, kai asmuo gyveno dvilypį gyvenimą – sovietmečiu jis turėjo oficialiai deklaruoti prielankumą Sovietų Sąjungos ideologijai, tačiau tuo pat metu savo šeimoje, artimoje aplinkoje jis galėjo būti neigiamai nusiteikęs sovietinės ideologijos atžvilgiu, nes buvo susidūręs su represijomis ar institucine prievarta. Plačiau apie dvikultūrę tapatybę aptarta 1.2. disertacijos poskyryje.

Apibendrinant poskyrį, galima teigti, kad pateikėjai, atvykę į Kauną iš mažesnių miestų iš kaimiškų vietovių, galėjo turėti dvikultūrę ar nuo gyvenamosios vietovės atskirtą tapatybę. Taip pat pastebėta, kad šiai amžiaus grupei buvo būdingos įvairios tapatybės rūšys, susijusios su geografine aplinka – konkrečiu miestu, šiuo atveju – Kaunu, ar su atskiromis Kauno miesto dalimis ir etnine grupe. Pateikėjai save įvardino ne tik kaip kauniečius, bet ir kaip lietuvius bei kitų etninių grupių atstovus (rusus, žydus). Kai kurie pateikėjai savo tapatybę siejo su jų gyvenamu laikotarpiu (gyvenimu sovietmečiu) ir su to meto trauminėmis patirtimis.

2.3.2. Gimę vėlyvojo socializmo laikotarpiu

Gimusiuosius XX a. šeštajame–aštuntajame dešimtmečiais galima įvardinti kaip vėlyvojo socializmo ar „atšilimo“ laikotarpiu gimusiąją kartą. Pasak K. Joesalu, šie pateikėjai yra gimę vėlyvojo socializmo laikotarpiu, dar vadinamais „atšilimo laikotarpiu“. Šiuo laikotarpiu jie įgijo išsilavinimą, vyriausieji iš jų ėmė dirbti jau XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje. Šios amžiaus grupės pateikėjų pilnametystė, branda sutapo su dideliais struktūriniais visuomenės pokyčiais (...). Atkūrus nepriklausomybę, viena vertus, atsirado naujų galimybių formuoti savo gyvenimo trajektorijas, tačiau, kita vertus, trūko socialinių struktūrų, palaikančių įžengimą į pilnametystę (Joesalu 2017, p. 35). Šiems respondentams reikšmingiausi istoriniai įvykiai buvo laisvės atkūrimo judėjimai ir nepriklausomybės atkūrimas. Būdami jauni, šie žmonės patyrė socialinius, kultūrinius ir ekonominius pokyčius, įvykusius po 1990 m.

Ši antroji aptariama karta, kuri buvo apsibrėžta analizuojant pateikėjų atminties pasakojimus – tai karta, gimusi apytikriai nuo 1955 m. iki 1975 m. Jų tėvai – pokario kartos

atstovai, buvę įtarūs, praktiškai žmonės, kurių pagrindinis tikslas pokariu buvo išlikti, išgyventi. Šie pateikėjai gimė politinio ir ekonominio „atšilimo metu“, kuris Sovietų Sąjungoje prasidėjo po Josifo Stalino mirties. Jiems paaugus atsivėrė daugiau galimybių mokytis, keliauti Sovietų Sąjungos ribose. Nors ir negausiai, tačiau šios kartos atstovus pasiekdavo Vakarų pasaulio kultūrinio gyvenimo naujienos, tokios, kaip roko ir džiazo muzika, vakarietiški žurnalai, mados aktualijos, hipių subkultūros stiliaus ir gyvenamosios idėjos. Vakarų pasaulis buvo patrauklus, žavintis, nors ir nelengvai prieinamas. Kai kuriems domėjimasis Vakarų kultūra buvo tarsi savotiška kultūrinės rezistencijos forma. Interviu metu šie pateikėjai daugiau papasakojo apie savo draugus, laisvalaikio veiklas. Palyginus juos su jų tėvų karta, šie pateikėjai mažiau kalbėjo apie sunkų darbą ir kentėjimą. Tai galėjo nulemti didesnis ekonominis stabilumas (lyginant su pirmaisiais pokario metais) bei viešojoje erdvėje paplitę naratyvai apie Sovietų Sąjungos pažangą, progresą. Išryškėjo ir asmeninio pobūdžio atsiminimų lygmuo, atsiminimai apie vaikystę, atsiminimai susiję su istoriniu laikotarpiu.

1956 m. gimusios ir Šilainių seniūnijoje gyvenančios moters pasakojime, kurios tėvas buvo disidentas, atsispindi šeimos lygmenyje vartoti komunikacinės atminties naratyvai apie sovietų okupaciją:

Aš vat, kai baigiau Šiaulių pedagoginį, buvo įrašas, labai apatiška [juokiasi] komunistinės veiklos, mokytojui tai priklauso, bet labai apatiška. Labai nenorinti, nieko neparašyta, kokie nusikaltimai, bet va taip. Nu kadangi mes jau matëm, iš tėvų girdëjom kas ką, ir viskas (VDU ER 2669/15).

Moteris papasakojo, jog jos tėvas sovietmečiu buvo disidentas, dėl to buvo persekiojamas, kalinamas ir praleido 10 metų Maskvos kalėjime. Jos pasakojime išryškėja abejingumas esamai politinei situacijai, neviltis, netikėjimas, kad situacija gali pasikeisti. Sovietmečiu jos pasirinkta laikysena nereaguoti į išorinę aplinką buvo tarsi ginklas, apsaugantis jauną merginą nuo to meto melo ir primestos svetimos ideologijos.

Džiaugiesi ten dalykais, kurie tau įdomūs. Ir kažką išmoksti, ir į tą aplinką beveik nereaguoji. Laikraščių neskaitai ten tų komunistinių, nes ten melukai, visa kita. Aš jau to neskaitydavau nuo vidurinės laikų, kai buvo būtina komjaunimui, nu tai užsisakai (VDU ER 2669/15).

Pateikėja prisiminė savo kasdienybę sovietmečiu, laisvalaikio praleidimą, domėjimąsi menu ir kultūra:

Į dvi savaites kokį kartą ieškom kokio geresnio spektaklio, tai kartais aš nuvažiuodavau ir į Panevėžį, kadangi ten Miltinis. (...) mėgdavau operas, į baleto teatrą, tai specialiai nuvažiuodavau, nu kartą, du kartus į mėnesį (VDU ER 2669/15).

Atkūrus nepriklausomybę, moteris išvyko į užsienį ir keletą metų gyveno Danijoje. Atrodo ši patirtis galėjo nulemti jos tapatybės pasirinkimą, nes šiandien ji save laiko europiete ir nesieja savęs su konkrečia vieta:

Aš ir išvažiavau, kadangi pasitaikė galimybė ištekėt ir pabandyti kitokį gyvenimą kitoj šaly (...)
Aš esu europietė. (...) [juokiasi]. Vos ne kosmopolitė. Nu ta vieta, juk žmogui ir paukščiams. Jinai nėra tokia svarbi. Kalba žmogui yra svarbi. Kalba. Bet vieta nesvarbi. Ten, kur tu gauni duoną ir darbą, ten yra tavo gimtinė gali būt. Jeigu ta vieta tavęs nepramaitina, o kalba tai yra vertybė. (...) Čia žmogus ne žemesnė būtybė ir jo nereikia pririšti su kuolu. Vat karvę pririšam su lenciūgu prie vienos, kadangi jai tik žolės tereikia. (...) O Europa yra graži šiaip. Buvęs komunistų lageris tai buvo baisus, melas ir visa kita. [juokiasi]. Nors dabar irgi tęsiasi, nes komunistai sėdi toliau. Kada išgaruos tai aišku bus, būsime Europoj. [juokiasi]. Bet neaišku, ar jie išgaruos (VDU ER 2669/15).

Nepaisant to, kad moters tapatybė yra atsietą nuo dabartinės gyvenamosios vietos – Lietuvos, Kauno, Šilainių, tačiau ji vertina lietuvių kalbą, kaip savo tapatybės dalį. Jos atmintyje taip pat ryškūs atsiminimai apie Nepriklausomybės atkūrimo įvykius ir „buvusį komunistų lagerį“ sovietinėje Lietuvoje, kaip baisaus melo imperiją:

Kai buvo devyniasdešimt pirmi metai (...) tai buvo tragiški laikai. Aš pavyzdžiui negalėjau nei daryti nieko, aš tapydavau tada namuose. Radijas taip nervus [tampydavo – K. R.], čia tankai, čia viskas, čia atvažiuoja, žinai kaip nervus tampydavo. Taip, mes važiuodavom ir į Vilnių, ir visur kitur. Tik aišku, mamos dėka, aš būčiau dar ir po tankais atsidūrus. Aš kaip tik tą naktį parvažiavau namo [iš Vilniaus – K. R.] (VDU ER 2669/15).

Pateikėjos atsiminimuose atsispindi sovietų okupacijos laikotarpio gyventojų komunikacinė atmintis, susijusi su to meto politine situacija ir kasdieninio gyvenimo realijomis. Šiuo laikotarpiu gyvenusios kartos atsiminimuose yra ryškūs kasdieninio gyvenimo dvilypumas. Totalitarinio režimo absurdas ir jam būdingas melagingumas, realybės ignoravimas priešpastatomas sudėtingai ir dažnai skurdžiai kasdieninei realybei. Okupuota šalis vadinama „komunistų lageriu“, iš sovietinės ideologijos yra juokiamasi arba apie ją atsiliepiama kritiškai. Tokie atsiminimai yra iš individualiosios atminties lygmens perėję į komunikacinės atminties lygmenį. Tai įrodo, faktas, jog panašiais atsiminimais apie panašias gyvenimo sąlygas dalijasi beveik visi vyresnio amžiaus pateikėjai. Komunikacinės atminties lygio atsiminimai padeda formuotis tapatybėms. Plačiau apie Sovietų okupacijos laikotarpio atsiminimus yra kalbama šios disertacijos 3.3 skyriuje.

Kitas šiai amžiaus grupei priklausantis pateikėjas pateikė platesnį jo gyvenamojo laikotarpio kultūrinį kontekstą Kaune, kai artėjant nepriklausomybei, devintojo XX a. dešimtmečio pabaigoje ėjo į roko grupės „Antis“ koncertą:

Vieną kartą ėjom į Anties koncertą, tai jisai vyko stadione, dabar Žalgirio, tai buvo labai didelis koncertas. Susirinko labai daug jaunimo, tai paskiau prasidėjo didelės riaušės, muštynės, policijos mašinų vartymas. Paskiau, aš atsimenu, ten labai daug suvažiavo policijos ir pradėjo mus gaudyt, mes į visas puses, nesvarbu ten, ar tu kur nors ten riaušėse dalyvavai, ar ne tu, visi kas kur bėga (VDU ER 2669/70).

Nepaisant to, kad šis pateikėjas ir jo tėvas yra rusų kilmės, save jis įvardino save kaip lietuvį ir kaunietį. Gali būti, kad to meto kultūrinė ir socialinė aplinka – dalyvavimas Sąjūdžio organizuojamuose renginiuose, Nepriklausomybės atkūrimo judėjimuose prisidėjo prie to, kad pateikėjas save ėmė laikyti lietuviu. Šis pateikėjas taip pat teigė siejantis save su Dainavos rajonu:

Kiekvienas gyventojas savo mikrorajone išaugęs, jisai jam bus pats mieliausias, ypač, jeigu ten jis išaugęs, o ne tik, kad jau suaugęs gyveni. Aš manau, dėl to man tas Dainavos mikrorajonas yra mielas, nes ten praėjo mano vaikystė, kuri man buvo labai smagi ir gera. Dėl to visi atsiminimai yra tik geri, su draugais, užtat man tas mikrorajonas ir yra labai mielas (VDU ER 2669/70).

Analizuojant šią pateikėjų grupę, reikėtų atkreipti dėmesį, kad joje jau yra pateikėjų, gimusių ir užaugusių viename iš tirtų rajonų. Šių pateikėjų tėvai atvyko į mikrorajoną gyventi jau būdami suaugusieji. Vaikystė, praleista šioje aplinkoje ir teigiami, malonūs prisiminimai, susiję su žaidimu kieme, draugais, pirmąja savarankiška veikla, padeda sieti save su gimtuoju rajonu.

1958 m. gimusi moteris, gyvenanti Šilainių seniūnijoje, nuosavame name, pasakojo, jog jos visas gyvenimas vyko miesto centre, o į namus ji grįždavo tik poilsiui (VDU ER 2669/6). Kalbėdama apie savo gyvenimą ji akcentavo siekį būti laisva, nepriklausoma nuo įvairių išorinių jos laisvę varžančių veiksnių:

(...) išskirčiau laikotarpį, kai aš tapau studente. Man tada iš viso atsivėrė visi horizontai, kai aš jau tapau laisvas žmogus. Su kuo aš nemėgau tos mokyklos, ypač dar pradinėse klasėse, tai man viskas ten gerai buvo, bet, kai atėjau į tą „Aušros“ gimnaziją, ten toks buvo spaudimas, toks nu to mokymosi tiek reikalavo, nu ir tokia atmosfera, nežinau. (...) Supratau, kad čia kalėjimų kalėjimas ir niekad jos nemėgau, tai va, tai kiti sako, o vaikystė, laimingiausias laikas. (...) Jeigu ne ansamblis, dešimt kartų mažiau to smagumo. Nu kolektyvas, koncertai, kelionės, suvažiavimai. Pirmam, antram kurse pradėjom važinėti į Čekoslovakiją, į Vokietiją, tai va. Nu ir šiaip, kada esi laisvas, tu gali eiti arba neiti, pats už save atsakai. Tu, tu išsilaikai ar neišsilaikai, viskas savo žinioj ir nieks tavęs nepersekioja, nekontroliuoja, tai va man šitas svarbiausias dalykas. Labai laisvę mėgstu, ir, ir šiaip aišku, gyvenau namuose pas tėvus. Kažkokių sunkumų nepatyrčiau, pinigų neduodavo per daug, jeigu reik paprašyt konkrečiai kažkam, kad turėtum. Laisvų pinigų, tai ne, gaudavai stipendiją keturiasdešimt rublių ir jų jau nieks neatimdavo, ką norėdavai su jais ir veidavai (VDU ER 2669/6).

Pateikėjos pasakojime išryškėja mėgavimasis miesto erdvėmis ir vaizdais, ypač senamiestyje ir Laisvės alėjoje. Susidaro įspūdis, kad moteris sąmoningai atpažįsta savo būseną tam tikrose miesto vietose ir siekia ją vis pakartoti.

Man tai reikia į meno muziejų bent kartą į savaitę. Praeiti ir pabūti tam mieste sekmadienį ar šeštadienį visą dieną (...) Tai myliu aš Kauną ir skaitau, kad jis mano miestas. Aš ten Vilniuje gyvenau keturis metus, tai nieko nereiškia. Kauną įsisavinau, Vilniuj gyventi tikrai negalėčiau, gražus, puikus miestas, visada grįžus džiaugdavausi, va, tai Kaunas čia visi lietuviškai kalba, čia visai kitaip, laisviau (...) Nu jo, pereiti, pavyzdžiui, per centrą, senamiestį. Pasėdėt kavinėj kur nors, ar į bažnyčią kokią užeit pasėdėt, ar į parodą nueit, (...) ar per Laisvę pereit, nu būtina. (...) Bet nenorėčiau dirbt visą dieną šalia namų, jokiū būdu. (...) Miestas, tai man yra senamiestis, nu dar Laisvės alėja. Aš kurį laiką dirbau Laisvės alėjoj, prekyboj, kai grįžau iš Vilniaus. Patikdavo, eini ryte per gatves tuščias, mašinas plaunas. Vienas kitas žmogelis praeina, nu patinka man gamtovaizdis tas miesto, arba miestovaizdis (VDU ER 2669/6).

Kauniete save laikanti moteris akcentuoja Kauno lietuviškumą, neigiamai atsiliepia apie Vilnių kaip nepakankamai lietuvišką miestą.

Esu kaunietė, tai šitas gal labiausiai apibūdintų jei jau taip jau nusakant iš kur aš esu, kas aš esu. Net nežinau kokios aš profesijos esu, nes pakeičiau kelias specialybes, negaliu tapatintis su tokiais smulkiais dalykais, žmogus yra platesnis už tą vieną kažkokį mažą dalyką (VDU ER 2669/6).

Moteris paskutiniu teiginiu nusako, jog jos tapatybė yra daugialypė ir negali būti apibrėžta vieną sąvoka.

Kita pateikėja akcentuoja dvilypę savo tapatybės struktūrą. Kaune, Dainavos mikrorajone nuo gimimo gyvenanti moteris vaikystėje vasaras leisdavo senelių kaime:

Matot, aš gyvenime vis tiek jaučiu, kad aš biškį skilau per pusę. Mano gyvenimo dalis yra kaime, ir mano gyvenimo dalis yra mieste. Tai va aš dabar turiu sodybą irgi Ukmergės rajone, tai aš savaitgaliais būnu arba kai jau būna laisvesnės dienos, aš važiuoju į sodybą, o kai dirbu, tai daugiau aš mieste būnu (VDU ER 2669/94).

Šiuo metu sodyboje Ukmergės rajone moteris lankosi beveik kiekvieną savaitgalį. Po interviu pateikėja parodė neseniai įsigyto žemės sklypo, esančio netoli jos sodybos nuotraukas – moteris teigė norinti išsaugoti čia augančius medžius. Jos teigimu, vietiniams kaimo gyventojams ji yra miestietė, o gyvendama mieste aplinkiniams yra kaimietė.

Šiai amžiaus grupei priklausantys pateikėjai savo tapatybę siejo su etnine grupe, miestu ar tam tikru mikrorajonu. Dauguma pateikėjų vadino save lietuviais, kauniečiais, laikė save rajono dalimi. Jų tapatybės taip pat buvo susijusios ir su lytimi, ir su profesija. Kai kurie iš šių pateikėjų pareiškė nenorą save sieti su konkrečia geografine vietove. Kaip ir daugelio jų tėvai, šie pateikėjai

turėjo atsiminimų, susijusių su trauminėmis patirtimis, gyvenimo Sovietų Sąjungoje dvilypumu. Pateikėjai, atvykę į Kauną iš mažesnių miestelių ar kaimiškų vietovių gali turėti tapatybes, susijusias su šiomis vietovėmis arba dvilypes, bikultūrinės tapatybes. Analizuojant šios amžiaus grupės pateikėjų pasakojimus, buvo pastebėta, kad tiek individualios, tiek komunikacinės atminties lygmenyje vyrauja atsiminimai, susiję su vaikyste ir jaunyste, praleista konkrečiose geografinėse vietovėse, gimimo ar gyvenamąja vieta (miestu, rajonu), su šeimos kilme. Šie atsiminimai buvo tarsi pamatas, padėjęs susiformuoti atitinkamoms tapatybėms.

2.3.3. Gimę nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu

Ši karta buvo apibrėžta remiantis empirinio tyrimo duomenimis ir neatsižvelgiant į K. Joesalu kartų kohortas. Šių pateikėjų pasakojimų turinyje atsispindėjo gyvenimo būdo pokyčiai nepriklausomoje Lietuvoje. Analizuojant šios grupės asmenų atsiminimus, siekiant atskirti juos nuo kitų naratyvų, buvo pastebėta, kad „kartų ribos“ nebuvo iki galo aiškios. Netgi vyresni respondentai, gimę devintojo dešimtmečio pradžioje, turėjo tam tikrų šios kartos bruožų. Šios pateikėjų grupės atstovai yra gimę apytikriai apie 1980–1996 m., didžioji dalis jų gyvenimo prabėgo gyvenant jau nepriklausomoje Lietuvoje. Savo gyvenimo metu jie regėjo ryškiausias šio meto istorinius įvykius – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą arba gyveno jau po šių įvykių. Gyvensenos pokyčiai nepriklausomoje Lietuvoje atsispindėjo ir jų pasakojimų turinyje. Mikrorajone daugelis šių pateikėjų gyveno jau nuo gimimo. Šios amžiaus grupės pateikėjų naratyvams būdingi individualaus atsiminimų lygmens pasakojimai. Juose yra gerokai mažiau arba beveik visai nėra pasakojimų apie sovietmetį.

Kalniečių rajone nuo pat gimimo 1992 m. gyvenančio 28 m. vyro pasakojimuose apie gyvenimą rajone vyrauja asmeninio gyvenimo vaizdiniai. Pasakojimuose jis akcentavo žmonių tarpusavio ryšius, rajone įvykusius atsitikimus, kasdienybę. Pateikėjas pasakojo ir apie savo šeimą, tačiau gyvenimo sovietmečiu vargų nebuvo linkęs pabrėžti.

Ką pamenu, tai linksmiausi dalykai, kai tu vakare netari „sudie“ savo draugam ir sakai „iki susitikimo“, nes žinai, kad juos susitiksi rytoj (...) devyniasdešimtieji ir dar du tūkstantieji, du pirmi dar buvo toks periodas, kai dar nebuvom pilnai suaugę, tai taip kažkaip kiemas labai rūpėjo. Tai vaikystėje buvo ir teritorijos pasidalintos. Tai kas gyveno Kalniečiuose, negalėjo eit į Eigulius ir panašiai. O suaugusieji tokie užimti buvo. Darbas, darbas, visada rūpinasi vaikais, iš darželio pasiima, bet kažkaip to suaugusiojo gyvenimo neteko matyt tuo ankstyvesniu laikotarpiu (VDU ER 2669/107).

Pateikėjas pasakojo apie gyvenimo mikrorajone kasdienybę, apie žmonių tarpusavio ryšius. Jo teigimu, mikrorajone bent iki XXI a. pirmojo dešimtmečio vidurio daugelis žmonių pažinojo vieni kitus, žinojo bent jų vardus (VDU ER 2669/107).

(...) iš matymo tai tikrai vardus žinojo. Žinojo šeimos narių vardus, galbūt žinojo, ką turi. Pavyzdžiui, kad vienam name gyvena mergina, kuri turi dvi seses, tos sesės eina į tą ar tą mokyklą. Nu iš matymo tiesiog (VDU ER 2669/107).

Pateikėjas neretai lankydavosi Šiaurės prospekte esančio daugiabučio pastato pirmame aukšte įsikūrusioje interneto kavinėje. Interneto kavinės XX a. paskutiniame dešimtmetyje – XXI a. pirmojo dešimtmečio pirmojoje pusėje buvo paplitęs reiškinys, jaunų žmonių susibūrimo vieta. Šiuo metu interneto kavinės neegzistuoja, nes dauguma žmonių namuose, darbe ar mobiliuosiuose telefonuose turi galimybę naudotis internetu. Vieni iš dažniausių interneto kavinių lankytojų buvo paaugliai vaikinai, jose žaidę kompiuterinius žaidimus.

„Piramidė“ buvo apačioj, pirmam aukšte interneto kavinė. Gal ten daugiau laiko praleisdavau nei mokykloje. Būdavo labai populiari vieta. (...) Nes tada tai (...) niekas namuose interneto neturėjo. Jo, du antri, du treči, visi turėjo tuos paprastus knopkinius mobiliuosius telefonus. Žinutė kainuodavo labai daug. (...) Žmonės ten eidavo ir žaisdavo. Ir susižinodavai, kur kas gyvena (VDU ER 2669/107).

Aktyviai rajono gyvenime dalyvavęs jaunas vyras pasakojo, kaip rajono paaugliai vaikinai pasidalindavo teritorijomis. Viename rajone gyvenantys vaikinai pamatę savo teritorijoje svetimus, kito rajono gyventojus, savo teritoriją simboliškai gindavo.

Kai man buvo kokie šešiolika, penkiolika metų, tai Kalniečių rajono gyventojas, į Eigulių, tai nebuvo taip paprasta praeiti. (...) Būdavo kartais nieko, gal kokiu žodžiu prasimesdavo. Gal kartais žmogus grįždavo ir be batų. Be kažkokių vertingų daiktų, ar tai laikrodis, ar tai mobilusis telefonas. Priklausydavo pas kuriuos papuolei, bet būdavo baisu. Ypatingai būdavo baisu, kai sužinodavai, kad senyvo amžiaus žmonės nukenčia. (VDU ER 2669/107); Mes nemėgome būti kitapus gatvės, nes tai reikšdavo, kad mes būdavom jau nebe toje pusėje, kur randasi mūsų kiemas, mūsų teritorija ta vadinasi ir pereiti gatvę mum reikšdavo kaip atitolti nuo savo teritorijos ir būti galbūt mažiau saugioje zonoje, kur nežinai, kas gali atsitikti ir nežinai kokie vaikai gali būti, o mūsų kiemuose mes vis tiek visus žinodavom. Ir žinodavom ko tikėtis (VDU ER 2669/83).

Tokiame rajono ar mikrorajono dalių nupasakojime vėlgi atsiskleidžia binarinis pateikėjų mąstymas. Sava teritorija yra susijusi su saugumu, svetima – su nesaugumu. Apie šį reiškinį plačiau yra kalbama kitose disertacijos dalyse. Galima daryti išvadą, kad aktyvus dalyvavimas socialiniame mikrorajono gyvenime, vaikystė, praleista kieme, padėjo šiems pateikėjams susikurti tapatybę, susijusią su lokalia gyvenamąja vieta. Pavyzdžiui, šis pateikėjas save laiko kauniečiu, taip pat mikrorajono dalimi.

Bet be abejo, esu savo gyvenamosios vietos kūrėjas. Man patinka čia gyventi, man patinka čia labiau, nei kita vieta. Aš žinau, kad ateityje gyvensiu šitam mikrorajone, ar tai bus nuosavas namas, ar daugiabutis. Visų pirmą, esu mikrorajono dalis (...) laikau save kauniečiu (VDU ER 2669/107).

Kitas pateikėjas taip pat teigė save labiausiai siejantis su Eigulių rajonu, nes čia jis užmezgė socialinius ryšius, kuriuos palaiko ir iki dabar:

Galbūt labiausiai siečiau save su Eigulių rajonu, kadangi pragyvenau ten visgi didžiausią savo gyvenimo dalį. Aa, ir ne vien dėl to aišku, kad [juokiasi] ne vien dėl laiko, kurį ten pragyvenau, bet žinoma ir, ir teko lankyt ir darželį. Tuo pačiu ir susirasti ten draugų. Daug daug daug draugų, su jais praleidome daug daug daug laiko ir esame pažįstami ir draugaujame iki šių dienų. (...) Tai išliko ryšiai. Aaa taipogi žinoma [juokiasi] labai pavyko, labai patiko ir gerai pavyko pritapti tenais prie Eigulių mikrorajono kolektyvo vadinamo. Vaikai buvo tikrai tikrai gan draugiški ir jų tėvai labai geranoriški. Tai niekada nebūdavo kažkokių ten labai tų pykčių ar kažkokių muštynių, ar kažkokių ten nesutarimų (VDU ER 2669/83).

Pateikėjo pasakojime išryškėja miesto ir etninės grupės tapatybė. Jis įvardino save kauniečiu, ir lietuviu:

Tikriausiai visų pirma esu kaunietis. Aaa kadangi šis miestas yra mano širdyje ir jisai išliks mano širdyje iki gyvenimo galo ir tikriausiai kito miesto aš nepamilsiu. Kiek man leidžia patirtis apie tai sakyti, aš kito miesto nepatirsiu, nes apkeliavau nu praktiškai visą Europą. Ir nepamačiau nieko galbūt kas labiau man patiktų nei mano gimtas miestas, nes nežinau. (...) Tai čia būtent tikriausiai tas atvejis, kad pabuvus dvi savaites kažkur, man vis tiek norisi atgal. (...) Tai jo, visų pirma kaip ir sakiau esu kaunietis. Visų antra, [juokiasi] esu vaikinai, vertinantis savo šeimą. (...) Taipogi laikau save žmogumi, kuris labai mėgsta nešvaistyti savo laiko ir jį išnaudoti turiningai. Praleisti jį su draugais, ar tai su šeima, ar tai dirbant. (...) Mėgstu sportuoti labai, mėgstu sportą. Tikriausiai dar viena savybė, kurią pažymėčiau, tai yra, sakykim, nostalgiskas (VDU ER 2669/83).

Kalbėdamas apie tai, kuo save laiko, pateikėjas ėmė vardinti savo asmenines savybes, vertybes (šeima, darbas, sportas) ir gyvenimo būdo pasirinkimus. Atrodo, kad toks savęs vertinimas susijęs su vyro vertybėmis, kurias jis perėmė iš socialinės aplinkos ir medijų. Šio pateikėjo kalbėjimas apie save labai individualizuotas, kas yra būdinga apskritai XX a. pab. bei XXI a. pradžios naratyvams, būdingiems viešojoje erdvėje. Juose yra vertinamas individualumas, savirefleksija, introspekcija, savęs tobulinimas ir tikslų siekimas. Atrodo, kad šis pateikėjas yra internalizavęs šiuos naratyvus, apsvarstęs, galvojęs apie save patį – kas jis yra, koks jis yra, kas jam patinka, kas jam nepatinka. Galima daryti prielaidą, kad jo tapatumai yra susiję su jo vertybėmis, kurios yra būdingos XXI a. pradžios naratyvams viešojoje erdvėje. Pateikėjas dalinasi savo patirtimi, kai jis pakeitė savo gyvenamąją vietą iš vieno rajono į kitą:

Tikriausiai vienas svarbiausių įvykių mano gyvenime buvo (...) praktiškai vienu metu su išsikraustymu į gyventi į Giraitės mikrorajoną iš Eigulių (...) tuo pačiu praktiškai metu ir pakeičiau mokyklą. (...) Tai du, du tokius svarbiausius pamatinius dalykus tu pakeiti. (...) Tai buvo toksai dvigubas išbandymas su kuriuo aišku pavyko susitvarkyti ir dėl ko aišku labai didžiuojusi, nors ir buvo nelengva, sakykime, bet aaa, tuo metu geresnio sprendimo negalėjo būti (VDU ER 2669/83).

Kaip liudija šio pateikėjo patirtis, svarbiausi įvykiai buvo susiję su jo asmeniniu gyvenimu – gyvenamosios vietos bei mokyklos keitimas. Jis ir toliau akcentuoja socialinių ryšių svarbą ir socialinę aplinką, kuri jį supa, didžiuojasi savimi ir tuo, jog pavyko įveikti išbandymus. Pasak vaikino, jam buvo puikiai pavykę pritaipyti prie Eigulių rajono socialinės aplinkos, dėl to jo patirtys buvo teigiamos. Tačiau ne visi pateikėjai iš šios amžiaus grupės turėjo sėkmingus socialinius gyvenimo įvykius ir socialinius ryšius. Pavyzdžiui, ši 1993 m. gimusi pateikėja teigė, jog gimtasis rajonas tikrai nėra jos tapatybės dalis:

Tikrai toje tapatybėje nefigūruoja rajonas. (...) Ne pagal tai save vertinu. Tiesiog esu labai pasimetusi. Tai čia tokia ir tapatybė. Pasimetusi. Nežinau. (...) Tai man atrodo, kad mūsų karta tokia, tokia visa pasimetusi iš tiesų. (...) Čia tiesiog visi mano bendraamžiai nežino, ką daryt su gyvenimu ir puola į depresiją. Toksai. Galiu save prie jų priskirti. Prie tų pasimetusių ir puolančių į depresiją (VDU ER 2669/19).

Pateikėja nėra visiškai apsisprendusi dėl savo tapatybės, nėra tikra, su kuriomis miesto dalimis iki galo ji norėtų save sieti. Save ji sieja su bendraamžių grupėmis, kurios turi bendrą bruožų ne pagal savo gyvenamąją vietą, o pagal gyvenimo būdą, psichinę ar emocinę savijautą, gyvensenos ypatumus. Jos teigimu, egzistuoja atotrūkis tarp jos ir jos tėvų kartų, galimai nulėmęs jos pačios gyvenseną, savijautą, pasaulėžiūrą, tai, kaip ji buvo auklėjama ir auginama:

Tiesiog tai vienos iš pirmų kartų, kurios gimė laisvoje Lietuvoje. Ir tėvai dar yra, dėl to įvyko toksai „šifras“ tarp tėvų, kurie gimė dar ne laisvoje Lietuvoje ir tada vaikai gimė laisvoje Lietuvoje. (...) Ir tėvai nežino, ką daryt su auklėjimu. Ir auklėti pagal seną madą, bet kartu labai didelis informacijos srautas iš užsienio, kuris pasiekia jau mus. Tai toks gavosi atotrūkis. (...) Ir dėl to tokie kaip bandomieji triušeliai tapom. Tai va. Man atrodo, kad čia dėl to. Gal kartų skirtumai tiesiog (VDU ER 2669/19).

Kartų skirtumus ši pateikėja sieja su informacijos kiekiais ir informacijos pobūdžiu, su kuriuo viešojoje erdvėje susidurdavo jos tėvų karta ir jos karta. Šią informaciją, galima suprasti, kaip viešojoje erdvėje vyraujančius naratyvus, kurie yra taip pat kultūrinės ar komunikacinės atminčių fragmentai. Pateikėjos pasakojime atsispindi siekis konstruoti save, savo tapatumus, pagal turimą „naują“ medžiagą, naujus, iš užsienio plintančius naratyvus. Jos pasakojime išryškėja priešprieša tarp „senos mados“ ir naujų pasakojimų, susiformavusio kultūrinio-

socialinio atotrūkio tarp kartų. Ši pateikėja turi nedaug individualios atminties sričiai priskirtinų atsiminimų, kuriais ji įprasminų, nusakytų sėkmingus socialinius ryšius, vaikystės ir paauglystės laikais užmegztus rajone:

Tai jauni labai daug kas, daug kas išvažiavo anksti iš rajono kitur gyvent. Tiksliai nežinau, nes nelabai kontakto turėjau su jais ir jį nutraukiau. Bet kai kurie mano amžiaus emigravo į užsienį, kiek žinau, kiek Facebookas rodo, ar tu, kas papasakoja iš šalies (VDU ER 2669/19).

Paauglystėje užmegzti socialiniai ryšiai su bendraamžiais, kurie buvo palaikomi miesto centre padėjo pateikėjai save iš dalies tapatinti su miesto centrine dalimi:

Ir tada tas ratas plėtėsi šiek tiek ir prasidėjo toksai nuolatinis buvimas mieste. Jau net jei ir į dailės mokyklą neini, tai vis tiek kažkur mieste. Tai vat, tai labiausiai tai kultūra traukė. Ir tiesiog toksai kitaip nei rajone, kitokia veikla ten, ne vien ant suoliuko siemkas gliaudyt, bet ir kažkur pasivaikščiout, ieškot, pilnas centras visokių bromų, bromelių, kiemelių. Tai vat viską iššniukštinet norėjos. Ir gražesnė architektūra ir šiaip viskas gražiau (VDU ER 2669/19).

Miesto centrinė dalis šiai jaunai moteriai yra susijusi su įvairiais kultūros ir gyvenenos aspektais, kitokiais, nei tie, kuriuos ji priskiria konkrečiam rajonui. Jos suvokime skirtis „rajonas – miestas“ yra kultūrinė, susijusi su kitokiomis, gražiomis miesto erdvėmis ir kitokiais žmonėmis, kurių interesai yra kitokie, nei daugumos rajone. Pateikėjos teigimu, dauguma šių žmonių labiau orientuoti į kultūrą, mokslą. Būtent čia ji ir brėžia skirtį tarp savo tėvų kartos ir jos pačios kartos – jos kartos atstovams svarbiau yra asmeninio gyvenimo pasiekimai ir savirealizacija:

Truputį turbūt skirtųsi tarp draugų ir tarp tėvų. Tėvai tai tiesiog bet kokią laimėjimą, bet kur, kaip įvykį įvardina, arba įsigytą turtą kažkokį didesnį. Kaip buto įsigijimas, mašinos. Čia kaip įvykis. Gal dar tėvai, kad vaikai susirado antrą pusę, ar panašiai. Tai jiems tokie įvykiai. Draugai? Draugai labiau apie savirealizaciją ir asmeninius pasiekimus, kaip įvykius skaito (VDU ER 2669/19).

Apibendrinant šios pateikėjų grupės pasakojimus, buvo pastebėta, kad jie įvardijo save kaip lietuvius, kauniečius, šiek tiek rečiau vadino save rajono gyventojais. Kai kurie iš jų nenorėjo sieti savęs su konkrečia geografine vietove. Šie respondentai gali turėti nuo vietovės atskirtą arba bikultūrinę tapatybę. Analizuojant pateikėjų pasakojimus buvo pastebėta, kad tiek individualios, tiek komunikacinės atminties lygmenyje vyrauja individualaus lygmens atsiminimai apie gyvenimą rajone, bendravimą su kitais. Tame pačiame mikrorajone vaikystę ir paauglystę praleidę pateikėjai dažniau yra linkę savo tapatybę sieti su gyvenamuoju mikrorajonu.

Apibendrinant visą 2.3. poskyrį, reikėtų akcentuoti, kad šis tyrimas parodė, kaip pateikėjų atsiminimų naratyvų turiniui ir formai yra būdinga diferenciacija pagal amžiaus grupes. Dėl to yra

aktualu kalbėti apie komunikacinės atminties prisiminimus, būdingus skirtingo amžiaus grupėms. Apžvelgus įvairaus pobūdžio komunikacinės atminties atsiminimus, galima įvertinti, kokie įvykiai pateikėjų gyvenamojoje miesto aplinkoje yra labiau atsimenami, kaip jie gali nulemti tai, kaip asmuo save įvardina, kaip jis pats konstruoja savo paties tapatumą. Etnografinės medžiagos analizė atskleidė, kad iki XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigos gimę pateikėjai galėjo papasakoti apie viso miesto gyvenimą sovietmečiu. Vyriausi pateikėjai, gimę iki XX a. šeštojo dešimtmečio pabaigos neretai pasakydavo, kad nelabai daug gali papasakoti apie pačius naujausius rajonus – Šilainius, Eigulius, Kalniečius, tačiau Dainavą jie pažinojo neblogai. Šie pateikėjai papasakojo apie naujųjų rajonų pastatymą, apie tai, kaip įmonių darbuotojams juose būdavo suteikiami butai, kaip vyko gyvenimas sovietmečiu miesto centre. Tačiau pateikėjai, gimę nuo aštuntojo XX a. dešimtmečio pabaigos, jau nebegalėjo papasakoti, kaip buvo statomi rajonai, kaip tapdamos miesto dalimi keitėsi kaimiškos vietovės. Jie mikrorajonų „atsiradimo“, statybų laikotarpiu dar nebuvo gimę, arba buvo vaikai, todėl dauguma jų tokio amžiaus nelabai domėjosi vietovės istorija. Taigi, vidutinio ir vyresnio amžiaus pateikėjų pasakojimuose gali atsiskleisti beveik visas miesto gyvenimo kontekstas sovietmečiu, o jaunesnio amžiaus – labiau jų gimtojo (ar gyvenamojo) rajono ir centrinės miesto dalies kontekstas.

3. APLINKOS IR GYVENSENOS POKYČIAI IR JŲ POVEIKIS TAPATYBĖS FORMAVIMUISI

Šiame skyriuje nagrinėjami aplinkos bei gyvenamosios aplinkos pokyčiai, nulėmę gyventojų tapatybės formavimąsi. Pirmame poskyryje analizuojama kaip fizinės aplinkos savybės atsispindi gyventojų atsiminimuose, antrame poskyryje – gyvenamosios miesto pokyčiai, kaimiškoms vietovėms tapus miesto dalimi. Trečiame poskyryje analizuojama kaip sovietmečio laikotarpio ideologija ir politinis režimas galėjo nulemti pateikėjų elgseną ir mąstyseną. Paskutiniame poskyryje apibrėžiama gyventojų tapatybė, remiantis atliktu tyrimu.

3.1. Fizinė aplinka gyventojų atsiminimuose

Fizinės aplinkos sąvoka šiame darbe suvokiama kaip aplinka, apimanti tokius materialius objektus rajone, kaip pastatai, keliai, viešosios erdvės. Fizinę, materialią aplinką žmogus suvokia per savo fizinį kūną – naudodamasis penkiais savo kūno pojūčiais. Šios patirtys vėliau yra reflektuojamos, apsvarstomos. Kasdieninės patirtys ir pojūčiai tampa individualių atsiminimų dalimi. Šiais atsiminimais asmenys dalinasi tarpusavyje, taip asmeniniai atsiminimai tampa kolektyvinės – socialinės ir kultūrinės atminties dalimi.

Fizinius aplinkos veiksmus galima skirstyti pagal penkias žmogaus jusles, kurių pagalba aplinkos veiksniai yra juntami. Aplinkos sudedamosios dalys yra ne tik pastatai, parkai, pievos, sėdimos vietos viešose vietose, pavyzdžiui, suoliukai, bet ir jų savybės, tam tikros detalės. Gyventojas gali savo atsiminimus sieti ne tik su regimąja aplinka, bet taip pat su jos tekstūra (šurkšti, švelni), garsais (ramybė, tylą, triukšmas), uosle (nupjautos žolės kvapas, sukilusios dulkės). Pavyzdžiui, apibūdinamas turėklo lytėjimą, gyventojas gali suteikti jo tekstūrai tam tikras konotacijas, pavyzdžiui, *šurkšti, nusilupę dažai*. Šios detalės suteikia informacijos ne tik į apie fizinės aplinkos būseną, bet ir su ja siejamomis emocijomis. Visi šie pojūčiai ir jų pavyzdžiai, surinkti iš pateikėjų interviu ir anketų, yra plačiau išvardinti 7 lentelėje.

Vienos iš esminių fizinės aplinkos savybių, kurias akcentavo pateikėjai – tai savybės, nustatomos vizualiai, žvelgiant į aplinką ir ją vertinant vizualiu požiūriu. Nors fizinė aplinka gali būti juntama ir kitais žmogaus pojūčiais (klausa, uoslė, lytėjimas, skonis), tačiau vizualinė aplinkos analizė (regėjimas ir stebėjimas), aplinkos vertinimas buvo dažniausiai minimi rajonuose gyvenančių pateikėjų. Remiantis lauko tyrimų analize, šiame skyriuje dėmesys yra skiriamas šioms savybėms.

7 lentelė. Fizinės aplinkos pojūčių pavyzdžiai

Pojūtis	Fizinės aplinkos pojūčių rajone pavyzdžiai
Regėjimas	Švara, nešvara, tvarkingumas, netvarkingumas, nepuošnumas, nedailumas, neestetiškumas, vienodumas, unikalumo trūkumas, išskirtinių vizualinių orientyrų stoka, vizualiniai-estetiniai bruožai, suteikiantys informacijos apie vietovės esmę.
Klausa	Triukšminga, tylu, girdisi, ką veikia kaimynai, gatvės garsai.
Lytėjimas	Šiluma, šaltis, skersvėjai, tekstūros pojūčiai (švelnu, šiurkštu), aprupėję suoliukai, kieti ir šlapi paviršiai, ant kurių nepatogu sėdėti.
Uoslė	Nemalonūs bei malonūs kvapai, automobilių išmetamosios dujos, dūmai, tyras oras, kaimynų gaminamo maisto kvapas.
Skonis	Gėrimų (gira, limonadas), maisto produktų (čeburekai, bananai, kramtomoji guma, namuose pagamintas maistas) skonis.

Aplinkos savybės, nustatomos regėjimu, suteikia informacijos, padedančios tiksliau suskirstyti ne tik erdvių, aplinkų skirtumus ir panašumus, bet ir jų detales. Plačiau šios aplinkos savybės yra aptariamoms 8 lentelėje. Nors dvi vietovės gali būti itin panašios, jų esminiai skirtumai slypi specifinėse charakteristikose.

8 lentelė. Aplinkos savybės, nustatomos regėjimu

Savybės	Fizinės aplinkos savybių rajone pavyzdžiai
Švara–nešvara, tvarkingumas–netvarkingumas	Nenupjauta, aukšta žolė ir krūmai kieme, surūdijusios vaikų žaidimo aikštelės karuselės, ištrupėjusios šaligatvio plytelės, tvarkingi gėlynai, laiptinėje besimėtančios šiukšlės, švariai išplauta laiptinė, nešvarūs langų stiklai.
Nepuošnumas–puošnumas, dailumas, neestetiškumas–estetiškumas, patrauklumas	Pilki stačiakampiai, grubių formų, nedailūs pastatai. Dailūs išskirtiniai pastatai turintys meninę vertę.
Patogu–nepatogu	Mažos laiptinių aikštelės, nėra patalpų susirinkti bendruomenei, nėra pakankamai vietų automobiliams laikyti, daugiabučio pastato kiemą sudėtinga aptverti.
Vienodumas, unikalumo trūkumas, išskirtinių vizualinių orientyrų stoka – išskirtiniai objektai	Visi kiemai ir pastatai vienodi arba labai panašūs, laiptinės vienodos, butai vienodi, gyventojų baldai gauti pagal paskyrimą sovietmečiu tokie patys.

Savybės	Fizinės aplinkos savybių rajone pavyzdžiai
Privačios erdvės, privatumo trūkumas – jaukumas. Saugumas– pavojus	Langai priešais kito daugiabučio langus, maža virtuvių erdvė, vonia ir tualetas įrengti toje pačioje nedidelėje patalpoje. Nesaugios erdvės, kurios sukelia pavojų rajono gyventojams,
Vizualiniai estetiški ženklai, suteikiantys informacijos apie vietovės esmę, tapatumą	Materialūs objektai ar tam tikri fiziniai-estetiniai bruožai, suteikiantys žinių apie čia vykusius įvykius, bylojantys apie istorinę praeitį, kuriantys vietovės dvasią. Kaimiškumo bei miestietiško sankirtos, pavyzdžiui, buvusių kaimų pavadinimai, suteikti rajonams ir mokraronams. Reliktai iš praeities istorinių laikotarpių (tarpukario, XIX a. ir kt.).

Vienas pastatas gali skirtis nuo kito nutrupėjusiais dažais, nedažytais suoliukais, gėlynais, vaikų žaidimo aikštelių tvarkingumu. Pačios pastatų erdvės arba jų trūkumas taip pat yra svarbus faktorius, dažnai darantis įtaką gyventojų bendruomeniškumui (patalpų, salių susibūrimams trūkumas). Be šių detalių, taip pat galima išskirti vietas, turinčias kultūrinę ar istorinę reikšmę, pavyzdžiui paminklai, atminties lentos, skulptūros. Šios vietos aptariamose kitose šio poskyrio dalyse. Šie dalykai turi ne tik estetinę reikšmę bet ir padeda sukurti emocinį, istorinį ryšį su vietovėje atsispindinčia atmintimi. Dėl to verta atkreipti dėmesį, ar šios vietos yra tvarkomos, ar palaikoma švara, ar gyventojai jaučia jog tai yra gerbtina ar kitaip svarbi vieta. Atminties vietos byloja apie asmeninį gyventojų ryšį su vieta arba apie socialinę, istorinę bendruomenės atmintį.

Vienas iš pirmųjų miesto tyrinėtojų, susidomėjusių patirčių ir pojūčių poveikiu miestiečių gyvenimui, buvo vokiečių sociologas George'as Simmelis. Pasak G. Simmelio, pojūčiai, jutimai yra būtini socialinės realybės kūrimui, žmonių tarpusavio sąveikavimui:

Tai, jog mes įsitraukiame į bendravimą, sąveikavimą yra nulemta fakto, jog mes visi turime juslinį poveikį vieni kitiems. Nors tai atrodo kaip akivaizdus, savaimė suprantamas faktas, dėl kurio nėra verta toliau diskutuoti, tačiau daug tiksliau būtų pastebėti, jog jusliniai įspūdžiai nėra vien tik bendras socialinių santykių pagrindas, už kurio ribų egzistuoja atskiriems atvejams būdingas turinys bei šių santykių išskirtiniai bruožai. Konstruojant socialinę egzistenciją, kiekvienas fizinis pojūtis suteikia šiai egzistencijai bruožų, būdingų pačiai jo esmei; socialinių santykių ypatumai atitinka savo išraiškų savybes; vieno ar kito pojūčio reikšmė asmenų kontaktams dažnai suteikia šiam kontaktui sociologinį niuansą, kurio kitokiu būdu nebūtų įmanoma sukurti (Simmel 1997, p. 110).

Taigi, kiekvienas pojūtis kuria socialinę žmogaus egzistenciją, taip pat lemia jo socialines sąveikas, gyvenimą. G. Simmelis regėjimą laiko vienu iš svarbiausių žmogaus pojūčių, būtinu

socialinėms sąveikomis, nes būtent dėl regėjimo vyksta pažinimo ir suvokimo procesai, tokie kaip žinojimas ir atpažinimas:

Sociologiškai reikšminga „žinojimo“ rūšis (čia akis, regėjimas yra kaip tarpininkas, mediatorius) yra nulemta fakto, jog veidas yra pagrindinis būtinas elementas tarpasmeniniam bendravimui, atpažinimui. Žinojimas (vok. – Kennen) skiriasi nuo atpažinimo (vok. – Erkennen). Užtenka pirmo žvilgsnio, jog žinome su kuo bendraujame (Simmel 1997, p. 113).

Regėjimu žmogus gali sąveikauti ne tik su kitais žmonėmis, akimirksniu atpažindamas jų veidus, tačiau ir su fizinėmis aplinkomis – atpažinti joms būdingus bruožus, suvokti save jų kontekste. Taigi rega yra vienareikšmiškai svarbiausias pojūtis, skirtas pažinti fizinę aplinką. Dėl to šiame poskyryje dėmesys yra skiriamas šiam, o ne kitiems pojūčiams.

Remiantis G. Simmelio teoriniu požiūriu bei lauko tyrimo medžiagos analize, išryškėjo, kad materialūs fizinės aplinkos objektai per pateikėjų pasakojimus transformuojasi į nematerialią sferą – gyventojų savijautą, patirtis, atsiminimus, tapatumą. Rajone esantys keliai, pastatai, parkai su juose esančiomis žaidimų aikštelėmis ir suoliukais gali paveikti gyventojų elgseną, pasakojimus ir netgi nulemti jų tapatybes. Buvimas rajono erdvėse tampa asmeninėmis žmogaus patirtimis, šios patirtys tampa pasakojimais. Naratyvus apie gyvenimą rajone ir sąveikas su fizine aplinka asmuo pritaiko savo tapatybės konstravimui, o patirtys, susijusios su fizine rajono aplinka padeda susisieti arba atsiriboti nuo šių vietų.

Binarinės opozicijos švara, tvarkingumas ir nešvara, netvarkingumas pastatų išorėje (eksterjere) ir viešose erdvėse. Nagrinėjant pateikėjų pasakojimus, buvo pastebėta, jog fizinės aplinkos savybės juose išryškėja dichotomijos būdu, kai vienos savybės yra tarsi priešpastatomos kitoms. Dichotomija šiame darbe yra suvokiama kaip skirtis ar priešprieša tarp dviejų skirtingų reiškinių, kurie yra pristatomi kaip priešingi vienas kitam arba visiškai skirtingi (Cambridge Dictionary 2021). Dichotomijos reiškinį pasakojimuose galima priskirti prie binarinės (dvejetainės) logikos srities – remiantis dvejetainė logika, žmogus mąsto ir pažįsta aplinką. Pasak Sauliaus Kanišausko ir Evaldo Juozelio, „Bene reikšmingiausias pažintinės veiklos pagrindas yra binarinė (dvejetainė) logika. Visų sąvokų formavimuisi lemiamos įtakos turėjo daiktų ir reiškinių tarpusavio palyginimas, nustatant jų priešybes (opozicijas, dichotomijas). (...) Dvinarės, arba binarės, logikos esmė labai paprasta, pagrįsta jusline patirtimi. Žmogus nuolat susiduria su priešybėmis (opozicijomis): (...) gėris–blogis, aš–ne aš“ (Kanišauskas ir Juozelis 2018, p. 73). Faktas, jog binarinė logika kyla iš juslinių patirčių, paaiškina, dėl ko pateikėjų pasakojimuose išryškėja dichotominės kategorijos – nes tai yra paprasčiausias kognityvinio pažinimo bei loginio mąstymo įrankis, būdingas visiems žmonėms.

Binarines opozicijas, kaip vyraujančią ženklų sistemą, vienas iš pirmųjų apibrėžė ir įvardijo struktūrinės antropologijos krypties atstovas Claude'as Levi-Straussas. Tiek C. Levi-Straussas, tiek kiti struktūralizmo atstovai siekia sąvokų santykius paaiškinti per binarines opozicijas, nes santykiai atsiranda tik sąveikaujant priešingiems struktūros elementams. C. Lévi-Straussas pasiūlė „visus socialinius reiškinius nagrinėti kaip tam tikras ženklų sistemas“ (Lévi-Strauss 1963, p. 33). Viena iš tokių ženklų sistemų – tai binarinės opozicijos, galinčios būti pamatu, „nuo kurio galėtų atsispirti loginis požiūrio taškas“ (Éribon ir Lévi-Strauss 2002, p. 124). Nuo XX a. antrosios pusės postmoderniosios – kritinės antropologijos, feministinės antropologijos ir kitų kryptių autoriai kritiškai vertina dichotominės struktūras bei siekia dekonstruoti binarines opozicijas. Nepaisant to, net ir šiandien binarinių opozicijų nustatymas gali būti naudojamas, kaip loginis įrankis: priešybėmis, arba opozicijomis „taip ir ne“, „yra ir nėra“, grindžiama visa žmogaus mąstymo logika: „Visa mokslinio mąstymo ir mokslinių paieškų logika grindžiama binariniu principu „taip–ne“: arba tai yra, arba to nėra; arba tai tiesa, arba netiesa, ir ši logika – ne dabarties atradimas, ją taikė jau pirmykštis žmogus.“ (Kanišauskas ir Juozelis 2018, p. 74).

Negalima teigti, jog visiems rajono gyventojams būdingos vien tik dichotomijomis grįstos, binarišką struktūrą turinčios mąstymo ir pažinimo schemas. Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonuose gyvena įvairaus gyvenimo stiliaus, mąstymo, kognityvinių gebėjimų asmenys, kurie priklausomai nuo skirtingų situacijų ir aplinkybių mąsto skirtingai, remdamiesi įvairiomis metodikomis ir strategijomis. Tačiau nagrinėjant interviu medžiagą, išryškėjo dichotomiškos reikšminės kategorijos, kurios toliau aptariamos darbe. Kiekviename poskyryje toliau yra pateikiami pavyzdžiai apie tam tikrą fizinės aplinkos savybių dichotomiją. Šiame poskyryje kaip pavyzdys pasirinkti pateikėjų pasakojimai apie fizinę išorinę aplinką viešosiose rajonų erdvėse. Šias viešąsias erdves pateikėjai dažniau linkę apibūdinti per binarinę opoziciją *švara–nešvara*, *tvarka–netvarka*, tačiau jie rečiau pasakoja, kaip tokią aplinką imtų keisti ar kitaip aktyviai su ja sąveikauti.

Kalbėdami apie fizinę aplinką pateikėjai remiasi binarinėmis opozicijomis „laukas – pastato vidus“, priešpastatydami „savo“ aplinką buto viduje svetimais, kitokiai, „nesavai“ aplinkai laiptinėje, pastato išorėje. Šie aplinkos vertinimai atskleidžia pateikėjų santykį su aplinka, jų sampratas apie viešąsias erdves ir pastangas konstruoti savitas reikšmių sistemas.

1991 m. gimusio ir Kalniečių rajone gyvenančio jauno vyro teigimu, fizinės aplinkos savybės tarsi suponuoja, leidžia daryti prielaidą apie ten gyvenančių asmenų išsilavinimą bei socialinę padėtį. Jo pasakojime išryškėja nuomonė, kad Žaliakalnio rajone palyginus su Dainavos yra tvarkingiau, ramiau, tyliau ir švariau, taigi ten turi gyventi išsilavinę, kultūringi žmonės – mokytojai, profesoriai ir kiti inteligentiškų specialybių žmonės (VDU ER 2669 / 2). Anot pateikėjo, Dainavos rajone minėta socialinė – kultūrinė grupė turėtų būti retai sutinkama. Taigi,

fizinė rajono aplinka neretai suteikia tam tikros informacijos apie žmones, kurie toje vietoje gyvena. Tokias pateikėjo prielaidas galima interpretuoti, kaip pateikėjo siekį konstruoti savitas reikšmių sistemas, remiantis jo paties turimomis patirtimis, atsiminimais. Tam tikro išsilavinimo, socialinės padėties asmenys renkasi jiems tinkamas vietas gyventi arba jie, apsigyvenę tose vietovėse, tas erdves kuria, modifikuoja, paverčia tvarkingomis arba netvarkingomis. Anot šio pateikėjo, tvarkingos viešosios erdvės rajone pritraukia tvarkingus žmones:

Tarkim, Čechėnijos aikštė seniau buvo labai baisi, dabar ją ten atstatė, padarė naują. Yra toks mažas kaip amfiteatras, fontanas, vos nepasakiau baseinas, bet čia į galvą eina dėl to, kad ten žmonės vos ne maudosi, kai būna labai karšta, bet ten viskas kaip ir pritaikyta tokiam šeimyniniam pasisėdėjimui vos ne, tai ten pastoviai pilna žmonių. Lygiai taip pat kaip atrestauruotas, atstatytas visas Kalniečių parkas. Aplamai, didžioji dalis parkų Kaune dabar labai, labai taip davesti iki proto. (...) Visai džiugina, kad tai nebėra vieta, per, kurią ten svarstai ar verta eiti, ar ne, kai būna vėlu. (...) Nu gerai. Dabar tikriausiai vis tiek yra daug mažiau asocialių žmonių negu ten sakykim kokiais 1995, 1996, nu 2000 metais, bet vis tiek be abejo yra, bet kaip, kad seniau ten galėtų kokie nors išgeriantys vyriškiai sėdėt ir maut alų ten aikštėj ar aikštelėj. Dabar toj aikštelėj renkasi žmonės kaip, kad seniau rinkosi, tiesiog dėl to, kad tos erdvės visos sutvarkytos, renkasi tokie padorūs sakykim, žmonės. Dėl to, kad ten didžioji dalis yra padorių žmonių. Tie tokie asocialiūs kaip ir nelabai lenda, nes visiem labai, labai aišku darosi, kad tai yra visiškai nepriimtina. Gal būt jie į tokius užkampius labiau sulenda ir nelabai matosi, bet pagrinde renkasi jaunos šeimos, senukai, poros, vaikai, bet viskas labai tvarkinga, visi labai švarūs, niekas nesikeikia, nerėkauja (VDU ER 2669/2).

Pateikėjo pasakojimą galima interpretuoti kaip dichotominį aplinkos vertinimą, akcentuojant aplinkos tvarką ir švarą, netvarką ir nešvarą. Pasakojime minima tvarkinga fizinė aplinka, švara, tvarkingumas, šviesios erdvės sukuria tarsi savitą socialinės kontrolės pojūtį, kuris atbaido asmenis, suvokiančius, jog jie yra kitokie, netinkantys tai aplinkai (*ten didžioji dalis yra padorių žmonių, tie tokie asocialiūs kaip ir nelabai lenda, nes visiem labai, labai aišku darosi, kad tai yra visiškai nepriimtina* (VDU ER 2669/2). Taigi netvarkingą aplinką pateikėjas sieja ir su netvarkingais, marginaliais asmenimis, priklausantiems žemesniam socialiniam sluoksniui. Jaunam vyrui reikšmingos ir mažos smulkios aplinkos detalės, pavyzdžiui, tokios, kaip suoliukų kokybė – supuvę, patrešusio medžio suoliukai, blogai nudažyti, galintys suplėšyti ar sutepti drabužius. Šios detalės padeda kurti tvarkingos arba netvarkingos aplinkos paveikslą (VDU ER 2669/2).

Kita pateikėja papasakojo apie praktines problemas, kurias sukėlė netvarkinga fizinė aplinka. Jos teigimu, 2020 m. pavasarį Dainavos mikrorajonuose šaligatviai buvo sutvarkyti pagrindinėse gatvėse, o mikrorajono gilumoje jie buvo vis dar netvarkingi. Tai patvirtina ir stebėjimo dalyvaujant, stebėjimo duomenys.

Bet jeigu nori nueit į polikliniką, tai eini ne gatve pagrindine, ar nevažiuoji, eini šaligatviais. O jų visai nėra. Ir pavyzdžiui aš nuėjau ir susirgau pavasarį, aš perbridau, kol aš atėjau į polikliniką, į procedūrą, aš sušlapau kojas ir paskui parėjau namo šlapiom kojom ir atsiguliu. Tai ne aš viena taip eina, visai infrastruktūra tų mikrorajonų, nėra. Nu yra apleista siaubingai, užpila gatves ir tu nori plauk. O žmonės atseit patenkinti, pagrindinės gatvės suremontuotos (VDU ER 2669/104) .

Gyventojai, kuriems tvarkinga ir švari išvaizda yra vertybė, kuriems svarbu, kaip jie atrodo, gali vengti tam tikrų viešųjų erdvių, kuriose nėra saugu, kur galima sutepti rūbus, suteikti jiems nešvarią, netvarkingą išvaizdą. Šiuo atveju vertėtų prisiminti „sudužusio lango“ (angl. *broken window*) teoriją. Šios teorijos kūrėjai teigia, jog: „bendruomenės lygmenyje netvarka, suirutė ir nusikalstamumas paprastai yra glaudžiai susiję. (...) jei pastate išdužęs langas nebuvo suremontuotas, visi kiti langai netrukus bus išdužyti. Langų išdužymas nebūtinai vyktų dideliu mastu (...) veikia vienas neremontuotas išdužtas langas yra signalas, kad niekam nerūpi, todėl galima išdužti ir daugiau langų“ (Wilson ir Kelling 1982, p. 3).

„Sudužusio lango“ teorijos kritikai teigia, jog koreliacija tarp apleistos fizinės aplinkos tam tikrose miestų dalyse bei aukštesnio nusikaltimų kiekio nebūtinai reiškia priežastinius ryšius. Didesnį nusikalstamumą nebūtinai gali sukelti netvarkinga fizinė aplinka, reikšmingesni gali būti tokie socialiniai faktoriai, kaip nedarbo lygis, žemesnis rajono populiacijos išsilavinimas ir t. t. (Shelden 2004, p. 12–13). Dėl to nagrinėjant rajonų gyventojų pasakojimus apie savo gyvenamąją aplinką, reikėtų įvertinti ir kitus veiksnius, lemiančius asmens sąsajas su vieta. Kita vertus, galima apibendrinti, jog nuširusi, netvarkinga aplinka, joje esančiam asmeniui gali sukelti žemos socialinės kontrolės pojūtį – tarsi jo niekas nekontroliuotų, nestebėtų, nevertintų. Tokioje aplinkoje atsidūrę asmenys gali elgtis nusikalstamai arba asocialiai: vagiliauti, gadinti turtą, ar bent jau atsiriboti, užsidaryti, nepasitikėti, nedalyvauti. Netvarkinga, apleista aplinka ne visada gali sukelti tiesioginę fizinę grėsmę gyventojams, ar sumažinti jų saugumą, tačiau beveik visada gali prisidėti prie didėjančio susiskaldymo, atsiskyrimo tarpusavyje tarp rajono gyventojų, nenoro savęs tapatinti su rajono vietomis. Tai patvirtina ir interviu su šių rajonų gyventojais – pateikėjai nenori savęs sieti su netvarkingai, nešvariai atrodančiomis vietomis savo kaimynystėje, nenori tokiose vietose lankytis, nesirenka tokių vietų savo laisvalaikiui.

„Sudužusio lango“ teorijos kūrėjų teigimu, nekontroliuojamas, neprižiūrimas elgesys skatina bendruomenės kontrolės praradimą. Autoriai vaizdžiai nupasakoja rajone galinčius vykti pokyčius bei galimą įvykių seką, kai prastai prižiūrimą fizinę aplinką palydi kiti įvykiai, sukelti žemos socialinės kontrolės pojūčio:

Stabili bendruomenė, kurią sudaro šeimos, besirūpinančios savo namais ir vaikais, nepritariančiu žvilgsniu žvengiančios į šią tvarką galinčius sugriauti įsibrovėlius, gali per kelis metus ar netgi kelis

mėnesius pasikeisti į nedraugiškas, bauginančias džungles. Dalis pastatų tampa apleisti, užauga aukšta žolė, išdaužiamas langas. Suaugusieji nustoja drausminti išdykaujančius vaikus, o vaikai, tarsi padrąsinti, tampa labiau išdykę ir chuliganiški. Šeimos išsikrausto, atsikrausto prie nieko neprisirišę asmenys. Paaugliai būriuojasi priešais parduotuvę, esančią ant kampo (Wilson ir Kelling 1982, p. 3).

JAV ir Kauno miesto gyventojų turimos atmintys, istoriniai ir socialiniai kontekstai yra skirtingi. Tačiau galima daryti prielaidą, jog tyrėjų aprašyti procesai yra universalūs, pritaikomi įvairiose pasaulio dalyse. Šie procesai yra susiję su pamatiniais kognityviniais žmogaus, kaip gyvūno, pažinimo ir elgesio principais. Žmogus siekia būti saugioje erdvėje, jis, remdamasis regos pojūčiu, vertina aplinkos savybes ir jas įvertinęs priima sprendimus. Galima daryti išvadą, kad fizinės aplinkos savybės yra ne tik estetinis, bet ir buitinis rodiklis. Fizinės, vizualiai pastebimos aplinkos savybės yra tarsi ženklai šioje aplinkoje esantiems žmonėms, padedantys suvokti, kokia yra aplinka, kurioje jie gyvena. Tai patvirtino ir šis tyrimas – išanalizavus pateikėjų pasakojimus apie fizinės aplinkos erdves, paaiškėjo, kad remdamiesi vizualiai regimais fizinės aplinkos elementais, pateikėjai suteikia šiai vietai reikšmes. Šios rajono erdvėms suteikiamos reikšmės dažnai yra ne vien estetiškos, jomis yra vertinama ir aplinkos socialinė situacija. Taip pateikėjai įvertina vietovės saugumą ir joje gyvenančių žmonių savybes.

Taigi šiai kategorijai priklausantys pateikėjai tarsi izoliuojasi nuo jų gyvenamosios aplinkos ir užsidaro savo namų privačioje erdvėje. Taip galima įvardinti rajonų gyventojų grupę, kurie, susidūrę su netvarkingos, nesaugios, nedraugiškos aplinkos ženklais, pasirenka vengti šios aplinkos. Jie gali daugiau laiko praleisti namuose, mažiau laiko leisti mieste, viešose erdvėse. Tačiau ne visi rajono gyventojai siekia laiką leisti savo kaimynystėje, ne visi siekia išitraukti į bendruomenės veiklą. Svarbu įvardinti ir tokią gyventojų grupę, kuri didžiąją savo laiko dalį praleidžia kitose miesto dalyse, o į namus mikrorajone sugrįžta tik poilsiui. Šią gyventojų grupę savo tyrime įvardija ir J. Q. Wilsonas ir G. L. Kellingas: *Kai kuriems gyventojams didėjantis susiskaldymas, fragmentacija, atsiskyrimas nuo gyvenamosios aplinkos nėra svarbu, nes gyvenamoji aplinka, kaimynystė jiems nėra „namai“ o tik „vieta, kur jie gyvena“. Jų interesai yra kitur, šie gyventojai gali būti vadinami „kosmopolitais“ (Wilson ir Kelling 1982, p. 3).*

Šie pateikėjai linkę mikrorajono fizine aplinka naudotis tik savo poreikiams patenkinti. Mikrorajono aplinka šiems asmenims ne visada yra vieta, kurioje jie palaiko ryšį su bendruomene ir dalyvauja kuriant aplinką. Tokiu būdu fizinės aplinkos netvarkingumas didžiausią atskirtį sukelia tiems pateikėjams, kurie būtų linkę dalyvauti bendruomenės gyvenime. Asmenims, kuriems išitraukimas į bendras veiklas kaimynystėje, bendravimas yra svarbu, netvarkinga aplinka, apribotos galimybės imtis iniciatyvos kuriant ir keičiant aplinką, bendruomenės susiskaldymas gali sukelti didžiausią nusivylimą.

Pateikėjų teigimu, fizinė aplinka rajone sukuria savitą „pojūtį“, atmosferą, tam tikrą nuotaiką. Nagrinėjant pasakojimus galima įžvelgti kaip fizinės aplinkos vizualinės savybės suteikia informacijos ne vien apie aplinkos estetiką, bet ir nusako galimas socialines šios aplinkos savybes. Štai kaip pateikėjas, vertindamas aplinką, fizinės aplinkos bruožus susieja su joje gyvenančiais asmenimis, jų elgesiu, išsilavinimu, socialine padėtimi.

Nu, seniau, kai dar buvau mažas, tai jautėsi ganėtinai didelis skirtumas. Tiesiog kiekvienas mikrorajonas turėjo savitą, sakykim, tą skonį kone. Savitą, savitą tokį pojūtį. Tarkim, vat, atsimenu iš mažens, kad ten Vilijampolė ir jos užkampiai buvo labai baisūs, nes ne tik dėl to, kad ten galėjo kas nors, sakykim prikibt, bet ehh, kartu ir dėl to, kad ten buvo viskas labai nesutvarkyta, medinės trobos, daug šiukšlių, daug tokių neadekvačių žmonių. Mmm, bet tarkim kokie nors Šilainiai, tais laikais atrodė man bent jau, kai buvau mažas, labai jau tvarkinga vieta, nes ten buvo daugiau tokių naujesnių statinių, čia tokiais ankstyvais, ankstyvais devyniasdešimtais ir ten dėl to, kad naujesni statiniai ir tokios biškį tvarkingesnės, erdvesnės erdvės pačios tarp namų ir kiemai kitokie, ir, ehm, daug naujakurių, ir tokios jaunesnės, tvarkingesnės šeimos. Ten atrodo viskas tvarkingiau (VDU ER 2669/2).

Pateikėjas kaip kontrastingą pavyzdį pamini Vilijampolės rajoną, kuriame fizinė aplinka buvo netvarkinga, nebuvo saugu (*ten galėjo kas nors, sakykim prikibt; daug tokių neadekvačių žmonių*).

(...) kai buvau ten jaunesnis, tai atsimenu, kad šita vieta tai buvo tokia... Na, sakykim, nelabai norėtusi ten per parką eit vėlyvą vakarą arba ten prie tos vadinamos Čechėnijos aikštės ten irgi būti, ten, kai sutemsta. O dabar, ganėtinai pasikeitė ne tai, kad, tiesiog žmonės tvarkingesni, labai daug jaunų šeimų, bet taip pat ir tiesiog nežinau, dėl to, kad viskas tvarkinga. Nesusidaro sąlygų tokių, kad, kad, kad, nežinau, toks mentalitetas atsirastų bendrąja prasme, kad ten visi išgėrinėja, ten daužo butelius, ten šiukšlina ir taip toliau. Nustebino, kad šiukšlių aplamai Kaune beveik nebeliko niekur, tik tais prie visokių bendrabučių, kur žemesnio žemesnio sluoksnio, sakykim gyventojai tūno, bet šiaip daug pagyvenusių žmonių, bet gan nemažai jaunų šeimų matau (VDU ER 2669/2).

Pateikėjo pasakojimuose galima pastebėti aiškia atskirtį tarp švaros ir nešvaros, tvarkos ir netvarkos. Tvarkinga aplinka pateikėjui nėra vien šiukšlių nebuvimas ar pastatų, parkų, gatvių būklė, bet ir šiose erdvėse pasirodantys žmonės, jų socialinis statusas. Vykstant rajonų viešųjų erdvių rekonstrukcijoms ir šioms erdvėms atgyjant, pastebimas „žemesnio sluoksnio“ kontingento pasitraukimas į viešosios erdvės užribius, nes didžiajai visuomenės daliai nepriimtinas deviacinis elgesys bei išvaizda tampa netoleruoti vinių bendruomenės. Tokiu būdu vyksta rajonų erdvių kaita ne tik per vizualųjį aspektą, per ir per pačių gyventojų aplinkos suvokimą – erdvės, kuriose seniau būdavo priimtina girtuokliauti, teršti aplinką, dabar laikomos laisvalaikiui ir rekreacijai skirtomis vietomis. Erdvių statusas pakito ne tik fiziškai, bet ir gyventojų savivokoje.

Asmens santykis su fizine aplinka rajone. Išanalizavus lauko tyrimo medžiagą bei nustačius, kaip pateikėjų pasakojimuose atsispindi rajono fizinės aplinkos bruožai, iškilo klausimas – koks pateikėjų santykis ir vaidmuo susidūrus su išorine fizine aplinka, kuri yra netvarkinga, nešvari, kelianti tikrą ar įsivaizduojamą nesaugumo jausmą? Apibendrinus pateikėjų interviu duomenis, paaiškėjo, jog rajonų gyventojai renkasi dvi strategijas: dalyvavimo ir aktyvaus aplinkos keitimo arba nedalyvavimo ir aplinkos ignoravimo. Šias strategijas asmuo renkasi priklausomai nuo to, ar save asmeniškai sieja su aplinka, ar laiko tam tikras fizinės aplinkos dalis savo nuosavybe. Pateikėjų interviu išryškėja binarinė opozicija „savas–svetimas“. Vieni pateikėjai labiau linkę nei kiti imtis aktyvių veiksmų, dalyvauti aktyviame santykiyje su erdvėmis, kurias jie laiko labiau savomis, nei svetimomis. Viešosios erdvės, tokios kaip kiemas arba laiptinė mikrorajono gyventojams savomis tampa per santykį su bendruomene. Dalyvaudami bendruomenės gyvenime, bendruomeninėse veiklose, susitikimuose, talkose, mikrorajono gyventojai lengviau įsilieja į bendruomenės gyvenimą ir dažniau pasiryžta aktyviems veiksmams, negu nedalyvaujantys.

Analizuojant pasakojimus, išryškėjo dar viena tema – švara / tvarkingumas bei nešvara / netvarkingumas pastatų viduje bei išorėje, kurie taip pat siejami su „savomis“ ir „svetimomis“ erdvėmis.

Koks pateikėjų vaidmuo iškyla susidūrus su išorine fizine aplinka, kuri yra netvarkinga, nešvari, kelianti tikrą ar įsivaizduojamą nesaugumo jausmą, atskleidžia naratyvų analizė. 1974 m. gimusi pateikėja, nuo pat gimimo gyvenanti kooperatiniame daugiabutyje Dainavos rajone pasakoja kaip vaikystėje ji valydavo bendrą laiptinę, nes daugiabutyje buvo svarbi tradicija rūpintis aplinkos švara. Pateikėjos teigimu, kooperatiniuose daugiabučiuose, kuriuose butus gyventojai galėjo įsigyti prisijungę prie kooperatyvo ir įmokėję savo piniginių įnašą, buvo labiau rūpinamasi aplinka, nes žmonės kooperatinį butą suvokė kaip jų nuosavybę. Pastebėta, kad kooperatinių namų gyventojai dažniau bendraudavo tarpusavyje ir imdavosi iniciatyvos dėl savo asmeniškų santykių su daugiabučiu namu:

Taip, taip, ir galbūt toks bendrumas. O kur buvo valdiški, matot, butai, tai ten dirbi – turi butą, nedirbi – neturi, toks laikinumo pojūtis. Ir tie namai buvo labiau apdrenkti, jie buvo mažiau prižiūrimi. Visiem būdavo nusispyjaut, ir laiptinės bendros. Nes aš kai pas drauges ten nueidavau, tai mane, nu irgi, kai buvau mokinė, tai vis tiek pas drauges į svečius eidavom, man buvo keista, kaip pas juos daug šiukšlių laiptinėse. Aš net draugei vieną kartą sakau, einam, davai pasiimam šluotą ir iššluojam laiptinę tavo, baisu. Jinai sako: o kam? Man buvo taip keista, aš sakau, pas mane, pas mus tai, nes vaikų darbas buvo šluoti laiptinę. Atsimenu, su drauge šluojam, ir sakom ei, šluoji? Aš irgi šluoju [juokiasi]. Nu žodžiu ir buvo toksai, kaip sakoma, namas šluodavo, bet ten būdavo vaikai, jų darbas laiptines šluoti arba plauti.

Bet aš atsimenu, pas mus tas nuo vaikystės būdavo įdiegta, kad tu tvarką palaikai pats. Ir pavyzdžiui, dabar pas mane, prie kiekvienos laiptinės yra šiukšliadėžė (VDU ER 2669/94).

Pateikėjos pasakojimu, glaudūs ryšiai tarp gyventojų bei įprotis tvarkyti bendrą aplinką išliko iki šiol – name yra įsikūrusi oficiali butų savininkų bendrija, gyventojai patys plauna laiptines ir patys tvarko kiemo aplinką. Ši moteris pasakojime apie savo daugiabutį vartoja tokius žodžius: „mano“, „pas mane“, „mūsų“, kas galėtų byloti apie jos asmenišką santykį su aplinka, kurią ji laiko sava.

Nu patys kalti. Toliau, o jau kokia apšliukšlinta konteinerių teritorija. Žiūri, reiškia, jeigu nusipirko šaldytuvą, mes nusipirkom, tai aš supjausčiau gabalais ir įmečiau tą reiškia kartoną, atnešė ir numetė visą. Arba dar bjauriau įgrūdo. (...) Nuo tos buities, kuri sąmonę apsprendžia [juokiasi]. Priklauso. (...) Bet mano net už durų, net kilimėlio netvarko. Nu tai čia tas yra (VDU ER 2669/103).

Apie santykį su sava ir svetima aplinka užsiminė kitas pateikėjas, gyvenantis Dainavos rajone. Jo teigimu, daugiabučio gyventojai linkę rūpintis nuosava aplinka. Pateikėjų naratyvuose svetima aplinka – tai ne tik aplinka už buto durų. Svetima aplinka galėjo būti ir buto viduje. Pasakojimuose apie pirmųjų naujakurių atsikraustymą į mikrorajoną gavus butus, kartais nurodoma, kad fizinė aplinka nebuvo tvarkinga ne tik pastato išorėje, bet ir viduje. Šilainių rajone butą 1986 m. gavusi pateikėja pasakojo, jog butas buvo įrengtas, tačiau nekokybiškai, dėl tos priežasties ji negalėjusi iš karto apsigyventi naujuose namuose, turėjusi gyventi pas mamą:

Nu ir ką, pradžioj vis tiek dar pas mamą gyvenom, nes buvo, nu vis tiek nedadaryta ir visa kita. Tai kadangi vyras toks biškį prie baldžių, tai jis ten aišku, daug ką darė, bet gavom tą butą ir laimingi, galvojom, ko čia taip šalta. O žinokit užklijuoti po langu tapetai, o ten tokia skylė, patikėkit. Dabar tai visokie makrofleksai yra, o tada kišau ir skudurus, ir vatą ir nežinau ką, kol aš ten užkišau (...) Nu tokių betvarkių buvo bile kiek. Iš šiaip žinot, kai linoleumas patiestas, kol nauja, viskas tvarkoj, o kaip mes jau išmindėm, tai krūvos šiukšlių, žinokit. Niekas ten net nešlavė (...). Tai niekas net nesistengė valyt ir kaip naują uždėjo, tai suprantat, kai jau mes pradėjom mindyt, tai išlindo visos tos nesąmonės (VDU ER 2669/13).

Pateikėjos pasakojime vaizduojami jos gyvenamojo namo trūkumai, šeima sutvarkiusi namų aplinką, pavertė ją jaukia ir gražia. Taigi netvarkinga aplinka pateikėjos ir jos vyro pastangomis tapo tarsi naujai įkultūrinta ir paversta sava, jaukia aplinka.

Kita Dainavos rajone gyvenanti moteris pasidalino pasakojimu apie tai, kaip patys rajono gyventojai stengiasi sukurti saugesnę aplinką:

(...) labai daug rajone yra suoliukų tiesiog buvo sulaužyti. Patys namo gyventojai panaikino, kaip jie sakė, išlaužė, todėl, kad paaugliai renkasi, tai jie žinot šnekasi ir taip toliau. Tai vengiant paauglių,

žodžiu, visur viešose vietose būdavo dar sovietmečiu pastatyti suoliukai, tai juos tiesiog sulaužė, kad „tipo“ dėl ramybės šventos (VDU ER 2669/94).

Tyrimo autorė taip pat yra stebėjusi tokį pat atvejį Eigulių rajone, Šiaurės prospekte – vietiniai gyventojai pašalino suoliukus, esančius ties vaikų žaidimų aikštele, nes prie jų vakarais rinkdavosi vietiniai paaugliai ir triukšmaudavo. Paaugliai toje vietoje išties laikui bėgant nustojo rinktis, tačiau sunku pasakyti, ar dėl to, jog vieta tapo mažiau patogi pabūti, prisėsti, ar dėl to, jog įvyko kiti procesai, nulėmę jaunimą pasirinkti kitas laisvalaikio veiklas. Pasivaikščiojimų metu po pasirinktus rajonus buvo galima pastebėti ir kitų būdų, kurių vietiniai gyventojai imasi, siekdami padaryti aplinką mažiau patogią čia besirenkančiam jaunimui. Pavyzdžiui, spygliuota viela apvyniotą žemą tvorelę, ant kurios tikriausiai buvo prisėdama, arba smala apipiltas betonines konstrukcijas vaikų žaidimų aikštelėse. Tokius reiškinius galima interpretuoti kaip veiksmus ir priemones, kuriais patys bendruomenės nariai stengiasi paveikti fizinę aplinką ir užtikrinti mikrorajono saugumą.

Apibendrinus lauko tyrimo medžiagos analizės rezultatus, galima įvardinti dvi pateikėjų elgesio strategijas, naudojamas susidūrus su netvarkinga ar nešvaria aplinka: tai tokios aplinkos vengimas, ignoravimas arba aktyvus aplinkos keitimas, valymas, tvarkymas, taip ją simboliškai įkultūrinant, padarant „sava“. Naratyvuose apie fizinės aplinkos keitimą ir dalyvavimą savanoriškoje veikloje išryškėja binarinė opozicija savas–svetimas. Netvarka, jos kūrėjai (triukšmingi paaugliai, šiukšlinantys kaimynai, nekokybišką remontą atlikę „valdiški“ statybininkai) aplinkai suteikia svetimumo atmosferą – aplinka simboliškai paverčiama svetima, ji tampa nesava netgi pačiam jos savininkui. Galima teigti, kad fizinės aplinkos suteršimas, netvarkinga aplinka suskaldo vietinę bendruomenę, o pasakojimuose apie šiuos suteršimo, sudarkymo, nešvarumo atvejus išryškėja mikrorajono gyventojų susvetimėjimas. Žmonės nebenori netvarkingose vietose būti, nes jose lankosi netvarkingi, asocialūs žmonės. Tokius pasisakymus galima vertinti kaip abstrahuotą pateikėjų pasaulio pažinimo, regos ir suvokimo išraišką.

Viešųjų erdvių aplinkos poveikis asmens tapatinimuisi su rajono aplinka. Pasakojimuose apie santykį su fizine aplinka aptinkami ir kiti sudėtingi ir daugialypiai kintamieji. Tai sovietinių daugiabučių pastatų ir mikrorajono aplinkos vienodumas, monotoniškumas, vizualinių-estetinių orientyrų nebuvimas, taip pat atminties sričiai priklausantys objektai ir reiškiniai. Pasak A. Assmann, materialūs objektai fizinėse miesto erdvėse įkūnija ir padeda perduoti kultūrinę atmintį: „Kultūrinės atminties perdavimui labai svarbūs yra materialūs elementai, kaip (...) grafičiai, paminklai, architektūra, kraštovaizdis, šventės, papročiai, ritualai“ (Assmann 2013, p. 55–56). Šie materialūs elementai yra tarsi simboliai, būtini grupės

tapatybės kūrimuisi: „Panašiai kaip autobiografinė atmintis palaiko individo tapatybę, taip funkcionali kultūrinė atmintis palaiko grupės tapatybę. Ji reprezentuoja iš atminties saugyklos atrinktus grupės tapatybei svarbius simbolius“ (Assmann 2015, p. 271). Dėl to būtų galima teigti, kad vieta yra labai svarbi, „palaikydama žmonių prisiminimus“ (Assmann 2013, p. 168). Tačiau tiriamuose mikrorajonuose nėra daug ryškių simbolių, išreiškiančių specifines kultūrinės atminties sritis. Vyrauja monotoniška aplinka, išreiškianti atsiminimus, susijusius su sovietmečiu ir jam būdingomis totalitarinio režimo priespaudos atmintimis.

Lyginant pasirinktus keturis Kauno rajonus su istorinėmis miesto dalimis, tokiomis, kaip Centras, Senamiestis, Žaliakalnis, Šančiai pastebima, kad juose nėra daug ryškių simbolių, išreiškiančių specifines kultūrinės atminties sritis. Kiek daugiau kultūrinės atminties sričiai priklausančių fizinės aplinkos elementų galima aptikti Dainavos rajone. Tai Kauno Gerojo Ganytojo bažnyčia ir jos šventorius, Draugystės parkas (įrengtas 1973 m. ir pavadintas „Tautų draugystės parku“, 2019 m. Dainavos parkas buvo atnaujintas), VI fortas. Dainavos rajono paribiuose esančių kultūrinę atmintį įkūnijančių objektų pavyzdžiai – tai paminklas E. Spirgevičiūtei Taikos prospekte, B. Brazdžionio biustas ties jo buvusiais namais (Taikos pr. 21). Vizualiai savo išvaizda ir funkcija išsiskiria KTU miestelis, taip pat savo „vietos dvasia“ esantis tarp Žaliakalnio ir Dainavos.

Kalniečių bei Eigulių rajonuose galima išskirti Čechėnijos aikštę, Kalniečių parką, palaimintojo Jurgio Matulaičio bažnyčią ir jos aplinką, VII fortą, Eigulių kapines. Tarp išskirtinių vietų Šilainiuose, kuriose yra ryškiau išreikšta kultūrinė atmintis, būtų galima įvardinti VIII ir IX fortus, Milikonių kalno apžvalgos aikštelę, 2019 m. įkurtą Santarvės parką Žiemgalių g., Šv. Dvasios bažnyčią, Linkuvos, Vytėnų ir Sargėnų dvaro sodybų liekanas. Mikrorajonuose esantys fortai ne visada yra gausiai lankomi vietinių gyventojų, greičiausiai dėl to, jog šios vietos ilgą laiką buvo apleistos ir pradėtos tvarkyti tik 2017 m. Nors fortai yra paveldo objektai, menantys sudėtingas istorijas, vyresnio amžiaus pateikėjų pasakojimuose išryškėja tik IX fortas, kuris jau nuo sovietmečio yra muziejus. Į apleistas fortų teritorijas kartais užsukdavo lauke žaidžiantys vaikai ar paaugliai, nors daugeliu atvejų tėvai tai drausdavo. Apie tai liudija ir jaunesnio amžiaus pateikėjų naratyvai. Pateikėjas pasakoja, kaip 2004–2007 m. būdamas paauglys su draugais apsilankydavo fortuose:

(...) Labai mėgdavom eit į septintą fortą, į šeštą fortą. Ten laipiodavom visur, kur nereikia. Visą laiką atrodydavo labai įdomu, kur nors ten kuo toliau, arba kuo giliau užlipt, įlįst į tunelį. (...) būdavo labai linksma ten būt, bet kai kur būdavo baisu, nes tos tokios nu tiesiog, kad nugrius kas nors ant galvos. (...) Ten prisimenu, kad seniau bokšteliuose būdavo kažkokie kariškiai stovėdavo ir rėkaudavo jeigu lįsdavai į teritoriją, nes per Klinikas, per tas, kur yra tas griovys su vandeniu, tai jį galima būdavo labai paprastai tiesiog apeit seniau, per tvorą (VDU ER 2669/2).

Pateikėjas papasakojo, kaip būdamas paauglys su draugais lankydavosi potencialiai gyvybei pavojingose, prieštarinę istoriją ir simbolines reikšmes turinčiose vietose – Šeštajame forte, esančiame Dainavos rajono pakraštyje, ir Septintajame forte, esančiame rajone. Septintajame forte tuo metu buvo įsikūrusi kariuomenė – Krašto apsaugos savanorių pajėgos (VII forto internetinis puslapis), į fortą paaugliai patekdavo per nekokybiškai aptvertą jo teritoriją. Pasakojimo kontekste, nors pateikėjas ir nedalyvauja aplinkos modifikavime, kūrime, tačiau jo aplinkos stebėjimas tiesiogiai paveikia jo su vieta susijusios tapatybės konstravimo procesus. Šis pasakojimas gali būti interpretuojamas kaip šaltinis su vietoje susietos tapatybės konstravimui.

Kitos pateikėjos pasakojime svarbi vieta, kurioje ji praleido laiką nuo vaikystės yra įvardijamas Dainavos parkas. Pateikėjos pasakojime išryškėja lygiagrečiai vystomas santykis ties ja pačia ir mikrorajono erdve – parku, jos žodžiais, „tas parkas kartu su manimi ir užaugo“. Akcentuojama ir kitokia nei mikrorajono kiemai parko erdvė, kurioje yra kalnai:

Čia labai irgi svarbi vieta vaikystėj. Kaip irgi aš gimiau, tai tas parkas buvo. Nes iš pradžių nuotraukų yra, kur aš esu vėžimuke su mama, nes tėtis sakau, fotografavo. Labai daug tokių nuotraukų turiu. Tai va, net man buvo nuostaba, kad medeliai, dar tik virkštelės tokios susodintos, o dabar kai aš ateinu, ten jau visas parkas su dideliais medžiais. Reiškia, tas parkas kartu su manim ir užaugo. Tokia jau ta tapatybė. Kitas dalykas – tai kalnai. Nuo pat vaikystės aš tuos kalnus atsimenu, nes pirma, su tėvais eidavau, su tėčiu dažniausiai, ir mama, bendrai. Tai rogutės ir kalnai. Tai va, tai su rogutėmis ir ant kalno, net ir dabar aš su vaiku, tokiam amžiuje, aš dar su rogutėmis nusileidžiu nuo to kalniuko. Dėl to kaifo vadinamo. (...) Dabar mikrorajonas, tai labai pagerėjo, kad dviračių takai atsirado. (...) Dabar Krėvės prospektas išsiasfaltavo, dabar parkas draugystės atnaujintas, Kalniečių parkas atnaujintas (VDU ER 2669/94).

Moteris, pati inicijuojanti ir aktyviai dalyvaujanti bendruomenės veiklose, save sieja su mikrorajono aplinka, šioje aplinkoje mėgsta leisti laisvalaikį ir dabar, taip pat atkartoja įvairias veiklas, vaikystėje jai sukėlusias džiugių jausmų, o dabar – sukeliančias nostalgijos jausmą. Šiuos prisiminimus, nostalgijos jausmą moteriai padeda sukelti lankymasis tose vietose ir senos vaikystės nuotraukos. Pateikėjos pasakojime atsispindi pastaraisiais metais mikrorajone įvykę pasikeitimai, kurie, anot jos, paskatino ją daugiau laiko praleisti mikrorajone. Sutvarkyta Dainavos rajono aplinka – lygūs išsiasfaltuoti keliukai, kuriais patogų važiuoti dviračiu, atnaujinta parko infrastruktūra padeda jai gerai jaustis šiame mikrorajone. Galbūt moteris save taip intensyviai sieja su Dainavos parku dėl to, jog čia ji praleido daug linksmų vaikystės akimirkų kartu su tėvais, o vėliau su kiemo draugais. Galima daryti prielaidą, jog tos fizinės mikrorajono erdvės, kurios yra naudojamos siekiant patenkinti rekreacinius ar komunikacinius poreikius, (pavyzdžiui, ilsintis ar bendraujant su kitais žmonėmis), tampa svarbios pateikėjams, su kuriomis

jie linęę tapatintis. Tokiu būdu atmintyje išlieka ir nuolat atgyja šioje aplinkoje vaikystėje išgyventos teigiamos ir džiaugsmingos patirtys. Šios patirtys prisideda kuriant nostalgijos jausmą, kuris yra svarbus su vieta susijusios tapatybės konstravimui.

Aplinkos monotoniškumas – svarbiausias sovietmečio mikrorajonų bruožas, kurį ne kartą savo naratyvuose minėjo pateikėjai. Kalbėdami apie fizinę aplinką mikrorajone, pateikėjai įvardijo sovietinio laikotarpio formuotos aplinkos vienodumą, vizualinių orientyrų stoką, vienodus pastatus, kiemus, laiptines. Ši sovietinio planavimo daugiabučių problema buvo pastebėta ir su humoru reflektuota to meto populiariojoje kultūroje bei kino industrijoje. Didelio populiarumo sovietmečiu sulaukusioje romantinėje komedijoje „Likimo ironija, arba Po pirties“ (rus. „Ирония судьбы, или С лёгким паром!“, 1975 m., režisierius Eldaras Riazanovas) (žr. 1-ą šaltinį) pagrindinis herojus per klaidą atvykęs į Leningradą, mano vis dar esantis Maskvoje. Šią problemą suvokė ir sovietmečiu dirbę architektai: „industrializacijos ir ekonominių faktorių veikiamos, architektūros formos pasidarė labai paprastos ir griežtos, išliko monotoniškumo pavojus“ (Minkevičius 1961, p. 18).

1991 m. Žaliakalnyje gimusio, šiuo metu Kalniečių rajone gyvenančio pateikėjo teigimu, jis nejaukiai jaučiasi mikrorajonuose:

(...) man kritinis skirtumas tame, kad Žaliakalnyje malonesnis išplanavimas visko, negu tarkim Kalniečiuose ar ypač Eiguliuose ir Dainavoje. Eiguliai ir Dainava, tai man klaidingai nepatinka išplanavimas: tokie nesibaigiantys kiemai su visiškai vienodais pastatais, toks daugiabučių labirintas gaunasi. Tai man labai nepatinka.] (VDU ER 2669 / 2).

Paprašius įvardinti mėgstamiausias ir nemėgstamiausias vietas mikrorajone, pateikėjas vėl akcentavo mikrorajono išplanavimo savybes:

Hmm, nemalonios vietos Krėvės prospektas, ta pusė link Pramonės, bazė, labai negatyvios pas mane konotacijos.

[K. Račaitytė:] „Urmo“ bazė?

„Urmo“ bazė, jo. Dar Vilijampolė niekada nepatiko ir dabar nepatinka, lygiai taip pat, kaip ir, kaip jie? Ne Kalniečiai, pastoviai užkrenta. Tiesą sakant, nepasakyčiau, kad man nei Kalniečiai patinka, nei Eiguliai patinka, nei Dainava, gal būt iš jų blogiausia Dainava būtų.

[K. Račaitytė:] Dėl ko?

Tiesiog tas išplanavimas toks durnas. Nu aš nesuprantu kaip galima buvo visą mikrorajoną taip pastatyt. Taip nemąstant apie tiesiog patogumą. Tie namai vienas prie kito, jokios garsinės izoliacijos. Kiemai, gatvės atskirtos tokiais gan dideliais plotais, kur tiesiog namas prie namo, prie namo, viskas užsėta medžiais, lygtais žalia, bet sudėtinga orientuotis, viskas atrodo vienoda, nu labai nemalonu. Ir jo... Jo, tas ganėtinai nepatinka (VDU ER 2669/2).

Vienodumas, ryškesnių vaizdinių orientyrų ir detalių stoka šių mikrorajonų gyventojams nepriimtinas; tokioje aplinkoje sunku orientuotis, lengva pasiklysti. Kaip matyti iš naratyvo, jauną vyrą stebina mikrorajono išplanavimas, kuriame gyventojai nuolat susiduria su nepatogia ir monotoniška aplinka.

Turbūt ne vienam šiandien kyla klausimas, kodėl mikrorajonų viešosios erdvės ir pastatai yra tokie panašūs. Pasak V. Gerdvilio, statybos pramonė bei planinės ekonomikos sistema nulėmė, jog viena iš priežasčių, dėl ko mikrorajonai yra tokie vienodi – unifikuotas projektavimas, centralizuota pastatų dalių gamyba, siekis statyti pigiai ir ekonomiškai:

Sovietų Sąjungoje (...) statybos buvo valdomos iš ministerijos: viena gamykla tiekė medžiagas, kita gamino blokus, o pats procesas, kartą pradėtas, trukdavo dvejus, penkerius ar net dešimt metų be jokių pokyčių. Taigi kuo daugiau elementų buvo surenkama gamykloje, tuo sklandžiau vyko namų statybos, nes, jeigu reikdavo laukti, kol viena gamykla pateiks kitai kokią nors būtiną dalį, visas procesas strigdavo. Centrinio planavimo lygmeniu logistikos problemos būdavo labai sunkiai sprendžiamos. Todėl masiškai kilo ištisi vienodai atrodančių stambiaplokščių namų mikrorajonai (Gerdvilis 2012, p. 67).

Apibendrinant pateiktųjų pasakojimus, galima pastebėti, kad visuose keturiuose sovietų okupacijos metu statytuose rajonuose išryškėja monotoniška aplinka. Ši aplinka atkuria atsiminimus, susijusius su sovietmečiui būdingomis gyvensenos atmintimis. Fizinės aplinkos savybės, išryškėjančios gyventojų pasakojimuose, pasižymi dichotomiškumo struktūros bruožais. Švara–nešvara, sava–svetima yra dažnai sutinkamos pagrindinės dichotomijos. Kaip atskleidė naratyvai, gyventojų santykiai su fizine aplinka gali būti tiek susiję su iniciatyviomis veiklomis, siekiant pakeisti tą aplinką, tiek siekiant atsiriboti nuo jos. Vengimas arba noras dalyvauti bendruomenės veikloje, švara–nešvara, svetimumas–savumas gali nulemti asmens norą save tapatinti, arba priešingai – atsiskirti nuo tam tikros aplinkos.

Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose nėra gausu fizinės aplinkos objektų, paveldo objektų, menančių kitus istorinius laikotarpius (išskyrus sovietmetį). Taip mikrorajono fizinėje aplinkoje (betoniniai daugiabučiai, keliai, viešosios erdvės ir t. t.) yra tarsi įkūnytas sovietmečio laikotarpiui būdingas funkcionalumas, kur viešosios erdvės turi atlikti savo paskirtį. Tačiau net ir funkcinis mikrorajono vietų naudojimas padeda susiformuoti teigiamo ar neigiamo pobūdžio atsiminimams, kurie gali būti kaip šaltinis formuoti tapatybei, susijusiai su šiomis vietovėmis ar nuo jų atskirtai. Tiriamų keturių rajonų fizinėje aplinkoje nėra daug atminties sferai priklausančių ženklų, tokių kaip paminklai, istoriniai skverai ir t.t. Jų trūkumas lemia pateiktųjų nenorą tapatintis su šia aplinka.

3.2. Miestietiško–kaimiško dichotomija gyventojų pasakojimuose

Industrializacijos procesas Lietuvoje ir Kauno mieste vyko kitaip, nei Vakarų Europoje. Pramonės bei gamybos įmonės Lietuvoje buvo statomos ir veikė tiek XIX a., tiek tarpukariu, tačiau šis procesas vyko lėčiau, negu sovietmečiu. Būtent sovietų okupacijos laikotarpiu Kaune buvo pastatytos didžiausios pramonės įmonės. Šiuo metu Kauno miestas patyrė didžiausius demografinius pokyčius. Plačiau apie šiuos pokyčius yra kalbama šios disertacijos 1.4 poskyryje. Šio tyrimo metu apklaustiems pateikėjams gyvenamieji rajonai miesto dalimi tapo po to, kai juose buvo pastatyti daugiabučiai namai. Čia apsigyveno iš kaimiškų vietovių atvykę naujieji Kauno miesto gyventojai bei kai kurie senieji istorinių miesto dalių gyventojai.

Analizuojant pateikėjų naratyvus apie mikrorajono pastatymą, „atsiradimą“ ir kaip juose apsigyvendavo pirmieji gyventojai, paaiškėjo, kad jiems yra būdinga gana tipiška struktūra. Gyventojų pasakojimuose atsispindi tipiškas naratyvas, turintis savo struktūrą. Šiuose naratyvuose daugiau ar mažiau išryškėja paternalistinis santykio su institucijomis ir valdžia aspektas, industrializacijos procesas, gamtinės ir miestietiškos aplinkos dermė bei priešpriešos, taip pat kasdienybėje išryškėjančios praktikos, atkeliavusios iš tradicinės kaimo bendruomenės kultūrinės aplinkos. Reikėtų pabrėžti, jog daugiausiai apie tai gali papasakoti vyriausieji pateikėjai, kurie ir buvo šių įvykių liudininkai. Apie šias patirtis (apsigyvenimą mikrorajone, buto gavimą, miesto aplinkos pokyčius) jie dalinosi su savo šeima bei vaikais, dėl to šie pasakojimai yra ir komunikacinės atminties lygmenyje.

Vyriausio amžiaus pateikėjai, pasakodami, kaip vietovė atrodė prieš pastatant daugiabučių namų mikrorajonus, apibūdino gamtinę aplinką, užsiminė apie tose vietovėse buvusius kaimus ir pavienes sodybas. Jų pasakojimuose galima užfiksuoti informaciją apie tai, kaip buvo statomi daugiabučių namų mikrorajonai ir kaip pasikeitė mikrorajono aplinka juos pastačius. Respondentai skirtingai įvardijo tiek miesto, tiek mikrorajono ribas sovietmečiu. Dažname pasakojime užsimenama apie tai, jog ties mikrorajono riba „buvo laukai“, kad „daugiabučiai namai stovėjo tiesiog laukuose“. Iš pasakojimų susidaro įspūdis, jog šis gamtinės ir miesto aplinkos kontrastas daugeliui paliko įspūdį. Pateikėjų pasakojimuose pabrėžiama, kad miestas nuo kaimo skiriasi juose gyvenančių žmonių gyvenimo būdu, galimybėmis rinktis bei gyvenimo kokybe, vaizdiniais aplinkos bruožais, kraštovaizdžiu – kaimiškose vietovėse aplinka yra labiau gamtinė. Apie kaimiškos vietovės tapimą miesto dalimi daugiabučių mikrorajonų ištakose galėjo atsakyti tik patys vyriausi pateikėjai. Nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio gimę pateikėjai atsakė nežinantys, negalintys atsakyti, kada į jų mikrorajoną buvo nutiesti keliai, kaip vietovė atrodė prieš pastatant daugiabučių namų kvartalus. Jie negalėjo papasakoti, kaip miestas augo ir keitėsi nuo pokario iki XX a. devintojo dešimtmečio pradžios.

Daugelis sovietmečiu Kaune gyvenusių pateikėjų prisiminė, kaip miestas didėjo, augo, plėtėsi. Buvo statomi nauji mikrorajonai, pramonės įmonės, į miestą dirbti bei studijuoti atvykdavo visos Lietuvos gyventojai. Naujieji atvykėliai neretai kalbėjo tarmiškai, laikėsi savo krašto papročių bei tradicijų, tačiau siekė prisitaikyti, įsilieti į senųjų Kauno gyventojų gretas ir pamažu tapti miesto aplinkos dalimi.

Naratyvas apie rajono statymą. Gamtos ir kultūros dermė bei priešprieša. Po Antrojo pasaulinio karo Kaune pamažu vystėsi pramonė, naujiesiems pramonės įmonių darbininkams apgyvendinti buvo pastatyti mikrorajonai. Juose buvo apgyvendinti tiek kauniečiai, tiek atvykėliai iš mažesnių miestelių bei kaimiškų vietovių. Šiuose mikrorajonuose susiklostė įvairi socialinė žmonių santykių dinamika, bet kartu išliko kaimiškos gyvensenos bei bendruomeniškumo relikvai. Amatų, sodininkystės, prekybos ir mainų paplitimą nulėmė tai, jog sovietmečiu vyravo skurdas, būtiniausių prekių trūkumas, dėl to gyventojai patys turėjo pasigaminti ar užsiauginti tai, ko trūko. Daugiabučiuose pastatuose gyvenantys kaimynai buvo mažiau anonimiški, vienas kitam nepažįstami, negu dabar. Nors kilę iš skirtingų vietovių, jie netrukus užmezgė tarpusavio ryšius, paremtus kaimiškos bendruomenės bendryste, kaimyniškumu, mainais.

Pateikėjų pasakojimuose išryškėjo kontrastas tarp miesto aplinkos – modernių naujųjų daugiabučių rajonų ir kaimiškos aplinkos likučių mieste. Tai buvo linkę pabrėžti vyresnio amžiaus pateikėjai. Savo pasakojimuose apie statomus mikrorajonus, jie pamini, jog naujieji pastatai buvo statomi buvusiose kaimiškose vietovėse. Aplinkui dar buvo likusių daug kaimiškos aplinkos bruožų – vis dar augo laukai, ganėsi gyvuliai, augo senųjų gyventojų sodai bei daržai, stovėjo paskutinės išlikusios sodybos. Gyventojų atsiminimuose šie vaizdiniai kontrastai buvo įsirėžę ir darė įspūdį.

1959 m. Petrašiūnuose gimęs vyras, pasakodamas apie Dainavos rajoną, jo pastatymo pradžią, pamini kaimiškos aplinkos reliktus:

Ten rajonas, nu irgi, buvo paskiri namai, labai daug aplinkui buvo kranų, statėsi ir statėsi namai, dieną – naktį užė. Tai, ką norėjau pasakyt, dar aplink karvės ganėsi (VDU ER 2669/27).

Eigulių rajono dalis, pastatyta teritorijoje, kuri tarpukariu priklausė kariniam poligonui. 1937 m. Žaliakalnyje gimusi pateikėja pasakoja apie ten tvyrojusius laukus ir erdvės pokyčius sovietmečiu – ten buvo statomi, jos žodžiais, valdiški namai:

Iki Klebonišio miško ėjo laukai, ten būdavo, reiškia, poligonai tie vadinami kariniai. Nu, nieko nebūdavo. Ten būdavo tik tie visokie stendai, kaip šaudydavo, ten, reiškia, kareiviai, ten pratybas vesdavo kariuomenės, reiškia. Prieš, o po karo ten buvo laukai, nieko nebuvo tik paskui prasidėjo po truputį statybos. Prasidėjo statybos, kas individualiai, kas derėjo, o daugiausia, tai namai valdiški pradėjo statytis (VDU ER 2669/9).

Tokie pasakojimai geriausiai atsispindi vyriausio amžiaus pateikėjų naratyvuose, tačiau jų fragmentų galima aptikti ir jų vaikų, anūkų pasakojimuose. Šie atsiminimai yra pasiekę ir komunikacinės atminties lygmenį. Pavyzdžiui, 1991 m. gimusi pateikėja papasakojo, kaip jos šeimoje buvo dalinamasi pasakojimu, kaip seneliai apsigyveno dabartinėje Partizanų gatvėje:

Mano šeimos tokia kaip ir istorija (...) vieni seneliai, jo, gyveno ten nuo pat kaip sakant rajono to formavimosi pačios pradžios, kai tie visi daugiabučiai buvo statomi. Tai jie su tokia nostalgija būdavo, pasakoja, sako, va čia žinai, čia buvo laukai visiškai tokie, vos ne nu toks toks visiškai miesto pakraštys (...) tuo momentu tai toks atrodė, kad nu toks visiškai absoliutus užkampis ir ten pasakojo, kaip iš pat pradžių nebuvo aikštelių ir jie ten iš darbo apsiavę ten žinai guminius batus [juokiasi] iš troleibuso eidavo namo, na tai ten toks laikas buvo. Bet čia toks labiau tai techninis tiesiog kūrimosi rajono tas tas momentas, nes buvo kokie septyniasdešimt. Jo, septyniasdešimt, septyniasdešimt treči, ta prasme, tas laikas toks (VDU ER 2669/111).

Pateikėjų pasakojimuose naujus daugiabučius namus supo laukai, krūmingos vietovės. Ne vienas pateikėjas įvardino, kad šnekamojoje kalboje Krėvės prospektas buvo vadinamas centriniu purvynu, dėl to, jog jis buvo gana purvinas – naujai nutiestoje gatvėje dar nebuvo įrengti šaligatviai:

Šita magistralė, Krėvės prospektas tai buvo visiškai tokia mmm centrinis bulvaras vadinosi, jo. Ir mes kai įsikėlėm, jau reiškia čia vyko statybos gal pora metų ar tris jau. Jau mes įsikėlėm, tai to prasidėjo nuo bulvaro pradžios jos. Nu va. Tai ta gatvė buvo šiaip ne taip nutiesta. Šaligatvių nebuvo. Jau autobusai pradėjo važinėti, bet bet purvas buvo klaidus. Visą laiką. Tai čia centrinis purvynas ir buvo (VDU ER 2669/103). Ėjom Naujus metus švęst. Ir vat dar buvo tiktai namai vat nesenai pastatyti, tarp namų dar balos buvo didžiulės, taip. Ėjom, už balkonų laikėmės, kad nenučiuožti ir neįkrist į tą balą, nes nu tokia pliurzė buvo ant Naujų metų. (VDU ER 2669/65).

Miesto aplinka naratyvuose gali būti siejama su tvarkingumu, organizuotumu, sistemiškumu. Tokia netvarkinga aplinka, priklausoma nuo gamtos sąlygų, gali būti siejama su chaotiškumu, svetimumu ir kitais panašiais naratyvuose išryškėjančiais prasminiais laukais.

1948 m. gimusi pateikėja, prisiminimuose apie vaikystę, apibrėžia Kauno miesto ribas šeštajame XX a. dešimtmetyje, pabrėžia fizinės aplinkos, susijusios su vietinių gyventojų verslais, kontrastus:

Kai buvau maža, Kaunas maždaug, tas miestas, Žaliakalnis užsibaigdavo kažkur tai dar nedavažiavus ortopedinio to pastato. Ir ten gyveno mano tetos, tai atsimenu, labai gerai atsimenu, buvo pavieniai nameliai, už tetos jau ten tvoros už sodo buvo jau laukai, ganėsi karvės ir labai gerai prisimenu. O dabar jau ten neatpažįstamas, jau tą vietą sunku atpažinti. Vienos tetos namelis, kur ji gyveno, dar ir

dabar išlikęs. Tarp tų daugiaaukščių stovi toks mūrinukas, baltų plytų vieno aukšto namukas. Jisai stovi, bet dabar juokingai. Prisimenu, pokario laikais, kai buvo labai sunku, net ir mieste augino, ir vištas, ir kiaulę, ir ožką (VDU ER 2669/10).

Miesto istorikas Vasilijus Safronovas savo monografijoje „Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai“ mini panašų atvejį pokario metais Klaipėdoje, kai vietiniai gyventojai karo nusiaubtame mieste, žlugus pramonei, prekybai ir trūkstant būtiniausių produktų, mieste vertėsi daržininkyste ir gyvulininkyste – augino vištas, ožkas, kiaules ir kitus gyvūnus (Safronovas 2002). Pokario metu daržininkystės ir gyvulininkystės verslai buvo vienas iš būdų išlikti, apsirūpinti būtiniausiais maisto produktais. Tradiciškai miestietiškas gyvenimas pokariu buvo siejamas su darbu fabrikuose ar paslaugų sferoje, o žemdirbystės, gyvulininkystės, daržininkystės verslai sieti su kaimišku gyvenimu. Tokia gyvensena pokario laikotarpiu, galbūt ne visada buvusi savanoriška, formavo savitą miesto aplinką, trynė ribas tarp kaimiškumo ir miestietiško.

Pasakojime miestas nuo kaimo skiriasi tiek estetiniais kraštovaizdžio bruožais (*už sodo buvo jau laukai*), tiek gyvenamosios ypatumais (*ganėsi karvės*). Tačiau pastačius daugiaaukščius pastatus, kraštovaizdis pakito, miesto riba tapo miesto dalimi, vieno aukšto pastatas, menantis pateikėjos vaikystę, atrodo „juokingai“ ir tarsi iškrenta iš naujojo konteksto. Šių miesto pokyčių priežastis – industrializacija, statomos gamyklos, kurioms reikėjo darbuotojų:

Statybos tada ėjo, nu nežinau, pasakiškai greitai. Nes plėtėsi gamyklos, nu, pavyzdžiui, dirbtinio pluošto gamyklą kai pastatė, reikėjo pritraukti tų darbininkų ir darbuotojų, o arba patiem statybininkam. Tai labai greitai statėsi tie gyvenamieji namai ir plėtėsi ir Vilijampolė, ir aukštieji Šančiai, ir Žaliakalnis, čia visi tie rajonai (...) (VDU ER 2669/10).

Į Kauno miestą atvykstantys jauni žmonės siekė gyventi geresnėmis sąlygomis negu kaime:

Nu kaimuose būdavo sunku gyventi irgi. Kaip ir dabar, taip ir anksčiau, dalis jaunimo stengėsi kaip ir pabėgti iš to kaimo vargstančio į miestą (VDU ER 2669/10).

Kaip vieną iš priežasčių, nulėmusią Kauno miesto gyventojų skaičiaus didėjimą, pateikėjai įvardina ir tai, jog Kaunas buvo akademinio gyvenimo centras:

Gal dėl to, kad Kaunas visada buvo studentų miestas. Kadangi čia buvo ir Medicinos institutas, ir Politechnikos institutas, ir Veterinarijos akademija, ir Žemės ūkio universitetas, institutas, akademija. Labiau daug sutraukdavo iš Lietuvos jaunimo. Ir daug kas pasimokinęs norėdavo čia ir likt (VDU ER 2669/10).

Pateikėja vartoja gana plačiai paplitusį posakį, jog „Kaunas visada buvo studentų miestas“, savo naratyvuose išvardindama aukštąsias mokymo įstaigas, pagrįsdama šį teiginį. Iš kitų

Lietuvos vietovių mokyti atvykę studentai baigę studijas paprastai likdavo mieste, todėl natūraliai papildydavo Kauno gyventojų skaičiaus prieaugį.

Senujų gyventojų sodybų likimas. Rajonuose prieš statant daugiabučius gyvenamuosius namus, neretai dar buvo likusios senųjų šių vietovių gyventojų sodybos. Jos buvo griauamos, o jų vietoje iškildavo nauji daugiabučių mikrorajonų kvartalai. Paprastai iškrausčius vietinius gyventojus, jiems būdavo suteikiamas butas, neretai tuose pačiose rajonuose esančiuose daugiabučių namų pastatuose.

Kampas Kraševskio, kampas Radvilėnų buvo namelis. Dabar stovi trisdešimt dviejų butų namas. Ten toj Kraševskio gatvėj, tai ten kai jinai buvo urbanizuota reiškias sovietiniais laikais, tai ten buvo, žemę atimdavo neklausdami. Ir tai yra numirusių savininkų, reiškia, nuo širdgėlos (VDU ER 2669/103).

Pasak šio pateikėjo pasakojimo, šis procesas nevyko visiškai darniai, nes vietiniai gyventojai neturėjo pasirinkimo galimybės dėl tolimesnio savo sodybos likimo. Priimant miesto planavimo sprendimus, jų nebuvo atsiklausiama, valdžios sprendimai būdavo nuleidžiami „iš viršaus“. Kai kurie vietiniai gyventojai jautėsi nesaugiai, nes buvo priverstinai „išvietinti“. Ypač tai patyrė tų vietovių senbuviai, kurie buvo įsišakniję, prisirišę prie savo gimtosios ir gyvenamosios vietos, nes čia jau gyveno kelios jų šeimos kartos. Nepaisant neigiamų pasekmių, gyvenimas bute, esančiame daugiabučiame name, mikrorajone turėjo ir savo privalumų. Vienas vyras, gimęs 1944 m. pasakojo, jog jo tėvai teigiamai priėmė žinias, kad jie bus iškraustomi iš savo namų (tai vyko 1967 m.):

Griaut tą šitą, darželį statyt šitoj vietoj. Ir vien tiktai dėl to, kad sustatyt darželį, tai, supranti, mus iškraustė. Vien tik dėl to. (...) Pranešė, davė popierius, sutvarkė dokumentus, visas pundas dokumentų yra. Kad jums skiriamas [butas – K. R.] (...) tokiu ir tokiu nutarimu ten, žodžiu. (...) Tėvas tai džiaugėsi. Ai, sako, gerai, nereiks nei malkom rūpintis, niekuo (VDU ER 2669/1).

Gyvenimas bute, esančiame daugiabutyje suteikdavo gyventojams daugiau buitinių patogumų ir mažiau praktinių rūpesčių. Kaip teigė pateikėjas, daugiabučiuose namuose buvo visi patogumai – karštas vanduo, dujos, kanalizacija, atvesta elektra: *Viską yra. Vonia, santechnika, kriauklė, dujinė, viskas vat būdavo. Nu atsivežk baldus ir gyvenk (VDU ER 2669/1).*

Nepaisant gyvenimo daugiabutyje privalumų ir patogumų, pateikėjo pasakojime atsispindi neigiamas priverstinio iškraustymo vertinimas ir negatyvus santykis su to meto „valdžia“ dėl primestų „iš viršaus“ sprendimų. Sprendimą griauti jo šeimos namą pateikėjas įvardija lakoniška kalba – trumpais sakiniais ir griežtais žodžiais.

Buto suteikimas ar jo įsigijimas. Labai dažnas miegamųjų rajonų gyventojų pasakojimas yra apie tai, kaip fabrikų ir kitų įmonių darbuotojams naujuosiuose rajonuose buvo suteikiami

butai. Šis pasakojimas vyresnio amžiaus žmonių naratyvuose kartojasi ir yra labai panašus. Šie žmonės, gyvenę sovietmečiu, gerai žinojo aplinkybes, kaip būdavo gaunamas butas, nes tuo metu gyvenamas būstas buvo aktuali problema:

Daug fabriky, jo, kiekvienas, anksčiau kaip buvo, jo, kiekvienas fabrikas, kiekviena gamykla reiškia visa tai išporceliuodavo, aišku, savivaldybė. Radijo gamykla, jinai stipriausia, daleiskim, jei ten vat statomas namas, tai Radijo gamykloj kuo didesnė gamykla, tuo daugiau butų gaus. Aišku buvo gamyklos, kurios pačios statė sau, daleiskim, aš Šančiuose kada dirbau ta vadinamoji Tako gamykla, kur šarvuočius, vat, tai Aukštuose Šančiuose gamykla pati statė. Nors jinai miestui irgi atiduodavo kažkiek butų. Daleiskim, jeigu namas ten penkiaaukštis, o ten kur ir Sima irgi gyveno, jo, tai vis tiek kokie dešimt butų, daugmaž tokį skaičių prisimenu. Jeigu ten penkiasdešimt, daleiskim, butų name penkiaaukščiais, tai kokie dešimt turėjo dar atiduot miestui vis dėlto. O miestas jau tada skirstė žmonėm (VDU ER 2669/65).

Pateikėjas vartoja šiuolaikinę sąvoką „savivaldybė“, norėdamas įvardinti institucijas, sovietų okupacijos laikotarpiu, organizavusias ir besirūpinusias gyventojų apgyvendinimu. Atrodo, jog šios institucijos pavadinimas jau užmirštas. Šio pateikėjo atmintyje, kalbant apie miesto lygmenyje sprendimus priimančias valdžios institucijas, iškyla jau šiuolaikinis analogiškos įstaigos pavadinimas. Kaip atskleidė šio pateikėjo pasakojimas, skirstant Kauno mieste butus dirbantiems asmenims, dalis butų būdavo skiriama ne vien gamyklų ir fabriky darbuotojams, bet ir kitų profesijų bei socialinių grupių gyventojams. Toks butų skirstymo principas galėjo sukurti didesnę socialinę ir kultūrinę įvairovę rajone.

Dar pateiksiu vieną įdomų pasakojimą, kaip miesto centro gyventojams buvo suteikiami butai sovietmečiu. Šis pavyzdys yra savotiška išimtis, nes miesto centro gyventojai buvo apgyvendinti ne pagal savo darbovietę, bet pagal užimamą socialinį luomą. Labai dažnai čia buvo apgyvendinami socialiai remtini arba asocialūs asmenys, kurie dėl netinkamo savo gyvenimo būdo, įvairių priklausomybių buvo praradę savo namus:

Ir buvo didelis lietus, apsėmė Laisvės alėją, žodžiu, daug kur apsėmė ir tokius, nu žinai, kur gyveno tokiuose rūsiuose, tokie visokie, žinai, tokie, nu dabar vadina bomžais. (...) Jo, šešiasdešimt septintais. Nu ir buvo tas baisus lietus. Ir mes jau kraustėmės, į šitas dvi laiptines kraustėmės. Ir vat buvo tas lietus, tai suvežė visus tuos alkoholikus ten visokius, suvežė ir jiem išdalino. Jiem butus paskyrė, nes jie neturėjo kur gyvent. O pas mus va, po manim buvo namų valdyba. Šitam name va, po mano butu. Buvo valdyba, tai žinai, va čia kaip sako, jau namų valdyba neduoda bet kam. (...) Ir supranti, va ten visus chandžiulnikus suvežė. Tai paskui prasidėjo, tie pradėjo, iš ten blakės ir visoks kitoks brudas iki mūsų. Tai čia buvo kova su blakėm, su visokiais tarakonais, su visokiais. Nu žinai, valkatos suvažiavo su savo baldais visokiais. Tokiais baldais, kad aš kai pažiūrėjau, kai kraustėsi, tai pasižiūrėjau, tai sakau, vairuotojai po mašina tokių nekiša kaip va remontuoja. Jau geresnius pasikiša. O ten toks, sakau, skurdas buvo. Prasigėrę visiškai. O jau čia būdavo keikiasi, laipioja čia, kopėčias pastatė, norėjo įlipt, supranti, čia, ką nors apvogt

čia. Žodžiu, baisūs žmonės buvo. (...) Čia kova, čia milicija tada buvo, tai kasdien atvažiuodavo vis. Taip. Tai vienus išveža, tai kitus išveža (VDU ER 2669/1).

Apie panašų reiškinių, galėjusių sukurti daugiau socialinės įvairovės rajonuose, užsimena ir kitas pateikėjas. Jo teigimu, socialinių problemų turintys gyventojai buvo apgyvendinami ir kituose rajonuose, pavyzdžiui, Kalniečiuose. Vyras savo pasakojime vartoja *emic* terminą *žibutė*, apibūdinantį moterį, turinčią priklausomybę alkoholiui ir gyvenančią nepaisant socialinių normų.

Ten labai daug visokių vat girtuoklių gyveno, ir ten oj žibučių, kaip sakydavo [juokiasi]. Jo, senamiesty žibučių. Vat paskui Kalniečių rajoną kaip statė, tai labai daug iš ten va tokių vat tokių šeimų, kurių sakysim, kurie per daug sau leisdavo baliavot, tai duodavo paskui butus, valdžia skirdavo, kad biškį išbarstyt, kad nebūtų toks gal kontingentas, jo (VDU ER 2669/65).

Gyventojams butai buvo suteikiami, remiantis to meto įstatymais, kuriuose buvo numatyta, kiek ploto gyvenamosios erdvės buvo skiriama vienam žmogui. Mažame bute ar bendrabučio kambarėlyje gyvenusi didesnė šeima turėjo didesnę tikimybę gauti valdišką butą:

Penkių kvadratų norma žmogui. Tai aš kaip inžinierius galiu pasakyt tokį dalyką, reiškia, ir kaunietis. Jeigu mes su mama būtume turėję dvidešimt kvadratų kambarį, ar dvidešimt vieno, o mes turėjom penkiolika, trylika devyni aštuoni. Reiškia, tai mes gavom tik todėl, kad aš buvau, turėjau šeimą, ir Teresėlė laukėsi jau. Tai mes jau buvom trys ir mama ketvirta. Penki kart keturi, dvidešimt. O jeigu būtų dvidešimt vienas, aš net nebūčiau galėjęs stot į eilę (VDU ER 2669/103).

Pateikėjas kritiškai atsiliepia apie to meto įstatymus, kurie kai kuriose praktinėse situacijose buvo absurdiški. Tačiau šiuos įstatymus būdavo galima apeiti ar rasti alternatyvių būdų, kaip įsigyti būstą. Vienas iš tokių kelių – tai įsigyti kooperatinį butą, bet tam reikėjo susitaupyti nemažą sumą pinigų arba juos pasiskolinti iš giminaičių. Įnešus pinigus buvo galima tokį butą gauti greičiau:

Gaudavo, gaudavo butus tie žmonės, kurie oficialiai dirbo darbovietėse, kurios turėjo galimybę skirstyt butus. Tai nebuvo visos. Buvo statybinės organizacijos, buvo tokios, kurios daugiau turėjo galimybių. O kaip tokios mokyklos ar ten kas, jos neturėjo, tai jos tada mėgindavo kooperatinius. Žmonės taupydavo, ir čia kai kuriuos namus įterpdavo kooperatinius. Tiesiog valdžia stato ir kooperatinius. O kurie, matai, kurie buvo turtingesni tuo laiku, jie gaudavo kooperatinį butą. Tai kooperatinį lygtai jau blokuodavosi daugiau truputį turtingesni žmonės. Nors kiti skolinosi. (...) Nu. Kaip mūsų draugai sako, reikia šešis tūkstančius rublių įnešt (VDU ER 2669/103).

Kooperatiniuose daugiabučiuose namuose, pasak pateikėjų, gyvendavo turtingesni žmonės, galėję sukaupti tam tikrą sumą pinigų. Dėl asmeninio, privačia nuosavybe pagrįsto

santykio taip pat jų aplinka ir laiptinės būdavo labiau sutvarkytos (apie tai yra kalbama 3.1 šios disertacijos skyriuje). Tačiau, nors ir esant šiems privalumams, sprendimą rinktis butą kooperatiniame bute nulemdavo ne laisvas asmens pasirinkimas, o situacija, pagrįsta trūkumu – kitokiu būdu buto jis gauti negalėjo:

Ne kiekvienoj gamykloj žmogus galėjo, kitoj galėjo dvidešimt trisdešimt metų eilėj stovėt, kol gaus. Kitoj penkis metus. Kitoj dešimt metų. Tai vat kiti žinodavo, kad greit negaus, tai taupydavo pinigus, ir tada buvo tokie kooperatiniai namai. Vat. Ir tada jau žmonės už savus pinigus ten tą butą dviejų kambarių, trijų įsigydavo (VDU ER 2669/65).

Šie naujuosiuose Kauno rajonuose apsigyvenę gyventojai buvo tiek senieji kauniečiai, tiek atvykę iš kaimiškų Lietuvos vietovių, mažesnių ir didesnių miestelių. Nedidelis kiekis buvo ir iš kitų Sovietų Sąjungos respublikų atvykę darbininkai, sovietinės armijos kariškiai su šeimomis.

Kasdienybės praktikos, susijusios su kaimiškumu ir miestietišku. Norint atsakyti į klausimą, ar naujieji Kauno gyventojai atsinešdavo savo papročius, tradicijas ir gyvenimo būdą iš savo gimtosios vietovės, galima pasiremti pateikėjų naratyvais. Pateikėjų nuomonė šiuo klausimu išsiskiria. Petrašiūnuose 1958 m. gimęs vyras, sovietmečiu persikraustęs į Dainavos rajoną teigia, jog naujai atvykę iš miestelių ir iš kaimiškų vietovių gyventojai su savimi atsinešdavo ir savo kultūrą, papročius. Jo nuomone, nors ir to siekdami, tikrais kauniečiais jie netapdavo:

Nu jie labiau miesto norėjo. Taip, ne be reikalo buvo pasakymas, kad nesunku žmogų ištraukti iš kaimo, žymiai sunkiau kaimą iš žmogaus išstumti. Tai jie ir likdavo kaimiečiai. (...) Jeigu pas žmogų dvidešimt metų, tai ko tu jį išmokinsi? Kultūros kokios tai gauna, bet aplamai kažko tai... Iš Suvalkijos atvažiuodavo su savo patiekalais ir viskuo (...) Kaip sako, aš ne suvalkietis, aš kaunietis iš Suvalkijos (VDU ER 2669/27).

Šio pateikėjo teigimu, tam tikro amžiaus sulaukęs asmuo jau yra susiformavusi asmenybė, dėl to jam sunkiau keistis, prisitaikyti ar tapti miesto bendruomenės dalimi. Tačiau vaikystėje su tėvais iš Biržų atvykusi 59 metų moteris ne visiškai sutiktų su tokiu teiginiu. Pasak jos, naujieji atvykėliai stengdavosi tapti miestiečiais, dėl to, praėjus keletui mėnesių nuo gyvenimo Kaune pradžios, jie niekuo neišsiskirdavo iš vietinių gyventojų tarpo. Pradžioje jie siekdavo prisitaikyti savo išvaizda, o vėliau – tarpe, kalbėsena:

Paskui jie slepia visus savo akcentus. O pradžioj tai ir girdi. Nu tai jau kaimas, kaimas. Dar tiesa, labai gerą mintį pasakysiu, kai jau pradėjau mokytis tame technikume. Tai tas kaimas, per tris mėnesius sugebėjo taip aklimatizuotis ir prisitaikyt. Trys kauniškės tik buvo. Tai biškį ir palakuotais nagais ir ką, o kaimietkos ir panagės juodos, ir, buvo visokių (...) Bet tai žinokit, laike trijų mėnesių, viskas, skirtumo jau

nėra (...) Moterys, ypač merginos, labai mėgsta nu kaip ir kopijuoti ir tiesiog prisitaikyti (VDU ER 2669/13).

Kalbėdama apie atvykėlių į Kauną savybes, pateikėja akcentuoja išvaizdos ir tarmės skirtumus. Pateikėjos teigimu, būtent kalbėsena – tarmė skyrė juos nuo vietinių gyventojų – senųjų kauniečių, todėl šį skirtumą buvo siekiama įveikti:

Ir labai sunku buvo aklimatizuotis, nes pas mus tarmė, visus žodžius nugnybiam. Ir maža to, aš jau mokykloj persilaužiau, bet draugės nieko nesuprasdavo. Aš pareinu mano, aš neįaučiu, mano kalba kita pasiverčia. Ir draugės – tai kaip tu, tik duris uždarai, ir jau kitaip šneki? (VDU ER 2669/13).

Viešumoje buvo stengiamasi kalbėtis normine kalba, tačiau namuose su tėvais pateikėja bendraudavo gimtąja biržiečių tarme. Moters teigimu, senieji Kauno gyventojai išlaikė kritišką požiūrį į naujai atvykusius miestiečius, nelaikė jų tikraisiais kauniečiais. Dėl to atvykėliai siekė pritapti, prisitaikyti, tapti panašūs į vietinius Kauno gyventojus: *Nu tie tikri kauniečiai nelabai norėdavo, kad šitie tokie būtų. Tai jie užsimaskuodavo (VDU ER 2669/13).*

Galima pastebėti, jog pateikėjai savo naratyvuose vartoja plačiai paplitusius vaizdingus posakius: *nesunku žmogų ištraukti iš kaimo, žymiai sunkiau kaimą iš žmogaus išstumti; aš ne suvalkietis, aš kaunietis iš Suvalkijos.* Tai universalesni posakiai, kurie sovietmečio migracijos iš kaimo į miestą kontekste atstovauja populiarius, paplitusius visuomenėje požiūrius. Šie vertinimai egzistuoja šalia individualių, autentiškų, asmeniškų atsiminimų detalių. Tuo tarpu pateiktame moters pasakojime atsispindi individuali patirtis, tačiau diskutuotina, kiek šiuos pasakojimus nulėmė autentiški jos išgyvenimai, o kiek šis pasakojimas gali būti nulemtas pateikėjos siekio „aklimatizuotis“, prisitaikyti prie naujos aplinkos.

Dar vienas pateikėjas pabrėžė iš kaimo į miestą atvykusių studijuoti studentų skirtumą nuo kauniečių. Į miestą atvykę būsimi studentai iš kaimiškų vietovių pasižymėjo kitokia išvaizda – šiek tiek mažiau madinga apranga, pasenusių madų drabužiais.

Apylinkėse gyvendavo reiškia tie jau studentai, nu moksleiviai Kauno politechnikumo. Mes miesčionys, a jie tokie kaimietukai. Jeigu mes siaurom kelnėm, tai jie dar plačiom atvažiuoja. Jeigu mes jau plačiom, tai jie siaurom dar tebevaikšto. Nu tokie matydavosi. Tai mūsų jau ten kraštuose jau sakydavo, ai čia polės muzikai. Polė vadinosi tas teknikumas [juokiasi] (VDU ER 2669/103).

Toks skirtumas galėjo atsirasti dėl to, jog šie į Kauną atvykstantys jaunuoliai buvo mažiau pasiturinčių tėvų vaikai. Sovietmečiu egzistavęs regioninis skirtumas, ypač buvo ryškus tarp kaimo ir miesto gyventojų. Sovietų okupacijos laikotarpiu ne tik kaime, bet ir mieste vyravo trūkumas įvairių prekių, taip pat rūbų, avalynės. Iš kaimiškų vietovių studijuoti atvykstantys jaunuoliai apsigyvendavo mokymo įstaigų bendrabučiuose arba nuomodavosi kambarį mokyklos

apylinkėse. Miestiečiai juos greitai išskirdavo iš miesto gyventojų aplinkos dėl jų aprangos, tarmės, miestiečiui neįprasto elgesio būdo, todėl apie juos atsiliepdavo pašaipiai. Taigi miesto gyventojų pasakojimuose vyrauja dichotominis mąstymas: miestietis–kaimietis, *miesčionis–mužikas*, madingas–nemadingas ir kitos skirtingo elgesio priešpriešos.

Kalbant apie gyvenimą mikrorajone reikia aptarti ir su kaimiškais gyvenimo būdais susijusias kasdienybės praktikas. Galima jų kilmė – kaip iš kaimiškų vietovių atvykusių gyventojų atsinešti kaimiškos gyvenamosios relikvai arba kaip relikvai senųjų gyventojų, autochtonų, gyvenusių kaimiškose vietovėse, sodybose mikrorajonų pakraščiuose.

Nu o tas gyvenimas toks dar pusiau kaimiškas. Nu dar porą metų turbūt nešdavo pieną moteriškė, kuri gyveno už Pramonės prospekto, ten kaimai buvo. (...) atnešdavo pieną, prie durų pastatydavo. Mes paliekam slojiką, stiklainį, gaunam pieno (VDU ER 2669/103).

Tokia prekyba – tai vienas iš kaimiško gyvenimo relikvų pavyzdys, egzistavęs rajono kaimynystėje, pasiekdavęs mikrorajonų gyventojus. Šioje situacijoje tarsi susiduria du skirtingi pasauliai – žemės ūkiu besiverčiantys vietiniai gyventojai, gyvenantys mikrorajono pakraštyje ir miestietišką gyvenimo būdą palaikantys, paslaugų ar pramonės srityse dirbantys pateikėjai. Sovietmečiu prekyba, įvairūs smulkūs verslai nebuvo visiškai legalūs. Čia galima pastebėti ir tam tikro ne visai teisėto šešėlinio verslo, būdo prasigyventi ir užsidirbti sovietmečiu bruožus.

Gyvensena kaimiškose vietovėse, pasak pateikėjų yra susijusi ir su sunkiu fiziniu darbu, kurio dažnai būdavo dvigubai daugiau – tiek kolūkyje, tiek savo paties ūkyje, kur paprastai žmonės augindavo naminius gyvulus (VDU ER 2669/65). Šiuo atžvilgiu gyvenimas mieste buvo lengvesnis, miestiečiai turėjo daugiau laisvo laiko, nes darbo diena buvo trumpesnė nei žemės ūkiu besiverčiančių žmonių. Tačiau sovietmečiu buvo tiek būtino, tiek nebūtino naudojimo prekių trūkumas. Daugelis žmonių ieškojo galimybių tiek verstis smulkiais verslais bei prekyba, tiek užsiauginti maisto patys tiek kolektyviniuose soduose, tiek mikrorajone esančiuose tuščiuose plotuose.

Kaimynas, beje, laikė balandžius, pas mus name du žmonės balandines turėjo. Tai karveliai nutūpdavo ant balkono, ir aš draugėm atnešdavau balandį. Tiesiog jie jaukūs būdavo, tai aš atnešdavau draugėms paglostyti (VDU ER 2669/65).

Pateikėja nostalgiskai atsiliepia apie jos vaikystėje kaimynystėje auginamus paukščius. Tačiau tokiais verslais besivertę žmonės ne visada šiomis veiklomis užsiėmė tik laisvalaikiu. Ši pateikėja užsiminė, kad laisvoje, neužstatytoje teritorijoje, buvusioje vietoje dabartinės Kovo 11-osios gatvėje esančios Dainavos turgavietės (šnekamojoje kalboje vis dar vadinamo *Dvidešimtpenkmečio* turgumi) aplinkiniai gyventojai augindavo daržoves:

Vairuotojai labai norėjo, kad ten būtų garažai. O Sartų ar Dubingių gatvių gyventojai, kurie turėjo nuosavus namus, labai norėjo ten daržoves auginti. Buvo toks interesų konfliktas. Bet vis dėlto buvo pastatyta turgavietė. Kaip mes vadinome, talkučkė (VDU ER 2669/65).

Mikrorajono aplinka skyrėsi nuo kolektyvinių sodų ar kaimo aplinkos pirmiausiai tuo, kad čia žemė nebuvo gyventojų nuosavybė. Tokioje aplinkoje gyventojai vis tiek vertėsi sodininkyste ir daržininkyste. Šias praktikas galima interpretuoti įvairiai. Tai galėtų būti vertinama, kaip iš kaimiškų vietovių atvykusių pateikėjų atsineštos žinios apie žemės ūkio darbus, žemdirbiškas kasdienybės praktikas, kaimiškus verslus. Kita vertus, tai tiesiog būdas išgyventi sovietmečiu, siekis užsitikrinti būtiniausius poreikius trūkumo sąlygomis, kuriuos galėjo taikyti įvairios kilmės asmenys. Sodininkystę, gėlių, balandžių auginimą galima vertinti ir kaip laisvalaikio, poilsio užsiėmimą.

Ne vienas pateikėjas kalbėjo apie sovietmečiu buvusį didesnę bendruomeniškumą. Bendruomeniškumas, švenčių šventimas su toje pačioje laiptinėje gyvenančiais kaimynais galėjo būti siejamas ir su iš kaimiškų vietovių atsineštomis bendruomeniškumo tradicijomis. Šio pateikėjo teigimu, daugiabučio gyventojai pažinojo vieni kitus, jų vaikai žaisdavo kartu. Naujai atsikraustę žmonės eidavo susipažinti su savo kaimynais. Kartu būdavo švenčiamos šeimos šventės ar svarbiausi gyvenimo įvykiai, pavyzdžiui, vestuvės ir laidotuvės.

Tai įdomu. Ir vat toks toks skirtumas dabar jau jaučiasi labai didelis. Ir tas va kaip sakėm, laidotuvės namuose, tai tai būdavo įprasta, nes nėra kur pašarvot žmogaus, atsisveikinus su juo. Tai mažiausia dvi paras, dvi dienas jau laikai savo bute. Ir būdavo dairaisi, aha. Šiandien jau ten eglutės pabarstytos. Jau antroj laiptinėj, jau pirmoj. (...) Tai buvom nepažįstami, bet vis tiek va taip aplankydavai tą mirusį, nueini, būtinai aplankyt turi. Toks buvo gražus paprotys. Dabar žmonės susvetimėję. (...) Čia nemažai yra žmonių, kurie daug metų gyvena. Nesako labas ir viskas. Reiškia jaunimas nesisveikina. Ištisai tavęs kaip nēr, suprantat. (...) Ir net nežinai kas numirė. Gal čia ir numirė kas nors (VDU ER 2669/103).

Kaip pastebi pateikėjai, mirusysis galėjo būti šarvojamas bute, nes sovietmečiu Kaune nebuvo visiems gyventojams prieinamų laidojimo namų paslaugų. Dėl to nebuvo kitos išeities, kaip šarvoti mirusį asmenį namuose (VDU ER 2669/103).

Tradiciniai laidotuvių minėjimo atributai, tokie kaip tako pažymėjimas jį pabarstant eglėšakiais, gedulingi pietūs, velionio šarvojimas buvo atliekami gyvenimo daugiabutyje sąlygomis. Mikrorajono aplinkoje toks papročių pritaikymas savo esme buvo visiškai naujas. Iki šiol tokių papročių laukas buvo visiškai kitas – kaimiškos vietovės, su visai kitokia socialine ir fizine aplinka. Sovietmečiu visi čia išvardinti laidotuvių atributai buvo pritaikomi naujoje mikrorajono erdvėje, naudojant turimas laidojimo reikmenų priemones – perkant vainikus, juodu

flomasteriu dekoruojant skelbimus apie mirusįjį namo gyventoją ir kabinant juos daugiabučio laiptinėje:

Tai jeigu miršta koks kaimynas ar kaimynė, tai aš pakabindavau lapuką tokį, kad juodai apvedžiodavau, parašydavau, kad mirė toks kaimynas ar kaimynė, atsisveikinama ten, laidotuvės ten. Tai ateidavo pačioj pradžioj tai dvi laiptinės mūsų kaimynės iš vienos tos ateidavo, po rublį paimdavo. Tai yra dvidešimt ir penkiolika, trisdešimt rublių tai jau išeidavo vainikas. Bet buvo toks dalykas. Dabar jau pora sykių kabinau, jau nustojau, nes absoliučiai niekam nebeįdomu (VDU ER 2669/103).

Kitos pateikėjos teigimu, Kūčių, Kalėdų šventimas kaime būdavo labiau tikresnis, išlaikęs daugiau tradicinių elementų:

Čia Kūčios tai šventas reikalas. Net ir kūčiukus keptavom namie. Net ir dabar aš ruošiuisi kūčiukus šiandien kepti. Dėl to, kad yra tokia tradicija. Ir mano tėtis net plotkelių iš kažkur gaudavo. Ir tas plotkeles atsimenu, kalėdaičius, nu mes tai plotkelėm vadindavom. Žodžiu, mano šeima tai tikrai ir dar žvakes atsimenu, kad degdavom. Buvo tikrai ta tradicija tai stipri. Bet kartais mieste, mes kartais į kaimus važiuodavo. Tai kaime ten labiau tikriau, nes ir šieno atsinešdavom ir visa kitą. Tai šieno ne visada mieste turėdavom, ir kaime daugiau papročių būdavo tokių (VDU ER 2669/103).

Vyresnio amžiaus pateikėjų atsiminimuose bendruomeniškumas siejamas su sovietmečiu, jų jaunystės laikais, su kaimiška gyvensena. Galima daryti prielaidą, kad anonimiškumas daugiabutyje galėtų būti vertinamas kaip didelio miesto bruožas. Kai daugelis daugiabučio namo gyventojų vieni kitus pažįsta – tokia bendravimo, ryšių forma gali turėti tradicinės kaimo bendruomenės bruožų.

Kaip liudija pateikėjų naratyvai, dalis vyresnio amžiaus pateikėjų sovietmečiu į Kauną atvyko iš mažesnių miestelių, kaimiškų vietovių, todėl neišvengiamai naujieji Kauno gyventojai atsinešdavo ir savo papročius, tradicijas bei gyvenimo būdą iš savo gimtosios vietovės. Tokiu būdu formavosi mišri naujakurių iš kaimiškų vietovių tapatybė mieste.

Dina Birman ir Edisonas Trickettas, 2001 m. tyrinėję tapatybės formavimosi procesus tarp Izraelio imigrantų grupių, atkreipė dėmesį į pirmos kartos žydų imigrantus paauglius, kurie į Izraelį atvyko iš Sovietų Sąjungos. Jų tyrime į akulturacijos procesą buvo žvelgiama iš trijų kultūrinių dimensijų perspektyvos: kalbos, elgesio, kultūrinio identiteto. Akulturacijos reiškinys imigrantams vyko nuosekliu, linijiniu keliu – laikui bėgant daugelyje dimensijų amerikietiškos kultūros įtaka stiprėjo, o rusiškos kultūros – mažėjo. Tačiau paauglių tėvų akulturacijos įtaka beveik nepalietė (Birman ir Trickett 2001). Anot psichologų Teresos D. LaFromboise, Hardin L. K. Coleman ir Jenniferės Gerton, yra įmanoma priskirti save dviem kultūroms, neprarandant savo tapatumo jausmo, neskiriant daugiau dėmesio vienai ar kitai iš jų (LaFromboise, Coleman ir Gerton 1993). Taigi, galima daryti prielaidą, jog aptartų rajonų gyventojai, atvykę iš kaimiškų

vietovių, nors ir akultūravęsi į naują miestietišką aplinką vis tiek išlaikė iš kaimiškos vietovės atsinešto tapatumo bruožus.

Apibendrinant šį poskyrį, galima teigti, jog Dainavos, Kalniečių, Eigulių ir Šilainių rajonai įsikūrė kaimiškose vietovėse, Kauno miesto priemiesčiuose. Sovietmečiu statant naujuosius rajonus, senieji gyventojai buvo iškraustomi iš savo sodybų. Naujieji šių rajonų gyventojai, kurių dauguma buvo pramonės įmonių darbininkai, buvo atvykę iš visos Lietuvos kaimiškų vietovių. Šie žmonės atsinešė kaimiško gyvenimo stilių, tradicijas ir praktikas. Tačiau šiems pateikėjams įsidarbinus mieste, jie pamažu perėmė miestietišką gyvenimo būdą, tapo modernios, industrinės miesto visuomenės dalimi.

Kauno miesto teritorija bei gyventojų skaičius pradėjo augti dar tarpukariu, tačiau didžiausius pokyčius miestas patyrė sovietmečiu. Po Antrojo pasaulinio karo miesto gyventojų skaičius didėjo gana tolygiai, taip pat plėtėsi miesto teritorija. Miesto plėtrą nulėmė vykstantis industrializacijos procesas, naujų pramoninių objektų statybos, vidinė ir išorinė imigracija. Sovietmečiu didėjant miesto gyventojų skaičiui, reikėjo juos apgyvendinti, todėl miesto priemiesčiuose išaugo daugiabučių namų rajonai. Šiuose rajonuose buvo apgyvendinti darbuotojai iš naujų pramonės įmonių ir gamyklų. Daugumą sovietmečio laikotarpiu į Kauną atvykusių asmenų sudarė asmenys iš mažesnių Lietuvos miestelių. Kaune tuo metu gyvenę pateikėjai neįvardijo didelio svetimšalių darbininkų antplūdžio. Naujieji Kauno gyventojai iš kauniškių tarpo išsiskyrė savo tarme, išvaizdos detalėmis, bendravimo būdu, tačiau, nepaisant minėtų skirtumų, jie siekė pritaipyti, prisitaikyti, tapti panašūs į vietinius Kauno gyventojus.

Pateikėjų naratyvuose atsispindėjo gyvenimo būdo elementai, susiję su kasdienybės praktikomis. Šios kasdienybės praktikos siejamos su kalbėsena, asmens išvaizda, žemės ūkio darbų ar verslų sritimis, žmogaus įsitraukimu į bendruomenės gyvenimą. Kaimiškumas buvo siejamas su tarmiška kalbėsena, aprangos ir išvaizdos detalėmis. Žemdirbystė, gyvulininkystė ir joms giminingi verslai taip pat buvo siejami su kaimišku gyvenimo būdu. Socialinės savybės, pavyzdžiui, bendruomeniškumas, taip pat yra siejamos su tradicinės kaimo bendruomenės reliktais, atkeliavusiais į miestą. Priešingai nei įvardintos savybės, su miestietišku yra siejamas individualumas, anonimiškumas gyvenant daugiabutyje, darbas paslaugų, gamybos ar kūrybinėse sferose.

Išanalizavus pasakojimus apie Kauno miesto kaitą sovietmečiu, paaiškėjo, jog gyventojų pasakojimai yra vienalinijinio pobūdžio (pavyzdžiui, bendruomenės istorija, žmogaus gyvenimo istorija). Tačiau netgi ir pasakojimuose apie konkretų istorinį įvykį ar miesto kaitą išryškėjo kitų pasakojimų tipų bruožai – pavyzdžiui, žmogaus gyvenimo arba šeimos istorijos elementai, kuriuose atsispindėjo ne vien individualūs atsiminimai, bet ir kolektyvinės atminties bruožai. Kai kuriuos pateikėjų pasisakymus ar nuomones apie demografinius Kauno pokyčius galima būtų

interpretuoti kaip internalizuotus, savaip priimtus viešuosius diskursus ar viešoje erdvėje paplitusias nuomones, tam tikrų reiškinių vertinimus.

Nors statistiniai duomenys yra laikomi objektyvesniais šaltiniais, labiau atitinkančiais „objektyvią realybę“, nei subjektyvumu pasižymintys atminties pasakojimai, tačiau šio empirinio tyrimo metu surinkti pasakojimai nesiskyrė nuo statistinių duomenų, jiems neprieštaravo, bet priešingai, juos atspindėjo ir papildė. Kauniečiai išties patyrė miesto pokyčius, vykusius pokariu, matė statomus naujus rajonus bei pramonės įmones, stebėjo į miestą atvykstančius naujus Kauno gyventojus. Gyventojų pasakojimai šiuos faktus papildė autentiška, įvairius šio reiškinių aspektus atskleidžiančia bei iliustruojančia informacija.

3.3. Sovietinės ideologijos poveikis gyventojų elgsenos dvilypumui ir konfliktiškumui

Viešojoje erdvėje sovietmečiu paplitę ideologiniai naratyvai turėjo poveikį tyrinėtų rajonų gyventojų tapatybių formavimuisi. Pateikėjų atsiminimuose atsispindi santykis su sovietų okupacijos laikotarpiui būdingais ideologiniais naratyvais, vyravusiais tiek viešojoje erdvėje ir žiniasklaidoje, tiek kasdieninėse praktikose ar asmens santykiuose su institucijomis. Poskyryje nagrinėjama, kaip patys asmenys interpretuoja savo atsiminimus apie sovietmetį ir koks jų santykis su šiais naratyvais, kokį vaidmenį asmenys atlieka šiuose pasakojimuose. Atsiminimuose atsispindi galimos asmens išgyvenimo strategijos ir būdai, padedantys susidoroti su aplinkoje esančiu sovietinės okupacijos laikotarpio konfliktiškumu. Gyvenimas totalitarinio režimo sąlygomis yra gyvenimas pasaulyje, pilname prieštaringos, konfliktiškos informacijos. Pavyzdžiui, vieni naratyvai yra pasakojami viešojoje erdvėje, institucijose, o kiti – šeimos lygmenyje. Šis dvilypumas, konfliktiškumas atsispindi ir pačių pateikėjų naratyvuose. Toks naratyvų ir kasdienybės praktikų dvilypumas galėjo nulemti ir jų tapatybių konfliktiškumą, neaiškumą.

Nagrinėjant sovietų okupacijos laikotarpį, reikėtų apsibrėžti, kaip šis laikotarpis bus vertinamas. Pasak istoriko Viliaus Ivanausko, Lietuvos moksliniame diskurse vyrauja dvi sovietmečio interpretavimo perspektyvos – „kovojančios Lietuvos“ ir „modernizuotos Lietuvos“. Interpretacijos kyla ne tiek iš akademinų svarstymų tradicijos, kiek iš politinio- visuomeninio lygmens (ir atvirkščiai) ir tampa „tautos“, „valstybės“ ar atskiros „visuomenės grupės“ istorinės atminties svarstymų objektu (Ivanauskas 2009, p. 105). Sovietinės modernizacijos perspektyva pasižymi daugialypumu, gali suteikti įvairesnių sovietmečio tyrimų kryptį. Tai yra aktualu ne tik istorikams, bet ir etnologams, siekiantiems suvokti politinės situacijos, miesto planuotojų sprendimų santykį su miesto kultūra bei atmintimi. V. Ivanausko teigimu, ieškant sovietmečio laikotarpio tyrimų erdvių, labiau tiktų postrevizionistinė kryptis ir kitų disciplinų, tokių kaip socialinė antropologija, metodologijos, leidžiančios, atsisakant istorinio traumatizmo, nuo maždaug šeštojo dešimtmečio į sovietinės okupacijos laikotarpį žvelgti kaip į tam tikrą specifinę

epochą, o valdžios institucijų atstovų elgesį vertinti per planinės ekonomikos, biurokratinės kultūros, socialinių tinklų ir interesų konfliktų (ypač nomenklatūros) prizmę (Ivanauskas 2009, p. 113). V. Ivanauskas pasiremia antropologu ir politologu Jamesu C. Scottu, kuris lygino skirtingų modernių valstybių patirtį, nagrinėjo sovietinės kolektyvizacijos ir miestų planavimo pavyzdžius. Sovietų okupacinės valdžios sprendimai siekė spręsti visuomenėje vyraujančias problemas. Modernizacija sukėlė pokyčių – gyvenamųjų rajonų bei pramonės įmonių statybas, pareikalavusias didelių investicijų. Šie pokyčiai nulėmė naujas visuomenės patirtis – miestietiškos kultūros stiprėjimą, naujus visuomenės simbolius, socialinius ritualus ir madas (Ivanauskas 2009, p. 109). Šiuos apibendrinimus patvirtina ir pateikėjų pasakojimai.

Kalbant apie sovietinės ideologijos atspindžius naratyvuose ir poveikį gyventojų tapatybės formavimosi procesams, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad šie naratyvai yra papasakoti pateikėjų, kurie gimė, augo ir gyveno sovietmečiu, kurių sąmoningas gyvenimas prasidėjo sovietų okupacijos laikotarpiu. Dauguma šių pateikėjų buvo gimę iki 1980 m. Reikėtų pastebėti, kad naratyvai komunikacinės atminties lygmenyje gali būti perduodami iš kartos į kartą, bendraujant artimoje aplinkoje. Taigi ir jaunosios kartos pateikėjų naratyvuose galima aptikti pasakojimų (ar netgi elgesio modelių), kurie yra perimti iš vyresniųjų jų šeimos narių, tačiau jie nėra tokie dažni.

Įsikūrimas, apsigyvenimas naujame mikrorajone sovietmečiu – tai reiškinys, kuris daugiau ar mažiau buvo susijęs su pateikėjų santykiu su valdžios įstaigomis. Nuo valdžios įstaigoje priimamų sprendimų, o neretai ir nuo pateikėjo pastangų būti konformistišku, taip pat nuo tam tikrų sovietmečio laikotarpiui būdingų elgesio modelių – gudravimo, korupcijos, ar „blato“ priklausė, kaip ir kada asmuo gaus valdišką butą. Apskritai, valdiško buto suteikimas sovietmečiu buvo gana paternalistiškas reiškinys, kur galios poziciją užimdavo valstybės institucija, o ne buto laukiantis asmuo.

Dažname pasakojime apie gyvenimo mikrorajone pradžią pateikėjai pamini sovietmečiu vyravusią politinę situaciją bei administracines taisykles, nulėmusias jų apsigyvenimą mikrorajone. 81-erių metų amžiaus moteris, gimusi 1937 m. Žaliakalnio rajone, o sovietmečiu gyvenusi Dainavos rajone, pasakoja apie dviejų laikotarpių (pokario bei XX a. septinojo dešimtmečio pradžios „atšilimo“) skirtumus bei gyvensenos bruožus:

(...) Daugumoj žmonės gyveno su ta baimė, paskui kažkaip taip, nuo turbūt gal nuo 1960-ųjų metų žmonės, nu jaunimas ypatingai, pradėjo truputį atsigausti. Atsidarė tos gamyklos, atsidarė, pasistatė ta Radijo gamykla, pasistatė kažkaip daugiau tų gamyklų. Atsirado daugiau tų darbų, žmonės, jaunimas pradėjo dirbt, kažkaip truputį atkuto. (...) Suvažiuodavo iš kaimų, žinoma, daug kas, kadangi kolūkiai neišsilaikė, todėl, kad sunku juose buvo ir jaunimas galėjo kas mokytis, kas dirbt, lėkė į Kauną. Žinau dar mano viena pusseserė irgi atvažiavo iš Vaišvydavos, irgi įsidarbino Radijo gamykloj ir turėjau ją pas save priregistruoti, kad... Be registracijos nepriimdavo į darbą (VDU ER 2669/9).

Pateikėja šiame naratyve akcentuoja pokario gyvenimo pokyčius, nesaugumo pojūtį, nepasitikėjimą, kuris sumažėjo tik XX a. septintojo dešimtmečio pradžioje. Moteris pokyčius sieja ir su ekonominiu augimu. Naujos pramonės įmonės, kitokios (geresnės) gyvenimo sąlygos (*kolūkiai neišsilaikė*) bei ateities perspektyvos traukė darbuotojus, ypač jaunesnius žmones atvykti į Kauną. Tiesa, norint įsidarbinti, reikėjo įveikti administracines kliūtis – turėti gyvenamąją vietą („būti prisiregistravus“). Iš kaimiškų vietovių atvykę darbuotojai šią kliūtį įveikdavo su artimųjų pagalba.

Mokslininkai pastebi, kad industrializacija ir urbanizacija Sovietų Sąjungoje bei jos okupuotose šalyse skyrėsi nuo analogiškų procesų Vakarų Europoje. Industrializacija Sovietų Sąjungoje buvo neatsiejama nuo militarizacijos ir totalitarizmo aspekto. Taip pat industrija siejosi ir su urbanizacija, gyvenamųjų rajonų atsiradimu. Per įmonę (darbovietę) ir gyvenamąją vietą (įmonės skiriamą būstą) buvo manipuliuojama darbo jėga, kontroliuojami visuomenėje vykstantys procesai. Taip pat, remiantis marksistine-leninine ideologija, SSRS visuomenės transformacijos pagrindas slypėjo ekonominėje sferoje, todėl urbanizacija buvo neatsiejama nuo industrializacijos. Pramonė ne tik privalėjo ugdyti naują proletariato visuomenę, bet ir buvo laikoma miestų ir regionų plėtros pagrindu, nes „susipratęs“ proletariatas galėjo formuotis tik miesto aplinkoje (Drémaitė 2012, p. 133). Taigi miestų plėtra ir kaimiškų vietovių urbanizacija buvo neišvengiama industrializacijos proceso dalis. Planuojant pramonės objektų statybą, buvo apsvarstomas ir darbininkų apgyvendinimo klausimas: iš anksto būdavo parenkamos vietos, kuriose bus statomi naujieji gyvenamieji mikrorajonai. Pateikėjų pasakojimuose pabrėžiama, kad naujuosiuose mikrorajonuose buvo suteikiamas būstas. Tiesa, reikėjo dirbti šiek tiek ilgesnį laiką (šis laikotarpis savo trukme pasakojimuose skiriasi) toje pačioje pramonės įmonėje, sukurti šeimą, konformistiškai „įsitaisyti“, anot pateikėjų, ir „normaliai“ dirbti:

Jeigu tu blogai dirbsi, gersi, tai tau neskirs profsajunga, nors tu gal ir senai darbovietėje dirbi, jei tu prasižengęs koks ar ką, tai atsižvelgdavo į tokius dalykus (VDU ER 2669/10).

Jeigu įsitaisydavo, normaliai dirbdavo, gaudavo valdiškus tuos butus, jeigu šeimos buvo. Paskui prasidėjo tie, kooperatinė statyba, irgi kas galėjo, irgi stengėsi įsigyti. Paskui prasidėjo toks truputėlį kaip ir pakilimas vadinamas (VDU ER 2669/9).

Kaip atskleidė pateikėjų pasakojimai, laiko trukmė nuo darbo įmonėje pradžios iki buto suteikimo pateikėjų pasakojimuose skiriasi. Pasak pateikėjų, tai priklausė ne vien nuo paties darbuotojo pastangų, bet ir nuo to, ar šios įmonės darbuotojai buvo paklausūs, reikalingi, ar skubiai reikėjo darbininkų, kurie buvo motyvuojami jiems suteikiamu būstu.

Petrašiūnuose 1958 m. gimęs vyras, nuo 1967 m. gyvenantis Dainavos rajone, pasakojo apie tai, kaip Kauno termofikacinės elektrinės darbuotojai būstą gaudavo gana greitai, nuo darbo pradžios praėjus vieneriems dvejiems metams:

Du metai, pusantrų ir gaudavo butus. Oi ten kaip dalino, nuo septyniasdešimt trečių iki gal septyniasdešimt septintų metų labai gerai dalino butus. Labai gerai. Labai reikėjo daug rankų, labai darbininkų turėjo.

[K. Račaitytė: Ar žmonės tiesiog atvykdavo iš miestelių, kaimelių ir jiems duodavo butą?]

– Taip, taip. Iš karto bendrabutyje, o paskui po poros metų duodavo butus (VDU ER 2669/27).

Vertinant šio tyrimo metu surinktą medžiagą (naratyvus, atsiminimus) bei jos atsiradimo kontekstą, išryškėja paternalistinis, o kartais ir totalitarinis sovietinio režimo aspektas. Pateikėjai, kalbėdami apie apsigyvenimą sovietmečio Kaune, įsidarbinimą, būsto įgijimą, darbų suteikimą, kalba trečiuoju asmeniu – jog „kažkas kitas“ davė, suteikė, darė, ir t. t., kitaip tariant naujos sąlygos būdavo nuleidžiamos „iš viršaus“. Pateikėjų laikysenoje galima pastebėti tam tikrą susitaikymą su šiomis sąlygomis, kurį galima vertinti kaip asmens santykio su valdžia ir autoritetu požymį, kuris visada yra „kitas“. Tačiau negalima būtų teigti, kad kauniečio vaidmuo sovietmečiu yra visiškai pasyvus. Pateikėjų pasakojimuose asmenys taip pat dažnai tapdavo savo gyvenimo šeiminkais, imdavosi iniciatyvos, keisdavo gyvenamąją vietą, įveikdavo biurokratinės kliūtis, rūpindavosi savo ateitimi ir atlikdavo atitinkamus veiksmus. Šie veiksmai dažniau vykdavo asmeninio ar šeimyninio gyvenimo kontekste, siekiant asmeninės ar artimųjų gerovės. Apklausti pateikėjai neužsiminė, jog būtų mėginę savo veiksmais paveikti politinę situaciją ar sukelti pokyčius mieste.

Gyvenimas sovietmečiu mikrorajone, valdiško būsto gavimas buvo susijęs su tarybinio piliečio pareigomis, jo atliekamu darbu. Paprastai per darbovietę būdavo įgyjamas ne tik butas, bet ir baldai, automobilis, poilsiniai kelialapiai ir kitos prekės bei paslaugos. Oficialiojoje Sovietų Sąjungos ideologijoje darbininkų klasė buvo šlovinama ir gerbiama. Sovietmečiu buvo nelegalu veltėdžiauti – nedirbti, nesimokyti ir netarnauti kariuomenėje. Veltėdžiaujantys, darbo neturintys asmenys galėjo būti baudžiami laisvės atėmimu. Per darbovietę būdavo vykdoma ir politiniu, ideologiniu požiūriu svarbi ideologinė indoktrinacija. Darbovietė sovietmečiu turėjo būti viešojo gyvenimo centras. Darbininkų darbovietėse paprastai buvo ir laisvalaikio veiklos klubai, įvairūs saviveiklos būreliai, į kurių veiklą buvo įtraukiami darbuotojai. Sovietmečiu Kauno fabrikuose dirbę pateikėjai papasakojo apie tai, kaip kiekviename fabrike buvo darbininkų saviveiklos būreliai. Nusipelnę darbininkai buvo įvairiai skatinami. Jie būdavo apdovanojami socialistinio darbo didvyrio medaliais, jiems buvo suteikiamos įvairios lengvatos, kelialapiai. Jie galėjo vykti į kitas Sovietų Sąjungos respublikas tiek dalyvauti respublikiniuose konkursuose, tiek atostogauti,

gavę kelialapius atostogoms už kokius nors nuopelnus (VDU ER 2669/8; 65). Vienas iš šių pateikėjų yra dirbęs Šančiuose, buvusioje Tankų remonto gamykloje (karinis dalinys 65426, (BKRG)) Kaune, įsikūręs Juozapavičiaus g. 7; kitas – Dainavos rajono pakraštyje buvusioje Radijo gamykloje „Banga“ (Draugystės g. 19).

Jo ir nu faktiškai vat dar gamyklose anksčiau daug labai buvo saviveiklos. Daleiskim aš gamykloj dirbau, tarp cechų visą laiką būdavo net tokie konkursai. Ir pas mus labai buvo stiprus mano cechas, kur aš dirbau. Tai mes du kartus laimėjom pirmą vietą, vienąkart važiuvom į Odesą, skridom, kitą kartą į Baku netgi (VDU ER 2669/65). (...) Radijo gamykloj aš dirbdamas va tai dar trisdešimt metų tik tai turėdamas, aš jau išvažinėjęs buvau sąjungą, Sovietų Sąjungą, Rusiją, Minske kelis kartus buvęs, Minsko radijo gamykloj irgi turėjau būt. Paskui Maskvoj parodoj buvau pasaulinėj kaip ir, kaip vyksta, žinot (VDU ER 2669/8).

Norėdami gauti apdovanojimus ir keliauti po TSRS, darbuotojai turėjo būti nenusižengę, neprasikaltę, turėti geras charakteristikas, būti socialistinio darbo pirmūnais. Taigi darbuotojai buvo skatinami įvairiais būdais, vieni iš jų – padėkos raštai ar medaliai, ordinaai:

Dabar mus Radijo gamykloj tai nu ten (...) buvo Lenino šimto metų mirimo medalių. Paskui, kaip socialistinio darbo nugalėtojas, tai du turiu tokius. Tai va. Tai kai būdavo minėjimas Radijo gamykloj, nu ten pavyzdžiui, tai liepdavo kurie yra apdovanoti [medaliais], kad visi susikabint. [juokiasi]. (...) Nes nu nieks nenorėdavo, lietuviai nemėgėjai kabintis [medalių] ant kaklo. [juokiasi]. (...) mes, Radijo gamykla, tiesiai Maskvai priklausėm tiesiog, valdybai, Maskvos valdybai. O ne Lietuvai (VDU ER 2669/8).

Pateikėjas ir jo šeima šiandien tokį paskatinimo būdą suvokia kaip beprasmį. Refleksyviai žvelgiant į praeitį, bereikšmiai tampa tiek medaliai, tiek pastangos, kurių dėka jie įgyti. Per šiuos atsiminimus atsiskleidžia dvilypumas, dvejopi naratyvai, kurių vieni – tikėjimas oficialiaisiais naratyvais, naratyvais apie Sovietų Sąjungos pažangą, spartų socialistinį darbą. Kiti, artimoje aplinkoje aktualizuojami naratyvai – sovietmečio ideologijos beprasmiškumo ir socialistinio darbo neefektyvumo suvokimas.

Sovietmečiu pramonės įmonių bei kitų įstaigų darbuotojai dalyvaudavo paraduose, kurie vykdavo miesto centre, sovietinei ideologijai svarbių švenčių dienomis, pavyzdžiui, per Spalio socialistinę revoliuciją ar Tarptautinę darbininkų dieną Gegužės Pirmąją. Pateikėjų požiūriai ir atsiminimai apie šį reiškinį išsiskiria. Kai kurie pateikėjai teigiamai atsiliepia apie dalyvavimą tokiuose renginiuose, kurie vykdavo miesto centre, nutolusiame nuo jų gyvenamųjų periferinių rajonų.

Nu aplamai va dar įdomus dalykas būdavo tie paradai tarybiniais laikais. Daleiskim, Pirmo gegužės – darbininkų diena. Faktiškai nieko blogo nėra, nu išeidavo, jo, ten sakyk kad ten per prievartą

visus tempdavo, ne. Nu žmonės nueidavo, paskui pabaliavodavo, tai vat linksmai ten, su dainom ten, jo (VDU ER 2669/65).

Šiame naratyve pateikėjas tarsi pateisina, normalizuoja sovietmečio švenčių šventimo reiškinį. Jeigu prievartiniai dalykai yra normalizuojami, asmuo jaučiasi saugiau, tarsi užimdamas galios poziciją, kuri sovietmečiu buvo „teisingesnė“ ar saugesnė. Kito pateikėjo, dirbusio Dainavos rajone, „Dirbtinio pluošto“ fabrike, teigimu, į demonstracijas, šventines eitynes eidavę darbuotojai gaudavo įvairių paskatinimų ar tam tikro pobūdžio apdovanojimų.

Į tas demonstracijas kaip varydavo. Dešimt rublių duodavo, kad nuneštume vėliavą kokią ar kokią plakatą nešdavom. (...) O tai kaip tu manai. (...) Kad dykai kas nors eidavo? Ne, tik už pinigus. [Bet kitiems duodavo laisvų dienų? – K. R.] Tai kitiems duodavo, visai patindavo (VDU ER 2669/1).

Šios eitynės nebuvo visiškai savanoriškos, apie tai kalbėdamas jis įvardina, kad į jas „varydavo“. Tačiau ne visada Sovietų Sąjungos valdžios peršami ideologiniai reiškiniai ir juos palaikančios, įkūnijančios praktikos būdavo pasitinkamos priešiška. Kita grupė naratyvų patvirtina, kad buvo žmonių, kurie į šias eitynes eidavo noriai, savanoriškai, ypač tie, kurie tikėjo sovietine ideologija, kurie nuoširdžiai joje matė „šviesią ateitį“:

O be to sakydavo, taigi partija liepdavo, tai turėjai klausyt partijos. (...) Partija liepė, komjaunimas sako – bus. Ir darėm. Taigi durni buvom, jauni. (...) Ir apie santvarką. Leninas – tai viskas, kaip sako, mūsų vadas ir tėvas ir viskas. Nu durniai buvo. [Ir žmonės tuo tikėjo jauni? – K. R.] Aišku, tikėjo. Ne visi (VDU ER 2669/1).

Pateikėjo paminėtoje sovietmečio nuostatoje *Partija liepė, komjaunimas sako – bus*, atsispindi to meto vertikalaus modelio galios santykiai, kai iš viršaus žemyn buvo perduodami Komunistų partijos ir komjaunimo nurodymai. Pateikėjo teigimu, kai kuriems jauniems, nepatyrusiems žmonėms sovietų ideologijos naratyvai galėjo būti patrauklūs. Patrauklumo galėjo suteikti ir privilegijos, kurių turėjo *komjaunimui* ar Komunistų partijai priklausantys asmenys. Tai galimybė laisvai ir pusvelčiu keliauti po kitas Sovietų Sąjungos šalis, palengvintos galimybės įsigyti kai kurias prekes.

Ne visada susidūrimas su priešiškais ideologiniais reiškiniais buvo pasitinkamas teigiamai. Kartais neigimas, ignoravimas nevykdavo sklandžiai. Priešiška aplinka, konfliktiški naratyvai, sovietmečio viešajai erdvei būdingas nuobodulys neigiamai veikė kai kurių asmenų psichinę ar emocinę gerovę. Vienas iš būdų neigti to meto realybę, pabėgti nuo jos – alkoholio vartojimas. Vyresnio amžiaus vyrų teigimu, sovietmečiu alkoholį vartoti buvo labiau socialiai priimtina, negu dabar. Alkoholis dažnokai būdavo vartojamas darbo vietose, tai buvo labiau paplitęs reiškinys, nei

šiandien. Be abejo, buvo ir darbuotojų, kurie neįjutė poreikio svaigintis, tai priklausė ir nuo asmeninio žmogaus pasirinkimo.

Nu vat tarybiniais laikais gamyklose gerdavo žmonės, taip. Vėlgi kas norėjo. (...) Dabar jau nėra taip, dabar ką, dabar nėra tų gamyklų. Dabar faktiškai UAB. Visur viskas privačiai, ir panašiai. Nu tai dabar jau negeria taip. (...) O anais laikais pagerdavo stipriai, jo. Po darbų išeidavo daug girtų. Nu ir kaip algą avansą gauna, ir jau žiūrėk vyrai jau eidavo prie parduotuvių. Šnapsiuko nusipirkt ir kampuose kažkur gert. [juokiasi]. Jo. Ir paskui policija jau žinodavo turbūt kur avansas, kur, supranti, alga. Ir jie važinėdavo ir gaudydavo. Jo, čia buvo tokie dalykai. Gerdavo nemažai, tikrai. Aš visą tai praėjęs, tai gamykloj dirbau, tai žinau. Žinau, kaip žmonės dirbdavo. Darbe prisigeria, paskui po darbo eina, dar prisigeria. Ryte ateina pachmielingi. (...) Bet bet jau dabar žmogus toks jau pagiriotas į darbą jeigu į rimtą ateis, tai vieną antrą kartą, sakys nu ačiū, viso gero (VDU ER 2669/65).

Šis vyras yra turėjęs problemų dėl gausaus alkoholio vartojimo, tačiau, jo teigimu, jau daug metų jo beveik nevartoja. Kitas pateikėjas, kuris buvo įgijęs aukštąjį išsilavinimą ir dirbo inžinieriaus darbą, taip pat pasakojo, jog alkoholiu mėgindavo malšinti įtampą:

Mėgau labai alų, mėgdavau. Tai kartais po darbo, nervuotas darbas atrodė, viskas, tai va čianai eidavom, „Berželis“, į tą „Berželį“ užeidavom pakeliui ir išgerdavom alaus (VDU ER 2669/8).

„Berželiu“ pateikėjas įvardino barą, buvusį Kaune, Dainavos rajone (šiuo metu tai prekybos centras, esantis Taikos pr. 113). Baras buvo įsikūręs prekybos ir paslaugų centre „Trys berželiai“. Šį barą vyrai rinkosi dėl to, jog tai buvo lengvai prieinamas, nebrangus baras, kuriame rinkdavosi šiame mikrorajone gyvenantys vyrai, norėję išgerti alaus. Minėtas baras skyrėsi nuo prašmatnesnių restoranų, tokių kaip Dainavos rajone buvęs „Trys mergelės“ ar miesto centre įsikūręs „Metropolis“ tuo, jog jame nereikėjo išankstinės rezervacijos. Be to, jame rinkosi kasdieniškiau nusiteikusi publika.

Alkoholis lydėjo ne vien sunkesnę darbo dieną ar buvo vartojamas iš nuobodulio, bet ir švenčiant įvairias šventes ar paminint ypatingas progas, tokias, kaip sėkminga komandiruotė (VDU ER 2669/8). Apie alkoholio vartojimą sovietmečiu pasakojo tik pateikėjai vyrai, skirtingai nei moterys, kurios apie alkoholio vartojimą darbo vietoje ir po darbo neužsiminė. Gali būti, jog ši kasdienybės praktika buvo labiau būdinga vyrams, nes socialines normas pažeidusios moterys tiek tradicinėje kaimo kultūroje, tiek ir vėliau, sovietmečiu vertintos neigiamai. Priklausomybę alkoholiui turėjusios bei kitų socialinių normų nepaisančios moterys galėjo būti vadinamos *žibutėmis* arba kitais neigiamais epitetais. Moteriai vartoti alkoholinius gėrimus, girtauti mūsų kultūroje buvo nepriimtina. Galbūt dėl to, jog nebuvo laikoma padoru girtis tokiais žygdarbiais, moterys interviu metu apie tai neužsiminė – ši tema galėjo būti laikoma tabu, apie kurią „padorios moterys“ nekalba.

Pateikėjų vyrų pasakojimuose, neatsakingas alkoholio vartojimas buvo siejamas su neigiamomis pasekmėmis, pavyzdžiui, buvo atimamos vairavimo teisės arba sovietinis pilietis sulaukdavo rašto į savo darbą, apsilankęs išblaivinimo įstaigoje. Neretai nesaikingas alkoholio vartojimas buvo susijęs su sovietų okupacijos laikotarpiui būdingu kasdieninių praktikų dvilypišku:

Trezvilka tai buvo, prisimenu, toj pačioj vietoj, zaraza, iš žmonių pinigų vogdavo, taip ir parašyk ten, jo. (...) Nu kaip, ateina žmogus išgėręs po darbo, jo. Policijos mašina, opa, vadindavosi varanok, tarybinis, į varanoką įmeta, jeigu žmogus labai girtas, apšvarina kišenes, nuveža dar ten, paguldo, žmogus ten pamiega, paskui jam dar sąskaitėlę parašo, turi susimokėt už tai, supranti, raščiuką į darbą parašo, žinai, nu, kuris žmogus. Tie, kurie, nedažnai gerdavo, tai tiem žinai gal ne taip ir baisu, bet žinai, pagėręs žmogus kartais eidavo ir normalus, supranti, ir paskui iš jo padarydavo ir ten iš karto, taigi tarnybinės nuobaudos iš karto (VDU ER 2669/65).

Pateikėjo naratyve vartojamas *emic* terminas *trezvilka*, siejamas su išblaivinimo įstaiga, į kurią būdavo nuvežami išsiblaivyti nuo alkoholio apsvaigę asmenys. Šiuose atsiminimuose minima blaivykla buvo įsikūrusi Žaliakalnio rajone, Giedraičio gatvėje, nuosavų namų kvartale. Pateikėjo pasakojime atsispindi milicijos darbuotojų dvilypis elgesys – žinodami, kada kai kuriose įmonėse tam tikrą dieną būdavo išmokami atlyginimai, jie sulaikydavo viešoje vietoje pasirodžiusius akivaizdžiai nuo alkoholio apsvaigusius asmenis ir galimai pasisavindavo jų turimus vertingus daiktus. Apie nusižengimus būdavo pranešama darboviete, kuri dažnai imdavosi darbuotoją bausti atitinkamomis tarnybinėmis nuobaudomis. Šiuo metu į darbovietę institucijos nebepraneša apie darbuotojų padarytus nesusijusius nusižengimus, ligas ar kitas asmeninio gyvenimo detales. Tokia naratyvuose atsispindinti sovietinė institucinė prievarta – tai vieni iš socialinės kontrolės metodų, kurių pagalba buvo kontroliuojamas asmens elgesys. Pateikėjo naratyve atsispindi nepasitenkinimas buvusią tokią situaciją, pyktis:

Tai va čia tas buvo velniškas minusas tarybiniais, kad tikrai nu ir ten ir eidavo dirbt tokie. Į miliciją, kurie kurie mėgėjai kišenes atima, tokia buvo milicija, labai labai tokia buvo negera. (...) dar į darbą raščiuką. (...) Jo, tada nuimdavo dar ir premiją. Nu už mėnesį galėdavo nuimt, jo. Gal gi net ir iš eilės kur nors numes tolėliau ant buto gavimo (VDU ER 2669/65).

Pateikėjo atsiminimuose atsispindi konfliktiškumas, disonansas, pasipiktinimas milicijos darbo dvilypumu – milicija, turėjusi apsaugoti visuomenę nuo nusikalstamumo, pati atlikdavo nusikaltimus ir buvo korumpuota. Tokiu būdu naratyve atsispindi normalizuotas santykio su institucija nenormalumas. Kai kuriose darbovietėse veikę draugiškieji teismai, veikusios profsąjungos taip pat svarstydavo ir vertindavo darbuotojų charakteristikas, įvairius nusižengimus:

Ten skųsdavosi, ten žmonos kočėlus tenai, Jėzus, ten prisiklausydavo. Ateina ten darbuotojas, ateina, darbuotoja parašo, ateina skundžiasi, kad vyras ten nu girtas ar grįžta, ar keikiasi, ar ten dar panašiai. (...) O čia viršininkas turi užsiimti dar tokiais darbais. Tai algos, kad neišmokėtų tai, o Jėzus, o Jėzus. Dabar kitas gyvenimas (VDU ER 2669/8).

Sovietmečiu darbovietėse buvo rengiami draugiški teismai, kuriuose būdavo svarstomi ir darbuotojų asmeninio pobūdžio skundai. Draugiško teismo sprendimas galėjo nulemti ir asmens poziciją eilėse gauti butą, automobilį, buitinę techniką ir kt.

Korupcija, dvilypumas vyravo ir kitose gyvenimo srityse, pavyzdžiui paslaugų sferoje. Pateikėjas pasakojo apie kino teatro darbuotojų savivaliavimą sovietmečiu:

Stovi stovi eilėj, paukšt, viskas, bilietai pasibaigė. Bet galima buvo pro kontrolierę praeiti, duot jai pinigėlių biškį. Matai, tai tas gyvenimas, taip buvo, nes visada darydavo kino teatrui sau pinigėlių. Reiškia, palikdavo turbūt ten nežinau kiek ten, dešimt, dvidešimt vietų, trisdešimt gal. Nu ir viskas. Ten gi stovi kontrolierė, kuri bilietuką atplešia. Nu vat. Prieini, paklausi, paskui ateikit, jo gerai, ras ras, kada jau ten prasideda žurnalas. Pradžioj būdavo žurnalas, paskui filmas jau. Ir paskui prieini ten jai pinigėlių duodi, pasako kur atsisėst. Taip buvo visada. Ir mano amžiaus žmonės visi tai žino, kad taip buvo. Taip buvo įdomiau (VDU ER 2669/65).

Šis pateikėjas nėra linkęs baisėtis ar smerkti tokio elgesio, jis teigiamai vertina tokią situaciją, mano, kad taip buvo netgi įdomiau. Atrodo, kad asmenys, kurie atrasdavo būdų asmeniškai užsidirbti pasinaudodami esama situacija, buvo laikomi gudresniais ar sėkmingesniais. Neteisėtas elgesys, gebėjimas pasipelnyti iš lankytojų, norinčių „nelegaliai“ patekti į kino teatrą, apgaulingai meluojant, kad nebėra bilietų, buvo laikoma normalia praktika. Tokių reiškinų pasitaikydavo daugiau sovietmečiu įvairiose įstaigose, nei dabar. Dažnumas – dar vienas kriterijus „normalumui“ pateisinti.

Kita sovietmečiu gyvenusi pateikėja taip pat praktiką duoti kyšius susiejo su to meto visuomenės gudrumu, apsukrumu. Kyšį galėjęs duoti asmuo galėjo „apeiti“ esamas biurokratinės kliūtis. Taip pat jis buvo pasiturintis, turėjo pinigų. Kyšininkavimo praktika sietina su siekiu išlikti, išgyventi skurdžioje visuomenėje, kurioje vyravo ne tik būtiniausių paslaugų, prekių trūkumas, bet ir normalizuotos neteisėtos praktikos. Šių praktikų pateisinimas ir normalizavimas – tai būdas išlikti „nenormalioje“, „atvirkščioje“ aplinkoje:

Ir tu privalai, tu esi durnelis, nieko vertas, jeigu nerandi pinigų duoti kyšį. Va taip va. Anksčiau tai dar ne visose vietose būdavo, ir gal mes neieškodavom, nu kaip, būdavo laisvas davimas. Į aukštąją mokyklą, jeigu vaikutis mokosi prastai, nu tėveliai nori įkišti, nieks tų kyšių nereketuoja, bet jeigu yra galimybė, kol kaime užauginti paršus, ten karves, parduoti ir nuvežti (VDU ER 2669/15).

Sovietų okupacijos laikotarpiu Lietuvoje, o ypač Kaune, tarpukario laikinojoje sostinėje, buvo pagrindinių judėjimų ar pavienių asmenų, priešiška nusiteikusių prieš okupacinę valdžią. Šis priešiškas okupaciniam režimui kartais virsdavo atvirais protesto veiksmais, demonstracijomis. Vienas iš ryškiausių pasipriešinimo tarybiniam režimui įvykių – Romo Kalantos savižudybė dėl Lietuvos laisvės susideginant 1972 m. gegužės 14 d. Kauno muzikinio teatro sodelyje. Šį įvykį lydėjo masiniai protestai miesto centre. Minėtas įvykis atsispindi ir pateikėjų atsiminimuose, tačiau pasakojimai apie šį įvykį nėra dažni. Patys pateikėjai apie šį įvykį neprabildavo, jeigu tyrėja jų nepaklausdavo. Tikėtina, kad pateikėjai sovietmečiu buvo „išmokyti“ apie šią pavojingą temą nekalbėti, o tuo labiau neviešinti apie savo dalyvavimą tokiuose įvykiuose:

Po Kalantos susideginimo, labai intensyviai dirbo ir istorijos, ir rusų mokytojai, kad mokiniai „pamiltų tėvynę Rusiją“, labai intensyviai, plovė Kaune smegenis. Ir po Kalantos susideginimo, tai lituanistai buvo kaip ir priversti miegoti (VDU ER 2669/15).

Remiantis pateikėjos pasakojimu, galima teigti, kad komunikacinėje sovietmečiu gyvenusių kauniečių atmintyje yra įsitvirtinusi baimė kalbėti apie pasipriešinimo sovietų okupacinei valdžiai reiškinius, o tuo labiau užsiminti apie dalyvavimą rezistencinėje veikloje:

(...) aš turiu vieną, kuri čia baigė, mokėsi ir dabar galvoju jinai, jinai myli tą tarybinius laikus (...) Pas ją vergiškas tiek įkaltas ir tų tarybinių laikų tiesiog pagarba, ir aš jos klausiu vieną sykį, man priėjo tokia mintis – bet tu gi mokeisi tada, kai Kalanta susidegino, jisai tau vienmetis buvo, tu iš Vilijampolės, o Kalanta tai vilijampolietis. Sakau kaip ten buvo (...) Tai žinai, ką pasakė? Mum mokytoja istorijos ir rusų pasakė, tai labai pavojinga, laikykitės kiek galima toliau. Ir nieko tokio nekalbėkite. Apie jokią nepriklausomybę, apie meilę Lietuvai, apie neapykantą okupantams, nes tai yra labai pavojinga – kuo toliau (VDU ER 2669/15).

Viešojoje erdvėje ar per ideologinę indoktrinaciją diegiamus sovietinės ideologijos naratyvus ir „paaiškinimus“ kai kurie pateikėjai internalizavo, priėmė į savo komunikacinę atmintį. Vieną iš tokių pavyzdžių dabar pateiksiu, kuriame pateikėjas svarsto apie Romo Kalantos motyvaciją paaukoti savo gyvybę už laisvę, besiremdamas sovietinės ideologijos naratyvais:

O tokio ypatingo, nu kada Kalanta vot susidegino. Tai vat toks tada įvykis buvo labai stiprus, nes daleiskim aš irgi tada buvau kaip tik jaunas, prieš kariuomenę. (...) Čia vat tokia sistema buvo, kad jo. Klausimas aišku ginčytas toks, kaip ir ten nebuvo jis koks narkomanas, aš nežinau, tą istoriją slepia, nes normalus vaikinys vis tiek tokiuose metuose, kad paimt ir susidegint prieš tokią mašiną, kaip buvo tada... Ten nieko neparodysi, nu, dabar jis didvyris. Mes prisimenam visais laikais, jo. Nežinau, vat šitas klausimas tai man... Bet tai vat įvykis toks buvo labai stiprus (VDU ER 2669/65).

Sovietmečiu gyvenę pateikėjai, susidūrę su sovietiniais ideologiniais naratyvais, rinkosi įvairias aplinkos vertinimo ir interpretavimo strategijas, padėjusias jiems išgyventi totalitarinėje visuomenėje, kurioje vyravo konfliktas. Vienas iš šių būdų – juokas, pašaipą:

Žinau, kaip mano tėvas gulėjo tada ligoninėj, kada numirė Stalinas. (...) Nu ir pranešė, supranti, per radiją pranešė, supranti. O ten palatos didelės buvo, žinau, kad po šešiolika žmonių gulėdavo. (...) [Klinikose? – K. R.] Jo. (...) Nu ir atėjo medsesuo apsiverkusi, tėvelis mirė, Stalinas numirė, supranti. Tai, supranti, visi pradėjo juoktis, supranti, kad jinai verkia. Stalinas numirė. O ten visi gulėjo tai, žinai, vis tiek tokie brandaus amžiaus (...) Visko matę tie vyrai. (...) Ir pradėjo juoktis. Ta kaip puolė rėkti, sako, čionais toks žmogus numirė, o čia jiems juokas ir šventė jiems čia. Sakė, paskui kitą dieną tai net saugumiečiai buvo atėję. (...) Klausinėt, tai kas čia juokėsi, kas čia nepatenkinti buvo, pasakykit? O visi tai iš karto, nu – žmonės tai jau patyrę, sako, ką mes, jau tiek, va žvakučių neturim, būtume uždegę, žinai. (...) Rusijoje tenais galvas skaldė, laužėsi, Stalinas numirė, ten baisu, kas darėsi. O čia va Lietuvoj tokie žmonės visko matę, pabrendę, žinantys... Juos juokas tik ėmė. (...) Jie tik juokėsi iš tokių žmonių. Nu. Nu ką padarysi, toks gyvenimas buvo. Tai va, man labai šitas epizodas tai labai giliai įsmigo. Žinau, kad buvo sniegas. Ne, buvo sniegas, taigi kovo čia penktą dieną. Numirė (VDU ER 2669/1).

Kaip atskleidžia naratyvas, pateikėjo gyvenimiška patirtis, humoro jausmas ir jo asmeninė branda suteikia gebėjimą pasirinkti informaciją, netikėti ideologiniais ir propagandiniais naratyvais. Kita gynybinė strategija, kurios ėmėsi to meto žmonės, susidūrę su sovietine ideologija ir priešiška aplinka – tai nepasidavimas viešajai nuomonei, ideologinės informacijos ignoravimas:

Tai aš kai studentė, tai man būdavo ne kažkas politika, laikraščiai, nulis sveikų, melai, (...) Užmerki akis, neklausai, va taip va praleidi. Tėvai tai dar pyksta, girdėdavai, mama pykdavo, tiesiog pykdavo girdėdama per radiją melą, negaliu daug klausyt, uždaro radiją. O aš apie tai visai nesidomiu (...) nesigilinom į tą aplinką, matėm, netikėjom, kad kažkas pasikeis (VDU ER 2669/15).

Pateikėja, kurios tėvas buvo disidentas, buvo pasirinkusi pasidavimo, susitaikymo strategiją. Dėl tėvo statuso ji turėjo mažiau galimybių išvykti ar pasinaudoti paslaugomis, privalumais.

Vidurinėj mokykloj aš turėjau labai gerą anglų kalbos mokytoją, kuris buvo metus stažavęsis Londone, šiaip universitetinis išsilavinimas ir metus Londone. (...) Tai kaip jisai pykdavo, (...) kad mes nesimokindavom, nesistengdavom. Mes gi galėjom puikiai viską išmolti, bet nu mes netikėjom, kad mus kažkada kažkur išleis, atsidarys sienas, nes ne kiekvienas turėjo teisę iki aštuoniasdešimt septintų net į Lenkiją nuvažiuoti (VDU ER 2669/15).

Turėjimas šeimoje tremtinių, disidentų, nebuvimas komjaunimo organizacijoje ar komunistų partijos nariu, galėjo nulemti, jog pateikėjai turėjo apribotas galimybes netgi pasirinkti

darbą ar studijų kryptį. Pavyzdžiui, ši pateikėja pasakoja, jog ji negalėjo studijuoti farmacijos Kauno medicinos institute, nes ji nebuvo komjaunuolė:

Aš visai kitą svajonę turėjau. Ir pirmiausia tai aš jau farmacijoje ir į medicinos institutą stojau, ir išlaikiau puikiai egzaminus, devyniolika balų gavau iš dvidešimties ir nepriėmė manęs. Tai buvo nuoskauda. (...) Nes ne komjaunuolė buvau. Ne komjaunuolė tais laikais. Buvo svarbiausia. (...) Direktorius neleido (VDU ER 2669/104).

Komunikacinėje atmintyje yra išlaikytas įsitikinimas, kad Kaunas – yra itin lietuviškas miestas. Tai patvirtina ir demografiniai, statistiniai duomenys – Kaune lietuvių tautybės gyventojų skaičius yra didesnis, nei Vilniuje ar Klaipėdoje. Kauniečių komunikacinėje atmintyje yra išsaugoti pasakojimai apie kitas mikrorezistencijos priemones, taikomas susidūrus net su nepažįstamais rusų tautybės asmenimis:

Tai žinai būdavo dar taip. Tikri kauniečiai lietuviai, žinai, ką darydavo su ..., net su turistais? Aš tai niekad dar nebuvau padarius. Pavyzdžiui, atvažiuoja iš Rusijos turistai, ir jisai jau skuba į traukinį į Maskvą arba Leningradą ir klausia kuria kryptim stotis. Tai čia kauniečiai tie vat va nu dabar gi jiems penkiasdešimt, šešiasdešimt metų apie šitą amžių. Jie parodydavo priešingą pusę. [juokiasi]. Ir traukinys nuvažiuoja. [juokiasi]. Ir Kaune visi ruseliai be akcento kalbėjo. O nuvažiuodavom į Vilnių, tai būdavo stresas (VD ER 2669/15).

Toks nusistatymas vyravo net ir kai kuriose darbovietėse:

Kauniečiai iš pat pradžių vat Kalantos laikais buvo taip. Jeigu atvažiuoja ruselis į Kauną, jam duodama iš karto suvokti, lietuvių kalba pirmoj vietoj. Ne rusų kalba. Ir su tavim nieks nešnekės, ir bet kokiam darbe tu turi be akcento šnekėti lietuviškai (VDU ER 2669/15).

Apibendrinant sovietmečio laikotarpio atsiminimus, galima teigti, jog juose vyrauja naratyvai apie kasdienybės praktikas sovietinės okupacijos laikotarpiu Kaune. Pateikėjai sovietmečiu patyrė nesaugumą, saviraiškos ribojimą, institucinę prievartą, dėl kurios ne visada galėjo savarankiškai priimti sprendimus. Toks gyvenimas sovietmečiu nulėmė tam tikrų atsiminimų susiformavimą ir tam tikrų tapatybių formavimąsi. Dėl to siekiant suvokti pateikėjų gyvenimą sovietmečiu, jų kasdienybę, darbą fabrikuose ar kitose įmonėse, yra aktualu užfiksuoti šio laikotarpio atsiminimus, pateikėjo patirčių refleksijas. Nagrinėjant pateikėjų naratyvus, galima akcentuoti juose atsispindinčias asmens pastangas ir pasirinktas strategijas susidoroti su totalitarinės visuomenės konfliktiškumu savo aplinkoje ir kasdienybėje. Išgyvenimo būdai ir strategijos galėjo būti įvairūs: vyresnių pateikėjų gyvenimiška patirtis ir išmintis, humoro jausmas suteikė gebėjimą kritiškai vertinti, pasirinkti informaciją, netikėti ideologiniais ir propagandiniais naratyvais. Kita gynybinė strategija, kurios ėmėsi pateikėjai, susidūrę su sovietine ideologija ir

priešiška aplinka – tai nepasidavimas viešajai nuomonei, ideologinės informacijos ignoravimas, emocinės būsenos malšinimas alkoholiu, kuris būdingesnis vyrams. Trečias pasirinktas būdas – tai prisitaikymas ir pasidavimas, asmeniui prisitaikant prie sovietinės ideologijos ir susitaikant su esama situacija. Tam artima strategija yra esamos nenormalios situacijos „normalizavimas“, kada neteisėti veiksmai, korupcija, ideologinė prievarta yra pateisinami ir laikomi nauju normalumu. Niūrią realybę arba sovietinės ideologijos naratyvus galima tiesiog neigti, jiems nepritari, nesiimant konkrečių veiksmų (ne visada asmenys turėjo galimybę pasipriešinti arba pakeisti esamą situaciją). Emocinei įtampai malšinti vyrai neretai pasitelkdavo alkoholį. Juokas, sarkazmas, kritinis požiūris taip pat padėjo susidūrus su okupacinės valdžios ideologiniais naratyvais. Kartais pateikėjai jiems saugiais, nedidelio masto pasipriešinimo veiksmais išreiškėdavo nepritarimą esančiai situacijai.

3.3.1. Fizinė aplinka, kaip sovietmečio paveldas rajonuose

Sovietų okupacijos laikotarpiu statytuose rajonuose buvo siekiama sukurti ir užtikrinti patogaus aprūpinimo ir higienos normas, atitinkančias to meto gyvenimo sąlygas sovietiniams piliečiams. Sovietmečiu Kauno rajonai buvo planuojami „iš viršaus“ – architektai, miestų planuotojai sprendė, kaip atrodys rajonas ir jo sudėtinės dalys – mikrorajonai, kaip žmonės jame gyvens, kokias paskirtis turės viešosios erdvės. Taigi pats mikrorajono suplanavimas ir jo architektūra išlaikė totalitarinio režimo bruožų. Visas mikrorajonas savo aplinka, išvaizda turėjo būti naujas, dirbtinis darinys, kuriame turėjo augti ir vystytis naujasis sovietinis žmogus – praktiškas, laisvas nuo sovietinėje literatūroje įvardytų buržuazinių papročių, buržuazijos gyvenimo stiliaus, religinių įsitikinimų. Šios idėjos nulėmė gyvenamųjų pastatų ir mikrorajonų išplanavimą. Pavyzdžiui, čia nebuvo suplanuotos viešosios erdvės, skirtos susirinkti namo bendruomenei, dėl to bendruomenės susirinkimai ir šiais laikais dažnai būna organizuojami kieme, laiptinėje arba šiluminiame mazge. Kai kuriuose daugiabučių namuose yra įsikūręs administracinis darinys „Daugiabučio namo bendrija“. Ši bendrija reguliariai turi organizuoti susirinkimus, kuriuose yra sprendžiami aktualūs daugiabučio namo klausimai. Pateikėjos, kuri yra daugiabučio namo bendrijos pirmininkė (VDU ER 2669/94), teigimu, vasarą, kai oras būna geras, nelyja, bendrija susirenka lauke ar prie daugiabučio laiptinės. Žiemą, ar kai būna lietus, bendrija susirenka namo rūsyje arba rūsyje esančio šiluminio mazgo patalpose. Reikėtų patikslinti, kad patys gyventojai laisvanoriškai laiko neleidžia rūsyje – tai daugiabučio namo bendruomenės, savivaldos junginio susirinkimų organizavimo vieta. Neapgalvotos buvo ir kitos svarbios detalės, pavyzdžiui, daugiabučiai gyvenamieji pastatai buvo suprojektuoti vieni priešais kitus, todėl kaimynai galėjo matyti vieni kitų langus, tarsi stebėti vieni kitų kasdienį gyvenimą.

Pastatams būdinga nepakankama garso izoliacija, neretai girdėjosi garsai iš kito buto – dėl to gyventojai jautėsi nesaugūs, nes trūko asmens privatumo.

Dažnas gyventojas savo pasakojimuose minėjo mikrorajono gyvenamosios aplinkos butų savybę – prastą garsinę izoliaciją stambiaplokščiųuose daugiabučiuose namuose (*jokios garsinės izoliacijos*). Šie garsai gali trukdyti poilsiui, sukurti ar prisidėti prie sveikatai kenksmingo reiškinių – garsinės taršos. Taip pat tokiuose pastatuose gyvenantys asmenys iškėlė privatumo, asmeninės erdvės trūkumo problemą, kai kaimynai girdi pokalbius ar barnius, girdisi, kas ką veikia, kuo užsiima namuose.

Man visą laiką atrodo, kad tu, šitų rajonų išdėstymas toks, kad blokiniame name nelabai yra privatumo, nes per sienas viskas girdisi ir visi langai labai arti, ir taip toliau, tai ten tuose rajonuose dar šiek tiek blogiau, nes visi namai labai arti, taip kaip ir jokio tokio privatumo nėra, tai... Nu kažkaip sunku patikėti (VDU ER 2669/2).

Sovietmečio masinę gyvenamąją architektūrą tyrinėję mokslininkai pastebėjo, jog „(...) sovietinių specialistų parengti butų standartai „ekonomiškumu“ neretai pranoko vakarietiškuosius“ (Drėmaitė 2012, p. 159). M. Drėmaitė cituoja sovietmečio architektą Jokūbą Perą: „Oficialiai toks butų planavimas rėmėsi standartinės sovietinės šeimos poreikiais: „pastebėta, kad dažniausiai pasitaiko šeima su 1–3 vaikais ir 1–2 artimais giminaičiais. <...> Keturių asmenų šeimai pakanka (pabraukta – M. D.) dviejų kambarių buto, kurio mažiausias gyvenamasis plotas 25–27 kvadratiniai metrai ir bendras gyvenamasis kambarys ne mažesnis kaip 15–16 kvadratinų metrų. Kai šeima susideda iš 5–7 asmenų, galima kalbėti tik apie trijų kambarių butą.“ (Peras 1958 cituota Drėmaitė 2012, p. 160). Taigi, remiantis tokiu planavimu, situacija, kai asmuo kambariu turėjo dalintis su kitais, pasitaikydavo ne taip jau ir retai. Pavyzdžiui, sovietmečiu būdavo ir tokių atvejų, kad šeimą sukūrusi pora, turėjo gyventi bute kartu su vienu iš jų tėvais, nes nebuvo galimybės apsigyventi atskirame, naujame būste. Toks gyvenimas su uošviais galėjo turėti įtakos poros bendravimui, santykiams, kasdieniniam gyvenimui.

Tyrėjui, nagrinėjančiam apgyvendinimo ir buities sąlygas sovietmečio laikotarpiu, viename iš Kauno mikrorajonų, gali iškilti klausimas – galbūt tokias sąlygas nulėmė ne tik medžiagų taupymas, planinės ekonomikos principais veikianti statybos pramonė? Galbūt tai gerai apgalvotas socialinės inžinerijos metodas? Totalitarinis režimas siekė sekti bei kontroliuoti visus privačius ir viešus žmogaus gyvenimo aspektus, viską stebėti „didžiojo brolio akimis“ (Orwell 1949). „Jei Vakarų Europoje masinė būtų statyba buvo neatsiejama „gerovės valstybės“ (angl. *welfare society*) kūrimo dalis, tai „soclageryje“ masinė butų statyba ir aprūpinimas jais turėjo ne tik „greičiau pastatyti komunizmą“ bet ir kontroliuoti visuomenę“ (Drėmaitė 2012, p. 157). Totalitarinis režimas sovietmečiu siekė kontroliuoti visas žmogaus gyvenimo sritis. Vienas iš

totalitarinio režimo tikslų – kurti idealų sovietinį pilietį, kurio gyvensena, vertybės, pasaulėžiūra turėjo atitikti sovietinės ideologijos idealus bei reikalavimus. Tiek nacistinis, tiek sovietinis totalitarinis režimas, pasak kultūros istorikės Rasos Čepaitienės, „mėgdžiojo to meto vakarietiškas meno, dizaino ir architektūros formas), tiek ir grupinio tapatumo reikšmes (nes šie režimai siekė sukurti naują socialumo tipą – grynąją arijų rasę ar komunizmo statytojus)“ (Čepaitienė 2015, p. 10). „Modernistinė“ sovietmečio ideologija buvo orientuota į urbanizaciją bei industrializaciją. Šios idėjos atsispindėjo ir sovietmečiu suplanuotose ir statytose miestų dalyse. Pasak R. Čepaitienės, „Vertinant sovietinio laikotarpio materialiosios kultūros liekanas dabartyje, būtina atkreipti dėmesį į jau minėtą specifinę totalitarinių režimų ypatybę, kad tuometė utopinė ideologija siekė persmelkti ir kontroliuoti visas be išimties žmogaus gyvenimo sritis ir jo gyvenamąją aplinką, tad iš esmės nė vienas tuo metu sukurtas meno kūrinys, produktas ar buities daiktas neišvengė ideologijos užkrato.“ (Čepaitienė 2015, p. 9–10). Susipažinus su istorine medžiaga apie sovietmečio laikotarpio miestų planavimą iškyla tiriamieji klausimai – kaip sovietiniai naujojo žmogaus kūrimo metodai atsispindėjo mikrorajonų gyventojų tapatybėse? Kaip sovietmečio ideologams sekėsi kurti naują žmogų? Ar visi rajono gyventojai (ar bent jau vyriausioji karta) gali būti vadinami šios ideologijos kūriniais? Ar kai kurie iš pateikėjų galėtų būti vadinami sovietiniais piliečiais? O gal mikrorajonų gyventojai atmetė visą arba dalį „iš viršaus“ jiems primetamos ideologijos? Juk sovietmečio diskursams buvo būdingas dvilypumas – vienos idėjos buvo deklaruojamos viešojoje erdvėje, o kitomis buvo paremtas realus kasdieninis gyvenimas. Viena buvo kalbama viešumoje, o kita – savo namų aplinkoje.

KGB konspiraciniai (susitikimų) butai. Kalbant apie privatumo, saugumo pojūtį gyvenamuose mikrorajonuose, reikėtų aptarti to meto KGB konspiracinių (susitikimų) butuose reiškinių, kurį yra aptarę ir ankstesni tyrinėtojai. Viena iš tokių autorių yra Lina Okuličiūtė, kuri savo straipsnyje „KGB agentūrinio-operatyvinio darbo įrankis – konspiraciniai (susitikimų) butai“ (Okuličiūtė 2008) analizuoja KGB agentūrinį-operatyvinį darbą reglamentuojančius sovietmečio laikotarpio dokumentus. Remdamasi šiais dokumentais, ji išskiria du KGB priklausiusių slaptų butų tipus: susitikimų ir konspiracinius (Okuličiūtė 2008). Tokie butai būdavo naudojami agentų susitikimams, darbui, kitiems KGB operatyvinių padalinių tarnybiniams tikslams. Įrengiant tokius butus daugiabučių namų mikrorajonuose, buvo laikomasi griežtai nustatytų taisyklių. Pasak L. Okuličiūtės,

Konspiraciniams ir susitikimų butams didmiesčiuose rekomenduota rinktis didelius namus ir tankiai gyvenamas gatves, o miestelių ir rajonų centruose – gyvenamąsias ir tarnybines patalpas, priklausančias medicinos, veterinarijos darbuotojams, agronomams. Kaimo vietovėse susitikimų butams tiko medžioklės ir žvejybos namai, miško sargybinės. KGB vadovybei susitarus su vietos valdžios struktūromis, konspiraciniai butai buvo parenkami iš vietinių butų fondų. Taip pat leista įrengti

konspiracinius butus asmenų, išvykusių į ilgalaikes komandiruotes, gyvenamosiose patalpose. Konspiraciniame bute buvo įregistruojamas asmuo, gavęs leidimą – orderį užimti patalpą (Okuličiūtė 2008, p. 99).

Konspiraciniai butai sovietmečiu Kauno mieste galėjo būti įrengiami ir mikrorajonų daugiabučiuose, kurie buvo pastatyti prie judrių gatvių. Ši kriterijų atitinka ne vienas pastatas daugiabučių namų rajonuose. Toks konspiracinis butas turėjo atitikti ir kitus reikalavimus. Pavyzdžiui: *gyvenamajame name esantis butas privalėjo būti visiškai izoliuotas nuo kitų butų (ypač drausta konspiracinius butus įrengti koridorinės sistemos namuose (Okuličiūtė 2008, p. 100).* Taip pat buvo keliami ir kiti reikalavimai, kad *butas turėtų du įėjimus, kurie nebūtų matomi iš gretimų namų, kad jame besikeičiantys gyventojai nekeltų įtarimo aplinkiniams gyventojams.* Dar vienas reikalavimas, kad butas būtų *apstatytas baldais, atitinkančiais laikytojo priedangos profesiją (dailininko, muzikanto ir pan.), būti gerai apšildomas, tvarkingas ir neišsiskirti iš kitų gyvenamųjų butų. Pageidauta, kad jame būtų telefonas. Susitikimų butas turėjo būti mažiausiai dviejų kambarių ir priklausyti tik vienai šeimai (Okuličiūtė 2008, p. 100).* Tokius konspiracinius ir susitikimų butus parinkdavo KGB vadovybė. Asmenys, kurie ten lankydavosi, atidžiai ir visapusiškai buvo tikrinami (Okuličiūtė 2008). Dauguma mikrorajonų gyventojų apie tokius butus nežinojo, nes tai buvo kruopščiai slepiama nuo aplinkinių gyventojų. Sužinojus apie tokį reiškinį, jog kaimynystėje gali būti toks butas, galėjo neigiamai paveikti daugiabučio mikrorajono gyventojus ir jų elgesį.

60 metų amžiaus vyras, devintajame XX a. dešimtmetyje gyvenęs Dainavos rajone, o šiuo metu – Petrašiūnuose, papasakojo apie savo giminaitį, kurio butu naudojosi KGB agentai. Pateikėjo giminaitis laukė eilėje gauti butą viename iš Kauno rajonų. Sykį jis gavo pasiūlymą iš KGB agento:

Tu gali labai greitai gauti butą, bet tau reikės tam tikrom valandom išeiti. (...) Ir tie žmonės nežinojo, kas tam bute vykdavo, kas lankydavosi (VDU ER 2669/88).

Pateikėjo pažįstamas asmuo butą gavo greitai, tačiau turėjo leisti juo naudotis kitiems asmenims, t. y. KGB agentams. Apskritai, sovietmečiu žmonės gyveno nuolatinėje baimėje, todėl apie tokius dalykus nebuvo kalbama garsiai:

Kalbėjimas, gandų skleidimas kėlė pavojų, jog negaus telefono, spintos, deficito ar iš darbo išmes. Jie turėdavo pasižadėt ar net pasirašyt, jog niekas nesužinos. Tokių pasakojimų nebuvo, nes jie pažeistų taisykles. Nebent patiems artimiausiems, tikintis, kad niekam nesakys. Ir dabar apie tai geriau nekalbėti (VDU ER 2669/88).

Taigi sovietmečiu tam tikros temos buvo tabu. Pateikėjai šiandieniniuose savo naratyvuose šios temos taip pat vengė, nepaklausti apie tai net neužsimindavo. Pokalbio metu pateikėjas, prieš pasakodamas apie KGB slaptuosius butus, paprašė išjungti diktofoną, nes, jo manymu, net ir šiais laikais kalbėti apie šią temą yra nepriimtina ir nesaugu.

Nagrinėjant istorinių tyrimų duomenis bei lauko tyrimų medžiagą, galima pastebėti, jog neretas mikrorajono gyventojas susidurdavo su kasdieniniu asmenybės saviraiškos ribojimu, dažnai jausdavo baimę dėl savo išpažįtamų vertybių, pasaulėžiūros, saviraiškos. Toks asmuo nesijautė laisvas, vengė įsipareigoti, prisiimti atsakomybę, vengė bendrauti su kaimynais, nes nesaugi aplinka vertė jį nepasitikėti aplinkiniais. Prieš vykdydamas savo veiksmus, jis gerai apsvarstydavo ką kiti žmonės pagalvos, kaip įvertins vieną ar kitą jo poelgį. Tokiu būdu totalitarinis režimas formavo vidutinę asmenybę, stokojančią iniciatyvumo, pasižyminčią tokiais elgesio bruožais, kaip uždarumas, susikaustymas, įtarumas. Galima daryti prielaidą, jog gyvenimas tokiose sąlygose formavo tam tikrus elgesio, asmenybės bruožus ir savitas tapatybes.

Fizinė aplinka, kurioje žmogus gyvena, gali sukelti tiek teigiamus, nostalgiskus prisiminimus, tiek neigiamus, susijusius su totalitariniu režimu. Pasak architektų, istorikų, architektūrinį paveldą tyrinėjančių specialistų, sovietmečio palikimas asmenims primena trauminės patirtis. Vizualinės, akimi regimos aplinkos detalės gali būti susijusios su trauminėmis patirtimis bei atmintimis. Jos iššaukia ar gali iššaukti tam tikrus prisiminimus.

Šiandien dar gyva karta, gyvenusi sovietmečiu – šiai kartai atstovauja tiek vyriausieji pateikėjai, gimę tarpukariu arba pokariu, taip pat jų vaikai bei anūkai, gimę tiek septintajame, tiek devintajame XX amžiaus dešimtmečiais. Materialūs, fizinis sovietinio režimo palikimas (mikrorajonai, juose esantys pastatai, gatvės) šiems žmonėms yra jų gyvenimo dalis, nes buvo sukurtas ir pastatytas jų gyvenimo laikotarpiu. Dėl natūralių žmogaus mąstymo, atminties procesų, gyvenamieji mikrorajonai, jų fizinė aplinka čia gyvenantiems žmonėms gali būti suvokiama kaip beveik dabarties kūriniai, statyti, kurti jų gyvenimo metu. Pasak menotyrininkės G. Mickūnaitės, kol yra gyva karta, atsimenanti sovietmetį, gyvenusi sovietmečiu, atsimenanti mikrorajonų pastatymą, tol sovietinis paveldas bus atminties (bet ne istorijos) dalis: „Plačiąja prasme visas sovietinis paveldas yra okupacinio režimo liudininkas, todėl negali būti vertinamas vienareikšmiškai. Be to, šio laikotarpio objektai tebeiššaukia gyvą atgarsį, matuojamą trijų viena kitą tiesiogiai pažįstančių ir išgyvenimais besidalijančių kartų gyvenimo trukme. Toks santykis lemia tai, kad didelė sovietmečio paveldo dalis suvokiama kaip beveik dabarties kūriniai, o dėl politinių jų sukūrimo aplinkybių šie kūriniai laikomi ne tik okupacinio režimo liudininkais, bet ir bendrininkais. Šio paveldo vertinimai tol bus konfliktiški, kol jis funkcionuos atminties, o ne istorijos lauke. (...) Sovietmečio palikimas ypatingas tuo, kad disonuoja su dabartimi ir it randas kultūros kūne primena ir verčia pakartotinai išgyventi istorines traumas (Mickūnaitė 2015, p. 5).

Jauniausieji pateikėjai, gimę po Nepriklausomybės atkūrimo, mikrorajonus suvokia labiau kaip praeities dalį, vis dar egzistuojančius praeities relikтус. Šie pateikėjai neprisimena sovietmečio laikotarpių statinių pastatymo, o jų egzistavimą priima labiau kaip duotybę. Jų suvokime yra kita aplinka – „nebesovietinė“, postmoderni, na o sovietmečio reliktai pamažu nueina į užmarštį, nuo jų yra sąmoningai traukiamasi. Tačiau nereikėtų kategoriškai teigti, jog jaunų žmonių atmintyse mikrorajonai yra vien istorijos, bet ne atminties dalis. Jauniausieji pateikėjai vis dar yra trečioji karta – asmenų, kurie į mikrorajonus atsikraustė, kurie matė jų statymą, anūkai. Jų seneliai ir tėvai dalijosi savo atsiminimais ir pasakojimais apie gyvenimą ir išgyvenimą, dėl to jų komunikacinės atminties lygmenyje sovietmečio paveldas ir atsiminimai apie praeitį dar gali būti gyvi. Komunikacinės atminties lygmenyje egzistuoja ir atsiminimai apie artimą praeitį, kasdienybę gyvenant mikrorajone. R. Čepaitienė išskiria tris sovietinio paveldo rūšis: 1) oficialųjį sovietinės valdžios ir ideologijos paveldą; 2) pasipriešinimo totalitariniams režimams (nacistiniam ir sovietiniam) paveldą; 3) sovietinės kasdienybės paveldą (Čepaitienė 2014, p. 199). R. Čepaitienė pastebi, jog: „Jeigu klasikinė paveldo samprata daugiausia dėmesio teikė kultūros vertybių išskirtinumo, retumo, monumentalumo ir estetinio patrauklumo savybėms, tai XX a. septintajame ir aštuntajame dešimtmečiais Vakarų valstybėse kilęs „paveldo bum“ iškėlė naują požiūrį, leidusį paveldą susieti su artimais, o dažnai estetiniu ar istoriniu požiūriais ir mažiau reikšmingais, „paprastais“ dalykais – vyresniosios, tėvų bei senelių kartos palikimu.“ (Čepaitienė 2015, p. 7). Galima diskutuoti, ar mikrorajonai ir juose esantys pastatai yra kultūros paveldas ar nėra, ar jie atitinka tam tikrus kriterijus, kurie šiais laikais yra keliami kultūros paveldo objektams. Neatmetama galimybė, kad ateityje, praėjus tam tikram laikui mikrorajonai, jų fizinė aplinka bus vertinami kitaip.

Nagrinėjant mikrorajone esančios fizinės aplinkos visumą ir šią fizinę aplinką siejančių nematerialių kasdienybės praktikų sistemą, iškyla klausimas: ar sovietmečiu statytuose mikrorajonuose yra to, ką būtų galima vadinti paveldu? Kita vertus, iškyla klausimas, ar patys pateikėjai mikrorajonų aplinką suvokia kaip paveldą? Rajonuose beveik nėra kitus istorinius laikotarpius (išskyrus sovietmetį) menančių, primenančių materialios kultūros objektų, paveldo objektų. Viena iš to priežasčių, jog rajonai buvo pastatyti buvusiose kaimiškose vietovėse, kur vyravo dirbami laukai ir vietinių gyventojų sodybos. Senujų gyventojų trobesiai prieš statant daugiabučius pastatus buvo nugriauti. Vizualiai, savo materialine sudėtimi rajonai gyventojams mažai priminė apie ankstesnius praeities laikotarpius. Gyvenimą sovietmečiu statytame rajone galima būtų įvardinti tarsi gyvenimą dabarties, arba nesenos praeities pasaulyje. Tai atsiliepė ir čia gyvenančiųjų tapatybei, kuriai trūksta istoriškumo, praeities dimensijos. Didelė dalis mikrorajonų gyventojų priklauso darbininkų socialiniam sluoksniui, nežino mikrorajono istorijos, nesidomi Kauno istorija, jų pačių atsiminimai jiems taip pat neatrodo vertingi. Materialaus,

vizualiai atpažįstamo kultūros paveldo stoka, gyvenimas kasdieniniame pasaulyje, kuriame viskas yra tik funkcionalu, skirta vartoti, formuoja tapatybę, orientuotą į dabartį, į asmenį be šaknų. Vietos, kurios nėra susijusios su svarbiomis asmeniui ar bendruomenei reikšmėmis, atsiminimais, prasmėmis, kuriose nėra apie svarbius kolektyvinės atminties įvykius bylojančių ženklų, sudaro sąlygas formuotis „išvietintai“ tapatybei (angl. *displaced identity*), nesusijusiai su konkrečia fizine vieta. Vietos, esančios be tapatybės, be istorijos, atsietos nuo atminties, neduoda pagrindo asmeniui su jomis sietis, nes pačios yra be prasminio krūvio, be esmės, be šaknų. Tokioje aplinkoje gyvenantis žmogus netenka galimybės save matyti įvairiuose istoriniuose kontekstuose, jis neturi galimybės išgirsti pasakojimų apie praeitį. Tokio žmogaus atmintis yra ribota, netekusi svarbios savo dalies – istorinės atminties. Asmuo, esantis erdvėje be praeities, pats yra rečiau linkęs kurti pasakojimus, nes svarbi istorinės atminties dalis yra praeitis – laiko tarpas, į kurį tie pasakojimai yra nukreipti. Toks asmuo gali būti neaiškios, neapibrėžtos tapatybės.

3.3.2. Pokyčiai po Nepriklausomybės atkūrimo

Visuomenės politiniai, kultūriniai, socialiniai bei ekonominiai pokyčiai vykę Lietuvoje dešimtajame XX a. dešimtmetyje glaudžiai susiję su *laukiniu kapitalizmu*. Šis terminas apibūdina chaotišką situaciją, kurią nulėmė didžiųjų pramonės įmonių ir fabrių uždarymas, vykdoma privatizacija, restruktūrizacija, kai „į atskirą ekonominį vienetą išskiriamas turtas, kurį galima pelningai išparduoti rinkoje, o likusioji dalis (kuriai atitekdavo ir skolos, įmonės „sukauptos“ iki restruktūrizacijos) būdavo paliekama merdėti toliau.“ (Norkus 2008, p. 564–565)

Pokomunistinį kapitalizmą Lietuvoje nagrinėjęs Zenonas Norkus pastebi, kad svarbi buvusios *laukinio kapitalizmo* epochos sudėtinė dalis yra neefektyvi teisėsaugos sistema:

Nesant teisėsaugos sistemos, kuri pajėgtų užtikrinti kontraktų vykdymą, būtina sėkmingo verslo tokioje aplinkoje sąlyga yra vadinamojo „stogo“ užsitikrinimas. Tai yra privačios jėgos paslaugos (...) Tokių paslaugų teikėjais gali būti arba korumpuotos oficialios teisėsaugos struktūros, arba nusikalstamo pasaulio grupuotės, arba tarpinę padėtį tarp vienu ir kitu užimančios privačios saugos firmos, kuriose dirba ir susikompromitavę teisėsaugos darbuotojai, ir nusprendę legalizuotis nusikaltėliai ar artimi jiems žmonės (Norkus 2008, p. 564–565).

Neefektyvi teisėsaugos sistema, sovietmečiu normalizuotas nusikalstamumas, nusikalstamo pasaulio grupuotės, persipynusios su oficialiomis teisėsaugos struktūromis sukūrė savitą ankstyvojo pokomunistinio kapitalizmo raišką.

Dėl nusikalstamo pasaulio ir verslo, o taip pat politikos persipynimo šią po neoliberalių reformų besikuriančią politinę-ekonominę sistemą galima vadinti ne tik kompradorinio, bet ir mafijinio arba laukinio kapitalizmo vardais (Norkus 2008, p. 564–565).

Laukinio kapitalizmo reiškiniai, ekonominio gyvenimo pokyčiai, susiję su naujų verslų pradžia atsispindėjo ir pateikėjų naratyvuose. XX a. devintojo dešimtmečio paskutiniai metai ir dešimtojo dešimtmečio pradžia – tai metas, kada palaipsniui ėmė daugėti įvairių verslumo iniciatyvų. Naujai atsiradusių prekių ir paslaugų įvairovė gerokai pakeitė mikrorajonų gyventojų kasdienybę. Pateikėjų teigimu, pagrindiniai to meto verslai siejosi su nepriklausomybės laikotarpiu. Tuo metu svarbiausi miesto fabrikai buvo uždaryti arba jų pastatai palikti merdėti, kurie vėliau buvo nugriauti ar tiesiog palikti aptvėrus juos tvoromis (VDU ER 2669/111). Netrukus fabrikų vietoje iškilo nauji prekybos centrai, tokie kaip *Maxima* Savanorių prospekte (Savanorių pr. 255), Dainavos rajone, išaugusi A. Šiaučiūnaitės trikotažo fabriko vietoje. Šalia gamyklos sovietmečiu stovėjusios komunistės Adelės Šiaučiūnaitės paminklas, nugriovus fabriką, buvo perkeltas prie Savanorių prospekto sustojimo, o vėliau išgabentas į „Grūto“ parką, kaip sovietinio paveldo reliktas.

Kita svarbi smulkaus kapitalizmo raiškos erdvė buvo turgus – išskirtinė vieta visame rajone. Kalniečių rajone toks turgus buvo įsikūręs prie „Vitebsko“ parduotuvės, todėl buvo vadinamas Vitebsko turgeliu. Dainavos rajone toks turgus buvo „25-mečio turgavietė“, kurios pavadinimas kilo nuo gatvės pavadinimo. Aplink šią turgavietę buvo daugiabučiai sovietmečiu statyti namai, į kurių erdvę neretai įsiverždavo prekeiviai ir jų klientai. Vienos pateikėjos teigimu, vadinamojo „Dvidešimtpenkmečio“ turgaus (turgus yra Dainavos rajone, Kovo 11-osios g.) kaimynystėje atsiradimas sukėlė priešpriešą tarp prekeivių ir aplinkinių daugiabučių namų gyventojų:

Visą laiką buvo didžiulė priešprieša mūsų namo su turgum. Čia buvo kovos zona. Nes turgus su ta talkučke labai eidavo į mūsų laiptines persirenginėti, matuotis. (...) Tai pavyzdžiui mūsų namo bernai namuose tupėdavo, tai per akutę žiūrėdavo, kaip moterys liemenukus matuojasi, čia tokių būdavo slaptų va dalykėlių. (...) čia jau kai buvo išlaisvėję, kaip spekuliantai tapo verslininkais, tai žodžiu čia buvo. (...) Nu žodžiu, mano tėtis net eidavo gėdyti tų moterų – sako, jūs galvojat, kad pro akutes vyrai nežiūri į jūsų grožybes? Tai buvo kaip persirengimo kabinos (VDU ER 2669/94).

Dainavos rajono gyventojai iki šiol prisimena įvairias priemones, kuriomis buvo kovojama su turgavietės pardavėjais ir pirkėjais, nelegaliais būdais besiveržiančiais į daugiabučių laiptines:

Beje, mano tėtis tvarkė namą kažkada kažkokį laiką. Tai popieriaus šiukšlių buvo daugiau negu kituose kiemuose vien dėl to, kad buvo turgus šalia. (...) Tai va, vieną kovos būdą žinau, tėtis kovojo, tai kadangi vairuotojas, turėjo vadinamos atrabotkės, tai seno tepalo. Tai jisai, kur moteriškės stovėdavo ir užpakalius atremdavo, tai paėmė ir ištepliodavo tepalu. (...) Kad jos ten nestovėtų [juokiasi]. Žiauru, iš tiesų. Bet tai buvo karo priemonė, karas yra karas. Kad taip išsiterliotų, praeitų noras (VDU ER 2669/94).

Atkūrus Nepriklausomybę visa Lietuva patyrė spartų ekonominį augimą, tačiau, nepaisant to, kai kuriuose pateikėjų naratyvuose (priešingai, negu propagandiniuose sovietmečio, sparčios industrializacijos ir progreso augimo naratyvuose) atsispindi priešingi procesai – irimas, defragmentacija. Kaip ir atsiminimuose apie sovietmetį, vis tiek vyrauja paternalizmo, iš viršaus nuleistų taisyklių motyvas, kuriame kažkas *kitas*, *svetimas* prisidėjo prie visų neigiamų pokyčių:

O tie rimtieji darbai, kai fabrikai stiklų yra suvalgyti visi, išsidalinti, išsinešioti, kai žinai, vat tauta iškovojų [juokiasi] laisvę [juokiasi], o komunistiniai vadai visus materialinius resursus į savo kišenę, priklausiusius visai visuomenei, susidėjo į savo kišenę. Net ir fabrikus, dalint ten metalus, dar kažką tai išsidalino valdžia. (...) juk viską kai nuvertė kolūkius, tai ten ir plytas valdžia išsinešiojo, ir traktorius, nu kas arčiau lovio sėdėjo, viską pasidalino. O eiliniams ten mažai kas liko, tai ir čia (VDU ER 2669/15).

Moters naratyve atsispindi nepasitikėjimas dabartine situacija. Greičiausiai šias interpretacijas nulema skurdi materialinė pateikėjos padėtis. Tačiau ne visi pateikėjai taip atsiliepia apie pokyčius, kurie įvyko atkūrus nepriklausomybę, kiti esamą padėtį vertina pozityviau.

Ekonominiai pokyčiai nulėmė ir natūralią gyventojų kaitą mikrorajone. Daugelis jaunos kartos atstovų pakeitė savo gyvenamąją vietą, nes dažnai jaunos šeimos siekiamybė yra gyventi užmiestyje, nuosavame name. Mikrorajonuose dažniausiai lieka gyventi jų tėvai ir seneliai, kurie yra vyresnio amžiaus:

Irgi, dalis va jaunų žmonių čia kai buvo tie perversmai tai tikrai, statėsi namus ir išvažiavo iš tų daugiabučių, nes tiesiog jiems saviraiškai labai trūko vietos. Tai va, buvo taip, labai daug šeimų tiesiog išvažiavo gyventi į nuosavus namus ir jie pardavė butus. O paskui dabar tie seni tėvai, kurie likę, tie savininkai pirmieji, kur ten buvo kooperatyvo nariai, tai jie tiesiog dabar miršta. Masiškai tikrai daug mirstančių. Tai tie butai, pastebėjau, tikrai yra parduodami. Euroremontas, kaip mes vadinam. Ir tada jau būna tie, tie. Ir svarbiausia kai dabar sprendžiam namo reikalus, tai savininkų vis mažiau, o tie žmonės, kur susirenka, jie – senesni. O kai senesni, tai jų ten visokie tokie įsitikinimai nu tokie, matymas yra iš balkono tiktai. Tai tokio ir susišnekėjimo tiktai (VDU ER 2669/94).

Faktas, jog didžioji dalis daugiabučio gyventojų yra vyresnio amžiaus, nulemia ir dabartinius procesus, vykstančius daugiabutyje, ypač tuos, kurie yra susiję su dalyvavimo bendrijos veikloje ir sprendimų priėmimu.

Ir kai jie išmiršta, tuos butus, jie daro tą vadinamą euroremontą, tai reiškia, kai viską plėšia, viską išmeta, viską per naujai padaro ir tas butas išnuomojamas. Tai praktiškai irgi mes vietiniai gyventojai pamatom, kad jau lupa tą butą. Irgi, numiršta žmogus, pavyzdžiui, pernai metais taip jau du butai va taip buvo (VDU ER 2669/94).

Naujieji mikrorajonų gyventojai neretai yra nuomininkai, todėl ne visada aktyviai dalyvauja bendruomenės veikloje.

Ir va dabar pastebėjau, kad mūsų name atsiranda labai daug nuomotojų. Ne būtų savininkų, o nuomotojų. Perka, superka butus ir šitie žmonės, jie kaip bendruomenė nelabai. Jie matot, laikini, jie jaučia savo laikinumą (VDU ER 2669/94).

Tokie pokyčiai mikrorajonuose, be abejo yra iššūkis, kuris dar nėra visiškai verbalizuojamas pateikėjų naratyvuose, galbūt dėl to, kad jiems reikia laiko, kad galėtų objektyviai ir iš šalies įvertinti paskutinių metų ar dešimtmečių pokyčius.

Nusikaltėlių subkultūros atspindžiai XX a. devintajame ir paskutiniajame dešimtmetyje mikrorajonuose. Naujieji mikrorajonai sovietmečio Kaune turėjo konkrečias praktines paskirtis – apgyvendinti įvairių įstaigų darbuotojus. Juose, palyginus su istoriniais Kauno mikrorajonais, nebuvo daug įkūnytos atminties sferoms priklausančių vietų ir objektų, būtinų gyventojų savimonės ir tapatybės formavimuisi. Oficialioji Sovietų Sąjungos ideologija, persmelkusi visą to meto visuomenės viešąją erdvę, buvo ateistinė, materialistinė. Pasak Bronislovo Kuzmicko,

Esmingai svarbi „naujojo“ žmogaus formavimo priemonė buvo ateistinis auklėjimas, kaip išskirtinė materialistinės pasaulėžiūros propagavimo sritis. Pakeltų į savotiškos valstybinės religijos rangą ir diegiamų nuo pat vaikų darželio materializmo ir ateizmo paskirtis buvo auklėti žmogų, atsikračiusį „religinių prietarų“ ir išpažįstantį materialistinę pasaulėžiūrą kaip mokslinę ir vienintelę teisingą (Kuzmickas 2015, p. 24).

Visuomenei buvo pateikiamas ideologinis-istorinis naratyvas apie komunistų partijos siekius sukurti naująjį pasaulį, tačiau šis dirbtinis naratyvas tik nedaugeliui tapo pagrindu konstruojant savo tapatumą. Mažesniuose bendruomenės lygmenyse, tokiuose kaip šeima, giminė, ar artimų draugų ratas neretai būdavo išlikę tvirti ryšiai bei panašios vertybės. Nedidelėse artimų, dažniausiai giminystės ryšiais susijusių žmonių aplinkose vyravo naratyvai, suteikiantys asmeniui pagrindo konstruoti savo tapatumą, padedantys atsakyti į sudėtingas gyvenimo situacijas. Tačiau ne visose šeimose vyravo tarpusavio pasitikėjimu grįsti santykiai ir puoselėjamos tvirtos vertybės. Analizuojant kai kurių, ypač vyriškos lyties pateikėjų pasakojimus, juose užfiksuoti jų vaikystės atsiminimai, kaip tėvai sunkiai dirbo, kaip vaikai po pamokų, palikti vieni be suaugusiųjų priežiūros, žaisdavo kieme. Jų santykiai su tėvais ne visada būdavo emociškai šilti ir artimi. Neretai šie vaikai ir paaugliai stokojo naratyvų, padedančių kurti savitus tapatumus, būdingus jų amžiaus grupėms ir įtvirtinančius jų vertybes. Asmenybės tapatumo kūrimosi ir įtvirtinimo procese būtini pasakojimai ir atsiminimai, skatinantys jaunuolio

asmenybės augimą. Jei naratyvai, padedantys su jais tapatintis, suvokti savo savitumą asmeniui ar bendruomenei nėra pateikiami, jų vietą užpildo kiti naratyvai, pagrįsti alternatyviais gyvenimo būdo modeliais ir alternatyviomis jaunimo bendruomenėmis.

Šioje disertacijoje nagrinėjant industrializacijos procesus Kauno mieste, buvo aptariamas kaimiškų vietovių tapimas miestu ir su šiuo reiškiniu susiję socialiniai bei kultūriniai pokyčiai, nulėmę mikrorajonų gyventojų tapatybių formavimosi procesus. Industrializacijos procesas buvo vienas iš esminių reiškinių, nulėmusių tiek mikrorajonų „atsiradimą“, miestų augimą, tiek su miestietiška kultūra susijusių gyvenamos ir kasdienybės praktikų paplitimą. Tačiau svarbu paminėti ir kitus esminius visuomenės pokyčius, vykusius po industrializacijos. Vienas iš esminių istorinių įvykių yra Nepriklausomybės atkūrimas 1990 m. Atkūrus Nepriklausomybę, XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje, visuomenei atsirado naujos galimybės, veikimo laisvė, tačiau tuo pačiu metu visuomenė susidūrė su ekonominiais, socialiniais, kultūriniais iššūkiais. Pavyzdžiui, kai kurios gamyklos ir fabrikai, prisitaikę veikti planinės ekonomikos sąlygomis, žlugo dėl pasikeitusių rinkos sąlygų. Atsiradusios galimybės užsiimti verslais, laisvai prekiauti, sustiprino socialinę nelygybę. Pavyzdžiui, XX a. dešimtojo dešimtmečio pradžioje Šilainių rajono mokykloje mokytoja dirbusi pateikė pasakojimą apie išryškėjusius socialinius kontrastus tarp įvairių moksleivių grupių:

Tada buvo Šilainių vidurinė, (...) dabar Ivanausko. Tada Ivanausko. Tai va čia buvo tas įdomumas, kad vat pasikeitė tas pavadinimas šalies, tai jau mokiniai, mokyklų vaikai jau nebenorėjo nešioti tos tarybinės uniformos, kur būdavo rudos suknelės ir juodos prijuostėlės. Ir pradžioj buvo atseit kas kaip nori. (...) Lygmuo, vieni turtingi, kiti ubagėliai. Tai buvo tokia, toks kontrastas mokinių aprangoj, kai tos mergaitės mokinės ėjo, kailinukai lapiniai, batai, prancūziški kvepalai, o kitos iš to tarybinio skurdo vos ne skudurėliai. (...) Ne kiekviena mokytoja turėjo kvepalus kokius gerus ar ne kiekviena galėjo nusipirkti brangius batelius arba naujus. (...) Tai va tas kad buvo devyniasdešimt tretieji čia, kai aš dirbau, tai va tas buvo toks labai labai kontrastas didelis (VDU ER 2669/15).

Tuo laikotarpiu išryškėjusi socialinė bei ekonominė nelygybė nulėmė ir naujus kultūrinius reiškinius, ypač jaunimo tarpe. Kalbant apie Kauno vėlyvojo sovietmečio bei XX a. dešimtojo dešimtmečio laikotarpius, būtina paminėti ir nusikaltėlių subkultūros reliktus. Analizuojant pateiktą pasakojimą iš XX a. devintojo ir dešimtojo dešimtmečio ir XXI a. pirmojo dešimtmečio pradžios, pasitaiko pasakojimų apie nusikaltėlių subkultūros atstovus, veikusius naujuosiuose rajonuose. Eigulių rajone nuo ankstyvos vaikystės gyvenęs 35 m. amžiaus vyras, kuris 26-erių metų (apytikriai 2009 m.) atsikraustė į Dainavos rajoną, patvirtina, jog nusikaltėlių subkultūra egzistavo visuose to meto rajonuose. Tiesa, 2009 m. šios kultūros apraiškos jau buvo gana retos. Taip apibūdina to meto įvykius pateikėjas:

Kai atsikrausčiau, man dvidešimt šeši metai buvo, tai aš tokių bendraamžių nelabai pažįstu. Ten tas pats kaip ir Eiguliai. Tos taisyklės, paniatkės, kaip sakom. Iš principo tai tas pats. Aš atsikrausčiau dvidešimt šešių metų, tai prieš dešimt metų. Tai nebuvo ten jau kas. Ten nebuvo jau tų senų. Tie, kas labai šūstri būdavo, tai prasigėrė arba emigravo. Liko normalūs žmonės. Tai ir gyvena (VDU ER 2669/20).

Pateikėjo pasakojime vartojamas nusikaltėlių socialinio sluoksnio žargonas – tam tikri terminai, atėję iš kriminalinio pasaulio. Jo pasakojime vartojamas terminas „paniatkės“, kurio reikšmė – „nerašytos taisyklės“, pagal kurias dera elgtis tiek kalėjime, tiek išėjus į laisvę. Paklausus pateikėjo, ar šios taisyklės vyravo mikrorajone, jis atsakė, jog jos yra žinomos ne tik Kaune, bet ir visoje Lietuvoje:

Tai jos visur yra. Ir Kaune, ir Lietuvoj gal, nu tai žinai, visa nusikaltėlių kultūra. Mano karta, tai jinai žinai, augo su tokiu išaukštinimu per dideliu tų nusikalstamų dalykų. Nes žinai, tie vyresni žmonės kieme. Aš tai iš trečio namo, tai iš šešto namo, gyveno tokie trys automobilių vagys iš grupuočių tų, kurių ten N buvo [N – turima omenyje, jog jų buvo daug ir įvairių – K. R.], tai mum pacukam ten rimta atrodė. Kietos mašinos prasidėjo, kaip dabar atsimenu BMW trečias buvo. Chuligankė net vadinosi, nes chuliganai vairuodavo. Tai ten buvo kažkas tokio. Žiūrėdavom, rimta, rimta. Bet kai policija biškį ant kojų labiau atsistojo, ir baigėsi visi rimumai (VDU ER 2669/20).

Nusikalstamo pasaulio subkultūros atstovai, gyvenę sovietiniuose Kauno mikrorajonuose, darė įtaką jaunajai kartai, ypač kieme kas dieną laiką leidžiančių paauglių vaikų kultūrai. Išstis dienas kieme be tėvų priežiūros laiką leidžiantiems vaikams ir paaugliams šie jauni vyrai darydavo didelį įspūdį, nes atrodė rimti, fiziškai stiprūs, vyriški, materialiai pasiturintys, važinėjantys prašmatniais automobiliais. Kieme paprastai žaisdavo žemesnio ar žemesnio vidurinio visuomenės sluoksnio atstovų vaikai. Aukštas pareigas užėmusių vaikų tėvai neleisdavo savo vaikams draugauti su darbininkų vaikais. Pateikėjas pats save ir savo šeimą apibūdina, kaip „paprastus žmones“:

Dažniausia tai kieme žaisdavo, tu sakai aukšto, tai ne, pas mus kieme buvo gal keli tokie. Jiems nelabai leisdavo su mumis žaisti. Ta prasme, bendrai, su gauja visa. Dabar atsimenu, ten buvo toks inžinieriaus ir gal direktoriaus pavaduotojos vaikas. Tai ateidavo į kiemą, bet kol mama iš darbo negrįžo, tipo, tokiam lygy. Nes ten jam neleisdavo draugaut su mumis, su murziais. Tiesiog tokių vaikų būdavo. Tai sakau, kur mūsų ta sena gvardija, tai buvo darbininkų vaikai. Ir mano tėvai irgi, tėvas darbininkas, mama, irgi, buhalterė – visi paprasti žmonės (VDU ER 2669/20).

Kieme augantiems vaikams trūko šiltų santykių su tėvais, vyresniais broliais ar kitų ryškių asmenybių pavyzdžių, moralinių autoritetų. Dėl to tapatintis siekiantys, linkę idealizuoti to meto mikrorajono „herojus“, gyvenimiškos patirties stokojantys paaugliai ėmė žavėtis savo aplinkoje

buvusiais, jų manymu, „sėkmingo“ gyvenimo pavyzdžiais. Kitas paauglių motyvas, skatinęs juos tapatintis su „herojais“ – siekis lengvai užsidirbti pinigų:

Tai būdavo, kas pasiduoda lengviem pinigam, tai greitai. Tą klasioką mano tai kokioj dešimtoj klasėj pasodino jį. Jis ten jau lygtinai buvo gavęs. Bet paskui tai jį pasodino. Jis eidavo į trečius Eigulius rankinukų vogti, atiminėt iš moterų (VDU ER 2669/20).

Kai kurie marginalios gyvensenos, kriminalinio pasaulio elementai buvo normalizuoti ir nerašytomis taisyklėmis „įteisinti“ tiek lokalaus mikrorajono ar mokyklos ribose, tiek dažnai sutinkami ir už mikrorajono ribų.

Sakau, mano brolis, tai dviem metais už mane jaunesnis, tai jie mokykloj lošdavo iš pinigų. Tai normalu būdavo, – [jie] iš centų lošdavo (VDU ER 2669/20).

Nors pinigų sumos nebuvo didelės, tačiau vien faktas, jog paaugliai žaisdavo azartinį žaidimą mokykloje, suteikia pagrindo daryti prielaidą, jog marginalių, paribių kultūrų elementai buvo normalizuoti ir tapę sovietmečio bei paskutinio XX a. dešimtmečio kasdienybės mikrorajone dalimi.

Nuo vaikystės Dainavos rajone gyvenanti, 1974 m. gimusi moteris pasakojo apie rajono paauglių vaikinių kasdienybės praktikas. Jie buvo pasidaliję į grupes įvairiu pagrindu – tiek pagal gyvenamąją vietovę, tiek pagal priklausymą tam tikroms bendruomenėms. Jos teigimu, šių bendruomenių nariai turėjo ir pravardes.

Kad ir čia, Kalniečiuose yra, tie rajonai tikrai yra ir priešprieša, kas su kuo, kas prieš ką, ten jie labai gerai žino, yra pravardės, yra ką, čia visa ta kultūra, žinokit. (...) Aš ai net žinau, kad prie mano mokyklos, čia jau laisvos Lietuvos laikais, buvo net ir susišaudymai. Mūsų rajone ir susišaudymai vyksta, ir tos razborkės vadinamos. Tos muštynės, kai turi sueiti visi to klano, tos grupuotės prieš kitą ir ten, žodžiu, aiškinamasi. Čia visi ritualai padaromi.

K. R.: – Dar ir dabar? Ar čia devyniasdešimtaisiais?

P.: Tai čia jau ir 2000-aisiais (...) Tai mokyklos irgi, mes matom tik tą ledkalnio viršūnę, tik vaikai, tie paaugliai. Bet jie labai neviešina tų dalykų (VDU ER 2669/94).

Pateikėjos pasakojime apie skirtingų rajonų grupuočių kovas išryškėja binarinė opozicija *savas–svetimas*. Apie šią binarinę opoziciją, atsikartojančią įvairiuose pasakojimuose apie gyvenimą mikrorajone, detaliau pasakojama kituose šio darbo skyriuose, todėl plačiau čia nebus aptariama. Kalbant apie nusikaltėlių subkultūros apraiškas ir su tuo susijusias kasdienes praktikas mikrorajono kieme, reikėtų įvardinti ir hierarchija paremtą tam tikros kriminalinio pasaulio grupės narių santykių dinamiką. Nusikaltėlių subkultūroje aukštinama galia ir jėga, gali

būti patraukli bei nesunkiai atpažįstama daugeliui žmonių, augusių visuomenėse, kuriose vienaip ar kitaip vyrauja vertikalia hierarchija paremta galios struktūra.

Aptariant normalizuotas su nusikalstama veikla siejamas praktikas mikrorajonų gyventojų kasdienybėje, vertėtų paminėti ir 1958 m. gimusio, Petrašiūnuose ir Dainavos rajone gyvenusio pateikėjo pasakojimą apie iš parko pavogtas rožes. Draugystės parkas yra Dainavos rajone, tarp Taikos prospekto, Kovo 11-osios ir V. Krėvės gatvių. Šis parkas buvo įkurtas 1973 m., jį suprojektavo architektas Alvydas Pranas Steponavičius, sovietmečiu parkas vadinosi „Tautų draugystės parku“.

O šešiasdešimt septintais metais mano tėvukas gavo butą, jis dirbo elektrinėje, tai gavo butą ir atsikraustėme į tą mikrorajoną. (...) Kur tas parkas yra, Draugystės parkas, tą parką mes įkūrėm, su mokyklom tuos medžius sodinom. Visos aplinkinės mokyklos aplinkui turėjo savo plotus, kur turėjo medžių pasodinti. Ir po pirmos dienos ne visi medžiai prigijo, paskui dar sodinom. Ir taip kelis metus, nuo septyniasdešimt gal ketvirtų metų. Ten akmuo buvo toks padėtas, jisai buvo nuimtas gal devyniasdešimt aštuntais metais. Ilgai jis buvo. Buvo parašyta „Tautų draugystės parkas“. Ne šiaip Draugystės parkas, o „Tautų draugystės parkas“. Čia toks akcentas buvo. Ir prancūzai buvo padovanoję per atidarymą penkis šimtus rožių krūmų. Rožių, kurios turėjo žydėti iki pat šalnų. Po pirmos žiemos, čia pavasarį turbūt jų liko labai nedaug, čia taip išvogti buvo krūmai. Taip, tai buvo priimtas toks sprendimas, vagonėlį tokį atvežė, pastatė ir ten policininkas, milicininkas saugojo. Bet po dviejų žiemų tų krūmų neliko visai. Žmonės dabar turi soduose prancūziškų rožių... (VDU ER 2669/27).

Pasakojime atsispindi sovietmečiu gyvenusių žmonių dvilypis elgesys ir mąstymas. Iš vienos pusės deklaruojamas bendruomeniškumas, vieningumas, darbas bendram tikslui, suvienijęs moksleivius, tautų draugystės idealizavimas, kurios dedikuotam parkui buvo prancūzų padovanoti rožių krūmai. Iš kitos pusės pasakojime galima pastebėti ir skurdo kultūrai būdingus bruožus, dvilypumą, melą tiek aplinkiniams, tiek sau patiems. Pasakojime galima išskirti oficialiosios sovietinės ideologijos lygmeniui priklausanti naratyvą apie tautų draugystę, šis naratyvas yra įkūnijamas ir susiejamas su fizine erdve per jai suteikiamą pavadinimą „Tautų draugystės parkas“, per organizuotas veiklas-talkas, įkuriant šią rekreacinę erdvę, per naratyvą apie diplomatinis ryšius su užsienio šalimis. Šis naratyvo lygmuo galėtų būti priskiriamas didžiųjų naratyvų grupei – tai naratyvas, susijęs su vyraujančia politine ideologija, sovietmečio laikotarpiui būdingais istoriniais-ideologiniais pasakojimais. Komunikacinės atminties lygmens naratyvų grupei priskirtina su pateikėjo socialiniais ryšiais ir asmeninėmis patirtimis susijusi naratyvo dalis apie apsigyvenimą Dainavos rajone. Galima diskutuoti, ar pateikėjas per šį pasakojimą atskleidžia savo tapatumą ar dalinį tapatumą. Pasakodamas apie savo atsikraustymą gyventi į rajoną, talkas parke sodinant medžius, vartoja pirmąjį asmenį, tačiau, kalbėdamas apie vagystę, vartoja trečiąjį asmenį ir yra tarsi stebėtojas iš šalies. Atrodo, kad vagystės faktas yra

tiesiog konstatuojamas, pateikėjas nesiima vertinti šio reiškimo iš etinės perspektyvos. Konfliktiškumas šiame pasakojime suteikia informacijos apie sovietmečiu gyvenusių žmonių konfliktišką elgesį kasdieninėse praktikose. Taip pasakojime atsispindi dvi konfliktuojančios realybės – sovietinio piliečio idealizuotas pasaulis ir reali, grubi realybė, kurioje rožės yra pavagiamos, nepaisant sąlyginai sakralios to meto jų reikšmės. Galima daryti išvadą, jog pateikėjo tapatybė gali būti dvilypė ar daugialypė, jog jo turimos tapatybės gali būti viena kitai prieštaraujančios. Tokio konfliktinio santykio pavyzdys galėtų būti asmenys, sovietmečiu save sieję su sovietine ideologija, laikę save lojaliais Sovietų Sąjungos piliečiais, galbūt priklausę komunistų partijai, tačiau tam tikrose gyvenimo situacijose buvę priversti pasielgti taip, kaip būtų nedera idealiam sovietiniam piliečiui (vogti valstybės turtą). Kitas pavyzdys galėtų būti žmogaus, prieštaraujančio sovietinei okupacijai ir ideologijai, tačiau dalyvaujančio gegužės pirmosios dienos šventės parade ir talkose, žmogaus privalančio klausytis priverstinių paskaitų apie sovietinę ideologiją ir negalinčio laisvai išreikšti savo pažiūrų.

Šį pasakojimą galima interpretuoti ir kaip normalizuotą deviaciją, nusikalstamą elgesį. Daugelyje kultūrų svetimo turto pasisavinimas yra laikomas nepriimtiniu, visuotinai smerktinu, nedoru dalyku. Tradicinėje Lietuvos kaimo bendruomenėje vogimas, ne savo daiktų ar išteklių pasisavinimas buvo smerkiamas. Didelė dalis pateikėjų (ar jų tėvai, seneliai) yra atvykę iš kaimiškų Lietuvos vietovių, kuriose vagystės (bent jau iki visuotinės pokario kolektyvizacijos) nebuvo paplitusios ar toleruojamos. Prieštarinai vertinamas nusikalstamas elgesys, atvirksčiame sovietiniame absurdiškame pasaulyje gali būti vertinamas kaip teigiamas, pagirtinas, gudrus, nes pasisavinamas „valdiškas“ turtas, taip simboliškai atkeršijant „valdžiai“, atsiimant galią. Taip pat galima tokį elgesį vertinti kaip praktinį siekį išgyventi, išlikti, užsitikrinti bent patenkinamas gyvenimo sąlygas, kai asmuo neigia, atsisako vertinti, ignoruoja, „nemato“ neigiamo savo moralinio elgesio aspekto. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, jog rožių krūmai nėra pirmo būtinumo prekė (pavyzdžiui, maistas, vaistai), būtina asmens išlikimui.

Nusikalstamumas Kaune, remiantis pateikėjų pasakojimais buvo itin didelis iš karto po Antrojo pasaulinio karo ir vėliau paskutiniu sovietmečio dešimtmečiu bei po nepriklausomybės atkūrimo. Pokariu vyraujanti suirutė, nestabili socialinė tvarka, skurdas bei būtiniausių buitinių priekių trūkumas galėjo būti susijęs su padidėjusiu nusikalstamumu. Sovietmečiu kauniečių (ir kitų Lietuvos miestų ir miestelių) gyvenime buvo daug normalizuoto nusikalstamumo – nepriimtino, visuomenės normoms prieštaraujančio elgesio, kuris gali būti pavojingas pačiam asmeniui, jo aplinkiniams ir visai bendruomenei. Tokio normalizuoto nusikalstamumo pavyzdžiai galėtų būti vogimas iš darbovietės, girtavimas darbovietėje, kyšiai norint gauti reikalingas prekes ar paslaugas ir t. t.

Sovietmečiu vagystės iš darbovietės ar, kitaip tariant, „iš valdžios“, visuomenėje buvo normalizuotos, tai buvo dažnas reiškinys. Visuomenėje vyravo tendencija: gerai, jei asmuo turi darbą, iš kurio gali „nešti“. Nešama būdavo viskas – iš maisto produktų fabrikų – maisto produktai, iš tekstilės fabrikų – tekstilės gaminiai, netgi tekstilės staklių, mašinų dalys (varžtai, vielos ir t.t.). Šios prekės būdavo panaudojamos arba išmainomos į kitus reikalingus daiktus ar paslaugas. Vienas iš pateikėjų (1944 m. Kaune, Žaliakalnyje gimęs vyras, šiuo metu gyvenantis Dainavos rajone) išjungus diktofoną papasakojo, jog Dainavos rajono pakraštyje buvęs „Dirbtinio pluošto“ fabrikas, jo žodžiais tariant, buvo „vagių gimnazija“. Jis ir dalis jo bendradarbių vogė, iš darbo namo parsinešdavo tiek fabrike pagamintus siūlus ir audinius, tiek staklių, gamybinių aparatų detales, vielas, varžtus. Tuos daiktus kaupė namuose, nes jų parduotuvėse ne visada buvo galima įsigyti, tačiau juos visada buvo galima išmainyti pas pažįstamus į kitus reikalingus daiktus. Faktas, jog vyras nenorėjo savęs tapatinti su tokiu pasakojimu, parodo, jog jis suvokia, kad toks elgesys nėra visiškai priimtinas, toks, kuriuo būtų galima didžiuotis.

Čia reikėtų įvertinti ir tai, jog sovietmečiu dėl planinės ekonomikos sistemos bei kitų priežasčių buvo trūkumas būtiniausių prekių. Dėl to daugelis to meto gyventojų ieškojo priemonių įgyti reikalingas prekes (Kotz ir Weir 2005, p. 20). Reikiamų prekių ir paslaugų buvo ieškoma naudojantis pažintimis, „blatu“, kyšininkaujant, klestėjo šešėlinė rinka. Iš sovietmečio laikotarpio yra žinomi anekdotinis posakis:

Nedarbo nėra, bet niekas nedirba. Niekas nedirba, bet planai vykdomi. Planai vykdomi, bet prekių nėra. Prekių nėra, bet namuose visi visko turi. Visi visko turi, bet niekas nepatenkintas. Niekas nepatenkintas, bet visi balsuoja „už“ ir garsiai ploja (LRT.LT 2021).

Maži atlyginimai ir Leonido Brežnevo valdymo laikotarpiu įvykęs ekonominis nuosmukis taip pat prisidėjo prie šešėlinių, alternatyvių rinkų vystymosi, plėtros.

Istoriko Arvydo Anušausko straipsnyje „Represinė SSRS vidaus reikalų sistema Lietuvoje“ apibendrinama, jog sovietmečiu „deficitų išvargintų žmonių namudinis verslumas demaskuotas kaip „nedarbinės pajamos ir visuomenei naudingo darbo vengimas“ (Anušauskas 2021, p. 6). Taigi plačiai paplitusi prekyba, „spekuliavimas“, verslai daugeliu atveju sovietmečiu buvo neteisėti, nelegalūs. A. Anušauskas remiasi istorinių šaltinių duomenimis ir konstatuoja, jog Kaune aštunto dešimtmečio antroje pusėje itin sparčiai augo nusikalstamumas:

(...) būdingas didžiausias nusikaltimų gatvėse augimas bei ryškus nepilnamečių grupinių nusikaltimų gausėjimas (...) Galima teigti, kad Vilniuje ir Kaune jau tuo laiku formavosi būsimo organizuoto nusikalstamumo pradmenys. (...) 1974–1979 m. kriminalinių grupinių nusikaltimų skaičius išaugo ketvirtadaliu (nuo 1292 iki 1610 m.). Beveik kiekvienas trečias išaiškinamas nusikaltėlis priklausė

grupėms (...). Trys ketvirtadaliai tokių nusikaltėlių neturėjo 29 metų ir net kas ketvirtas penktas nusikaltėlių grupių dalyvis niekur nebedirbo ir buvo anksčiau teistas (Anušauskas 2021, p. 28).

Šią istorinę medžiagą galima interpretuoti, kaip kontekstą šiam tyrimui. Aštuntojo dešimtmečio antroje pusėje Kauno mieste nelegalia veikla užsiimantys jauni asmenys galėjo toliau plėsti savo veiklą, kaupti materialinį ir socialinį kapitalą, taip užtikrindami savo galimybes išlikti ir klestėti iki pat nepriklausomybės atkūrimo ar netgi XXI a. pirmojo dešimtmečio vidurio.

Šiuos istorinius šaltinius iliustruojančių pasakojimų, atstovaujančių kitą požiūrį į šiuos Kauno įvykius galima aptikti prieštaringai vertinamoje Henriko Daktaro atsiminimų knygoje (Daktaras 2011). Šį literatūrinį-autoetnografinį šaltinį reikėtų vertinti kritiškai dėl įvairių priežasčių – knyga nebuvo oficialiai išleista ar recenzuota, įvairūs autoriai abejojo jos autentiškumu ar joje pateiktos informacijos objektyvumu. Šiuo metu leidinių galima aptikti įvairiose interneto platformose, skirtose dalintis elektroninėmis knygomis. Knygos ištraukos cituojamos autentiškos, netaisytos. 1957 m. gimęs ir nuo gimimo Vilijampolėje gyvenęs su nusikalstamu pasauliu siejamas H. Daktaras 2011 m. išleistoje autobiografinėje knygoje pasakoja, kaip XX a. aštuntojo dešimtmečio viduryje mokėsi Dainavos rajone buvusioje 19-ojoje profesinėje mokykloje (šiuo metu mokykla vadinasi Kauno statybos ir paslaugų mokymo centras).

Baigęs aštuonias klases, įstojau į 19-ąją proftechninę mokyklą, kur viešpatavo anarchija ir betvarkė, kur kiekvienas, kaip ir laukinėje gamtoje, it laukinis žvėris privalėjo kovoti ir išlikti gyvas. Nei pačių dėstytojų, o juo labiau, mokinių, mokslai nedomino. Svarbiausiai buvo lankomumas ir pakenčiamas elgesys. (...) Tais laikais Kaune 19-oji proftechninė buvo nuskambėjusi kaip banditų, mušeikų ir chuliganų būstinė. Joje mokėsi degradavusių, teistų, pijokų ir šiaip su įstatymu konfliktuojančių tėvų vaikai (Daktaras 2011, p. 11).

Šis pasakojimas taip pat iliustruoja ir kituose pateiktųjų pasakojimuose apie sovietmetį išryškėjantį dvilypumą – mokinys mokėsi profesinėje mokykloje, tačiau mokslai jo nedomino, išmoktų žinių jis nesiekė pritaikyti ateityje. Atrodo pati mokykla buvo tarsi kažkas netikro, suvaidinto, kur užteko tiesiog apsilankyti pamokose ir, autoriaus žodžiais, pakenčiamai elgtis. Taigi naratyve išryškėja komunikacinės atminties sluoksnis, bylojantis apie savitus santykius tarp mokinių, galimai paremtus vertikalios pobūdžio galios santykiais, kuriuose tarpusavyje galėjo būti naudojamas smurtas. Baigęs mokyklą H. Daktaras įsidarbino audimo fabrike. Šiame pasakojime taip pat galima pastebėti išryškėjančias sovietmečio kasdienybės prieštaras:

Po mokslų proftechninėje mokykloje, įsidarbinau „Silvos“ audimo fabrike pameistriu. Tais laikais ši įmonė, kaip ir visi kiti fabrikai ir fabrikėliai, pasižymėjo gerais darbo rodikliais ir savo leidžiama produkcija. Virš gamyklos vartų plevėsudavo komunistiniai lozungai, o žmonės į darbą eidavo su pakilia nuotaika. Vogdavo iš gamyklos, kas galėjo ir sugebėjo, taip sakant, prailgindavo rublį, o rublis anuomet

buvo tvirtas pinigas, bet, kaip žinia, žmogui niekada nėra gerai, jis nori, kad būtų dar geriau. (...) Iš mėnesinės algos, gaunamos gamykloje, galėjai tik užsiauginti kuprą. Dirbti už 80 rublių atlyginimą tikrai nesiruošiau (...) Pasisukiojęs tarp užiančių mašinų vos porą valandų peršokdavau gamyklą juosiančią tvorą ir tiek mane tematydavo. (...) Išsikvietęs viršininkas, pasiūlė rašyti pareiškimą, kad atleistų iš darbo pačiam prašant. Žinoma, buvau jam dėkingas, vis geriau išeiti savo noru, nei už pravaikštas (Daktaras 2011, p. 12).

Ištraukoje iš šio prieštarinai visuomenėje vertinamo asmens autobiografinėje knygoje esančio pasakojimo taip pat galima aptikti naratyvų fragmentus, priklausančius didžiųjų naratyvų grupei, susijusiai su vyraujančia politine ideologija. Akcentuojamas oficialusis naratyvas – fabrikas pasižymėjo gerais darbo rodikliais ir savo leidžiama produkcija, komunistiniai lozungai ir pakilios nuotaikos darbininkai. Tačiau komunikacinės atminties lygmenyje išryškėja konfliktai, prieštaros, sovietmečio laikotarpiui būdingas dvilypumas – iš gamyklos buvo vagiama. Apie vagystes gamykloje taip pat yra kalbama trečiuoju asmeniu, autorius yra tarsi stebėtojas iš šalies, pateikiantis ir etinį vertinimą – „žmogus nori, kad būtų dar geriau“, taigi „prailginti rublį“ buvo siekiama norint užsitikrinti materialinę gerovę, gauti didesnę pelną. Taip pasakojime išryškėja prieštaros, kasdieninių praktikų konfliktiškumas, dvilypumas. Šiame pasakojime taip pat atsispindi dvi konfliktuojančios realybės – sovietinio piliečio idealizuotas pasaulis ir nepatogi kasdienybė, kurioje bet kokiomis priemonėmis buvo siekiama išvengti sunkaus darbo už mažą atlyginimą.

Vienas iš mikrorajone vyravusių nelegalių verslų – neteisėta prekyba alkoholiniais gėrimais. Dainavos rajone gyvenantis vyresnio amžiaus pateikėjas papasakojo apie kaimynystėje bute sovietmečiu pardavinėjamą alkoholį:

Laiptinės atidarytos buvo, maišydavo šnapsą kur pardavinėja. Čia gi kokių trisdešimt metų nuo septyniasdešimtų, jo, apie iki pat nepriklausomybės, taigi dar po to, čia gi šnapso taškai buvo. Laiptinės neuždarytos. Ir ir ir reiškia antram po kairei pardavinėdavo šnapsą, o sumaišę ateidavo pas mane prašyt naktį šnapso. Tai čia tokie buvo dalykai, čia tą policija aiškiai žinojo (VDU ER 2669/103).

Pateikėjas akcentuoja, kad sovietmečiu laiptinės nebūdavo rakinamos, dėl to į laiptinę laisvai galėjo patekti tokių verslų „klientai“. Įvardinamas procesas – „maišydavo šnapsą“ galimai nusako, kad bute buvo su vandeniu maišomas spiritas, siekiant pagaminti alkoholinį gėrimą, kuriuo buvo prekiaujama. Šiuo metu tokios nelegalios prekybos vietos mikrorajonuose yra išnykusios. Tai nulėmė atsiradusi galimybė parduotuvėse įsigyti įvairių nebrangių ir higieniškai pagamintų alkoholinių gėrimų bei sėkminga policijos veikla, sulaikant nelegaliomis veiklomis užsiimančius asmenis. Šis pateikėjas taip pat įvardijo savo kaimynystėje gyvenusius asmenis, susijusius su nusikalstama veikla:

Toliau dabar mafijozų vadinamas, va mūsų vienas namas yra, kur grotos uždėtos tokios kaip krautuvėj. Tai čia žmogus gyveno, kuris vadinosi mafijozu. Nes į jį kažkas mėtė, langus daužė, ir net slojiką metė į jį dažu, bet nutaškė namą tik tai. Tai jis turėjo ten dalį dažyt (VDU ER 2669/103).

Pateikėjų teigimu, pats didžiausias nusikalstamumas Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose buvo apie 1995 metus, bet vėliau šis reiškinys nuslopo (VDU ER 2669/20). Sociologai ir teisininkai pastebi tam tikriems miesto mikrorajonams būdingą socialinę dezorganizaciją, sudarančią sąlygas nusikalstamumui. Miestų aukštų daugiabučių rajonai sukelia nemažai neigiamų padarinių, tarp kurių paminėtinas vandalizmas, nepakankama priežiūra ir anonimiškumas dėl komunikacijos stokos ir socialinių ryšių susilpnėjimo. Užsienio tyrinėjimuose daugiabučiai dažnai yra apibūdinami kaip nusikalstamumo terpė (angl. *breeding grounds for crime*) (Michailovič 2012, p. 54). Sociologė I. Tamutienė, pasitelkusi sociologines anketas, 2012 m. atliko tyrimą, kurio metu apklausė 633 skirtingų Kauno mikrorajonų gyventojus. Tyrėjų atlikta duomenų analizė rodo, kad, priešingai nei priemiesčiai, sovietinių daugiabučių ir senieji darbininkiški mikrorajonai pasižymi didele viktimizacine patirtimi, nesaugia kaimynyste bei rizikos kaimynystę lemiančiais veiksniais (Tamutienė 2012, p. 234). Peržiūrėjus Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos parengtą „Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų žemėlapi“ (NVŽ), didžiausią nusikaltimų kiekį galima aptikti Kauno centrinėje dalyje bei stoties rajone. Be to, „Karštųjų teritorijų“ skiltyje galima pastebėti, kad nuo 2011 m. prie „karštųjų teritorijų“ priskiriama dalis Dainavos mikrorajono, Muravos apylinkės. „Karštosios teritorijos“ išryškėja ir Šilainių bei Eigulių mikrorajonuose.

XXI a. pirmojo dešimtmečio pabaigoje nusikaltėlių subkultūros atspindžių rajono kasdienybėje buvo sutinkama vis mažiau. Šio reiškinio išnykimo galimos priežastys – emigracija, teisėsaugos institucijų įtakos sustiprėjimas, efektyvesnis policijos darbas. Dalis nusikaltimus atlikusių asmenų atsidūrė kalėjimuose, organizuoto nusikalstamumo grupuotės prarado įtaką, didžiausios ir įtakingiausios gaujos buvo išardytos policijos. Daugelis šių jaunu, stiprių vyrų išvyko dirbti į užsienio šalis arba ten perkėlė savo nusikalstamą veiklą.

Reikėtų įvardinti ir bendrus ekonominius, socialinius, kultūrinius pokyčius, vykusius Lietuvoje paskutiniajame XX a. dešimtmetyje bei pirmaisiais XXI a. dešimtmečiais. Sumažėjus socialinei atskirčiai, pagerėjo bendra šalies ekonominė situacija, padaugėjo kultūrinių ir socialinių paslaugų asmeniui ir šeimai prieinamumas. Prie pagerėjusios situacijos prisidėjo ir Vaikų dienos centrų įkūrimas, kuriuos gali lankyti vaikai iš socialinės rizikos šeimų, mokyklose atsirado psichologai bei socialiniai darbuotojai. Viešojoje erdvėje vis didesnis dėmesys yra atkreipiamas į vaikų ir paauglių psichologinę bei emocinę sveikatą. Šių veiksnių visuma nulėmė, jog nusikaltėlių

subkultūros elementai mikrorajone gyvenusių ir kieme laiką leidusių paauglių kasdienybėje pamažu prarado savo reikšmę.

Sovietmečiu visuomenei būdavo pateikiami ideologiniai-istoriniai naratyvai apie komunistų partijos siekius sukurti naują pasaulį. Tačiau išnagrinėjus pateikėjų pasakojimus, paaiškėjo, jog šie dirbtiniai naratyvai tik nedaugeliui tapo pagrindu konstruojant savo tapatumą. Ne visuose mažesniuose bendruomenės lygmenyse, tokiuose kaip šeima, ar artimų draugų aplinka, vyravo išlikę tvirti ryšiai bei vertybės. Asmenybės tapatumo kūrimosi ir įtvirtinimo procese būtini pasakojimai ir atsiminimai, skatinantys jaunuolio asmenybės augimą. Jei naratyvas, padedantis tapatintis, suvokti savo savitumą asmeniui ar bendruomenei nėra pateikiamas, jo vietą užpildo kiti naratyvai. Kauniečių atsiminimuose atsiskleidžia prieštaringi pasakojimai apie sovietmečio pabaigoje – XXI a. pirmojo dešimtmečio laikotarpiu vyravusį normalizuotą nusikalstamumą, kaip būdą išlikti ar simboliškai pasipriešinti vyraujančiai aplinkos situacijai. Šie naratyvai gali būti įvardijami kaip pagrindas dvilypei, konfliktiškai tapatybei.

Poskyrio apibendrinimas. Šiame poskyryje buvo aptariami pateikėjų naratyvai, susiję su asmens santykiu ir kasdienybės praktikomis Sovietinės okupacijos laikotarpiu bei XXI a. pirmuoju dešimtmečiu Kaune, šio tyrimo objektu pasirinktuose rajonuose. Minėtame santykiyje atsispindi ir asmens strategijos susidoroti su sovietmečio visuomenės konfliktiškumu, tvyrančiu to meto aplinkoje ir kasdienybėje. Pateikėjų naratyvuose dažniausiai atsispindi šie santykiai su sovietų okupacijos laikotarpio ideologiniais naratyvais, pagrįsti siekiu susidoroti su įtampa, kurią sukelia aplinkoje esantis konfliktiškumas: pasidavimas, nenormalios situacijos normalizavimas, neigimas, emocinės įtampos malšinimas mažais malonumais (pavyzdžiui, alkoholiu), humoru ar užslėptu sarkazmu. Vienas iš būdų išlikti konfliktiškoje visuomenėje – pasišaipyti iš ideologinių naratyvų, kitas būdas – galimybė savo kasdienybėje imtis mažų ir saugių būdų pasipriešinti, protestuoti.

Totalitariniam režimui būdingi bruožai atsispindi ir pasakojimuose apie gyventojų apsigyvenimo sąlygas mikrorajone sovietmečiu – žmonėms daugeliu atvejų būdavo suteikiami butai pagal jų darbovietę. Norint gauti butą, reikėjo būti nenusižengusiam, turėti darbą, būti pragyvenus Kaune ne mažiau kaip penkerius metus (pateikėjų pasakojimuose šis laiko tarpas varijuoja nuo vienerių iki dešimties metų). Kartais pasitaikydavo ir korupcijos, kyšininkavimo, taip vadinamo „blato“ atvejų, kurie padėdavo gauti butą greičiau. Pateikėjų pasakojimuose apie buto gavimą išryškėja paternalistinis santykis su valdžia, binarinės opozicijos „savi–svetimi“, „valdžia–žmonės“.

Mikrorajonai iš esmės buvo viena iš totalitarinio režimo priemonių, kuria siekta apgyvendinti išnaudojamus ir nelaisvus žmones, tuo pačiu metu ir būdas juos kontroliuoti ir priversti būti lojaliais. Net ir aplinkoje, kuri buvo slegianti ir pilka, žmonės galėjo rasti vilties

gyventi. Jie galėjo susikurti patys saugią ir palaikančią socialinę aplinką, užsiimti kūrybine veikla, svajoti, pažinti pasaulį, mylėti. Pozityvūs bruožai, kuriuos galime aptikti naratyvuose apie apsigyvenimą mikrorajone – tai saugumas šeimos aplinkoje, namai, pastovumas, apibrėžtumas, jaukumas, jaukūs namai, šeima ir savų žmonių aplinka ir t.t.

3.4. Sovietmečiu statytų rajonų gyventojų tapatybė

Remiantis gyventojų papasakotomis istorijomis, šiame poskyryje siekiama apibrėžti rajonų gyventojų tapatybę. Disertacijoje pristatomi Kauno sovietmečiu statytų rajonų gyventojų atsiminimai, kuriuose atspindima mikrorajonuose esanti atminčių ir naratyvų įvairovė. Naratyvo, atsiminimų ir tapatumo tarpusavio ryšiai neatsiejami. Šių kintamųjų sąveikos rezultatas – tapatybės formavimosi procesas. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad pati tapatybė nėra statiška; tiek tapatybės kūrimasis, tiek jos išreiškimas per kasdienes praktikas yra dinamiškas procesas. Todėl ryšiai tarp atsiminimų, pasakojimų, tarp tapatumo yra nuolatos persikuriantys ir nuolat kintantys. Atsiminimai nulemia tai, kaip ir kokius naratyvus pateikėjai pasakos, ir kokias tapatybes susikurs. Pasakojimas, naratyvas yra priklausomas nuo atsiminimų, o per pasakojimą, kuriuo asmenys dalinasi savo individualia, komunikacine ar kultūrine atmintimi, yra patvirtinama tapatybė. Ši metodologinė prieiga atskleidžia pagrindinį procesą, kaip yra konstruojamos tapatybės daugiadimensėje erdvėje ir laike, skirtingose fizinėse, socialinėse ir kultūrinėse aplinkose. Tapatybės formavimosi procesus galima apžvelgti ir analizuoti įvairiais pjūviais, todėl šis daugialypiškumas tyrėjui yra tiek teorinis, tiek praktinis iššūkis. Empirinės medžiagos analizė atskleidžia, jog aplinkos savybės bei gyvensenos pokyčiai, vykę sovietmečiu, pirmaisiais nepriklausomybės metais, nulemia pateikėjų kasdienybę, šios patirtys suformuoja atitinkamus atsiminimus. Atsiminimais gyventojai dalinasi tarpusavyje, taip formuojamas socialinės-komunikacinės atminties lygmuo. Socialinė-komunikacinė atmintis transformuojasi į kultūrinę atmintį, taip tapdama pagrindu tapatybių formavimuisi. Pasak A. Assmann,

Kaip autobiografinė atmintis palaiko individo identitetą, taip funkcionali kultūrinė atmintis palaiko grupės tapatybę. Ji reprezentuoja atrinktus iš atminties sandėlio ir tos grupės identitetui svarbius simbolius. Todėl šios atminties formos aktualizavimui reikalingas visuomenės narių pripažinimas ir dalyvavimas aktualizuojant šią atminties formą (Assmann 2013, p. 271).

Vienas iš tokio aktualizavimo būdų gali būti pasakojimas, dalijimasis atsiminimais, tarpusavyje bendraujant. Atminties pasakojimai gali būti papasakoti, tačiau kai kurie atsiminimai gali būti ir užmiršti arba niekada neišsakyti. Taigi ne visi praeities įvykiai tampa socialinės atminties dalimi.

Tapatumas yra daugialypis, kaip ir jo konstravime dalyvaujantys atminties ir pasakojimo kintamieji. Šis daugialypiškumas savo esme yra problemiškas dėl savo įvairumo ir kompleksiško. Tokio tapatumo tyrinėjimas reikalauja kompleksinės analitinės prieigos. Jamesas Fentressas ir Chrisas Wickhamas teigia, kad „socialinė atmintis – tai koliažas, sudarytas iš vaizdinių, scenų, teiginių, sąmojų, eilėraščių strofų, abstrakcijų, diskurso siužetų ir tipų, paminklų, pastatų, istorinių vietų, ir net klaidingų etimologijų“ (Fentress ir Wickham 1992, p. 47, cituota iš Šutinienės 2008: 114). Miesto aplinkoje egzistuojantys atminties ženklai padeda asmeniui tapatintis su miesto dalimis, konstruoti su tam tikromis miesto dalimis susijusią tapatybę.

24 metų amžiaus šiuo metu Eigulių rajone gyvenančios pateikėjos pasakojimas gali būti pavyzdys, kaip asmens atsiminimai nuolatos yra atnaujinami naujais prisiminimais, tarsi koliažas. Naujaisi reginiai, vaizdiniai, atsiminimai gali užimti senųjų atsiminimų vietą:

Iš Kauno pirmi prisiminimai... Nu realiai iš savo gyvenamosios vietos. Aš tai atsimenu tą tokią važinėjimą iš Dainavos rajono į Šilainius tą visą maršrutą, kaip mes važiuodavom. (...) Iš viso apie gatvę arba kažkokias vietas sunku papasakot, nes išsitrina, įsirašo tik tai, kas ten nauja. (...) Aš nebeatsimenu kaip atrodė prieš tai, nes viskas keičiasi labai lėtai ir užtai atrodo, kad taip ir buvo, kaip nu taip ir buvo (VDU ER 2669/4).

Tapatybės konstravimo procesas – tai aktyvus, besitęsiantis visą gyvenimą procesas, nes kol asmuo kuria naujus atsiminimus, tol jo tapatybė gali keistis. Žmogus gali turėti daugiau nei vieną tapatybę ir šios tapatybės rūšys gali būti skirtingos svarbos. Be to, tapatybės gali būti viešai nedeklaruojamos, tačiau išryškėjančios atsidūrus tam tikrose specifinėse situacijose arba aplinkose. Pavyzdžiui, jauna moteris išskiria dvi pagrindines savo tapatybes, kurių viena yra susijusi su miestu, kur ji gyvena nuo gimimo, o kita – su profesija. Kaip ji teigia: *jeigu reikėtų kažką rašyt ..., tai aš rašyčiau iš kur aš esu ir ką aš veikiu* (VDU ER 2669/4).

Tapatybės formuojamos ne vien žmogui atkuriant savo atsiminimus ir juos apmąstant, bet ir dalijantis atsiminimais su kitais, tarpusavyje bendraujant, taip pat socialinių sąveikų būdu. Tapatybės – tai ne tik teigimas, kas aš esu, priklausymo tam tikrai bendruomenei deklaravimas, bet ir teigimas, kas aš nesu, atsiskyrimas nuo tam tikrų grupių. Asmuo vienaip savo tapatumą, savitumą gali apibūdinti vienu gyvenimo laikotarpiu, pavyzdžiui, paauglystėje, ir kitu gyvenimo laikotarpiu, pavyzdžiui, sulaukęs brandaus amžiaus.

Tapatybės ir socialinių sąveikų santykis. Asmens tapatybės konstravimo procesuose visada dalyvauja ir jo aplinka. Asmuo pats vienas negali formuoti savo tapatybės, nes tapatinimasis – tai būdas simboliškai susijungti su bendruomenėmis arba nuo jų atsiskirti, atsiriboti, žinant ir deklaruojant kas aš esu. Anot A. Assmann,

Žmogus neapibrėžia savęs pats, identifikacijai jis naudoja ryšius su kitais žmonėmis. Kiekvienas iš tų ryšių jungia jį su skirtingais „mes“. Asmeninė atmintis, kuri padeda mums suvokti skirtumą ir atskirti save nuo kitų yra praturtinama kolektyvinės atminties elementais, kurių mes negalėtume žinoti remdamiesi vien savo asmenine patirtimi (Assmann 2013, p. 11).

Taigi tapatybė formuojasi simboliškai susitapatinant ar atsiskiriant nuo įvairių kultūrų (miesto, šalies, mikrorajono) ir jų pasakojimų. Dalyvavimas mikrorajono gyvenime, bendruomenės veiklose padeda susikurti tapatybę, susijusią su mikrorajonu. Pastebėta, kad vyresnio amžiaus asmenys, šiuo metu jau pensininkai, save laikantys gyvenamojo rajono dalimi, nors ir yra atsikėlę į savo rajoną jau būdami darbingo amžiaus, palaiko ryšius su vietine bendruomene, dalyvauja renginiuose, bendrauja su kaimynais. Galima prielaida, kad aktyvus bendravimas, dalyvavimas bendruomenės veikloje (nors tai nėra dažnas reiškinys), taip pat, lokaliai bendruomenės renginiai mikrorajonuose yra naujovės, padedančios rajonų gyventojams tapatintis su gyvenamąja erdve. Kitaip tariant, gyventojų socialiniai ryšiai paverčia vietą ne vien utilitarine, susijusią su konkrečia funkcija, skirta žmonių poreikiams tenkinti, bet ir reikšminga vieta, kuriai suteikiama prasmė.

Pateiksiu moters, gimusios 1974 m. ir nuo gimimo gyvenančios Dainavos mikrorajone, refleksiją. Pateikėjos paklausus, ar ji save laiko mikrorajono dalimi, ji atsakė, jog mikrorajono dalimi jai padeda pasijusti dalyvavimas daugiabučio namo bendruomenės veikloje: *Taip, aš šiuo metu jaučiuosi tokiu žmogum, savo name bent jau, reikšminga, nes esu namo pirmininkė irgi bendruomenės (VDU ER 2669/94).*

Kitas socialinių sąveikų poveikio tapatybės konstravimui pavyzdys – atsiribojimas nuo bendruomenės. Tai patvirtina pateikėjos, šiuo metu gyvenančios Eigulių rajone, pasakojimas. Moteris nesieja savęs su Eigulių mikrorajonu, nes nedalyvauja šio rajono ir daugiabučio namo bendruomenės veikloje:

Yra dalis nedidelė žmonių, kurie įsijungia – ten tokie pirmininkai ir taip toliau. Bet didžioji dalis neateidavo į jokių susirinkimus ir panašiai, ir aš irgi jausdavaus, kur aš tokia nu nepriklausau labai kažkokiai tokiai gerai bendraujančiai grupei. Dauguma tokių nu labiau atskirai gyvena savo gyvenimėly. (...) Į kaimynus nelabai kreipiu dėmesio. Jeigu kažkas blogai, tada taip. Jeigu yra netvarka arba kažkas nutikę blogo, vagystė ar dar kažkas, tai tada visi (...). Bet šiaip tai ne (VDU ER 2669/4).

Moteris vaikystėje ir paauglystėje daug laiko praleisdavo savo senelių namuose Dainavos rajone, dėl to labiausiai save sieja su šiuo rajonu, o ne su Eigulių ar Šilainių rajonais, kuriuose gyveno jos mama.

Tai kai Dainavoj gyvenau, tai jaučiausi (mikrorajono dalimi – K. R.). Čia dar kol kas ne visai jaučiuosi. Jaučiuosi gal buto dalis, bet kad viso mikrorajono, tai ne. (...) Tai čia kur dabar gyvenu, bendra tai tik tiek, kiek yra studentų ir tų žmonių, kurie nuomojasi. Be tik taip, irgi nesijaučiu, kad turėčiau kažką labai daug bendro su žmonėm, nes dauguma vyresnio amžiaus. Ir iš ten, kur gyvenau su mama, tai irgi nepasakyčiau, kad buvo labai daug kažkokių bendrybių su žmonėm (VDU ER 2669/4).

Kita tapatybės rūšis, išryškėjusi iš pateikėjų pasakojimų, tai tapatybė, susijusi su žmogaus pomėgiais. Moteris, auginanti šunį ir daug laiko su juo praleidžianti, juo besirūpinanti, su augintiniu lanko dresūros mokyklą, apsilanko šunų augintinių susitikimuose mieste. Save ji sieja su šunų augintojų bendruomene, todėl jos pavyzdys atskleidžia, kaip asmuo gali tapatintis su bendruomene priklausomai nuo pomėgių. Pateiksiu jos pasakojimą:

Dar galvoju, gal aš priklausau šunų draugijai. [juokiasi]. Nu ta prasme daugiausiai, bet irgi aš negaliu skaityt, kad aš esu kažkur oficialiai įrašyta, bet į Kauno visų šunų bendruomenę tai sakyčiau galiu save įrašyt realiai. Einu į visokius renginius, (...) vyksta visokie, treniruotės (VDU ER 2669/4).

Lokalių tapatybės formavimosi prielaidos. Gyventojų pasakojimų analizė atskleidė, jog kai kurie žmonės turi tapatybę, susijusią su lokalia vieta – mikrorajonu, rajonu, miestu ar šalimi. Pavyzdžiui, pasakojimai apie aktyvią viešąją veiklą, dalyvavimą miesto bendruomenės gyvenime gali būti pagrindas daryti prielaidą, jog pateikėjas save sieja su jo gyvenamuoju mikrorajonu ar net miestu, todėl laiko save kauniečiu. Pasak A. Assmann,

Asmens atmintis yra glaudžiai susijusi su jo gyvenamos vietovės: miesto, kaimo tarp gyventojų gyvuojančia atmintimi. (...) Socialinę atmintį stipriai veikia kartu kaita. (...) Keičiantis kartoms, (...) tam tikros patirtys, viltys ir aktualijos nueina užmarštin, o jų vietą užima kitos aktualijos. Individuali atmintis yra glaudžiai susijusi su kartos atmintimi (Assmann 2013, p. 45–46).

Dėl šių priežasčių vaikystę kieme praleidę pateikėjai dažniau buvo linkę save sieti su mikrorajono aplinka. Kieme jie bendravo su kitais bendraamžiais vaikais, kur užsimezge socialiniai ryšiai padėjo jiems pasijusti svarbiems, apsvarstyti, kas aš esu ir kas nesu. Be to, tyrimo metu buvo pastebėta, jog pateikėjai, pasakodami pirmuosius prisiminimus apie gimtąjį mikrorajoną, pasakojo apie nerūpestingas vaikystės akimirkas, žaidimus kieme su draugais, vėliau užsiminė apie šeimą ir savo gyvenimo sąlygas tuo laikotarpiu. Tie, kurie į mikrorajoną atsikraustė būdami jau suaugę, prisiminė vaizdines aplinkos savybes – kuo šis rajonas skyrėsi nuo prieš tai buvusios jų gyvenamosios vietos. Ir priešingai – nemalonus patirtys, patirtos pateikėjų gyvenamajame rajone, nuolatinės patyčios kieme ar mokykloje, atskirties, neteisybės jausmas, susidūrimas su asocialiais asmenimis, gali būti siejama su asmens nenoru tapatintis su vietomis, kuriose patyrė negatyvius išgyvenimus. Estetinės fizinės vietos savybės taip pat gali turėti įtakos

asmens tapatinimuisi / nesitapatinimu su tomis erdvėmis, taip pat su tų vietų jausmu. Vertėtų pastebėti, kad savęs su rajonu nesiejančių pateikėjų pasakojimuose apie sovietmečio mikrorajonų erdves, vyravo panašūs apibūdinimai, kurie liudijo apie šios aplinkos šaltumą („aukšti tamsūs daugiabučiai“, „kiemai atrodo vienodai“, „pilka ir niūru“), prastą, nušiuusią aplinką („ištrupėjusios plytelės“, „apaukę krūmais ir piktžolėm“, „neremontuoti, nerenovuoti ir nušiuurę namai“).

Daugelio pateikėjų santykis su jų gyvenamo rajono (Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių) aplinka yra susijęs su viešųjų erdvių, siekiant patenkinti gyventojų būtinuosius poreikius, skirtingomis funkcijomis. Šiuo metu rajonuose esančios žaliosios erdvės ar parkai atlieka rekreacines funkcijas: čia ilsimasi, išeinama pasivaikščioti su vaikais ar augintiniais. Kitose erdvėse, kurios labiau atlieka utilitarines funkcijas – parduotuvėje ar turguje, apsilankoma norint įsigyti maisto produktų ir buitines prekių. Sovietmečio laikotarpiu (maždaug nuo XX a. septintojo dešimtmečio pabaigos) mikrorajonuose, kur būdavo įsikūrę buitinio aptarnavimo centrai, būdavo ir parduotuvės, kai kur – restoranai ir kino teatrai. Juose pateikėjai lankydavosi, leisdavo laiką, pramogaudavo savo mikrorajono ribose. Kaip atskleidė tyrimas, daugelis pateikėjų nurodė tiek sovietmečiu, tiek šiandien, laiką mieliau leidžiantys ne savo rajonuose, o istorinėse miesto dalyse – Senamiestyje, centre, Ažuolyne. Jaunosios kartos pateikėjai pasakojo apie laisvalaikį mikrorajone, apie žaidimus vaikystėje kieme su draugais arba bastymąsi po apylinkes ir nuotykių ieškojimą. Dažniausiai šios kartos atstovai mikrorajono istorija nesidomėjo, su jo erdvėmis savęs nesiejo. Kiemo aplinka jiems buvo labiau kaip fonas, kaip aplinka, kuria jie naudojosi. Nepaisant to, šiai aplinkai ir vaikystės laikotarpiui neretai jaučiama tam tikra nostalgija. 1991 m. gimusi ir nuo pat ankstyvos vaikystės Dainavos rajone gyvenanti moteris teigė, jog jai yra svarbios vietos, kuriose ji leido vaikystę:

Man tai atrodo, man ta tapatybė, tas kažkoks tai tavo atskaitos taškas man yra svarbus. (...) Gal net sakyčiau, gal sentimentalus žmogus esu ir man tos vaikystės vietos man tai yra svarbu. Kaunas kaip miestas irgi (VDU ER 2669/11).

Sulaukę paauglystės amžiaus pateikėjai atrasdavo draugus ir miesto centrą, kuris juos traukdavo estetiškai ir funkciškai įvairiapusiškais viešųjų erdvių funkcijomis, kultūrinės veiklos ir laisvalaikio galimybėmis. Kai kurie po nepriklausomybės atkūrimo gimę pateikėjai įvardino siekį pabėgti iš mikrorajono – į miesto centrą, į sostinę Vilnių, į užsienį. Kaip įsimintinas vietas pateikėjai įvardino tiek vietas jų gyventuose mikrorajonuose, tiek vietas istorinėje Kauno dalyje. Savo pasakojimuose jie daugiau dėmesio skyrė atminties vietoms, kurios buvo istorinėse miesto dalyse. Šios vietos atmintyje galėjo išlikti dėl jų istorinės ar kultūrinės atminties išskirtinumo, taip

pat dėl to, jog pateikėjai jose leido laiką, kuris jiems paliko tam tikrų atsiminimų, dažniausiai itin teigiamų arba neigiamų emocijų.

Bet turbūt nuo kokių šešiolikos, gal penkiolikos metų nu taip tas toks kažkoks laikotarpis, aš nežinau ar aš save pradėjau tapatinti su Kauno miesto centru, su senamiesčiu ir man tai yra toks iki dabar ir man neišvengiamai. Atrodo, kad aš kiekvieną dieną bent kažkiek laiko čia praleidžiu ir man tai labai kažkaip artima. (...) Nors gyvenu tolokai, sakykim, nuo centro (VDU ER 2669/11).

Didžioji pateikėjų dalis save laikė kauniečiais arba lietuviais. Tik keletas pateikėjų teigė esantys savo gimtojo mikrorajono „piliečiai“. Pateikėjai, gimę viename mikrorajone ir vėliau persikraustę į kitą mikrorajoną save buvo linkę sieti su gimtuoju mikrorajonu.

Tiek Dainavos, tiek Šilainių, Kalniečių bei Eigulių gyventojai, kalbėdami apie savo kaimynus bei kitus rajono gyventojus, dažniausiai juos apibūdindavo kaip darbininkų bei vidurinės klasės atstovus. Fredoje bei Žaliakalnyje gyvenantys pateikėjai pasakojo apie jų manymu, žymius žmones, gyvenančius ar gyvenusius jų apylinkėse. Pastebėta, jog jie tuo didžiuojasi, galbūt mano, jog šių žmonių kaimynystė suteikia šioms vietoms didesnę vertę. Vienas dainaviškis pasakojo, jog jo kaimynystėje (jo žodžiais tariant, prie „Linijos“ sporto klubo) gyvena, jo manymu, aukštesnės socialinės klasės atstovai – „Žalgirio“ komandos krepšininkai, dėstytojai, mokslininkai. Tokie stereotipai yra labiau susiję su priklausymu tam tikroms socialinėms grupėms. Pavyzdžiui, vienas pateikėjas su skirtingų rajonų gyventojais susijusius stereotipus aiškina kaip iš tėvų ir senelių perimtus komunikacinės atminties lygmens atsiminimus:

Manau, kad taip, nes tie kur Vilijampolėje gyvena, tai jie biškį kitokie. Šančiuose irgi. nežinau. Senas kaunietis, nu kaip ne senas, bet tie stereotipai gi yra. Kad Vilijampolė yra žulikų rajonas, Šančiai – darbininkų, ten visi tokie papiešę biškį vaikšto. Dabar aš tai nežinau, nematau dabar, bet seniau būdavo labiau išreikšta. Nes viską gi perimama iš tėvų ir senelių. Mano močiutė turėdavo visokių tokių bajorių, kaip sakant, kas ten iš ko gyvena (VDU ER 2669/20).

Dvikultūrė tapatybė. Nagrinėjant Kauno rajonų gyventojų tapatybes, svarbu aptarti dvikultūrės tapatybės tipą, kurio konstravimui yra svarbūs atsiminimai, susiję su gyvenimu kaimiškose vietovėse, prieš atsikeliant į Kauną, ir vėlesni atsiminimai, siejami su Kaunu. Pastebėta, kad, vyresniosios kartos pateikėjai, kurie vaikystėje arba jau suaugę, atsikraustė į Kauną, dažniausiai buvo išsaugoję su senąja gyvenimo vieta susijusius atsiminimus ir kasdienybės praktikas. Pavyzdžiui, viena moteris, siejanti save tiek su Kaunu, tiek su Aukštaitija, labiau tapatina save su motinos gimtine nei su tėvo. Tai galėjo nulemti pokariu vykę neramumai ir tremtys, dėl kurių buvo prarasta tėvo giminės sodyba, kaip fizinė šeimos susibūrimo ir gyvenimo vieta.

Tai mes atvažiuojom iš Aukštaitijos, tai reiškia, mano tėtis žemaitis, mama aukštaitė, tai aš save laikau kauniete, nes nuo penkių metų, nors aišku, jeigu reiktų tapatinti, tai labiau su Aukštaitija tapatinuosi, nes tėvo šeima buvo buožės ir jie turėjo palikti visą savo turtą po senelio mirties, kad jų neišvežtų. (...) pas močiutę būdavau, aukštaitės, brolius, seseris tai kiekvieną vasarą ten po dvi, tris savaites vasarą būdavau. (...) aišku tėvo buvo didelė šeima, septyni vaikai ir visi turėjo dar vaikų nemažai ir, ir, vienu žodžiu, labai tokie, nu dažnai besirenkantys, šventes švęsavo ir visą kitą (VDU ER 2669/6).

Šis pasakojimas taip pat gali būti interpretuojamas kaip dvikultūrės tapatybės pavyzdys, kurių vienas iš svarbesnių komponentų – tai fizinė vieta, kur vaikystėje buvo leidžiamas laisvalaikis, kur gyveno kelios kartos. Šią vietą galima įvardinti kaip kilmės vietą.

Yra žmonių, kurių čia tėvai ir seneliai gyvena Kaune, jie gal kažkokį tikrai turi elgsenos paveldą kažkokį. Ir, ir, ir, kaip ir sakyt charakterio, kai sako žemaitis ar aukštaitis, tai gal ir kaunietis tikrasis, ten Šančiuose gyvena trys, keturios kartos. Gal jis ir turi kažkokių ypatumų, tai aš to neturiu. Mano šeima yra iš kitur (VDU ER 2669/6).

Nors moteris laiko save kauniete, ji pastebi, kad dėl savo kilmės negalėtų visiškai savęs sieti vien su Kaunu. Tokia dvejojama kilmė yra vienas iš elementų, kuriais remdamasi moteris konstruoja savo dvilybę tapatybę. Ne vienas pateikėjas pasakojime tapatumą konstruoja per akivaizdžius, „objektyviais“ laikomus kriterijus – gimimo vietą, tėvų ir senelių kilmę. Šie tapatybės konstravimo kriterijai neretai gali prieštarauti kitoms pateikėjo turimoms tapatybėms:

Nu aš čia mokausi ar ką, nu bet čia žinot. Aišku, nu kaip ir man, pavyzdžiui, didžioji dalis – Kaunas ir aš net neprisimenu tų Biržų, kadangi maža buvau. Nu bet gimimas tai Biržų miestas ir niekur aš nedingsiu. Bet jeigu nerodai paso ar dar ko nors – tai gi aš tikrai kaunietė. Aš tikrai visa širdim kaunietė, bet, kaip pasakyt, tikra kaunietė, čia sėdėdama (VDU ER 2669/13).

Naujas tapatybės dvikultūriškumo aspektas išryškėja Dainavos rajono gyventojų santykiuose su sovietmečio laikotarpiui būdingu dvilypumu. Menininko, Nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Dainiaus Liškevičiaus atsiminimuose iškyla gyvenimas Kaune, Dainavos rajone, kooperatiniame penkiaaukštyje Nr.43. Menininkas teigia, kad:

Sovietmetis mums jau nebuvo savaime suprantamas dalykas ir tai gimdė revoliucines, maištingas nuotaikas. Mums buvo labai natūralus protestas prieš bet kokią sistemą. Sakyčiau, mes augome savotiškoje parengtyje, tikėdami, kad laisvė būtinai išauš (Liškevičius 2022).

Toliau pateikėjo pasakojimas nukrypsta apie glaudžią daugiabučio namo bendruomenę, kurią subūrė charizmatiškas ir lyderio savybių turintis namo pirmininkas:

Namo pirmininku buvo mano krikštatėvis – buvęs partizanas, tremtinys ir didžiulis patriotas Albinas Staugaitis. Visi žmonės tarpusavyje nuolatos bendravo ir net buvę susibūrę į aktyviai veikiančią

bendruomenę. Dabar gal sunku patikėti, tačiau mes gyvenome tartum savo vienkiemyje – žmonės puoselėjo ir kūrė šio penkiaaukščio aplinką, sodino gėles, įrenginėjo alpinariumus (Liškevičius 2022).

Vis dėlto tokia aplinka buvo išimtis. Namu bendruomenė savo draugiškumu ir bendruomeniškumu buvo susikūrusi savitą, alternatyvią aplinką:

Tad augau paralelinėje sovietmečiui tikrovėje – patys žmonės buvo sukūrę utopinį penkiaaukštį, kuriame galiojo kitokie santykiai ir tvarka. (...) Taip, užtekdamo išeiti už kiemo ribų ir susitikdavai su visiškai kitokiu pasauliu. (...) Man buvo aišku, kad su šia aplinka aš neturiu nieko bendra, todėl natūraliai įsijungė ir būtinybė maištauti bei priešintis. Ypač tai tapo svarbu paauglystėje, apie kokius 1985 metus. Roko muzika, pankų kultūra čia taip pat suvaidino gan reikšmingą vaidmenį. Plokštelės tuomet vis dar buvo deficitas, todėl jei ką nors atveždavo į parduotuvę, stodavom į eilę ir laukdavom, kol prieisime prie kasos, o tuomet pirkdavome tai, kas likdavo – šitoks buvo milžiniškas poreikis muzikos, informacijos, žinios (Liškevičius 2022).

D. Liškevičiaus teigimu, jo artimoje namų ir daugiabučio aplinkoje *įgautos patirtys, žinios, vertybės buvo tam tikras pagrindas, leidęs išlikti ir kardinaliai priešingoje to meto tikrovėje*. Gali būti, jog šios teigiamos patirtys, įgytos jo gimtajame mikrorajone ir padėjo menininkui susikurti konstruktyvią tapatybę, siejamą su mikrorajonu, o vėliau savo kūryboje apmąstyti su daugiabučiu susijusią kolektyvinę atmintį.

Apibendrinant poskyrį, galima teigti, jog aplinkos savybės bei gyvensenos pokyčiai nulemia pateikėjų kasdienybę ir patirtis, kurios suformuoja atitinkamus atsiminimus. Šiais atsiminimais gyventojai dalinasi tarpusavyje tiek horizontaliai, tiek vertikalčiai, taip formuojamas socialinės-komunikacinės atminties lygmuo. Socialinė komunikacinė atmintis transformuojasi į kultūrinę atmintį, taip tapdama pagrindu tapatybių formavimuisi. Kaip atskleidė tyrimas, šiuolaikinio miestiečio tapatybė yra daugialypė, išreiškiama skirtingose gyvenimo situacijoje. Tyrimo metu buvo aptiktos šios Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojų tapatybių rūšys: 1) Tapatybės susijusios su vieta; 2) Nuo vietos atskirtos, „išvietintos“ (angl. *displaced*) tapatybės (aptartos 2.2, 3.1 poskyriuose); 3) Tapatybės, susijusios su trauminėmis atmintimis ir visų atminties lygmenų (individuali, komunikacinė, kultūrinė atmintis) atsiminimais apie gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis (aptartos 2.3, 3.2, 3.3 poskyriuose); 4) Tapatybės, susijusios su profesija, pomėgiais, gyvenimo stiliumi, individualistinėmis vertybėmis.

Asmens santykis su fizine aplinka yra priskirtinas prie antropologinės vietos sferos, ši vieta yra ne vien utilitarinė, joje užfiksuoti kultūrinę atmintį menantys praeities ženklai ar nematerialūs, su šia vieta susiję žmonių atsiminimai, apie šią vietą išsakomi jų naratyvai. Antropologinė vieta kuriama per įvairias reikšmių sistemas, joje ryški subjektyvi prisiminimų erdvė, subjektyvūs kraštovaizdžiai. Tapatybės, savimonės susiformavimą nulemia įvairūs sociokultūriniai veiksniai.

Jie lemia ir asmens tapatinimąsi su vieta, jo tapimą vietos gyventoju ir bendruomenės nariu. Šie veiksniai yra susiję su asmens dalyvavimu socialiniame bendruomenės gyvenime bendruomeninėmis tradicijomis. Tapatybę gali nulemti ir asmens kilmė, gimimo aplinkybės ir vieta, šeimos linija. Asmens santykis su rajonu yra taip pat kuriamas per žmogaus patirtis jame, per asmens santykį su mikrorajono kraštovaizdžiu ir fizine aplinka. Asmens ir rajono aplinkos priešprieša, siekį atsiriboti nuo gyvenamosios vietos lemia kultūrinės atminties stoka, istorinės savimonės trūkumas, su vieta susiję ar joje vykę neigiamo pobūdžio ir nemalonūs atsiminimai, socialinių ryšių su kitais rajono gyventojais trūkumas, bendruomeninės tradicijos nebuvimas. Šis daugiasluoksniškumo pobūdis reikalauja kompleksiško tyrimo, įvertinant tiek socialinius, kultūrinius, tiek istorinius ir politinius veiksnius.

IŠVADOS

1. Remiantis J. ir A. Assmannų kultūrinės ir komunikacinės atminties teorija, etnografinis lauko tyrimas atskleidė, jog rajonų gyventojų atmintys pasižymi daugiasluoksniškumu ir daugialypumu. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojų pasakojimuose atspindi atsiminimai iš šių atminties lygmenų: individualios atminties, socialinės-komunikacinės atminties, kultūrinės atminties. Komunikacinė atmintis bei kultūrinė atmintis tarpusavyje yra persipynusios. Šių rūšių atsiminimais pateikėjai dalinasi tarpusavyje kasdien, neformalaus bendravimo būdu.

2. Vyraujantis pateikėjų atminties procesas – atminties transformacija. Individuali atmintis, paremta asmens patyrimais virsta komunikacine atmintimi, kuri tampa kultūrine atmintimi, būdinga tam tikrai žmonių grupei, šiuo atveju – rajonų gyventojams. Lauko tyrimo metu buvo pastebėti gana ryškūs kartų skirtumai – tam tikri atsiminimai, netgi panašūs pasakojimai buvo būdingi panašaus amžiaus pateikėjų grupėms: a) Pateikėjams, gimusiems XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje buvo būdingos tapatybės rūšys, susijusios su geografine aplinka – Kaunu, ar su atskiromis Kauno miesto dalimis ir etnine grupe. Pateikėjai save įvardino ne tik kaip kauniečius, bet ir kaip lietuvius bei kitų etninių grupių atstovus (rusus, žydus). Kai kurie pateikėjai savo tapatybę siejo su jų gyvenamu laikotarpiu (gyvenimu sovietmečiu) ir su to meto trauminėmis patirtimis. Šios amžiaus grupės pateikėjai, atvykę į Kauną iš mažesnių miestų ir kaimiškų vietovių, galėjo turėti dvikultūrę ar nuo gyvenamosios vietovės atskirtą tapatybę. b) Pateikėjai, gimę XX a. šeštojo dešimtmečio II pusėje – aštuntojo dešimtmečio II pusėje įvardijo save siejantys su etnine grupe, miestu ar tam tikru mikrorajonu. Dauguma pateikėjų vadino save lietuviais, kauniečiais, laikė save rajono dalimi. Jų tapatybės taip pat buvo susijusios ir su lytimi, ir su profesija. Kai kurie iš šių pateikėjų pareiškė nenorą save sieti su konkrečia geografine vieta. Kaip ir daugelio jų tėvai, šie pateikėjai turėjo atsiminimų, susijusių su trauminėmis patirtimis, gyvenimo Sovietų Sąjungoje dvilypumu. Asmenys, atvykę į Kauną iš mažesnių miestelių ar kaimiškų vietovių, turėjo ir turi lokalias tapatybes, susijusias su šiomis vietovėmis arba dvilypes, bikultūres tapatybes. c) Pateikėjai, gimę XX a. devintojo dešimtmečio I pusėje – dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje įvardijo save kaip lietuvius, kauniečius, šiek tiek rečiau vadino save rajono gyventojais. Kai kurie iš jų nenorėjo sieti savęs su konkrečia geografine vieta. Šie respondentai galėjo turėti nuo vietovės atskirtą arba bikultūrę tapatybę. Analizuojant pateikėjų pasakojimus buvo pastebėta, kad tiek individualios, tiek komunikacinės atminties lygmenyje vyrauja individualaus lygmens atsiminimai apie gyvenimą rajone, bendravimą su kitais. Iš pasakojimų matyti, kad tame pačiame mikrorajone vaikystę ir paauglystę praleidę pateikėjai dažniau yra linkę savo tapatybę sieti su gyvenamuoju mikrorajonu. Pastebėta, kad tam

tikri pasikartojantys motyvai visų amžiaus grupių kauniečių pasakojimuose galėjo atsirasti dėl to, jog pasakojimais buvo dalijamasi, taip pat dėl panašių patirčių, būdingų didesnėms pateikėjų grupėms.

3. Empirinės medžiagos analizė atskleidė, jog aplinkos savybės bei gyvenamosios pokyčiai nulemia pateikėjų kasdienybę, šios patirtys suformuoja atitinkamus atsiminimus. Atsiminimais gyventojai dalinasi tarpusavyje, taip formuojamas socialinės-komunikacinės atminties lygmuo. Socialinė komunikacinė atmintis transformuojasi į kultūrinę atmintį, taip tapdama pagrindu tapatybių formavimuisi. Analizuojant tyrimo medžiagą, išryškėjo toliau išvardijami aptartų Kauno rajonų aplinkos bei gyvenamosios pokyčiai, kurie galėjo nulemti gyventojų tapatybės formavimąsi.

Galima teigti, kad atminties išraiškų fiziniame aplinkoje nebuvimas nulemia naratyvų apie rajoną skurdumą. Kaip atskleidė tyrimo analizė, specifinio išplanavimo Kauno mikrorajonų aplinka stokoja fizinių materialių ženklų (paminklų, paveldo objektų), bylojančių apie šių vietų istoriją ir tapatybę, priskirtinų įkūnytoms atminties apraiškoms. Palyginus su kitais Kauno mikrorajonais, galima pastebėti, kad istorinės Kauno miesto dalys (Centras, Senamiestis, Žaliakalnis, Panemunė, etc.) turi daugiau įkūnytoms atminties objektų, kuriančių vietovės tapatybę, atsispindinčią gyventojų pasakojimuose. Tirtų Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonų gyventojai įkūnytoms atminties objektų trūkumą lygino su šių objektų gausa istoriniuose Kauno rajonuose. Tirtų mikrorajonų fizinė aplinka vizualiai vertinant pasižymi vienodumu, monotoniškumu. Mikrorajono vietos šiuo metu neturi ryškiai išreikštos išskirtinės tapatybės, nėra suformuluoti aiškūs, išsiskiriantys pasakojimai apie atskiro mikrorajono tapatybę. Kasdieninės pateikėjų patirtys susiduria su mikrorajono vietomis bei objektais, atmintyje yra reflektuojamos, vėliau išreiškiamos atitinkamais pasakojimais. Pastebėta, kad mikrorajonų gyventojų pasakojimuose apie mikrorajoną ir jo gyvenamąsias erdves trūksta savasties, vietai būdingos tapatybės atspindžio. Pasakojimuose vyrauja kasdienybės praktikos, buitis, taip pat asmeninio gyvenimo detalės, asmeninio gyvenimo istorijos pasakojimai. Pateikėjų santykis su erdvėmis mikrorajone yra paremtas praktine jų funkcija: parkuose – ilsimasi, vedžiojami šunys, žaidžia vaikai, parduotuvėse ir turguje – apsiperkama, daugiabutyje name – gyvenama, miegama.

Galima prielaida, kad išreikštos vietovės tapatybės stoka, atsispindinti visose pateikėjų atminties formose (individualioje, komunikacinėje, kultūrinėje) ir jų pasakojimuose nulemia visų keturių mikrorajonų pateikėjų pasakojimų ir su jais susijusių tapatybių panašumą.

Sovietmečiu viešojoje erdvėje vyravo oficialieji – didieji naratyvai apie sovietmečiu statytus, tuo metu naujus, mikrorajonus. Didiesiems naratyvams buvo būdingi pasakojimai apie nuolatinę pažangą, besivystančią pramonę, gerėjančią buitį aprūpinimą, statomą komunizmą, šviesų komunizmo rytojų. Tuo metu vyravo šūkis „Kiekvienai šeimai – po būstą“.

Nepriklausomybės laikotarpiu, šiems naratyvams sunykus, pradingus iš komunikacinės atminties sferos, jų vietos neužpildė jokie kiti pasakojimai. Vyresnio amžiaus pateikėjų pasakojimuose apie viešąsias mikrorajono erdves sovietmečio pabaigoje ar nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu galima aptikti *griuvimo, apleistumo, šaltumo, netvarkingos fizinės aplinkos* motyvus. Kartais šiems pasakojimams, kaip kontrastas pateikiami pasakojimai iš sovietmečio, brandaus socializmo laikotarpio apie tuo metu vyravusią šviesesnę situaciją, ekonominę pažangą.

XXI a. antrojo dešimtmečio antrojoje pusėje pastebima mikrorajono erdvių kaita – atnaujinama rajono infrastruktūra, tvarkomos viešosios erdvės, renovuojama fizinė mikrorajonų aplinka, sietina su Europos Sąjungos investicinių lėšų panaudojimu miestų infrastruktūrai atnaujinti. Pateikėjai savo pasakojimuose pabrėžia teigiamus pokyčius jų gyvenamuose mikrorajonuose. Nors mikrorajonai keičiasi, renovuojami, gražinami, tačiau jų gyventojai naujų pokyčių išsamiai apibūdinti, verbalizuoti dar nesiima. Dar reikia laiko, jog mikrorajonų gyventojų naujos patirtys būtų apmąstytos ir pereitų į komunikacinės atminties, o vėliau ir į kultūrinės atminties sferas. Galima pastebėti, jog apie šiuos fizinės aplinkos atnaujinimus nėra pasakojamas (arba nėra pakankamai pasakojamas) vyraujantis naratyvas, kuris vienytų mikrorajono gyventojus. Mikrorajone vis dar nėra stiprių bendruomenės ryšių, o taip pat bendruomenę vienijančių pasakojimų. Viena iš prielaidų, galinčių nulemti tokių pasakojimų atsiradimą – įvykiai ar pokyčiai mikrorajono aplinkoje, vienijantys bendruomenę, kuriuos pajustų visi jo gyventojai. Komunikacinės ir kultūrinės atminties lygmenyse nėra kuriami ir vartojami pasakojimai, kurie įprasmintų atnaujintas viešąsias erdves, o senieji naratyvai jau yra užmiršti arba nebepritaikomi dabartinėmis gyvenimo sąlygomis.

Pastebėta, kad teigiamo pobūdžio prisiminimai, susiję su vaikyste, praleista kieme, skatina pateikėjus tapatintis su gyvenamąja vieta. Didžioji dalis pateikėjų, kurie save įvardino kaip mikrorajono gyventojus, papasakojo apie vaikystę, praleistą žaidžiant kieme. Individualios atminties lygmenyje vyraujantys atsiminimai apie laisvę, savarankiškumą, draugystę bei kitas džiugias patirtis mikrorajone, vėliau asmens yra panaudojami konstruojant lokalią tapatybę, susijusią su gimimo ar gyvenamąja vieta.

Kitas svarbus elementas, išryškėjęs pateikėjų pasakojimuose – totalitariniam režimui būdingas paternalizmo principas, siekiantis kontroliuoti visas asmens gyvenimo sritis, atsispindintis ir mikrorajono planavime. Tai nulėmė tiek fizinės aplinkos bruožus mikrorajone, tiek mikrorajonų gyventojų kasdienybę, jų sprendimus ir patirtis. Šios patirtys „nusėdo“ gyventojų individualiose atmintyse. Gyventojai dalinosi savo patirtimis tarpusavyje, taip šios patirtys perėjo į socialinės-komunikacinės atminties lygmenį. Tyrimas atskleidė, jog panašius pasakojimus apie apsigyvenimą mikrorajone sovietmečiu, apie pokyčius mikrorajone atkūrus Nepriklausomybę, apie gyvenimo mikrorajone kasdienybę, apie „važiavimą į miestą“ iš savo rajono pasakoja

įvairaus amžiaus ir socialinės padėties pateikėjai. Šiuos pasakojimus jie internalizavo, priėmė kaip savus, todėl daugelis jų tapo mikrorajono gyventojų komunikacinės atminties dalimi. Atsiminimuose apie sovietmetį išryškėja ir trauminės patirtys. Skaudūs, nepatogūs atsiminimai yra išsakomi netiesiogiai arba pasakojant išlaikomos pauzės, nutylėjimai. Iš kaimiškų vietovių į ankstyvojo sovietmečio Kauną atvykusių pateikėjų pasakojimuose vyrauja motyvai apie sunkias ir pavojingas gyvenimo sąlygas provincijoje pokariu. Siekiant užtikrinti savo ar savo šeimos saugumą, gyvenimą geresnėmis sąlygomis, buvo kraustomasi iš kaimo į miestus.

Sovietmečiu daugelis apsigyvenusių mikrorajone buvo atvykėliai iš kaimiškų vietovių. Pirmieji rajono gyventojai savo pasakojimuose prisimena praeityje vyravusį didesnį bendruomeniškumą, taip pat ūkines veiklas daugiabučiuose namuose ir jų apylinkėse, kurias galima įvardinti kaip kaimiško gyvenimo būdo relikto – sodo gėrybių sandėliavimą, daržovių ir net paukščių auginimą, talkas, „spekuliavimą“ – perpardavinėjimą. Šiomis veiklomis buvo užsiimama taip pat dėl sovietmečiu buvusio prekių ir paslaugų trūkumo. Nepriklausomybei atėjus, šios veiklos ėmė nykti, nes dėl pasikeitusios politinės ir ekonominės santvarkos sumažėjo arba visai išnyko poreikis.

Natūrali laikotarpių, kartų, technologinio išsivystymo, ekonominės sistemos kaita taip pat nulėmė gyventojų tapatybių formavimosi procesus. Mikrorajonų gyventojų pasakojimuose atsispindi istorinio laikotarpio nulemti gyvenimo būdo pokyčiai, kartų kaita – daugelis mikrorajonų gyventojų vieni kitų nepažįsta, vaikai nebežaidžia kieme. Pasikeitusi demografinė situacija – nedaug likę pačių pirmųjų, vyriausiųjų rajono gyventojų. Nėra retas reiškinys – nuomojami butai, kuriuose apsigyvena nuomininkai, nesiejantys savęs su mikrorajonu, kuriame gyvena. Į trečiąją-ketvirtąją dešimtį įkopusiems jauniems žmonėms gyvenimas nuosavame name atrodo siekiamybė, todėl šios kartos atstovų nedaug. Didžiosios pramonės įmonės, kurių gyventojams būdavo suteikiami butai, šiandien jau nebeegzistuoja. Dabartiniai mikrorajono gyventojai užsiima įvairia veikla, verčiasi įvairiais verslais, priklauso įvairiems socialiniams sluoksniams. Šių gyvensenos pokyčių visuma nulemia tai, jog didesnė dalis sąlyginai jauno amžiaus asmenų nesieja savęs su mikrorajonu, kuriame jie gyvena.

4. Šiuolaikinio miesto žmogaus tapatybė yra daugialypė, siejama su keletu tapatybės rūšių, kurios yra išreiškiamos skirtingose gyvenimo situacijoje. Apibendrinant galima teigti, jog Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojai pasižymėjo kelių tipų tapatybėmis: 1) susijusiomis su vieta; 2) nuo vietos atskirtomis, „išvietintomis“ (angl. *displaced*) tapatybėmis; 3) tapatybėmis, susijusiomis su trauminėmis atmintimis apie gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis; 4) tapatybėmis, susijusiomis su profesija, pomėgiais, gyvenimo stiliumi. Su vieta siejamos tapatybės yra susijusios su konkrečia šalimi, miestu, mikrorajonu ar istoriniu miesto rajonu. Prie šios tapatybių grupės galima priskirti dvikultūros tapatybes, taip pat su etnine kilme

susijusias tapatybes. Gausi dalis sovietmečių statytų rajonų gyventojų yra atvykę iš kaimiškų vietovių, jų ryšiai su gimtine dar yra glaudūs, jie palaiko glaudžius ryšius su kaimiškose vietovėse gyvenančiais giminaičiais, neretai ten turi nekilnojamojo turto. Dalis šių pateikėjų pasižymi dviguba tapatybe – save sieja su gimtine ir dabartine gyvenamąja vieta. Nuo gyvenamosios vietos atskirtos tapatybės atstovų grupei iš dalies būtų galima priskirti ir dvikultūrės tapatybės atstovus, taip pat tuos pateikėjus, kurie nesieja savęs su gimtuoju rajonu, mikrorajonu, miestu ar šalimi. Jie pabrėžia, jog yra pasaulio ar Europos piliečiai. Sovietmečių suformuotoms asmenų tapatybėms būdingi tokie bruožai – prislopinta saviraiška, užguitumas, nerimas, įtarumas, uždarumas, disfunkcinių santykių neatpažinimas, internalizuota priespauda, noras pritapti ir būti kaip visi. Tapatybės, susijusios su asmens profesija, pomėgiais, gyvenimo stiliumi, dažniausiai yra siejamos su individualistinėmis vertybėmis. Taigi sovietmečių statytų Kauno rajonų gyventojų tapatybės yra daugialypės, kelių rūšių, kurios gali pasireikšti skirtingose gyvenimo situacijose.

5. Tirti Kauno rajonai tarpusavyje beveik neturi esminių skirtumų, todėl jų gyventojų pasakojimus nėra tikslu skirstyti pagal tai, iš kurio mikrorajono jie yra kilę ar gyvena šiuo metu. Galima daryti prielaidą, jog skirtingų mikrorajonų gyventojų pasakojimuose neatsispindi specifiškumas, nes jiems neturėjo didelės įtakos mikrorajonų atsiradimo aplinkybės, pastatymo laikmetis, Kauno miesto dydis. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonai buvo statomi XX a. septintojo dešimtmečio antroje pusėje – devintojo dešimtmečio pabaigoje. Vertinant šią laiko trukmę žmogaus gyvenimo ciklo ir gyvensenos sovietmečiu Kaune sąlygomis, reikėtų pastebėti, kad tai nėra labai didelis laiko tarpas. Analizuojant miesto dalių skirtumus, Kaune vertėtų akcentuoti skirtį tarp mikrorajonų ir istorinių Kauno miesto dalių. Šioje priešpriešoje telpa esminiai skirtumai tiek tarp fizinės miesto dalių aplinkos bruožų, tiek tarp juose esančių įkūnytos atminties apraiškų. Miesto kultūrinis centras yra vieningas darinys, pritraukiantis viso miesto gyventojus. Mikrorajonuose esantys sovietmečiu suplanuoti viešojo ir visuomeninio gyvenimo centrai kultūrine ir socialine prasme negali būti miesto centro konkurentai. Pateikėjai savo pasakojimuose nuo sovietmečio iki šiol vartoja *emic* sąvoką „važiuoti į miestą“, norėdami pabrėžti skirtį tarp miesto centro ir jų gyvenamo mikrorajono. Aptartų rajonų aplinka yra vieta, turinti ir provincijos, ar kaimiškos vietovės savybių. Gyventojai nors ir gyvena miesto teritorijai priklausančioje erdvėje, tačiau ji nėra jų pačių vertinimu visiškai pilnavertė miesto erdvė, nes negali patenkinti visų jų socialinių ar kultūrinių poreikių. Reikia atkreipti dėmesį ir į kitą *emic* sąvoką – „miegamieji rajonai“. Taip šnekamojoje kalboje įvardijama rajonų funkcinė paskirtis, siekiant tenkinti praktinius jų gyventojų poreikius.

6. Nagrinėjant pateikėjų pasakojimus, paaiškėjo, kad XX a. aštuntajame dešimtmetyje – XXI a. I dešimtmečio viduryje Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose gyvenantys vaikai ir paaugliai buvo linkę skirstyti savo aplinką į savą ir svetimą, į savo kiemo ir kitų kiemų. Vėliau

šis teritorijų skirstymas išnyko. Tokį mikrorajono erdvių skirstymą į savą ir svetimą galima priskirti binarinio mąstymo apraiškoms. Jaunesnio amžiaus pateikėjų, gimusių po Nepriklausomybės atkūrimo, pasakojimuose mikrorajonų erdvės yra labiau individualizuotos, asmeniškesnės, susijusios su jų kasdienybe, siejant jas su žaidimais kartu su bendraamžiais šių mikrorajonų erdvėse, santykiais su jų šeima ir draugais bei asmeninio gyvenimo istorijomis.

ŠALTINIAI

Archyvų ir rankraštytųjų santrumpos

1. VDU ER 2669 – Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros rankraštyne saugoma K. Račaitytės 2017–2021 m. Kaune surinkta medžiaga.
2. KRVA – Kauno regioninis valstybės archyvas.

Surašymų duomenys, statistikos šaltiniai

1. BKRG – Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas 1992 m. gruodžio 7 d. Nr. 928 „Dėl buvusių SSRS karinių remonto gamyklų, esančių Lietuvos Respublikoje, paskirstymo. Prieiga internete: https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.7461/format/OO3_ODT/ [žiūrėta 2022-04-07, 16:30].
2. CRISD – Carinės Rusijos imperijos 1897 m. surašymų duomenys. *Pervaja vseobščaja perepis naselenija Rosijskoj imperii 1897 goda*. 1904. Kovenskaja gubernija. N. 42. Pod red. N. Trojnickovo. Sankt-Peterburg: Centralnyj stat. komitet ministerstva vnutrenych del. ; *Pervaja vseobščaja perepis naselenija Rosijskoj imperii 1897 goda*. 1904. Suvalkskaja gubernija. N. 59. Pod red. N. Trojnickovo. Sankt-Peterburg: Centralnyj stat. komitet ministerstva vnutrenych del.
3. JTOSD – *Jungtinių Tautų Organizacijos statistikos departamento duomenys*. Prieiga internete: <https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/products/dyb/dybcensusdata.cshtml>
4. KAVB BS KS – Kauno apskrities viešosios bibliotekos Kaunistikos skyriaus fondai
5. KEK – *Kauno ekonomika ir kultūra. Statistinių duomenų rinkinys*. 1962. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla.
6. KMSS – *Kauno miesto savivaldybės internetinis puslapis, skiltis „Statistika“*. Prieiga internete: <http://www.kaunas.lt/apie-kauna/statistika/>
7. KMSD – *Kauno miesto savivaldybės internetinis puslapis, skiltis „Dainavos seniūnija“*. Prieiga internete: <http://www.kaunas.lt/administracija/struktura-ir-kontaktai/seniunijos/dainavos-seniunija/>
8. KMSG – *Kauno miesto savivaldybės internetinis puslapis, skiltis „Gričiupio seniūnija“*. Prieiga internete: <http://www.kaunas.lt/administracija/struktura-ir-kontaktai/seniunijos/griciupio-seniunija/>
9. KMSE – *Kauno miesto savivaldybės internetinis puslapis, skiltis „Eigulių seniūnija“*. Prieiga internete: <http://www.kaunas.lt/seniunijos/eiguliu-sen/>
10. KMSŠ – *Kauno miesto savivaldybės internetinis puslapis, skiltis „Šilainių seniūnija“*. Prieiga internete: <http://www.kaunas.lt/seniunijos/silainiu-sen/>

11. KRVA – Kauno apskrities regioninis archyvas. Peržiūrėtos šios bylos:

B. 112, Kauno m. gyv. rajonas tarp Raudonosios armijos prosp. ir Taikos pr., 1960

B. 146, Smėlių gyv. rajonas Kaune, 1966

B. 150, Kalniečių gyvenamasis rajonas Kaune, 1968

B. 168, gyv. rajonas Kaune, prie Taikos pr., V m.\r., 1972

B. 169, Kauno m. Dainavos gyv. raj. šiaurinės dalies 111 m.\r., 1972

B. 179, gyv. rajonas prie Taikos pr. I m.\r., 1973

B. 184, gyv. rajonas Kaune. prie Taikos pr. II m.\r. (vakarinė dalis), 1973

B. 200, Kalniečių II gyv. m.\r. Kaune, 1974

B. 205, gyv. rajono prie Taikos pr. centro išplanavimas, 1970

B. 245, Kauno m. Dainavos šiaurinės dalies I gyv. m.\r., 1975

B. 245a, Kalniečių I gyv. m.\r. Kaune, 1973

B. 314 Eigulių gyv. raj. d. i. p. t. Nr. 1, 1972

B. 315, Eigulių gyv. raj. d. i. p. t. Nr. 2

B. 318, Kalniečių III gyv. m.\r. Kaune, 1974

B. 330, Eigulių gyv. rajono Kaune d. i. p. t. Nr. 1, 1975

B. 344, Eigulių II gyv. m.\r. Kaune, t. Nr.1, 1977

B. 345, Eigulių II gyv. m.\r. Kaune, Nr. 2, 1977

B. 346 Eigulių I gyv. m.\r. Kaune, 1978

Šiose bylose buvo rasti mikrorajonų projektai, kurie buvo analizuojami tyrimo metu:

- Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. I mikrorajono (DAINAVA I) projektas
- Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. II mikrorajono (DAINAVA II) projektas
- Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. III mikrorajono (DAINAVA III) projektas
- Gyv. rajono Kaune prie Taikos pr. IV mikrorajono (DAINAVA IV) projektas
- Gyvenamojo rajono Kaune, Taikos pr., projektas
- Rajono Žaliakalnyje prie Ramybės g. (dabar „Gričiupis“ ir „Girstutis“) projektas
- Šiaurinio Dainavos gyv. rajono pirmojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA I) projektas
- Šiaurinio Dainavos gyv. rajono antrojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA II) projektas
- Šiaurinio Dainavos gyv. rajono trečiojo mikrorajono (ŠIAURINĖ DAINAVA III) projektas
- „Kalniečiai I“ projektas
- „Kalniečiai II“ projektas
- „Kalniečiai III“ projektas
- „Eiguliai I“ projektas
- „Eiguliai II“ projektas

- „Eiguliai III“ projektas
 - „Šilainiai I“ projektas
 - „Šilainiai II“ projektas
 - „Šilainiai IV“ projektas
 - „Šilainiai X“ projektas
 - „Šilainiai XI“ projektas
12. KŪK – *Kauno ūkis ir kultūra. Statistinių duomenų rinkinys*. 1968. Kaunas: Šviesa.
 13. LLVSI – Lietuvos Respublikos Vietos savivaldos įstatymo pakeitimo įstatymas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 113-4290. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.327811> [žiūrėta 2022-04-04 08:22].
 14. LSM – Lietuvos statistikos metraštis. *Lietuvos statistikos metraštis 1924–1926 m.* 1927. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 1; *Lietuvos statistikos metraštis 1927–1928 m.* 1929. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 2; *Lietuvos statistikos metraštis 1929–1930 m.* 1931. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 3; *Lietuvos statistikos metraštis 1931 m.* 1932. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 4; *Lietuvos statistikos metraštis 1932 m.* 1933. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 5; *Lietuvos statistikos metraštis 1933 m.* 1934. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 6; *Lietuvos statistikos metraštis 1934 m.* 1935. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 7; *Lietuvos statistikos metraštis 1935 m.* 1936. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 8; *Lietuvos statistikos metraštis 1936 m.* 1937. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 9; *Lietuvos statistikos metraštis 1937 m.* 1938. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 10; *Lietuvos statistikos metraštis 1938 m.* 1939. Kaunas: Valstybės spaustuvė. T. 11; *Lietuvos statistikos metraštis 1939 m.* 1940. Vilnius: Centralinis statistikos biuras. T. 12.
 15. LSA 2010 – *Lietuvos statistinis atlasas. 2010.* 2011. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
 16. LSD – Lietuvos statistikos departamentas. *Oficialiosios statistikos portalas*. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/infografikas-kaunas-2020>, [žiūrėta 2020-07-15 11:29].
 17. LSD1 - Lietuvos statistikos departamentas. *Nuolatinių gyventojų skaičius metų pradžioje, asmenys*. Prieiga internete: <https://osp.stat.gov.lt/web/guest/statistiniu-rodikliu-analize?portletFormName=visualization&hash=376c6342-bd63-49d5-9960-03b0a6a7b559#/> (žiūrėta 2017-08-22 18:12)
 18. LSM 2011 – *Lietuvos statistikos metraštis*. 2011. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
 19. NVŽ – Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų žemėlapis. Parengė Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos respublikos Vidaus reikalų ministerijos Prieiga internete: <https://maps.ird.lt/map/> (žiūrėta 2017-05-11 10:11, 2021-02-25 16:12)

20. PVLGS – Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys. *Lietuvos apgyventos vietos. 1925. Pirmojo visuotinio Lietuvos gyventojų 1923 m. surašymo duomenys*. Kaunas: Leidėjas Centr. statistikos biuras, Finansų ministerija; *Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. 1923*. Kaunas: Leidėjas LR Finansų ministerija, Centr. statistikos biuras.
21. VGBS 2001 – 2001 metų visuotinis gyventojų ir būstų surašymas. 2002. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.

Internetiniai šaltiniai

1. lrt.lt – Pirmojo Lietuvos policijos departamento generalinio komisaro Petro Liuberto atsiminimai. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1375537/seselinis-verslas-sovietmeciu-kai-virs-kompartijos-tik-dangus-o-uz-pavogta-vista-kalejimas>
2. VII forto internetinis puslapis, prieiga internete <https://www.septintasfortas.lt/istorija/>
3. Anušauskas 2021 – Vidaus reikalų ministerija. Anušauskas A., Represinė SSRS vidaus reikalų sistema Lietuvoje. Prieiga internete: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjn4qfQzv3vAhXGxIsKHRorBDwQFjAAegQIAhAF&url=https%3A%2F%2Fvrm.lrv.lt%2Fuploads%2Fvrm%2Fdocuments%2Ffiles%2FLT_versija%2FVeikla%2FVidaus%2520reikal%25C5%25B3%2520istorija%2F7dalis.pdf&usg=AOvVaw2GQ29JBT8N2x0tmMERka1G

Atsiminimai

1. Daktaras 2011 – Daktaras, H. 2011. Išlikti žmogumi. Prieiga internete: <https://www.scribd.com/doc/47107445/HENRIKAS-DAKTARAS-Islikt-Zmogum>
2. Liškevičius 2022 – Liškevičius, D. 2022. Menininko kelias – atmesti baimes ir abejones. Prieiga internete: <https://www.15min.lt/media-pasakojimai/dainius-liskevicius-menininko-kelias-atmesti-baimes-ir-abejones-1516>, [žiūrėta 2022-03-01 10:25].

Filmai ir televizijos laidos

1. Filmo „Likimo ironija, arba По пиртис“ (rus. „Ирония судьбы, или С лёгким паром!“) aprašymas internetinėje kino duomenų bazės svetainėje „IMDB“ <https://www.imdb.com/title/tt0073179/>

LITERATŪRA

1. Assmann, A. 2006, „Memory, Individual and Collective“ in *The Oxford Handbook of Contextual Political Analysis*, sudarytojai Robert E. Goodin ir Charles Tilly, Oxford, Oxford UP, p. 210–24.
2. Assmann, A. 2008, „The Dynamics of Cultural Memory between Remembering and Forgetting“ in *Media and Cultural Memory*, sudarytojai Astrid Erll ir Ansgar Nünning. Berlyn, Walter de Gruyter.
3. Assmann, A. 2013, „Miesto atmintis“ in *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudarytojas A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius, p. 19–34.
4. Assmann, A. 2013, *Między historią a pamięcią: antologia*, Wydawnictwa UW., Varšuva.
5. Assmann, A. 2015, *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problemy, pytania*, Wydawnictwo Nauka I Innowacje, Poznan.
6. Assmann, J. 1988, „Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität“ in *Kultur und Gedächtnis*, Frankfurt, p. 9–19.
7. Assmann, J. 2008, „Communicative and Cultural memory“ in *Cultural memory studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, sudarytojai A. Erll ir A. Nünning, Berlin, 109–118.
8. Barnard, A. 2000, *Social Anthropology: A Concise Introduction for Students*, The Cromwell Press, Throwbridge.
9. Barth, F. 1969, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Little, Brown and Company, Boston.
10. Birman, D. ir Trickett, E. 2001, „Cultural Transitions in First-Generation Immigrants. Acculturation of Soviet Jewish Refugee Adolescents and Parents“, *Journal of Cross-Cultural Psychology* vol. 32, Issue 4, p. 456–477.
11. Bitinas B., Rupšienė L., ir Žydžiūnaitė V. 2008, *Kokybinių tyrimų metodologija*, S. Jokudžio leidykla, Klaipėda, p. 303.
12. Bourdieu, P. 1984, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Harvard University Press, Cambridge.
13. Bourdieu, P. 1987, „What Makes a Social Class? On the Theoretical and Practical Existence of Groups“, *Berkeley Journal of Sociology*, p. 1–17.
14. Būgienė, L. 2018, „Tarp kaimo ir miesto: tapatybės konstravimas autobiografiniuose pokario vilniečių pasakojimuose“, *Tautosakos darbai*, p. 56.
15. Buivydas, R., ir Samalavičius, A. 2011, „Public Spaces in Lithuanian Cities: Legacy of Dependence and Recent Tendencies.“ *Urban Studies Research*, Hindawi Publishing

- Corporation, p. 1–9.
16. Butkus, T. S. ir Safronovas, V. 2015, *Klaipėdos urbanistinė raida 1945–1990 m.*, VDA leidykla / VŠĮ „Vario burnos“, Vilnius.
 17. Chambers, J. K. 1995, *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and its Social Significance*, Blackwell, Oxford.
 18. Corsten, M. 1999, “The Time of Generations”, *Time and Society*, vol. 8, Issue 2–3, p. 249–272.
 19. Čepaitienė, A. 2013, *Etnografija: objektas, metodai ir metodologija. Gyvenimo etnografija: vietos, struktūros ir laikas. Besikeičianti Lietuva XX amžiuje*, LII leidykla, Vilnius.
 20. Čepaitienė, R. 2013, „Miestas kaip ideologinis tekstas: teoriniai ir interpretaciniai aspektai“, in *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas, sudarytojas* A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius, p. 57–85.
 21. Čepaitienė, R. 2014, „Destinies of the Soviet heritage in the Post-Soviet Lithuania. To protect is not allowed to destroy. Where shall we put the comma?“ in *Two Decades of Development in Post-Soviet States: Successes and Failures*, sudarytojas S. Musteață, Institutul European, Iasi.
 22. Čepaitienė, R. 2015, *Disonuojantis, erzinantis, nepatogus? Pasmerktųjų politinių režimų palikimas Europoje. Patogus ir nepatogus paveldas*. 2015 m. balandžio 2 d. mokslinio seminaro-diskusijos medžiaga.
 23. Čepaitienė, R. 2017, „Atlydys be pavasario? Sovietinė statybos politika ir „miegamųjų rajonų genezė“ in *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*, sudarytojai L. Nekrošius, V. Petrušonis ir E. Riaubienė, Technika, Vilnius.
 24. Černiauskienė, A. 2017, „Gyvenamasis bokštas kaip nauja meninė forma sovietinės Lietuvos architektūroje“ in *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*, sudarytojai L. Nekrošius, V. Petrušonis ir E. Riaubienė, Technika, Vilnius.
 25. Čiubrinskas, V. 2008, *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sudarytoja J. Kuznecovienė, VDU leidykla, Kaunas.
 26. Čiubrinskas, V. 2008, „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sudarytojai V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė, VDU leidykla, Kaunas, p. 7–10.
 27. Čiubrinskas, V. 2008a, „Tautinio identiteto antropologinio tyrinėjimo klausimai“, *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sudarytojai V. Čiubrinskas ir J. Kuznecovienė, VDU, Kaunas.

28. Čiubrinskas, V. 2001, „Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, vol. 1, Issue 10, p. 99–117.
29. Daniliauskas, A. 1968, „Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (1. Pastatai)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 2, Issue 27, p. 131–144.
30. Daniliauskas A. 1969a, „Kauno proletarų butai XIX a. pabaigoje–XX a.“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, Vol. 1, Issue 29, p. 131–146.
31. Daniliauskas, A. 1969b, „Kauno proletarų gyvenamosios patalpos XIX–XX amžiais (2. Interjero dekoras)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol 3, Issue 31, p. 107–121.
32. Daniliauskas, A. 1970, *Šiaurės Rytų Lietuvos pramonės darbininkų materialinė kultūra*, Mintis, Vilnius.
33. Daniliauskas, A. 1978, *Lietuvos miesto gyventojų materialinė kultūra XX a.*, Mokslas, Vilnius.
34. Daniliauskas, A. ir Kalnius, P. 1983, *Lietuvos TSR pramonės darbininkų kultūros ir šeimos etnografinės problemos*, Mokslas, Vilnius.
35. Daugirdas, V. 2007, *Gyventojai. Tarpukario Lietuva*, Šviesa, Kaunas.
36. Daukšas, D. 2004, „Tarp tradicijos ir modernybės: lietuvių gyvenimo stiliaus kaita tarpukariu“, *Liaudies kultūra*, vol. 4, p. 26–33.
37. Delli Carpini M. X. 1989, “Age and History: Generations and Sociopolitical Change”, *Political Learning and Adulthood: A Sourcebook of Theory and Research*, University of Chicago Press, Chicago, p. 22–26.
38. Dijokienė, D. 2006b, „Vilniaus istorinių priemiesčių genezės, raidos ir vertybių ypatumai“, *Town Planning and Architecture*, vol. 30, Issue 2, p. 78–86.
39. Dobrovolskas, J. 1961, „Naujosios Akmenės Cemento gamyklos darbininkų butis ir kultūra“, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, vol. 3, p. 318–332.
40. Drėmaitė, M. 2012, *Masinė gyvenamoji architektūra. Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius.
41. Drėmaitė, M., Petrusis, V. ir Tutlytė, J. 2012, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius.
42. Drėmaitė, M. 2017, „Apdovanotieji: masinė gyvenamoji architektūra ir sovietiniai architektūriniai apdovanojimai“, *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*, sudarytojai L. Nekrošius, V. Petrušonis ir E. Riaubienė, Technika, Vilnius.
43. Éribon, D. ir Lévi-Strauss, C. 2002, *Iš arti ir iš toli. Interviu knyga*, Baltos lankos, Vilnius.
44. Erll, A. 2011, *Memory in Culture*, Palgrave Mcmillan, Basingstoke.

45. ASA tinklalapis, 2018, *Ethical Guidelines for Good Research Practice*. Prieiga per internetą: <http://www.theasa.org/ethics/guidelines.shtml>. [žiūrėta 2018 m. sausio 26 d.].
46. Fentress, J., Wickham, Ch. (1992). *Social Memory*. London: Blackwell Publishers.
47. Gailienė, D. 2008. *Ką jie mums padarė? Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*. Vilnius: Tyto alba.
48. Gerdvilis, V. 2012. Daugiabučių funkcinės struktūros raida Lietuvoje. Monografija. Vilnius: „Technika“. Prieiga internete: http://dspace.vgtu.lt/bitstream/1/1420/1/1995_Gerdvilis_Daugiabuc_WEB.pdf (žiūrėta 2017-05-10 20:21).
49. Giddens, A. 2000, *Modernybė ir asmens tapatumas*, Pradai, Vilnius.
50. Gieryn, T. F. 2000, „A Place for space in sociology“, *Annual Review of Sociology*, p. 483.
51. Grunskis, T. ir Šiupšinskas, M. 2012, „Tarybinio laikotarpio viešųjų erdvių transformacijos Lietuvoje. Vilniaus Žirmūnų ir Lazdynų atvejis“, *Journal of Architecture and Urbanism*, vol. 36, Issue 3, p. 209–221.
52. Gudelis, D. 2015, *Lietuvos didžiųjų miestų gyventojų struktūros ypatumai*, Vilniaus universitetas, Vilnius.
53. Halbwachs, M. 1925, *Les cadres sociaux de la memoire*, Albin Michel, Paris.
54. Halbwachs, M. 1925, *On Collective Memory*, of Chicago P, Chicago.
55. Halbwachs, M. 1941, *La topographie legendaire des evangiles en terre sainte*, Presses universitaires de France, Paris.
56. Halbwachs, M. 1950, *La memoire collective*, Albin Michel, Paris.
57. Hastrup, K. 1995, *A Pasage to Anthropology: Between Experience and Theory*, Routledge, London.
58. Hawthorn, J. 1998, *Moderniosios literatūros teorijos žinynas*, Tyto Alba, Vilnius.
59. Hess, D. B. ir Tammaru, T. 2019, *Housing Estates in the Baltic Countries*, Springer Cham.
60. Hudson, R. A. 1996, *Sociolinguistics. Second edition*, Cambridge University Press, Cambridge.
61. Ivanauskas, V. 2009, „Sovietmečio laimėjimai Lietuvoje ir jų interpretacijos: nomenklatūros veiklos vertinimas nacionaliniu aspektu“, *Darbai ir dienos*, vol. 52, p. 105–119.
62. Young, K. G. 1987, *Taleworlds and Storyrealms: The Phenomenology of Narrative*, vol. 16, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.
63. Janušauskaitė, V. 2017, „Masinės statybos perlai – paveldas ar palikimas?“ *Masinės statybos gyvenamųjų rajonų architektūra Lietuvoje*, sudarytojai L. Nekrošius, V. Petrušonis ir E. Riaubienė, Technika, Vilnius.

64. Jenkins, R. 1996, *Social Identity*, Routledge, London.
65. Joesalu, K. 2017, *Dynamics and Tensions of Remembrance in Post-Soviet Estonia: Late Socialism in the Making*, University of Tartu Press, Tartu.
66. Jonutyte, J. 2012, „Politinių konfliktų atmintys ir jų įtaka autobiografiniams pasakojimams: vienos šeimos atvejis“, *Tautosakos darbai, XLIV*.
67. Jonutyte, J., Būgienė, L. ir Krasnovas, A. 2013, *Lietuvos pasienio miestelių atmintis ir tapatybė: Valkininkai, Vilkyškiai, Žeimelis*, Vilniaus universitetas, Vilnius.
68. Jurčikonytė, A. 2016, „Sovietinė industrija ir poindustrinės atmintys: Alytaus namų statybos kombinatas“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, vol. 16, Issue 25, p. 155–175.
69. Kalnius, P. 1975, „Šiuolaikinės darbininkų šeimos buities tyrimas“, *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 metais*, Mokslas, Vilnius.
70. Kalnius, P. 1982a, „Lietuvos TSR pramonės įmonių dirbančiųjų santuoka ir šeima socializmo laikotarpiu (1. Šeimos sukūrimo ypatybės)“, *Lietuvos TSR MA darbai, A serija*, vol. 1, Issue 78, p. 85–93.
71. Kalnius, P. 1982b, „Lietuvos TSR pramonės įmonių dirbančiųjų santuoka ir šeima socializmo laikotarpiu (2. Socialinės demografinės sutuoktinių charakteristikos)“, *Lietuvos TSR MA darbai, A serija*, vol. 2, Issue 79, p. 49–59.
72. Kalnius, P. 1988, *Šiuolaikinė Lietuvos TSR miesto šeima*, Mokslas, Vilnius.
73. Kalnius, P. 1999, *Statistikos taikymas etnologijoje*, Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas.
74. Kanišauskas, S. ir Juozelis, E. 2018, *Mokslo filosofijos pagrindai*, VĮ Registrų centras, Vilnius.
75. Kottak, C., P. 2012, *Mirror fo Humanity: A Concise Introduction to Cultural Anthropology*, MC Graw-Hill, Inc, New York-Toronto.
76. Kotz, D. ir Weir, F. 2005, *Revolution From Above – The Demise of the Soviet System*, New York.
77. Kraniauskienė, S. 2004, „Identiteto tyrimo metmenys: kartų identiteto paieška XX a. lietuvių autobiografijose“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, vol. 2, p. 40–52.
78. Kraniauskienė, S. et al. 2019, *Klaipėdos kraštas 1945-1960 m.: naujos visuomenės kūrimasis ir jo atspindžiai šeimų istorijose*, Klaipėdos universiteto leidykla, Klaipėda.
79. Kuzmickas, B. 2015, *Virsmas, supratimai, vertinimai, Paradigminiai pokyčiai Lietuvos visuomenėje*, Mykolo Riomerio universitetas, Vilnius.
80. LaFromboise, T. D., Coleman, H. L. K. ir Gerton, J. 1993, „Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory“, *Psychological Bulletin*, vol. 114, Issue 3, p. 395–412.
81. Laužinskaitė, A. 2003, „Kai kurie Vilijampolės istorinės urbanistinės raidos iki 1940 m. bruožai“, *Liaudies kultūra*, vol. 6, p. 34–43.

82. Leinartė, D. 2010, *Adopting and Remembering Soviet Reality: Life Stories of Lithuanian Women, 1945–1970*, Rodopi/BRIL, Amsterdam, New York.
83. Leinartė, D. et al. 2014, *Sovietmečio atmintis gyvenimo istorijose*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
84. Leparskienė, L. 2016, *Trakų lokalinio pasaulio refleksijos žmonių pasakojimuose*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filologija (04H).
85. Leparskienė, L. 2019, *Papasakoti Trakai*, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Vilnius.
86. Lévi-Strauss, C. 1963, *Structural Anthropology*, Basic Books, New York.
87. Luckmann, T. 1983, *Remarks on Personal Identity: Inner, Social and Historical Time. Identity: Personal and Socio-Cultural*, Atlantic Highlands, NJ:Humanities.
88. Marcinkevičienė, D. 2007, *Prijaukintos kasdienybės. Biografiniai Lietuvos moterų interviu, 1945–1970 m.*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
89. Masiliauskienė, D. 2010, „Žodinė istorija ir jos taikymo galimybės buvusių Rytprūsių pokario istorijos tyrimuose“, *Istorija. Mokslo darbai*, vol. 79. Prieiga per internetą: http://archyvas.istorijoszurnalas.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=258&Itemid=66#_ednref58. [žiūrėta 2019 m. vasario 2 d.].
90. Moora H. ir Viires A. 1964, *Abriss der Estnischen Volkskunde*, Estnischer Staatsverlag, Tallin.
91. Mačiulis, D. 2013“ „Atmintis kultūrų formavimo strategijos Lietuvos urbanistinėse erdvėse. Muziejus kaip atminties kultūros kūrimo vieta“, in *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudarytojas A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius, p. 137–195.
92. Madden, R. 2010, *Being Ethnographic: A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*, Sage, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC.
93. Mannheim, K. 1952, „The problem of generations“ in *Essays on the Sociology of Knowledge*, Oxford Univ. Press, NY, p. 276–320.
94. Merkienė, R. 1965, „Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų butis ir kultūra (1. Kadru formavimas, jų kilmė ir sudėtis, 2. Šeimos sudėtis ir organizacija)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 1, Issue 18, p. 135–172.
95. Merkienė, R. 1966a, „Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų butis ir kultūra (3. Maistas)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 1, Issue 20, p. 121–140.
96. Merkienė, R. 1966b, „Grigiškių bandomojo popieriaus kombinato darbininkų butis ir kultūra (4. Gyvenamieji namai)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 2, Issue 21, p. 246–264.
97. Merkienė, R. 1966c, „Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų butis ir

- kultūra (5. Butų interjerai)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 3, Issue 22, p. 167–183.
98. Merkienė, R. 1967, „Grigiškių Bandomojo popieriaus kombinato darbininkų butis ir kultūra (6. Drabužiai)“, *Lietuvos TSR MA darbai*, A serija, vol. 2, Issue 21, p. 137–156.
99. Merry, S. E. 1981, *Urban Danger: Life in a Neighborhood of Strangers*, Temple University Press, Philadelphia.
100. Merry, S. E. 2006, „Urban Anthropology“ in *The Dictionary of Anthropology*, sudarytojas T. Barfield, Blackwell Publishing, Oxford, p. 479–480.
101. Michailovič, I. 2012, „Nusikalstamumo baimės šiuolaikinėje miesto visuomenėje problematika“, *Teisės problemos*, vol. 3, Issue 77. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/Michailovic-TP2012_3.pdf>. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.].
102. Mickūnaitė, G. 2015, *Sovietmečio paveldas – trauminės patirties liudininkas. Patogus ir nepatogus paveldas*, balandžio 2 d. mokslinio seminaro-diskusijos medžiaga.
103. Miller, R. L. 2000, *Researching Life Stories and Family Histories*, Sage, London.
104. Minkevičius, J. 1961, *Architektūra ir jos tolesnio vystymosi perspektyvos*, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius.
105. Minkevičius, J. 1991, „Kalniečių gyvenamasis rajonas“, *Kauno architektūra*, Mokslas, Vilnius.
106. Miškinis, A. 1991, „Urbanistinė raida“, *Kauno architektūra*, Mokslas, Vilnius.
107. Mykolaitytė, A. 2011, „Atminties topografija: Kauno vietos XX a. lietuvių poezijoje“ in *Literatūrinė Kauno regiono savimonė*, sudarytoja I. Žakevičienė, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas, p. 20–34.
108. Morey, N. C. ir Luthans, F. 1984, „An Emic Perspective and Ethnoscience Methods for Organizational Research“, *Academy of Management Review*, vol. 9, p. 27–36.
109. Nikžentaitis, A. 2013a, „Vietoj įvado: daugiasluoksnė atmintis“ in *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudarytojas A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius, p. 7–15.
110. Nikžentaitis, A. 2013b, „Vilnius kaip simbolinė keturių tautų sostinė“ in *Atminties daugiasluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudarytojas A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius, p. 217–227.
111. Norkus, Z. 2008, *Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
112. Okuličiūtė, L. 2008, „KGB agentūrinio-operatyvinio darbo įrankis – konspiraciniai (susitikimų) butai“, *Genocidas ir rezistencija*, vol. 1, Issue 23. Prieiga per internetą:

http://genocid.lt/centras/lt/661/a/print_version/. [žiūrėta 2019 m. lapkričio 25 d.].

113. Orwell, G. 1949, *Nineteen Eighty-Four: A Novel*, Secker & Warburg, London.
114. Palmenfelt, U. 2007, „Expanding Worlds: Into The Ethnography Of Narrating“, *Folklore*, vol. 37, p. 7–19.
115. Palujanskienė, A. ir Jonušienė, D. 2010, *Psichologijos pagrindai*, ASU, Akademija.
116. Paukštytė-Šaknienė, R. 2013, „Pasiruošimas Kalėdų šventėms vilniečių šeimose: stresas ar malonumas?“, *Lituanistica* 59, Issue 4, vol. 94, p. 316–327.
117. Paukštytė-Šaknienė, R. et al. 2016, *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*, Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius.
118. Paukštytė-Šaknienė, R., Šidiškienė, I. ir Šaknys, Ž. 2019, *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai*, Lietuvos istorijos instituto leidykla, Vilnius.
119. Paukštytė-Šaknienė, R. 2021, „Festive and daily interaction between neighbours in contemporary Lithuania and Bulgaria“, *The Yearbook of Balkan and Baltic Studies*, vol. 4, Issue 1, p. 175–198.
120. Peras, J. 1958, *Daugiabutis gyvenamasis namas*, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, Vilnius.
121. Pilcher, J. 1995, *Age and Generation in Modern Britain*, Oxford University Press, Oxford.
122. Tuvikene, T., Sgibnev, W. ir Neugebauer, C. S. 2019, *Post-Socialist Urban Infrastructures*, Routledge, New York.
123. Priest, S. H. 1996, *Doing Media Reseach*, Thousand Oak, Sage, London, New Delhi,.
124. Račiūnaitė, R. 2001, „Lampėdžių gyvenimo būdas tarpukario Kaune“, *Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*, Kaunas, p. 440–443.
125. Račiūnaitė, R. 2004. „Nacionalinių vertybių ir miestietiškos sąmonės plėtra: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, vol. 4, Issue 13, p. 123.
126. Račiūnaitė, R. 2007, „Kultūros reiškinių migracija: tarpukario Kaunas ir jo priemiesčiai“, *Rytų Europos kultūra migracijos kontekste: tarpdalykiniai tyrimai*, sudarytoja R. Merkienė, Vilnius, p. 378–396.
127. Račiūnaitė, R. 2002, „Modernios kultūros plėtotei: Tado ir Honoratos Ivanauskų maksimos“, *Darbai ir dienos*, vol. 31, p. 17–28.
128. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. 2009b, „Regioninės kultūros savitumai tarpukario Kaune“, *Liaudies kultūra*, vol. 3, p. 37–45.
129. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. 2013, „Field Research and Ethnography: Traditional and Modern Ethnographic Technique. Multi-Sited Ethnography and Dimensions of Global

- Cultural Flow“, *Cultural Anthropology*, Vytautas Magnus University, Kaunas, p. 14–24.
130. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. 2014, „Tarpdisciplininės miestų tyrimų perspektyvos“, *Lithuanian Journal of Anthropology*, vol. 1, p. 89–110.
 131. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. ir Matusevičienė, G. 2017, „The repressive experiences of Lithuanian women deportees in their life histories: the expression of identity and values“, *Perspectives of Baltic philology III*, sudarytojai J. Niewulis-Grablunas, J. Prusinowskiej ir J. B. Walkowiak, Pozn, p. 255–267.
 132. Račiūnaitė-Paužuolienė, R. ir Matusevičienė, G. 2018, „Lietuvių tremtinių moterų vertybės gyvenimo istorijose“, *LITUANISTICA*, vol. 64, Issue 114, p. 294–302.
 133. Rich, R. 2014, „Storied Identities: Identity Formation and the Life Story“, *University of Sussex Journal of Contemporary History*, vol. 15, p. 1–16.
 134. Riley, M. W. 1998, „A Life Course Approach: Autobiographical notes“, *Methods of Life Course Research: Qualitative and quantitative approaches*, sudarytojai J. Z. Giele, G. H. Elder ir Jr. Thousand Oaks, Sage, CA, p. 28–51.
 135. Ryan, M. L. 2003, „Cognitive Maps and the Construction of Narrative Space“, *Narrative Theory and the Cognitive Sciences*, sudarytojas D. Herman, CSLI Publications, Stanford, p. 214–242.
 136. Ryan, M. L. 2005, „On the Theoretical Foundations of Transmedial Narratology“, *Narratology beyond Criticism. Mediality, Disciplinarity*, Sudarytojas J. C. Meister, de Gruyter, Berlin, p. 1–23.
 137. Ryan, M. L. 2014 [2009], „Space“, *The living handbook of narratology*, sudarytojas Peter Hühn.
 138. Ryan, M. L. 2012, *Space, Place and Story*. Prieiga per internetą: <http://users.frii.com/mlryan/spaceplace.pdf>.
 139. Rubavičius, V. 2007, „Neišgyvendinamas sovietmetis: atmintis, prisiminimai ir politinė galia“ in *Colloquia*, p. 116–130.
 140. Rubavičius, V. 2013, „Miestas ir miestiečiai: kultūrinė atmintis ir tapatumas“, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Vinius, vol. 71, p. 111–125.
 141. Safronovas, V. 2002, *Klaipėdos miesto istorinės raidos bruožai*, Klaipėda.
 142. Samalavičius, A. 2011, „Estetika urbanistikoje: Camillo Sitte įžvalgos“, *Logos*, vol. 69.
 143. Samalavičius, A. 2016, „The genius loci, public spaces and transformations of Vilnius urban milieu“, *Lithuanus. The Lithuanian Quarterly*, vol. 62, Issue 1.
 144. Samalavičius, A. 2017, *Nuo nekropolio iki akropolio. Vilniaus miestovaizdžio metamorfozės*, Kultūros barai, Vilnius.

145. Samalavičius, A. 2018, „Public Memory and Urban Spaces in Vilnius“, *Lithuanus. The Lithuanian Quarterly*.
146. Samalavičius, A. 2018, „Viešosios erdvės: tradicija versus dabartis“, *Logos*, vol. 95, p. 140–150.
147. Samalavičius, A. 2019, Architektūra ir aplinkos kognityviniai aspektai, *Logos*, vol. 99, p. 156–165.
148. Schuman, H. ir Scott, J. 1989, “Generations and Collective Memories”, *American Sociological Review*, vol. 54, Issue 3, p. 359–381.
149. Schuman, H., Willard, L. ir Rodgers W. L. 2004, “Cohorts, Chronology and Collective Memories”, *Public Opinion Quarterly*, vol. 68, Issue 2, p. 217–254.
150. Schuman, H. ir Corning, A. 2014, *Generations and Collective Memory*, The University of Chicago Press, Chicago.
151. Schuman, H. ir Corning, A. 2017, “The Conversion of Generational Effects into Collective Memories”, *International Journal of Public Opinion Research*, vol. 29, Issue 3, p. 520–532.
152. Shelden, R. G. 2004, „Assessing „Broken Windows“: A Brief Critique“, *Center of Juvenile and Criminal Justice*. Prieiga per internetą: <http://www.cjcj.org/uploads/cjcj/documents/broken.pdf>. [žiūrėta 2019 m. gruodžio 22 d.].
153. Simmel, G. 1997, *Simmel on Culture: Selected Writings*, sudarytojai D. Frisby ir M. Featherstone, SAGE, London. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=Z_-N2xVD0I4C&pg=PP7&hl=lt&source=gbs_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false. [žiūrėta 2019 m. gruodžio 22 d.].
154. Sinkevičius, V. 2018, „Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracija“, *Lietuvos teisė 1918–2018 m.: šimtmečio patirtis ir perspektyvos*, sudarytojai V. Sinkevičius ir L. Jakulevičienė, Mykolo Romerio universitetas, Vilnius, p. 102–108.
155. Skultans, V. 1998, *The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia*, Routledge, London ir New York. Prieiga per internetą: https://books.google.lt/books?id=dUi19tYK2oUC&pg=PA10&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false. [žiūrėta 2018 m. birželio 11 d.].
156. Smethurst, P. 2009, *Travel Writing, Form and Empire: The Politics and Poetics of Mobility*.
157. Smethurst, P. ir Kuehn, J. 2015, *New Directions in Travel Writing Studies*.
158. Strods, H. 1969, *Latviešu etnogrāfija*, Zinātne, Rīgā.
159. Šaknys, Ž. 2016, „Draugystė. Draugų bendrijų konstravimo ir palaikymo formos mieste“ in *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: Laisvalaikis, šventės, ritualai*, sudarytojai I. Šidiškienė, R. Paukštytė-Šaknienė ir Ž. Šaknys, Lietuvos istorijos institutas, Vilnius.

160. Šaknys, Ž. 2020, „Draugų laisvalaikis Vilniaus apskrityje: kaimas, miestas ir didmiestis“, *RES HUMANITARIAE XXVIII*, p. 43–58.
161. Šiupšinskas, M. ir Cicėnaitė, I. 2013, „Ideals of city planing in the soviet period / Sovietinio periodo miestų planavimo idealai“, *Mokslas – Lietuvos Ateitis / Science – Future of Lithuania*, vol. 5, Issue 3, p. 203–207.
162. Šutinienė, I. 2003, „Sovietinio laikotarpio atminties bruožai autobiografiniuose pasakojimuose“, *Socialinė atmintis: minėjimai ir užmarštys*, sudarytojai E. Krukauskienė, I. Šutinienė, I. Trinkūnienė, A. Vosyliūtė, Eurgimas, Vilnius.
163. Šutinienė, I. 2004, „Lietuvos valsčiai. Žydai ir holokaustas Papilės gyventojų atmintyje“, *Papilė*, Versmė, Vilnius, vol. 1, p. 345–361.
164. Šutinienė, I. 2008, „Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė“, in *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas.
165. Šutinienė, I. 2013, „Komunikacinė atmintis Lietuvos didžiuosiuose miestuose“ in: *Atminties daugiassluoksniškumas: miestas, valstybė, regionas*, sudarytojas A. Nikžentaitis, LII leidykla, Vilnius.
166. Šutinienė, I. 2015, „Tautos istorijos pasakojimo raiška daugiakultūroje aplinkoje: Pietryčių Lietuvos lenkų etninės grupės atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, vol. 2, Issue 37, p. 85–105.
167. Šutinienė, I. 2017, „Regioninis identitetas paribio teritorijose: Klaipėdos krašto atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Klaipėdos universitetas, Klaipėda.
168. Švedas, A. 2015, „Pokalbiai kaip patirčių atverties ir prasmų kūrimo laukas“, *Colloquia*, vol. 34, p. 190–196.
169. Tamutienė, I. 2012, „Kriminalinė viktimizacija ir rizikos kaimynystė Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos skirtingo tipo mikrorajonuose“, *Filosofija. Sociologija*, vol. 23, Issue 4, p. 228–236. Prieiga per internetą: <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2012/4/228-236.pdf>. [žiūrėta 2017 m. gegužės 10 d.].
170. Teleišė, A. 2018, „Miesto samprata Lietuvos etnologų ir antropologų darbuose“, *Res Humanitariae*, XXIV, p. 270–288.
171. Teleišė, A. 2020, „Lietuvos etnografiniai regionai ir miestas: kultūrinio vientisumo konstravimas“, *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, vol. 26, p. 260–277.
172. Teleišė, A. 2020a, „Visi nori to savo versliuko: posovietinė deindustrializacija, darbas ir pragyvenimo būdai Marijampolėje“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, vol. 20, Issue 29, p. 37–59.

173. Vanagas, J. 2003, *Miesto teorija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*, Vilniaus dailės akademijos leidykla, Vilnius.
174. Vanagas, J. 2008, *Urbanistikos pagrindai*, Vilnius.
175. Vaičenonis, J. 2006, „Kauno gyventojai“, *Kaunas: istorija, praeitis, dabartis*, sudarytojas R. Viedrynaitis, Šviesa, Kaunas.
176. Vaskelienė, I. et al. 2011, “Komunikacija apie patirtas politines represijas šeimoje: tarpgeneracinis aspektas”, *International Journal of Psychology: A Biopsychosocial Approach/ Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*. Vol. 9, p. 91–104.
177. Valentaitė, D. 2013, *Kauno Dainava: Dabartis ir istorinė praeitis*.
178. Vervečkienė, L. 2019, „Pabrėžta, nutylėta, pateisinta: „kartų efektas“ senelių, tėvų ir anūkų sovietmečio atmintyje“, *Politologija*, vol. 4, Issue 96, p. 8–37.
179. Višomirskytė, V. 2011, „Heterotopinė Kauno erdvė“, *Literatūrinė Kauno regiono savimonė*, sudarytoja I. Žakevičienė, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas.
180. Vujošević, T. 2017, *Modernism and the making of the Soviet New Man*, Manchester University Press, Manchester.
181. Welzer, H. 2010, “Re-narrations: How Past Change in Conversational Remembering”, *Memory Studies*, vol. 3, Issue 1, p. 5–17.
182. Wilson, J. Q. ir Kelling, G. E. 1982, *Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety*, Atlantic Monthly, March.
183. Wulf, H. 2016, *Shadowlands. Memory and History in Post-Soviet Estonia*, Berghahn, London, New York,
184. Zarecor, K. E. 2014, “Architecture in Eastern Europe and the Former Soviet Union” in *Critical History of Contemporary Architecture, 1960–2010*, sudarytojai E. Haddad and D. Rifkind, Ashgate, London, New York.
185. Zlatkova, M. 1998, „My Neighbours and Me in Village and Town Settings – Problems of the Cultural Identity“, *Bulgarian Folklore*, vol. 12, p. 91–98.
186. Zlatkova, M. 2000, „Market Place As A Topos in the Social Organization of the City“, *Local Communities I*, p. 127–135.
187. Zlatkova, M. 2000a, „Narrated History and Urban Identity“, *Talking History*, p. 234–243.
188. Zlatkova, M. 2000b, „Narration, Memory and Urban Identity“ in *University of Plovdiv’s annual collected papers*, p. 509–516.
189. Zlatkova, M. 2001, „Changes in Urban Neighbourhoods in Present Day Bulgaria“, *Ethnologia Balkanica*, vol 5, p. 185–192.

190. Zlatkova, M. 2004, „Urban Communities and Spaces of the City – Patrimony and Cultural Interaction“, *Bulgarian Folklore Magazine*, vol. 1–2, p. 56–67.
191. Zlatkova, M. 2005, „The City of Stalin, The City of Dimitrov, the „City of Socialism“ – an essey on Bulgarian weekly newsreels“, *Sociological Problems Magazine*, vol. 1–2, p. 65–74.
192. Zlatkova, M. 2015, „Gardening the City: Neighbourliness and Appropriation of the Common Spaces in Bulgaria“, *Colloquia Humanistica*, vol. 4, p. 41–60.
193. Zubovich, K. 2013, „To the New Shore: Soviet Architecture's Journey from Classicism to Standardization, *UC Berkeley*, Kalifornijos Berkeley universiteto atvirojo publikavimo sistema. Prieiga per internetą: <<https://escholarship.org/uc/item/3k42j0g2>>.
194. Žakevičienė, V. 2011, „(Bio)regioninės savimonės mitas: užrašytos vietos ženklai“, *Literatūrinė Kauno regiono savimonė*, sudarytoja I. Žakevičienė, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas.
195. Žilinskienė, L. 2015, „Šeimos atmintis“, *Šeiminiai pokyčiai atvirų Europos sienų ir globalaus mobilumo akivaizdoje: resursai, procesai ir praktikos*, I. Juozeliūnienė, J. Seymour, Vilniaus universitetas, Vilnius.
196. Žilinskienė, L., Kraniauskienė, S. ir Šutinienė, I. 2016, *Gimę socializme: pirmoji sovietmečio karta*, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
197. Žilys, A. 2013, „Rezidencinė diferenciacija ir skirtumai Lietuvos moderniajame mieste: (po)sovietinis ar vakarų miestas?“, *Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas*, vol. 4, Issue 2, p. 67–101.

PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. Račaitytė, K. 2019. XX a. II pusės Kauno demografinės kaitos atspindžiai gyventojų pasakojimuose. *Res Humanitariae*, XXV (25), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, p. 95–121.
2. Račaitytė, K. 2021. XX a. Viešosios erdvės kauniečių atsiminimuose ir jų poveikis miesto gyventojų tapatybei. *Lituanistica*, t. 67, Nr. 4, p. 305–318.
3. Račaitytė, K. 2021. The identity of Kaunas inhabitants: the memories of three generations. Collection of articles of „Scholarly Readings of Young Historians VI“, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, p. 58–69.

PRANEŠIMŲ KONFERENCIJOSE DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. 2018 m. gegužės 3–4 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute, skaitytas pranešimas III nacionalinėje doktorantų konferencijoje „Veritas Ethnologica“. Pranešimo tema: „Kauno gyventojų tapatybė: atminties kaita XX a. vid.–XXI a. pr. naratyvuose. Teoriniai ir metodologiniai aspektai“.
2. 2018 m. gegužės 7–8 d. skaitytas pranešimas seminare ir studentų doktorantų dirbtuvėse Thomas Hylland Eriksen vizito metu Vytauto Didžiojo universitete. Pranešimo tema: „The identity of Kaunas inhabitants: the shift in memory during mid XX century–XXI century. Theoretical and methodological aspects of research“.
3. 2018 m. gegužės 30 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete skaitytas pranešimas „Tapatybės samprata ir atmintis Lietuvos etnologiniuose tyrimuose“ Vytauto Didžiojo universiteto doktorantų klubo organizuotoje tarpdisciplininėje jaunųjų tyrėjų konferencijoje „Nuo idėjų iki rezultatų“.
4. 2018 m. rugpjūčio 29–31 d. Estijoje, Tartu universitete skaitytas pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Historical Approaches in Contemporary Research Field: Making Connections“. Pranešimo tema – „The construction of images from the past in the stories of Kaunas districts residents: practical and theoretical aspects of research“ (liet. „Praeities vaizdinių konstravimas Kauno mikrorajonų gyventojų pasakojimuose: praktiniai ir teoriniai tyrimo aspektai“).
5. 2019 m. balandžio mėn. 14–17 d. Ispanijos karalystėje, Santjago de Komposteloje, Santjago de Kompostelos universitete skaitytas pranešimas 14-ame tarptautiniame SIEF (International Society for Ethnology and Folklore) kongrese „Track Changes: Reflecting on a Transforming World“ (sekcijoje (Nar03) – To narrate narrators: a „Making of“). Pranešimo tema –

- „Narratives of Soviet and Post-Soviet Spaces: a Case Study of Kaunas“ (liet. „Sovietinių ir postsovietinių erdvių naratyvai: Kauno atvejis“).
6. 2019 rugpjūčio mėn. 14–18 d. Latvijoje, Cėsyje, tarptautinėje doktorantų vasaros mokykloje „Baltic Summer School of Anthropology“ pristatytas tyrimas. Pranešimo tema: „The identity of Kaunas’ inhabitants: the memories in the narratives of the mid-20th to the early 21st century“.
 7. 2019 09 18–20 d. Vilniuje, Literatūros ir tautosakos institute skaitytas pranešimas 9-ojoje tarptautinėje jaunųjų folkloristų konferencijoje „(Ir)relevance of Classical Folkloristics in the 21st Century“. Pranešimo tema „A New Approach to the Memory Narratives of Habitants of Kaunas Districts: Theory of Micro Narrative“.
 8. 2020 m. vasario 13 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete vykusiame tarptautiniame doktorantų seminare „Ethnographic experience in city festivals: perspectives on performance and identity“ (liet. „Etnografinės patirtys miesto festivaliuose: atlikimo ir tapatybės perspektyvos“) skaitytas pranešimas „Narratives of Soviet and Post-Soviet spaces: a Case Study of Dainava Park“ (liet. „Sovietinių ir posovietinių erdvių naratyvai: Dainavos parko atvejis“).
 9. 2020 m. lapkričio 27–28 d. Latvijoje, Valmieros muziejuje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Scholarly Readings of Young Historians VI. Turning Points in the History of the Baltic Sea Region: People, Ideas, Events“ skaitytas pranešimas „The identity of Kaunas inhabitants: the memories of three generations“ (liet. „Kauno gyventojų tapatybė trijų kartų kauniečių atsiminimuose“).
 10. 2021 m. gruodžio 9 d. Kaune, Kauno kolegijoje vykusioje tarptautinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Menas, dizainas, kalbos ir ugdymas: teorijos ir praktikos inovacijos“ (angl. „Art, design, languages and education: innovations in theory and practice“) skaitytas pranešimas „Ethnographic photography: visual analysis methods for interpreting urban spaces“.
 11. 2022 m. birželio 13-16 d. Rejkjavike, Islandijoje, Islandijos universitete tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „RE:22, Nordic “Ethnology and Folklore Conference“ skaitytas pranešimas „Remembering and Experiencing Post Soviet Urban Spaces in Kaunas: the Formation of Identities of Urban Residents“ (sekcijoje „Revisiting place: Sensual encounters with everyday heritage in the urban landscape“).

PRIEDAI

1 priedas. Etnografinė anketa „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai XX a. viduryje – XXI a. pradžioje“ skirta pateikėjams, gimusiems iki 1975 m.

Pagrindiniai duomenys apie pateikėją:

- 1 Vardas, pavardė
- 2 Gimimo metai / amžius
- 3 Lytis
- 4 Išsilavinimas
- 5 Darbas / užsiėmimas
- 6 Tautybė
- 7 Religija

Tapatybė (individuali ir grupinė)

- 1 Ar gimėte Kaune? Jei ne – kur? Kada atsikėlėte į Kauną?
- 2 Ar Jūsų tėvai ir seneliai irgi buvo kauniečiai? Gal galite trumpai papasakoti apie savo šeimą?
- 3 Kokie jūsų pirmieji prisiminimai apie šią vietovę, rajoną?
- 4 Su koku rajonu save siejate?
- 5 Kuo Jūs save laikote? Kas Jūs esate?
- 6 Kuo skiriasi šio rajono gyventojai nuo kitų rajonų gyventojų? Kaip vieni ir kiti elgiasi, atrodo?
- 7 Kaip Jūs išreiškiate savo tapatumą, priklausymą minėtai grupei?
- 8 Kokie žmonės kadaise gyveno / dabar gyvena Jūsų rajone? Kas yra Jūsų kaimynai? Kuo pasižymi šios grupės ar sluoksniai, kokie bruožai jiems būdingi?
- 9 Ar Jūs jaučiatės kaip šio rajono dalis? Ar jaučiatės čia savas? Kas bendro tarp Jūsų ir kitų čia gyvenančių žmonių?

Gyvenimo būdas

- 10 Kokia Jūsų profesija? Jei dar studijuojate, nurodykite specialybę.
- 11 Kuo vertėsi Jūsų tėvai? Kuo jie dirbo?
- 12 Kaip Jūsų rajone pasikeitė pagrindiniai verslai nuo pokario iki dabar? Dėl ko įvyko šie pokyčiai?
- 13 Kuo verčiasi Jūsų apylinkėse gyvenantys žmonės šiais laikais?
- 14 Kokių organizacijų veikloje dalyvavote sovietmečiu ir dabar? Kokios organizacijos, draugijos, klubai veikė Jūsų rajone? Kokie klubai yra dabar?

Atminties vietos

- 15 Kurios vietos Jums yra svarbios, labai mėgstamos arba labai nemėgstamos Jūsų gimtajame rajone? Galbūt tokių vietų yra ir už Jūsų rajono ribų?
- 16 Kokias vietas įvardindavo Jūsų šeimos nariai, draugai, kaip ypatingas?
- 17 Papasakokite apie šias vietas. Dėl ko jos Jums yra svarbios, dėl ko jas paminėjote? Su kokiomis emocijomis, išgyvenimais Jums susijusios šios vietos?
- 18 Gal žinote kokių įdomių nutikimų ar legendų, susijusių su šiomis vietovėmis?
- 19 Kurios vietos buvo rajono gyventojų traukos centrai sovietmečiu? Kur intensyviausiai „virė gyvenimas“? Ar ir šiais laikais šios susibūrimo vietos išliko tos pačios?
- 20 Kaip šios vietos keitėsi sovietmečiu? Kokie pokyčiai jose įvyko Nepriklausomybės laikotarpiu?
- 21 Kokių socialinių sluoksnių ar amžiaus grupių nariai čia rinkdavosi kadaise ir renkasi dabar?
- 22 Kada ir kaip šios vietos atsirado? Kada buvo pastatyta parduotuvė, atsirado turgus, parkas, bažnyčia?
- 23 Dėl ko jose apsilankydavo žmonės? Ar tas lankymasis buvo labiau privalomas, ar žmonės čia ateidavo tiesiog laisvai, kada tik panorėję? Kokia šių vietų paskirtis?
- 24 Iš ko išgirdote ar sužinojote apie šias vietas/vietą?
- 25 Kokie Jums asmeniškai labiausiai įsimintini atsitikimai čia nutiko?
- 26 Ar čia Jūs vis dar lankotės? Ar ateityje planuojate čia apsilankyti?

Atminties įvykiai

- 27 Kokie Jums įsimintini gyvenimo įvykiai yra susiję su šiuo rajonu, Kauno miestu?
- 28 Kokie įvykiai Jūsų gyvenime yra Jums svarbiausi, įsimintiniausi?
- 29 Ką jūsų tėvai, draugai, arba artimieji įvardina kaip svarbius, įsimintinus įvykius? Kur įvyko šie atsitikimai?

Laisvalaikis

- 30 Ar vaikystėje eidavote žaisti į kiemą? Kokius žaidimus žaisdavote su vaikais? Ar dabar vaikai eina žaisti į kiemą?
- 31 Kur šiame rajone leisdavote laisvalaikį? Kur mėgdavo lankytis jūsų šeimos nariai, draugai?
- 32 Ar lankydavotės kavinėse? Jei taip, kokiose?
- 33 Ar eidavote maudytis į paplūdimį, paupį?
- 34 Kur jaunimas paskirdavo pasimatymus?
- 35 Kur jaunimas leidžia laiką dabar?
- 36 Ar šiose vietose vis dar apsilankote? Kur šiuo metu mėgstate apsilankyti, nueiti, kai turite laisvo laiko?

- 37 Ar einate į miesto ar rajono renginius, šventes? Jei taip, į kokius renginius ar šventes? Kaip dažnai jose apsilankote?

Rajono kraštovaizdis

- 38 Ar galite įvardinti, kur kadaise buvo miesto riba, o kur prasidėdavo „kaimas“?
- 39 Kur seniau buvo Jūsų mikrorajono ribos?
- 40 Kaip seniau vadinosi gatvė, kurioje gyvenote? Kaip ji atrodė sovietmečiu?
- 41 Kaip seniau atrodė rajonas, kuriame gyvenote?
- 42 Koks buvo tuo metu transportas? Ar buvo autobusai, galbūt žmonės keliaudavo pėstute arba automobiliu?
- 43 Kaip pasikeitė gatvė, kurioje gyvenate?

Kaimo ir miesto skirtumai, kaimiškos gyvenvietės virtimas miesto dalimi

- 44 Jūsų manymu, kada Jūsų gyvenamasis rajonas pavirto miestu?
- 45 Kuo skiriasi miestas nuo kaimo?
- 46 Kada į Jūsų gyvenamąjį rajoną buvo nutiesti keliai?
- 47 Kada buvo atidarytas pašto skyrius, įvestas telefonas? Kas pasikeitė po to?

Laikotarpių skirtumai, laiko suvokimas, samprata

- 48 Ar galite išskirti savo gyvenime skirtingus laikotarpius? Kuo skyrėsi gyvenimas tiek vienu tiek kitu laikotarpiu?
- 49 Ar Jūsų gyvenime buvo įvykių, apie kuriuos kalbėdamas galėtumėte pasakyti, kad buvo „prieš ir po“
- 50 Kaip pasikeitė Jūsų gyvenimas atsikėlus gyventi į šį rajoną (gavus butą)?
- 51 Kada Jums labiau patiko gyventi, pokariu, sovietmečiu ar dabar? Kokie kiekvieno laikotarpio privalumai ir trūkumai?
- 52 Kas pasikeitė atėjus sovietmečiui? Kaip vertinate sovietmetį?
- 53 Kas pasikeitė Nepriklausomybės laikotarpiu, po 1990 m.?
- 54 Kas pasikeitė šiandien, praėjus beveik 3 dešimtmečiams po Nepriklausomybės?

Miesto augimas, gyventojų skaičiaus ir etninės sudėties kaita

- 55 Sovietmečiu, jūsų manymu, miestas didėjo ar mažėjo? Dėl ko vyko šie pokyčiai?
- 56 Ar į Kauną atvykdavo gyventojai, darbininkai iš kitų miestų, kaimiškų vietovių, kitų SSRS respublikų?
- 57 Kaip naujieji gyventojai prisitaikydavo gyventi Kaune? Ar jie atsinešdavo savo kultūrą, tradicijas, gyvenimo būdą? Kuo jie skyrėsi nuo senųjų gyventojų?
- 58 Ar naujuosius Kauno gyventojus galima pavadinti miestiečiais? Kada atvykėliai tampa „tikrais kauniečiais“?

**2 priedas. Etnografinė anketa „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai
XX a. viduryje – XXI a. pradžioje“ skirta pateikėjams, gimusiems nuo 1975 m.**

Pagrindiniai duomenys apie pateikėją:

- 1 Vardas, pavardė
- 2 Gimimo metai / amžius
- 3 Lytis
- 4 Išsilavinimas
- 5 Darbas / užsiėmimas
- 6 Tautybė
- 7 Religija

Tapatybė (individuali ir grupinė)

- 1 Ar gimėte Kaune? Jei ne – kur? Kada atsikėlėte į Kauną?
- 2 Ar Jūsų tėvai ir seneliai irgi buvo kauniečiai? Gal galite trumpai papasakoti apie savo šeimą?
- 3 Kokie jūsų pirmieji prisiminimai apie šią vietovę, rajoną?
- 4 Su koku rajonu save siejate?
- 5 Kuo Jūs save laikote? Kas Jūs esate?
- 6 Kuo skiriasi šio rajono gyventojai nuo kitų rajonų gyventojų? Kaip vieni ir kiti elgiasi, atrodo?
- 7 Kaip Jūs išreiškiate savo tapatumą, priklausymą minėtai grupei?
- 8 Kokie žmonės kadaise gyveno / dabar gyvena Jūsų rajone? Kas yra Jūsų kaimynai? Kuo pasižymi šios grupės ar sluoksniai, kokie bruožai jiems būdingi?
- 9 Ar Jūs jaučiatės kaip šio rajono dalis? Ar jaučiatės čia savas? Kas bendro tarp Jūsų ir kitų čia gyvenančių žmonių?

Gyvenimo būdas

- 10 Kokia Jūsų profesija? Jei dar studijuojate, nurodykite specialybę.
- 11 Kuo vertėsi Jūsų tėvai? Kuo jie dirbo?
- 12 Kaip Jūsų rajone pasikeitė pagrindiniai verslai nuo pokario iki dabar? Dėl ko įvyko šie pokyčiai?
- 13 Kuo verčiasi Jūsų apylinkėse gyvenantys žmonės šiais laikais?
- 14 Kokių organizacijų veikloje dalyvavote sovietmečiu ir dabar? Kokios organizacijos, draugijos, klubai veikė Jūsų rajone? Kokie klubai yra dabar?

Atminties vietos

- 15 Kurios vietos Jums yra svarbios, labai mėgstamos arba labai nemėgstamos Jūsų gimtajame rajone? Galbūt tokių vietų yra ir už Jūsų rajono ribų?
- 16 Kokias vietas įvardindavo Jūsų šeimos nariai, draugai, kaip ypatingas?
- 17 Papasakokite apie šias vietas. Dėl ko jos Jums yra svarbios, dėl ko jas paminėjote? Su kokiomis emocijomis, išgyvenimais Jums susijusios šios vietos?
- 18 Gal žinote kokių įdomių nutikimų ar legendų, susijusių su šiomis vietovėmis?
- 19 Kokių socialinių sluoksnių ar amžiaus grupių nariai čia rinkdavosi kadaise ir renkasi dabar?
- 20 Kada ir kaip šios vietos atsirado? Kada buvo pastatyta parduotuvė, atsirado turgus, parkas, bažnyčia?
- 21 Dėl ko jose apsilankydavo žmonės? Ar tas lankymasis buvo labiau privalomas, ar žmonės čia ateidavo tiesiog laisvai, kada tik panorėję? Kokia šių vietų paskirtis?
- 22 Iš ko išgirdote ar sužinojote apie šias vietas/vietą?
- 23 Kokie Jums asmeniškai labiausiai įsimintini atsitikimai čia nutiko?
- 24 Ar čia Jūs vis dar lankotės? Ar ateityje planuojate čia apsilankyti?

Atminties įvykiai

- 25 Kokie Jums įsimintini gyvenimo įvykiai yra susiję su šiuo rajonu, Kauno miestu?
- 26 Kokie įvykiai Jūsų gyvenime yra Jums svarbiausi, įsimintiniausi?
- 27 Ką jūsų tėvai, draugai, arba artimieji įvardina kaip svarbius, įsimintinus įvykius? Kur įvyko šie atsitikimai?

Laisvalaikis

- 28 Ar vaikystėje eidavote žaisti į kiemą? Kokius žaidimus žaisdavote su vaikais? Ar dabar vaikai eina žaisti į kiemą?
- 29 Kur šiame rajone leisdavote laisvalaikį? Kur mėgdavo lankytis jūsų šeimos nariai, draugai?
- 30 Ar lankydavotės kavinėse? Jei taip, kokiose?
- 31 Ar eidavote maudytis į paplūdimį, paupį?
- 32 Kur jaunimas paskirdavo pasimatymus?
- 33 Kur jaunimas leidžia laiką dabar?
- 34 Ar šiose vietose vis dar apsilankote? Kur šiuo metu mėgstate apsilankyti, nueiti, kai turite laisvo laiko?
- 35 Ar einate į miesto ar rajono renginius, šventes? Jei taip, į kokius renginius ar šventes? Kaip dažnai jose apsilankote?

Rajono kraštovaizdis

- 36 Ar galite įvardinti, kur kadaise buvo miesto riba, o kur prasidėdavo „kaimas“?
- 37 Kur seniau buvo Jūsų rajono ribos?
- 38 Kaip seniau atrodė rajonas, kuriame gyvenote?
- 39 Koks buvo tuo metu transportas?
- 40 Kaip pasikeitė gatvė, kurioje gyvenate?

Kaimo ir miesto skirtumai, kaimiškos gyvenvietės virtimas miesto dalimi

- 41 Jūsų manymu, kada Jūsų gyvenamasis rajonas pavirto miestu?
- 42 Kuo skiriasi miestas nuo kaimo?
- 43 Kada į Jūsų gyvenamąjį rajoną buvo nutiesti keliai?
- 44 Kada buvo atidarytas pašto skyrius, įvestas telefonas? Kas pasikeitė po to?

Laikotarpių skirtumai, laiko suvokimas, samprata

- 45 Ar galite išskirti savo gyvenime skirtingus laikotarpius? Kuo skyrėsi gyvenimas tiek vienu tiek kitu laikotarpiu?
- 46 Ar Jūsų gyvenime buvo įvykių, apie kuriuos kalbėdamas galėtumėte pasakyti, kad buvo „prieš ir po“
- 47 Kaip pasikeitė Jūsų gyvenimas atsikėlus gyventi į šį rajoną (gavus butą)?

Miesto augimas, gyventojų skaičiaus ir etninės sudėties kaita

- 48 Ar naujuosius Kauno gyventojus galima pavadinti miestiečiais? Kada atvykėliai tampa „tikrais kauniečiais“?

**3 priedas. Etnografinė anketa „Kauniečių miestietiškos tapatybės pokyčiai
XX a. viduryje – XXI a. pradžioje“ (popierinė, skirta visų amžiaus grupių atstovams)**

Esu Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos krypties doktorantūros studentė Karina Račaitytė. Šiuo metu atlieku tyrimą, kuriuo siekiu iširti **Šilainių, Kalniečių, Eigulių, Dainavos** gyventojų atsiminimus ir tapatybes. Kviečiu užpildyti anketą!

Jei turite klausimų apie tyrimą, prašau kreiptis el.paštu karina.racaityte@vdu.lt. Anketa yra anoniminė, surinkta medžiaga bus naudojama moksliniais tikslais. Ačiū už Jūsų atsakymus!

1. Jūsų gimimo metai (įrašykite)

2. Jūsų lytis

- Vyras
- Moteris
- Kita

3. Jūsų išsilavinimas

- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis
- Kita (įrašykite)

4. Jūsų dabartinė veikla

- Dirbu
- Mokausi
- Dirbu ir mokausi
- Kita (įrašykite)

4.1. Įrašykite savo profesiją ar veiklos sritį

.....

5. Ar gimėte Kaune? Jei ne – įrašykite, kur gimėte, bei kada atsikėlėte gyventi į Kauną

- Taip, gimiau Kaune
- Ne, gimiau kitur (įrašykite, kur bei kada atsikėlėte gyventi į Kauną)

.....

.....

5.1. Įrašykite, kuriame rajone gimėte (jei gimėte Kaune)

.....

6. Ar Jūsų tėvai ir seneliai taip pat buvo kauniečiai? Jei ne, įrašykite jų kilmės vietas

- Taip
- Ne (įrašykite tėvų ir senelių kilmės vietas)
-
-

7. Kuriame Kauno rajone šiuo metu gyvenate?

- Dainava
- Eiguliai
- Kalniečiai
- Šilainiai
- Kitame rajone (įrašykite).....

7.1. Nuo kada gyvenate šiame rajone?

.....

8. Kokie jūsų pirmieji prisiminimai apie šį rajoną?

.....

.....

.....

9. Ar Jūs jaučiatės šio rajono dalimi? Ar jaučiatės čia savas? Jei tik iš dalies siejate save su rajonu – pakomentuokite skiltyje „kita“

- Taip
- Ne
- Kita (įrašykite)

10. Kaip Jūs manote, kuo šio rajono gyventojai skiriasi nuo kitų rajonų gyventojų?

.....

10.1. Kokiomis veiklomis užsiima šio rajono gyventojai? Kokios jų profesijos?

.....

11. Kas Jūs esate, kuo save laikote?

- Lietuvis
- Kaunietis
- Dainavos rajono gyventojas
- Kalniečių rajono gyventojas
- Eigulių rajono gyventojas
- Šilainių rajono gyventojas
- Kita (įrašykite).....

12. Kokių tautybių atstovai gyvena Jūsų kaiminystėje?

- Lietuviai
- Lenkai
- Rusai
- Baltarusiai
- Ukrainiečiai
- Žydai
- Totoriai
- Kita (įrašykite).....

13. Kurios vietos rajone Jums yra svarbios, labai mėgstamos arba labai nemėgstamos? Galbūt tokių vietų yra ir už Jūsų rajono ribų? Papasakokite apie šias vietas. Dėl ko jos Jums yra svarbios, dėl ko jas paminėjote?

.....
.....

14. Gal žinote kokių įdomių nutikimų ar pasakojimų, susijusių su šiomis vietovėmis?

.....
.....
.....

15. Gal žinote, kokios vietos buvo rajono gyventojų traukos centrai sovietmečiu? Kur intensyviausiai „virė gyvenimas“? Ar ir šiais laikais šios susibūrimo vietos išliko tos pačios?

.....
.....
.....

16. Kur šiuo metu intensyviausiai „verda gyvenimas“ Jūsų rajone?

.....
.....
.....

17. Kokie Jums įsimintini gyvenimo įvykiai yra susiję su šiuo rajonu, Kauno miestu?

.....
.....
.....

18. Dėl ko šie įvykiai Jums yra svarbiausi, įsimintiniausi?

.....
.....

19. Ar vaikystėje eidavote žaisti į kiemą?

- Taip
- Ne
- Retsykais

20. Ar Jums tėvai sakydavo, jog rajone yra vietos, į kurias eiti negalima ar nesaugu? Jei taip, nurodykite šias vietas

- Ne
- Taip (įrašykite)

21. Ar anksčiau lankydavotės kavinėse, restoranuose? Jei taip, kokiose?

- Ne
- Taip (įrašykite)

22. Gal šiuo metu lankotės kavinėse, restoranuose? Jei taip, įrašykite kokiose

- Ne
- Taip (įrašykite)

23. Ar eidavote maudytis į paplūdimį, paupį Kauno mieste? Jei taip, nurodykite kur

- Ne
- Taip (įrašykite)

24. Kur anksčiau jaunimas paskirdavo pasimatymus?

.....

24.1. Kur jauni žmonės dažniausiai susitinka šiuo metu?

.....

25. Ar dalyvaujate miesto ar rajono renginiuose? Jei taip, nurodykite kokiuose ir pagrįskite, dėl ko juose dalyvaujate

- Ne
- Taip (įrašykite)

26. Galbūt dalyvaujate klubų ar draugijų veikloje? Jei taip, nurodykite kur ir pagrįskite, dėl ko juose dalyvaujate

- Ne
- Taip (įrašykite)

27. Įvardinkite, kur yra Jūsų rajono ribos? Kur prasideda ar baigiasi Jūsų rajonas?

.....

28. Ar žinote, kada Jūsų rajonas tapo miesto dalimi? Jei taip, įrašykite kada (galima ir apytikriai)

- Ne
- Taip (įrašykite)

29. Jūsų manymu, kuo skiriasi miestas nuo kaimo? Kokius išskirtumėte privalumus ir trūkumus gyvenimo tiek kaime, tiek mieste?

.....
.....

30. Kuo skiriasi priemiesčiai nuo miesto bei kaimo? Kokius išskirtumėte privalumus ir trūkumus gyvenimo priemiesčiuose?

.....

**4 priedas. Elektroninė etnografinė anketa „Kauniečių miestietiškos tapatybės
pokyčiai XX a. viduryje – XXI a. pradžioje“
(elektroninė, skirta visų amžiaus grupių atstovams)**

Esu Vytauto Didžiojo universiteto etnologijos krypties doktorantūros studentė Karina Račaitytė. Šiuo metu atlieku tyrimą, kuriuo siekiu ištirti **Šilainių, Kalniečių, Eigulių, Dainavos** gyventojų atsiminimus ir tapatybes. Kviečiu užpildyti anketą!

Jei turite klausimų apie tyrimą, prašau kreiptis el.paštu karina.racaityte@vdu.lt. Anketa yra anoniminė, surinkta medžiaga bus naudojama moksliniais tikslais. Ačiū už Jūsų atsakymus!

1. Jūsų gimimo metai (įrašykite)

2. Jūsų lytis

- Vyras
- Moteris
- Kita

3. Jūsų išsilavinimas

- Vidurinis
- Profesinis
- Aukštesnysis
- Aukštasis

4. Jūsų dabartinė veikla

- Dirbu
- Mokausi
- Dirbu ir mokausi
- Kita

4.1. Įrašykite savo profesiją ar veiklos sritį

5. Ar gimėte Kaune? Jei ne – įrašykite, kur gimėte, bei kada atsikėlėte gyventi į Kauną

5.1. Įrašykite, kuriame rajone gyvenote nuo gimimo (jei gimėte Kaune)

6. Ar Jūsų tėvai ir seneliai taip pat buvo kauniečiai? Jei ne, įrašykite jų kilmės vietas

7. Kuriame Kauno rajone šiuo metu gyvenate?

- Dainava
- Eiguliai
- Kalniečiai
- Šilainiai

7.1. Nuo kada gyvenate šiame rajone?

8. Kokie jūsų pirmieji prisiminimai apie šį rajoną?

9. Ar Jūs jaučiatės šio rajono dalimi? Ar jaučiatės čia savas? Jei tik iš dalies siejate save su rajonu – pakomentuokite skiltyje „kita“

- Taip
- Ne
- Kita

10. Kaip Jūs manote, kuo šio rajono gyventojai skiriasi nuo kitų rajono gyventojų?

10.1. Kokiomis veiklomis užsiima šio rajono gyventojai? Kokios jų profesijos?

11. Kas Jūs esate, kuo save laikote?

- Lietuvis
- Kaunietis
- Dainavos rajono gyventojas
- Kalniečių rajono gyventojas
- Eigulių rajono gyventojas
- Šilainių rajono gyventojas

12. Kokių tautybių atstovai gyvena Jūsų kaimynystėje?

- Lietuviai
- Lenkai
- Rusai
- Baltarusiai
- Ukrainiečiai
- Žydai
- Totoriai

13. Kurios vietos rajone Jums yra svarbios, labai mėgstamos arba labai nemėgstamos? Galbūt tokių vietų yra ir už Jūsų rajono ribų? Papasakokite apie šias vietas. Dėl ko jos Jums yra svarbios, dėl ko jas paminėjote?

14. Gal žinote kokių įdomių nutikimų ar pasakojimų, susijusių su šiomis vietovėmis?

15. Gal žinote, kokios vietos buvo rajono gyventojų traukos centrai sovietmečiu? Kur intensyviausiai „virė gyvenimas“? Ar ir šiais laikais šios susibūrimo vietos išliko tos pačios?

16. Kur šiuo metu intensyviausiai „verda gyvenimas“ Jūsų rajone?

17. Kokie Jums įsimintini gyvenimo įvykiai yra susiję su šiuo rajonu, Kauno miestu?

18. Dėl ko šie įvykiai Jums svarbiausi, įsimintiniausi?

19. Ar vaikystėje eidavote žaisti į kiemą?

- Taip
- Ne
- Retsykais

20. Ar Jums tėvai sakydavo, jog rajone yra vietos, į kurias eiti negalima ar nesaugu? Jei taip, nurodykite šias vietas

21. Ar anksčiau lankydavotės kavinėse, restoranuose? Jei taip, kokiose?

22. Gal šiuo metu lankotės kavinėse, restoranuose? Jei taip, įrašykite kokiose

23. Ar eidavote maudytis į paplūdimį, paupį Kauno mieste? Jei taip, nurodykite kur

24. Kur anksčiau jaunimas paskirdavo pasimatymus?

24.1. Kur jauni žmonės dažniausiai susitinka šiuo metu?

25. Ar dalyvaujate miesto ar rajono renginiuose? Jei taip, nurodykite kokiuose ir pagrįskite, dėl ko juose dalyvaujate

26. Galbūt dalyvaujate klubų ar draugijų veikloje? Jei taip, nurodykite kur ir pagrįskite, dėl ko juose dalyvaujate

27. Įvardinkite, kur yra Jūsų rajono ribos? Kur prasideda ar baigiasi Jūsų rajonas?

28. Ar žinote, kada Jūsų rajonas tapo miesto dalimi? Jei taip, įrašykite kada (galima ir apytikriai)

29. Jūsų manymu, kuo skiriasi miestas nuo kaimo? Kokius išskirtumėte privalumus ir trūkumus gyvenimo tiek kaime, tiek mieste?

30. Kuo skiriasi priemiesčiai nuo miesto bei kaimo? Kokius išskirtumėte privalumus ir trūkumus gyvenimo priemiesčiuose?

SUMMARY

INTRODUCTION

The relevance of the topic. After World War II ended Kaunas was rapidly expanding, its industry developing, and the number of residents increasing: there arose the need to accommodate the new employees of industrial enterprises. As a result, in the 1960s-1980s they projected and started building new residential areas of Kaunas: Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. Unlike the historical areas of Kaunas city (the Old Town, Center, Žaliakalnis (“the Green Hill”), Panemunė, Šančiai) the latter were built in almost bare location: in the fields or the territories of former villages and suburbs. If compared to the historical quarters, the new residential areas emerged in different circumstances, they served a different purpose and had different planning. The former residents left almost none traces, as most dwellers of the farmsteads changed their place of residence and the buildings were torn down. In 2019 Kaunas residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai had 144 281 permanent dwellers, or 50,31 per cent of the total number of Kaunas residents (on January 1, 2019 there were 286 754 permanent dwellers in Kaunas city) (KMSS 2019), while at the beginning of 2020 the number mounted to 289 380 (LSD 2021). In Soviet times the inhabitants of the residential areas chosen as the object of the research used to encounter social and cultural problems, such as undefined identity, – they address the same issues nowadays.

The last decade of 20th c.-the beginning of 21st c. was the time of demographic social and cultural changes. The national identity and that related to one’s living place were challenged by globalization and value change which accounted for the innovations concerning the panorama of the city. Concrete ways of living – active community identities consolidated by social ties create and recreate the urban environment and leave there their corporeal visual forms (Rubavičius 2013, p. 121). The changes are strikingly vivid in residential areas constructed in the time of the Soviet occupation. They especially clearly highlight such problems as emigration, aging of the population, the universal feeling of insecurity, criminality, reminiscences dealing with traumatic experiences.

The field of the research of dissertation encompasses four residential areas planned and built in the Soviet times in Kaunas. Investigating the reminiscences of the residents and their identity the physical space gains significance as a major context of research. Public spaces function as those which form the experiences of people, whose lives unfold there, and reflect the collective memory. Thus, construction engineering and architecture encompassing such spheres as functional structure of buildings and area planning embrace both the intangible field: the way

people living in a certain area feel, their mental and physical state, as well as their experiences and reminiscences.

The research is based on the case of Kaunas city and four residential areas built in the Soviet times: being an industrial city Kaunas is a proper case to investigate the residential districts built during the period of Soviet occupation. The remains of the historical centre of the city and the historical quarters of Kaunas serve as a complementary context. The historical parts of the city practically function as a contrast to the Soviet areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. We should point out that the Soviet apartment blocks in greater or smaller numbers were built in some other parts of Kaunas city (e.g, Viliampolė, Aleksotas, Petrašiūnai), however, there they were inserted into the already existing historical areas of the city. The object of the research, four Kaunas residential areas formed in the Soviet period, are very typical, clear examples of Soviet housing block areas. Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai were built in Soviet times referring to the residential area constructing tendencies of the time. A residential area is a larger unit, a part of the city where people live, which consists of a few or more microdistricts: large quarters or their groups with major motor roads serving as boundaries between them comprising everyday public service buildings based in the centre of the microdistrict's public service which were to ensure the needs of a certain contingent and number of residents (Vanagas 2008). A few Kaunas elderships fully or in a part cover the territories of residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai built in Soviet times.

The public spaces of the microdistrict integrated the architectural elements of the time: pure functionalism and minimalism prevailed, which formed a special residents' attitude to their living area. The ideas of construction and planning of residential dwellings conformed to the Soviet standards and acquired the material form strictly following the requirements. Thus Kaunas, one of the industrial cities of Lithuania, provides a clear picture of this peculiar social experiment: multi-apartment houses of prefabricated concrete built in almost bare fields and people accommodated in them, who were brought together by accident. The residents of the districts have different feelings concerning their relation to the living place and construct their identities using different methods. The information collected during the research might be useful from both the applied and the comparative viewpoint, especially investigating similar districts in other cities of Lithuania (e.g., Vilnius, Klaipėda, Šiauliai) and other post-Soviet countries (such as Latvia, Estonia, Belarus, Ukraine). The insights resulting from the research disclosing people's relationship with the living place could be used projecting the quarters of modern multi-apartment houses with the aim to build secure districts whose residents would be willing to identify themselves with the living place.

The problem of the research. How could the process concerning the construction of Kaunas (districts Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai) dwellers' identity as a multifaceted problem in the second half of 20th c. - the beginning of 21st c. be analysed from the present perspective via the variables of reminiscences and narrative?

The object of the research is the reminiscences and identity of Kaunas residents (living in Šilainiai, Kalniečiai, Eiguliai and Dainava) which discloses itself in the narratives of the citizens at the beginning of 21st c. and encompasses the events and their reflections of mid-20th c.-the beginning of 21st c.

The aim is to investigate the collective memory and identity of the residents who came to live to the newly constructed Soviet residential areas as it is disclosed in their narratives covering the period of mid-20th c.-the beginning of 21st c.

The objectives are as follows:

1. To discuss the theoretical approach of the research drawing on the theories of cultural memory and identity.
2. To determine how the stories of Kaunas residents reflect their multilayer memory.
3. To examine what environmental and lifestyle changes in the areas affected the formation of the residents' identity while referring to the stories of people residing in Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai.

The propositions of the dissertation to be asserted:

1. The place of residence determines the lifestyle of the citizens, their routine and activities. The experiences of the residents of Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai areas in Soviet times and in the period of Lithuania's independence mold certain reminiscences of the respondents which are shared with other members of the community. The stories narrated are diffused not only in the horizontal, but also in the vertical direction to descending generations.
2. The reminiscences of the citizens are affected by the process of memory transformation when individual memory, affected by the experiences of an individual person, becomes communicative memory, which is part of the everyday communication process. Communicative memory connects the members of the group and sustains the community identity. With time the communicative memory becomes cultural memory, characteristic of a certain group of people, in the case discussed – of the residents living in a certain area.
3. The processes of residents' identity construction have been determined by various factors: the change of generations and historical periods, the change of the political and economic system after the restoration of independence, the habit to control all the spheres of a

person's life, manifest in the physical environment of the area, characteristic of the totalitarian regime.

4. Residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai or Šilainiai are not rich in signs (historical sites or monuments) of cultural memory attracting the attention in the physical space. While sharing their reminiscences the respondents scarcely mention the monuments erected in Soviet times. It explains why very few narratives pertaining to the sphere of cultural memory include the fact of such sights.
5. The identity of the individual living in a contemporary residential area is multifaceted: ethnic, local, characteristic to the resident of a certain city or microdistrict, "displaced" or doublecultural. The multifaceted identity depends on a lot of factors: historical, ideological, political circumstances and life situations.
6. In mid-20th c.-the beginning of 21st c. the residents of four Kaunas areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai shared their common experiences, which, judging by their autobiographical stories, had very much in common. The narratives underlie the residents' identities some of which are closely related to certain parts of the city, while others are detached from them.
7. In effect, residential areas built in Soviet times have no significant differences, therefore, the stories of people living there do not require to be differentiated according to the microdistrict they originate from or live in at present. No specific details are denoted in the narratives of respondents from different residential areas. When analysing specific features characteristic to certain parts of Kaunas city it is well worth highlighting the contrast between the microdistricts and historical quarters of Kaunas, because it embraces essential differences both between the physical features of the environment and the manifestation of memory they embody. The cultural centre of the city is an entity attracting the inhabitants of the whole city. The centres of public and social life projected in microdistricts in the Soviet period cannot rival the city centre neither in the cultural nor in the social sense. Nowadays the respondents still keep using the *emic* notion "go down town", which underlies the difference between the city center and the microdistrict they live in. The respondents call the areas investigated "dormitory districts" – the term which focuses on the functional aspect of the area designed to meet the practical needs of the residents.

The methodology of the research. The research builds on the theory of communicative and cultural memory by Jan and Aleida Assmann (Assmann 2008). When conducting the ethnographic research the methods of field research were used: observation, active observation,

conversation, semi-structured interview, exhaustive interview, research diary. In order to have respondents openly recount their memories we did not seek to follow the strict structure of an interview. The visual material was collected taking photographs and a research diary was used as a tool for reflexive practice. The records of interviews were transcribed. The empirical material collected was analysed using the comparative, retrospective and interpretation methods. Also, the analysis of the visual material, the content of the narratives and statistical, likewise historical sources was carried out. The text includes *emic* excerpts of the respondents' storytelling with the aim to authentically unfold the narratives of the residents.

Using the narrative analysis in the interview texts we were looking for the main topic which was most relevant to the respondents. A narrative is a logically structured sequence of storytelling which is used to restore certain events (Hawthorn 1998, p. 209). The analysis of the narrative is a research strategy which builds on the idea that concrete "stories" told present insights concerning people's experiences (Bitinas, Rupšienė and Žydžiūnaitė 2008, p. 303). While conducting the analysis of the narrative Katherine Young, American folklore investigator, proposes to determine and single out the dominant thematic areas or the "world" of the narrative. The level of conversation, the story and the taleworld (Young 1987) are some of the most significant spheres / dimensions. Such ethnography of the narrative uses the events restored and highlights the cultural, social, communicative and emotional aspects which manifest themselves through the very act of storytelling; also, it accounts for the form of the narrative itself, its content, meaning, functions and aesthetic features. The method helps to discover the connections between the text and the analysis of the narrative plot, to assess the roles undertaken by the characters in different parts of the story. The narrator himself / herself is perceived as the one who participates in different parallel worlds and occupies different positions in space and time (Palmenfelt 2007, p. 7).

The sources of the research. The historical and statistical material for the research was collected in the Kaunas Regional State Archives (*KRVA*), the Department of Bibliography of Kaunas County Public Library (*KAVBBS KS*), the fonds of the Department of Kaunistika (Kaunas region studies). Besides, we referred to the data of the Department of Statistics, periodical publications, the works of ethnographers, city planners and historians. The major source of the research paper was the field research material the author collected in 2017–2021 in Kaunas residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. During the period of the investigation we have interviewed 349 respondents using the methods of conversation, exhaustive and semi-structured interview (115 respondents), besides, we built on interview questionnaire (sheets (121 respondent) and electronic interviews (151 respondent)).

Work structure. The dissertation consists of introduction, three main chapters, conclusions, literature review and appendices. The introduction deals with the relevance of the topic and its problem, the object of the research, the aim and the tasks of the work, the novelty and the significance of the scientific paper, the propositions asserted, the methods and methodology, the theoretical approach of the research, the review of the field research and the terms used in the paper.

1. THEORETICAL, METHODOLOGICAL AND HISTORICAL ASPECTS OF THE RESEARCH

1.1. The theory of communicative and cultural memory. The investigation of the urban society proves that the memory of city dwellers is an important factor manifest in narratives. The main theoretical approach of the dissertation is the theory of communicative and cultural memory by Jan and Aleida Assmann (Assmann 2008). The discussion of connections between memory and identity requires the definition of memory and a broader review of their relationship. For Jan Assmann, historian and culture scientist, memory is the faculty which enables us to form an awareness of selfhood (identity), both on the personal and collective level (Assmann 2008, p. 109). In his article “Communicative and Cultural Memory” (Assmann 2008) J. Assmann maintains that on the level of inner mentality human memory is a part of neuro-mental system.

J. Assmann distinguishes three forms of memory: individual, communicative and cultural (See Table 2). Cultural memory is a form of collective memory which is shared by a group of people and accounts for their collective cultural identity. Communicative memory connects group members with each other and with outer spaces, also, it sustains the identity of the community (Assmann 2008, p. 111). The latter forms of memory are manifest in stories, songs, plays and other forms of human self expression (Assmann 2008, p. 112). With time the autobiographic and communicative-social memory transforms itself to cultural memory (Assmann 2008, p. 117). Thus, in order to perceive the notion of identity and explain the way it is constructed we are to analyse how the memory is conveyed through narratives. Aleida Assmann, investigator of culture and memory, distinguishes two types of memory: displaced and embodied. By embodied memory she means reflected and recorded personal cultural experiences which are shared with society members and accepted by them. Displaced memory is defined as stored and preserved knowledge which is not easily accessible and there are no guarantees for its preservation in the future. The types of memory, characteristic to a city dweller, – the experiences remembered by a group of people or individuals, account for the formation of different identities (Assmann 1988). An example of such memory, considered to be of paramount importance, was the ideology of

Soviet identity as it was exclusively connected with that era. The collective subconscious has retained traumatic experiences which were transmitted from one generation to another (Gailienė 2008, p. 160). The researchers have noticed an interesting fact – in order to obtain the “reminiscences” of communicative memory a person is not obliged to have certain experiences (e.g., to experience exile) – it is enough to communicate with people who are living testimonies to the fact. The collective traumatic experiences, thus “obtained”, the communicative memory of people affected by the totalitarian regime, may be conveyed to young people who did not live in Soviet times (Assmann 2008, p. 117).

Jan Assmann uses the concept “communicative memory” with the aim to distinguish it from the concept “collective memory” used by M. Halbwachs. Cultural memory is a form of the latter because it is shared by groups of people thus creating collective cultural identity. M. Halbwachs who introduced the concept “collective memory” disconnected memory from traditions and the processes of their transmission. J. Assmann, however, decomposes the concept of “collective memory” introduced by M. Halbwachs, distinguishing two types: *communicative* and *cultural* memory: he considered it right not to ignore the sphere of culture. According to J. Assmann, there are two *modi memorandi* – two different ways of remembering (Assmann 2008, p. 110).

Nowadays the theoretical literature is dominated by the opinion that the term “memory culture” should be used in the plural form. It is believed that the variety of reminiscence culture coexists with reminiscences common to groups of people. They comprise both individual reminiscences and experiences, not to exclude collective ones, also, those adopted from other people while interacting with them (Gailienė 2008, p. 164). Memory culture undergoes a constant change, it has an inward urge to keep transforming and is never stable, thus it is a relevant issue to record the present image of the culture and investigate its change (Nikžentaitis 2013, p. 11–12).

1.2. Theories of personal identity construction. Identity is a modern phenomenon investigated by ethnologists, anthropologists and sociologists in the context of globalization and changes undergone by society, culture and economy. Sociologist A. Giddens maintains that formation of one’s personal identity is an issue citizens living in the times of present modernity face – it has to do with individualism generated by Western culture. In premodern times sex, status of a person as a community member, kinship and other forms of identity were constant, clearly defined and almost invariable categories recognized in medieval Europe. Surely, they recognized personal self-expression and individuality – although different cultures varied the degree – likewise they encouraged individual abilities, but to a different degree again (Giddens 2000, p. 100). Anthropologist Fredrik Barth, who investigated the conception of ethnic identity, coined the term *basic, general identities* which he considered to be the basic form of identity, determined

by the origin and biography of an individual (Barth 1969, p. 13). General identities, according to F. Barth, included nationality, profession, sex, age, social status (or social class). Later the theory of basic identities was criticized as inaccurate, faulty in terms of application as much as it concerned the investigations of contemporary ethnical identities. F. Barth maintained that a person may have more than one basic identity (e.g., sex and profession), except for the ethnic identity, which surpasses others. Such theoretical viewpoint may be considered to be limited because it ignores *partial belonging* and *partial ethnic identification* (Bhabha 1998 quoted in Hummell 2014, p. 8). Researchers agree that individuals may change their social class, belonging to a certain social stratum, likewise the identity related to these. The process of individual and group transfer from one social class to another is called social mobility. French sociologist Pierre Bourdieu points out that individuals occupying different social positions may constantly migrate from one social environment to another (Bourdieu 1987, p. 2). In postmodern world the basic identities and their content are not as stable as in traditional communities. Individuals may change their social class, belonging to a certain social stratum, also, the identities pertaining to these. Identities may be multifaceted and be differently expressed. Storytelling is one of the ways enabling a person to express his / her identity or to construct it. Storytelling, everyday communication with people in the local environment enables a respondent to confirm or express his / her identity. Storytelling conveys the person's relationships with other individuals and community. While sharing his / her reminiscences with other people or constructing the narrative of his / her identity, a person may connect himself / herself with other groups or disconnect from them. When shared, reminiscences belonging to the sphere of individual memory are transferred to the layers of communicative and cultural memory. The reminiscences of all the layers may be the basis on which a person constructs his / her own identity.

1.3. The methodological aspects of the research. When conducting the research we tried to combine both the emic as well as the ethic perspective of the research. The emic perspective enables us to know the way the world is perceived by the group investigated – the residents of the area. The investigator, who uses such perspective, should dissociate himself / herself from preconceived notions (Madden 2010, p. 19–20). *Emic* perspective enables us to concentrate our attention on the subject of the investigation and the subjective images of the reality, viewpoints, experiences he / she has, also, the meaning he / she attaches to objects (Morey and Luthans 1984, p. 29). The research, however, is also built on the insights and the assessment of the researcher herself. Thus we have decided not to limit ourselves to one perspective and include the ethic one.

The methods of selecting the respondents. We looked for respondents and conducted the research both in formal meeting places (libraries, schools), as well as in informal public places of the residential area (parks, squares, markets, approaches to supermarkets). We also attended the

community events of the residential areas. The search for respondents was carried out using the “snowball” method when the person interviewed introduces other people who could presumably take part in the investigation. In order to convey the real image of the cultural environment of the area and the diversity of the residents we did not formulate any special criteria concerning the respondents’ ethnicity or social status. However, we followed the criterion of age and interviewed people above 18 and older. Thus we intended to present the diversity of narratives and reminiscences dominating a certain area and to determine how people of different age, background and social status construct their identity. **The course of the field research.** The research lasted from August 2017 until March 2021 and was conducted in residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai of Kaunas city. The total number of respondents interviewed during the whole research period was 349; we used the methods of conversation, exhaustive and semi-structured interview (115 respondents), also, we built on the interview questionnaire (sheets (121 respondent)) and electronic questionnaires (151 respondents)). In 2017 we prepared the ethnographic questionnaire “The changes of urban identity of Kaunas citizens in mid-20th c.-the beginning of 21st c.”, which was oriented towards two groups of different ages: elder respondents and younger ones, born since the late 1950s. The end of 1950s was set as the distinguishing line: it was noticed that the stories and reminiscences of the respondents born at about that time and later were considerably different from the older generation. The narratives of the younger generation were more individualised, connected with personal life events and focusing on leisure time. Building on the scheme of division of generations presented by Kirsti Jõesalu, Estonian investigator, the respondents who participated in the research are divided into groups of 3 generations:

- I. Those born in the late 1930s-the early 1950s;
- II. Others born in the late 1950s-the late 1970s;
- III. Respondents born in the early 1980s-the early 1990s.

115 respondents interviewed using the methods of conversation, exhaustive and semi-structured interview were either born in Kaunas or came to live there from smaller towns. 69 respondents were female and 46 respondents were male. 22 of them had secondary education, 8 had secondary special (vocational) education, 22 had post-secondary education and 63 were graduates of institutions of higher education. The respondents’ date of birth covered the years 1932–1996. 116 individuals were interviewed using the electronic questionnaire. 72 respondents of the group were female and 44 respondents were male. 22 of them had secondary education, 15 – secondary special (vocational) education, 22 – post-secondary education and 57 – higher education. The age frame of the respondents included those born in 1962–2001. We have collected 121 interview questionnaires – 3 of them were rejected as incomplete. There were 118 filled-in

questionnaires suitable for analysis. The group investigated consisted of 72 female respondents and 46 male ones. 73 of them had secondary education, 2 – secondary special (vocational) education, 13 – post-secondary education and 30 – higher education. The respondents of the group were born in the period of time 1951–2001. **The issues of research ethics.** Before starting the interview the respondents were informed about the researcher's intentions, the questionnaire, the course of the research, the way the conversation was recorded, also, the application of the material presented. The respondents were warned before they were filmed or photographed, also, before starting the dictaphone to record the conversation. In case the respondent expressed dissent, the material was not recorded in a way unacceptable to the person. While interviewing we noted down the respondent's personal information, however, we stuck to the commitment to preserve the respondents' anonymity and not to disclose their personal data – name, surname, address, details of personal life, etc. in public. The texts available to public do not contain respondents' personal data: every respondent is referred by his / her changed name or folder (file) number from manuscripts catalogue. Thus we intend to protect the respondents from the reactions of friends, family or society members.

1.4. The historical context of Kaunas residential areas constructed in Soviet times. Historical resources of the research. The sources of the Soviet period, many of which were made secret, are biased because of their ideological dimension. The documentation of the processes of the early post-war years is incomplete, chaotic, some documents disappeared or were discarded in the 1990s because there was no place to keep them. Building on the research carried out by Tornau and her investigation of the archives we should point out that starting with the early 1950s the imperative of bureaucratization, documentation and accountability became more categorical all over the country, thus the documentation of the processes became much more consistent (Tornau 2014, p. 69). While working in the archives and collecting the material of the period concerning the planning of residential areas we found out that some plans of the microdistricts were missing. The reason might be the fact that the documents of the time concerning microdistrict planning were not considered to be important or valuable, worthy of being preserved. It should be noted that microdistrict projects and plans were not always accomplished the way they were thought of. Sometimes supermarkets or educational institutions were established in buildings other than the ones intended, the plan or the design of residential dwellings was changed. The historical review of the residential areas was performed building on historical, archival sources and official information, available in Kaunas city county eldership websites. We have looked through fond “R-1702. State project management institute “Miestprojektas” preserved in the Kaunas Regional State Archives (*KRVA*). The investigation included the analysis of the fond documents which regulated the reorganisation of institutes of

project management in different cities and the establishment of new branches, also, the projects concerning mass construction and certain city areas. The institutes were engaged in projecting residential areas and their engineering networks. We have looked through 18 files enclosed in the folder of the project management institute concerning Kaunas microdistricts Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. **Short review of the microdistrict history and the present demographic situation.** Residential area Dainava was started constructing in 1963. It was the first district of mass construction buildings in Kaunas. Dainava area (and other districts) were divided into microdistricts, which had different numbers. They finished constructing the area in 1990. The official website of Kaunas county Dainava eldership informs that in 2015 the area of Dainava eldership covered 5.28 km². In 2015 there were about 54 000 residents who had declared their residence in the eldership (KMSD). The area of Gričiupis eldership covered the territory of 3.81 km², and there were about 25 000 residents (KMSG).

The data of archival material states that the construction of Kalniečiai residential area was started in 1973, and that of Eiguliai – in 1979. The last buildings of the latter residential area were constructed in 1992. In 2021 Eiguliai eldership consisted of Kleboniškis settlement including the microdistricts of Eiguliai and Kalniečiai. The area of Eiguliai eldership is 14.5 km². The number of residents is about 40 000 (KMSE). According to the archival data, residential district Šilainiai was built in 1985–1992. In 2021 Šilainiai eldership included five city areas: Smėliai, Milikoniai, Linkuva, Romainiai and Sargėnai. The present area of the eldership is 25,33 km², in 2021 the eldership had about 57 000 residents (KMSŠ). The Soviet microdistrict construction ended in 1990–1992. **The development of Kaunas city and its demographic change since the late 1910s until the end of World War II.** The process of industrialisation, which started in Kaunas as early as 19th c., continued in the interim between two world wars. The territory of Kaunas city started expanding when the second largest city of Lithuania became the temporal capital – the fact accounted for the increase of the number of residents. The number of Kaunas inhabitants and the city area increased drastically in between two wars. World War I left Kaunas with just a few thousands of residents (Vaičenonis 2006, p. 23). After Vilnius region was occupied by the Polish army in 1919 the State Council, the Council of Ministers, the President, State institutions, foreign embassies moved to Kaunas. Kaunas became the centre of the whole country, which determined its rapid development. In 1924 they started installing water-pipes and sewerage, building paved streets, constructing bridges and buildings, introducing the system of public transportation. Kaunas became the centre of attraction for the residents of the surrounding country regions – there they acquired education, looked for a job and new possibilities. In the beginning of 20th c., after World War I was over, Kaunas underwent rapid expansion: in 1919 it annexed Vilijampolė, Žemieji Šančiai, a part of Aleksotas and Žaliakalnis (Miškinis 1991, p. 22), in 1931–1932 it

embraced Aukštoji Panemunė, Aleksotas and Aukštieji Šančiai. In 1923 Kaunas city had 92,4 000 inhabitants, and in 1939 the number augmented to 154,1 000. In those years (1923–1938) Kaunas saw the outbreak in the number of city inhabitants: it increased by 66,7 per cent (Daugirdas 2007, p. 73). During World War II the urban, economic, cultural development of Kaunas ceased. The number of inhabitants decreased in the whole of Lithuania and in Kaunas as well. A lot of residents perished during the war or mass repressions carried out by the occupational power which organized the population genocide. **The development of Kaunas city and demographic changes after World War II until the 1960s.** After the war was over the local authorities started rebuilding Kaunas. By the year 1955 they rebuilt and expanded a lot of industrial enterprises, built a new railway station, multi-apartment houses in Naujamiestis (the New City) (Miškinis 1991, p. 26). In post-war period the population of Kaunas was rapidly increasing, thus the new citizens faced the shortage of accommodation, plenty of employees who had come to Kaunas to earn their living had no place to live. In order to solve the problem of accommodation shortage, some buildings, constructed in the interwar period, underwent internal reconstruction with the intention to accommodate as many families as possible. The number of Kaunas citizens during the Soviet period increased progressively. In 1950 the territory of Kaunas city covered the area of 110,0 km² with 157,4 000 people living there. In 1951–1954 the area of the city territory remained the same, however, the number of citizens mounted to 183 000, i. e., increased by a significant number – 25 000 of people. The augmentation of population in 1945–1960 might have been determined by a few factors: the post-war process of gradual restoration of Kaunas industry and the increased child-birth rate. It was after J. Stalin's death that the recovery of industrialization in the Soviet Union started gathering speed. In 1953–1954 it was acknowledged that the economy of the USSR is ineffective and lags behind. Within a short span of time they took measures to solve the problem of underdevelopment. In 1955 the Council of Ministers (CM) of the USSR adopted certain resolutions (the resolution of the Committee for construction “Scheme setting: planning residential areas” (1956); USSR CM resolution 24-08-1955 “Concerning the order of sanctioning Soviet Union city planning and building projects”) (Drėmaitė 2012, p. 133). As a result, the unified methodics of planning was applied in all over the USSR. The authorities started applying the principles of regional planning: suspended the development of bigger cities, started splitting the territories and creating new towns-satellites, intensified the development of small towns and townlets (Drėmaitė 2012, p. 134). In the post-war period Kaunas annexed the surrounding regions – they became part of the city, and their residents were reckoned among citizens. In 1946 Kaunas annexed Petrašiūnai, Pažaislis, Marvelė, Lampėdžiai (Miškinis 1991, p. 26), in 1959 – Kleboniškis, and in 1961 – Palemonas. The city area increased by 104 000 km², and the number of residents mounted to 232,7 000. In the early period of the Soviet regime the population

augmented as a result of inner migration. After World War II was over the country was devastated, besides, it was occupied by the Soviets. In rural areas the peasants were forced to join collective farms, the partisan warfare, which was conducted in the provinces, also caused disturbances. As a result, in post-war years masses of people from rural localities moved to cities: inner migration was taking place. Cities provided security, besides, starting with the early years of the Soviet period the light and heavy industries were developed, which meant more possibilities to achieve and improve one's professional qualification, also, more chances to find a job. **The development of Kaunas city and the demographic change since the 1960s until the present.** According to the scientists investigating the urban development of Kaunas, in mid-1960s the city significantly expanded. However, because of the similar height of the buildings constructed and their standard architecture the new massives of residential houses did not enrich the city panorama (Miškinis 1991, p. 27). More remote districts of Kaunas looked very similar to rural areas. The only difference was that a lot of the residents of the areas worked in town, practised urban way of life and did not engage themselves in traditional trades. The former rural areas were annexed to the territory of Kaunas city and new residential districts were built there. Virginijus Gerdvilis maintains that the first microdistricts of blocks of flats in Lithuania were built in 1966: "By the year 1965 both in Vilnius, as well as in other cities and towns of Lithuania the majority of multi-apartment houses were being built in bare plots and the Old town areas undergoing reconstruction. Since 1966 such construction sites were arranged in bare suburban territories where they turned to massive housing estates. The analogues of such Kaunas city districts are the areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. The number of Kaunas city inhabitants reached its maximum in 1990. At the time there were 429,8 000 residents. After the restoration of independence it started slowly decreasing (the situation witnessed all over Lithuania). In 2001 Kaunas accommodated 378,9 000 residents, while in 2005 the number decreased to 361,9 000, and in 2017 it declined to 292,6000. Thus from 1990 until 2017 the population of Kaunas citizens diminished by 137,2 000".

2. MULTI-LAYER MEMORY OF KAUNAS CITIZENS

Depending on their mentality, personal reminiscences and mode of life the citizens may attach different meanings to different microdistrict areas. The stories of microdistrict residents reflect both the flow of time and the change of historical periods. We tried to make the research as objective as possible: to get familiar with the social and cultural variety of the area rejecting preconceived notions and critically evaluating analytic paradigms. We strived to abstain from the inclination to typologize, prioritize certain districts and enframe their image. Using the methods of observation, active observation, photo fixation and walking around all the four areas we did

not notice essential qualitative differences concerning the physical environment of the districts. In that sense Dainava perhaps is to be singled out as it had more neglected and disorderly places. Another reason for it to be treated as such is the fact that the majority of its residents are elderly people. Other researchers, who investigated the structure of Kaunas population and the spatial expression, maintain that “ (...) people of working age consist the least portion in Dainava eldership which surpasses others in the quantity of Soviet blocks of flats built there” (Gudelis 2015, p. 36). Referring to the fact that the areas are more or less similar there is no reason to classify the stories of residents according to the microdistrict they come from or the one they live in at present. In effect, the stories of people residing in different microdistricts are very much alike what concerns the issue of the origin and construction of the microdistrict, the historical period of time, and the city size changes. Residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai were built in the late 1960s-the end of 1980s. Evaluating the span of time in terms of the cycle of human life and the living conditions in the Soviet period in Kaunas, it is not a very long interval. Kaunas is not a multi-million metropolis, and all the districts have more or less conveniently developed infrastructure. Referring to the differences of Kaunas areas it would be right to highlight the contrast between the microdistricts and historical quarters because it conveys essential difference between the physical features of city areas as well as the manifestations of memory embodied in them. The city cultural centre is a unified entity attracting the inhabitants of the whole city. The centres of public and social life, in Soviet times planned in microdistricts, cannot rival the city centre in the cultural and social sense. It explains why since Soviet times until now the respondents have used the *emic* notion “go down town” willing to highlight the contrast between the city centre and their residential area. The notion “go down town” is most often used when respondents go to the city centre or the old town. We should also bring to the fore another *emic* notion – “dormitory districts”, used in spoken language – it refers to the physiological need of sleeping. Building on this binary opposition, the contrast between the city areas, we continue the subsequent analysis of Kaunas residential districts.

2.1. Memory in the stories of Kaunas citizens: memory structure and its multi-layered structure. The analysis of the empiric material presented during the ethnographic research proves that the memory of Kaunas citizens is not homogenic. The memory permeating the stories of the citizens could be characterized by certain content and structure peculiarities, which depend on the age, sex and different social backgrounds of the respondents. The interpretation of the research material in the framework of J. and A. Assmann’s memory theory and the application of the deductive method of data analysis led us to the conclusion that the respondents’ reminiscences pertain to three memory layers: individual, communicative and cultural. It is important to note that citizens’ memory is multifaceted, and their narratives are

many-voiced. The researcher did not formulate special criteria concerning the respondents' social status or sex – we upheld the only criterion of age. It enabled us to record various stories differing from group to group: some of them contain the reminiscences of collective memory, related to the respondent's sex or his / her social status, age and mode of life. It is worthwhile pointing out that the stories concerning the events of the past differ in length or conciseness, also, the respondents' evaluations may be coloured with emotions. **Interrelated reminiscences, association-based stories.** The analysis of the respondents' narratives shows that the reminiscences are interrelated. The reminiscences and the stories cannot be detached or isolated: they unfold in a certain sequence. Thus the story may contain shorter circle-structured narratives. **Fragmentic, unstable and volatile reminiscences.** While conducting the research we have noticed that the respondents' reminiscences may be incoherent and fragmentic, certain events may be forgotten, then remembered anew, however, differently. Depending on the circumstances, reminiscences may be told in a different manner: recording the events from varying perspectives, in different mood. Memory is subjective, also, selective, thus, with time, certain reminiscences are forgotten. They are replaced by generalizations and abstract images, quite often related to everyday activities of a certain period of lifetime. Some events, especially those related to unpleasant, traumatic experiences, are forgotten (in spite of that they are stored in the subconscious). Sometimes, under certain conditions the unpleasant reminiscences may recur, restore themselves. Quite often people remember only most significant events or activities which coloured a certain period of time. In the course of life some reminiscences remain just recollection of reminiscences – the authentic information is lost, what remains is the knowing that it happened and how it happened. In certain cases people select the events to be recorded – it could be predetermined by the ideological indoctrination, which dominated the person's lifetime, also, upbringing, environment and the great narratives, which affected the everyday life of the respondent. Different reasons account for the selectiveness of reminiscences – they are brought to the fore during the interview. **Adopting reminiscences of other people or great narratives.** Adopting stories of great narratives – stories, heard at school, on the radio, television and other means of mass media, internalising them is a process which determines both individual and collective memory, as well as the formation of cultural memory. The ways of interaction and the prevailing Soviet ideology instilled at school, on the institutional level (working places, the Soviet army), in press, etc. left their imprint in the memory and the subconscious of the respondents. Even those who did not approve of nor supported the regime were affected by the manner of public communication and ideas instilled by the authorities, and subconsciously adopted certain ways of communication. The latter narrative elements may be classified as the expression of communicative and/or cultural memory. **The social aspect of the variety of residents' memories: the sociolinguistic view (many-voiced**

choir). Investigating the respondents' memory stories we noticed that they sound as a many-voiced choir of different social and cultural groups. In Soviet time and later the microdistricts were inhabited by different people – the flats were occupied by employees with different background working in various industrial enterprises and public budget institutions. Their narratives are somewhat specific in terms of content and form. The narrative content could be analysed using the comparative and retrospective methods, which we build on in this work. Although we do not aim to carry out a thorough sociolinguistic analysis of the respondents' speech, however, drawing on the theoretical approach we strive to disclose and present the variety of memory narratives of Kaunas microdistrict residents. The investigation revealed that the reminiscences pertaining to all the three memory types (individual, communicative and cultural) may help form corresponding cultural identity of a person or group, which would be related to the city or detached from it.

2.2. Reminiscences: place and time. The biographic time in the reminiscences of Kaunas citizens. The autobiographic or biographic narrative is the integral part of the process of personal identity formation. The narrative is closely connected to the physical and social environment, also, to the places, where the events remembered happened. The respondents' stories and their narratives highlighted the periods of time – childhood, adolescence, maturity, old age – marked by original experiences. On the one hand, the respondents structured their narratives following the usual scheme of a common narrative plot with the recurring leitmotifs, intertwined in their stories covering certain historical periods of time. On the other hand, the stories did not repeat each other because of the residents' different origin, background, education and world outlook.

The analysis of the data collected during the field research shows that the time referred to in the respondents' narratives is of linear structure, story plots usually unfold themselves in chronological order – starting with the events of long ago and finishing with the latest ones. The recurrent themes were the construction of the microdistrict, acquiring a flat, moving to the house in one of the residential areas investigated, time spent in the yard with friends, relations with the physical environment and the characteristics of different historical periods. The multi-voiced respondents' narratives reflect the peculiarities of different historical periods: the historical time, also, reminiscences related to the person's life time, embracing different life periods. **Place in the reminiscences of Kaunas citizens. Own and alien microdistrict space: the life of children and adolescents until the mid-2000s.** The field research showed that the areas of the residential district could be divided and the territories delineated using a great variety of criteria. The reference points could be various public areas: streets, green zones, the territory of bigger buildings (shops, schools, kindergartens, etc.) parking lots, fences and other physical objects. The

respondents' stories showed that children and adolescents who lived in the residential areas in the 1970s-the mid-2000s were inclined to divide the territory into own and alien, own and alien yard. Later such apportionment of territories dwindled away. The phenomenon of dividing the areas of the microdistrict into own and alien could be defined as a binary way of thinking. The stories of younger respondents, born after the restoration of independence, prove that the microdistrict areas are more individualized and personalized, they are related to people's everyday life: playing with one's peers, relations with family members, friends and personal life story. However, the district environment is not to be seen as an example of two-fold symbolic categories. It is a special place which may be defined both as a rural area or province, which is proved by the saying "go down town" used by the residents. Thus, inspite of the fact that the residents of the districts investigated live in the city area, they do not really consider it as such because it cannot meet all the social and cultural needs they have. It is proved by the saying "dormitory areas" used in spoken language.

2.3. The reminiscences of different generations. The analysis of the stories of Kaunas citizens shows that the respondents belonging to different age groups share similar reminiscences. The same is to be said about four Kaunas districts which are the object of our field analysis: the ethnographic material of the research conducted proved that there are no essential differences between the stories of their residents, however, it is not to be said about the stories of different age groups. Depending on the year of birth and the peculiarities of their narratives the respondents are divided into three generation groups:

- I. Respondents born in the late 1930s-the early 1950s;
- II. Those born in the late 1950s-the late 1970s;
- III. Those born in the early 1980s-the early 1990s.

The research shows that respondents construct their identities in different ways – these are determined not only by city areas. Attributing the respondent to this or that age group or generation is problematic both in the theoretical as well as in the practical sense. The generation "boundaries" are not always clear, besides, not all the respondents consciously acknowledge themselves as representatives of this or that generation. Thus we can make a generalising presumption that a person may "comprise" two or more identities related to a certain generation. Drawing on the *etic* perspective the researcher may attribute the person to more than one generation. Our opinion must not necessarily coincide with the respondent's opinion, his / her identification with a certain generation.

2.3.1. "The life we saw was no more than that": the post-war generation. The post-war generation was distinguished and defined according to the following criteria: the story peculiarities and the story content. The same criteria for differentiating the generations are upheld concerning three generations described in this subchapter. What concerns the identity of the post-

war generation, we could distinguish individual and collective identities characteristic to the survivors of the period who experienced the oppression of the totalitarian regime. Local identity is another form of selfhood related to concrete geographical localities, the place of birth or residence (city, district) or the family background. The respondents of the latter group display the features of bicultural identity. It is characteristic of people who had come to Kaunas from towns or rural areas, or they might have formed identity detached from the place of residence. We have also noticed that the latter group of older people had formed different identities related to the geographical environment – certain town or city – Kaunas in our case, or to certain Kaunas city areas and ethnic groups as well. The respondents identified themselves not only as Kaunas citizens, but also as Lithuanians or the representatives of other ethnic groups (Russians, Jews, etc). Some respondents related their identity to the (Soviet) period they lived in and the traumatic experiences of the time.

2.3.2. Born in the period of the late socialism. People born in the 1950s-1970s could be called the generation of the late socialism or the period of “the Thaw”. The most significant historical events in the respondents’ life were the movement for freedom and the restoration of independence. The respondents belonging to the latter age group related their identity with the ethnic group, city or certain microdistrict. The majority of the respondents personified themselves as Lithuanians, citizens of Kaunas and considered themselves part of the district community. Besides, their identities were related to their sex and profession. Some of the respondents were unwilling to associate themselves to a concrete geographical locality. Just like parents of most of them, the respondents’ reminiscences were related with traumatic experiences and the duality of life in the Soviet Union. The respondents, who had come to Kaunas from towns or rural localities, could have local identities related to those areas or dual, bicultural identities. Analysing the stories of the respondents belonging to the age group we have noticed that, as much as individual and communicative memory is concerned, the reminiscences of childhood and young years spent in certain geographic localities, including the place of birth, predominate, in other cases it might be the place of living (city,district), even the family background. The reminiscences could be considered the base for the formation of corresponding identities.

2.3.3. Born in the period of restored independence. The respondents’ stories conveyed the life style changes in the independent Lithuania. Analysing the reminiscences of the group members and looking for the distinguishing peculiarities we have noticed that the “generation limits” were not clear enough. The features of the latter generation were characteristic even to older respondents, born in the early 1980s. The representatives of the age group were born in the span of time from 1980 until 1996: they spent the major part of their lives in independent Lithuania. The changes of life style in post-occupational Lithuania were manifest in the content

of their stories. Most of the respondents lived in a certain microdistrict since their birth. The narratives of the people belonging to the age group distinguish themselves because of their individuality. They contain much less or none reminiscences of the Soviet period. To sum it up, we can maintain that the respondents identified themselves as Lithuanians, citizens of Kaunas and usually did not relate their identity to the residential area. Some of them were not willing to relate themselves with a certain geographical locality either. Some respondents of the group have bicultural identity or that detached from the geographic locality. We have noticed that the respondents who had spent their childhood and adolescence in the same residential area tend to identify themselves as those belonging to it.

3. ENVIRONMENTAL AND LIFE STYLE CHANGES: THEIR IMPACT ON IDENTITY FORMATION

3.1. The physical environment in the residents' reminiscences. We use the notion of physical environment meaning the environment which includes such material objects of the area as buildings, streets, public spaces. A human being perceives the physical, material environment by means of his / her physical body – using five senses. Later the experiences are reflected, thought over. Everyday experiences and sensations become part of individual reminiscences. These are shared with others, thus personal reminiscences become part of collective – social and cultural – memory.

The factors of physical environment could be divided in accordance with five human sensations, which enable us to experience the environmental factors. The notion of environment includes not only buildings, parks, meadows, seats in public areas, e.g., benches, but their characteristics, certain details as well. Although the physical environment could be perceived using other human senses (hearing, smell, touch and taste), however, the majority of the respondents referred to the visual perception of the environment (sight and observation). These characteristics of environment perception are the theme of the subchapter. To sum up the results provided by the data of the field research we can distinguish two strategies of respondents' behaviour, which they refer to when finding themselves in a disorderly or unclean environment: they avoid getting there, ignore it or try to change it cleaning and tidying it, thus symbolically they inculture the environment making it their "own". The narratives conveying the ambition to change the physical environment or the wish to take part in voluntary activities highlight the binary opposition own-alien. Disorder, the culprits (noisy adolescents, littering neighbours, "official" constructors who had carelessly carried out the repairs) create the alien atmosphere – the environment symbolically becomes alien, even to the owner. In effect, untidy physical

environment is the cause for splitting up the local community: the stories concerning the cases of messing up or spoiling, not to forget uncleanness, highlight the alienation of microdistrict residents. People are unwilling to stay in untidy places as these are visited by untidy and antisocial people. Such statements could be interpreted as the rejection of untidy environment and the clash setting apart the residents of a certain area. **The environment of public places and their impact on the person's identification.** The stories concerning the respondents' relationship with the working place contain other complicated and manifold variables. These are the uniformity of Soviet blocks of flats and the environment, the monotony, lack of visual-aesthetic landmarks, also, the objects and phenomena belonging to the sphere of memory. Comparing the four Kaunas areas with the historical city quarters, such as the Centre, the Old Town, Žaliakalnis and Šančiai, we have noticed that they are short of vivid symbols, denoting certain spheres of cultural memory or objects of heritage, referring to other historical (except the Soviet) periods. Thus the physical environment of the residential district (blocks of flats built of concrete, roads, public areas, etc.) seems to embody the functionality characteristic to the Soviet period: public areas have to perform a certain function. It turns out that even such aspect of microdistrict areas where people's life unfold may form positive or negative reminiscences which underlie the person's identity, related with the localities or detached from them. The physical environment of the four areas investigated contains a scarce number of memory signs, such as monuments, historical parks, etc. Their shortage determines the respondents' unwillingness to identify themselves with the environment.

3.2. The dichotomy of urban vs rural life style in the residents' stories. The analysis of the respondents' narratives concerning the microdistrict construction, its formation and the settling of the first residents shows that the areas display a rather typical structure. The narratives testify to a more or less paternalistic relationship with institutions and the authority, the process of industrialization, the harmony and contrast between the natural and urban environment, also, the practices manifest in everyday life, inherited from the cultural environment of the traditional rural community. A lot of the respondents who lived in Kaunas in Soviet times remembered the process of city expansion and growth. New microdistricts and industrial enterprises were being constructed, people of all over Lithuania came to work and study there. The newcomers quite often spoke with a certain accent, observed the customs and traditions of their locality, however, they tried to adapt themselves, become part of the former newcomers' community of Kaunas residents and gradually assimilate the urban life style.

The narrative concerning the construction of the residential area. The harmony and contrast between nature and culture. After World War II was over Kaunas was engaged in gradually developing its industry – as a result, the city had to solve the issue of employee accommodation. New residential districts were built both for Kaunas citizens, as well as the newcomers from

townlets and rural localities. The life was coloured by diverse social dynamics of human relationships, with relics of rural communitarian mode of life retained. People engaged themselves in trades, gardening, trading and exchanging the goods because in Soviet times poverty prevailed, people were short of basic goods, thus they had to produce or grow vegetables and breed animals on their own. Neighbours living in blocks of flats were less anonymous and knew each other better than we do nowadays. Although people came from different localities, they quickly established contacts based on the closeness of rural community, neighbourhood relationships and exchange. The respondents' stories highlight the contrast between the city environment – new modern blocks of flats and the relics of rural environment in the city. It was the older respondents who used to underline the difference. *The destiny of the old farmsteads*. Before residential dwellings were built, the farmsteads of the former rural localities remained lingering in some places. They were torn down and new quarters of microdistrict buildings were constructed instead. It was a common practice to provide accommodation to the tenants after they moved out – quite often in the same microdistrict area. *Narratives concerning distribution and acquirement of a flat*. The order of flat distribution is a frequent topic recurring in the stories of “dormitory area” residents, former plant workers and office employees. The stories are very much alike. *Everyday practices related to the rural and urban mode of life*. Residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai were established in rural localities, Kaunas city suburbs. A two-way process was taking place: while constructing new districts former residents were evicted from their farmsteads. The new residents of the areas, most of whom were employees of industrial enterprises, had come from Lithuanian provinces. The newcomers remained faithful to the rural style of living and traditions. However, after the respondents settled down in the city, gradually they adopted the urban mode of living and became part of the modern, industrial urban society.

The respondents' narratives reflected the life style elements related to everyday practices. By these we mean the manner of speaking, appearance, agricultural activities or trades people engaged themselves in, personal involvement in the community life. The storytellers relate the rural style to the dialect, certain details of clothing and appearance. Agricultural activities, cattle-breeding and related trades also correlated with the rural life style. Certain social characteristics, such as communality, were likewise associated with the relics of traditional rural community. Contrary to the characteristics delineated, the urban style of living is paired with individuality, anonymity of living in a multi-apartment house, working in the sphere of service, manufacturing or artistic creation.

The analysis of the stories concerning the change of Kaunas city in the Soviet period showed that they have linear character (a community story or that portraying a person's life is unfolded in one-line direction). In some cases the stories concerning a certain historical event or

the city change contained the elements of other story forms – for instance, included episodes of a person’s life or family history, which exceeded the boundaries of individual reminiscences and dilated to collective memory. The utterances or judgements concerning the demographic changes in Kaunas could be interpreted as internalized public discourse filtered through the respondent’s world outlook or opinions predominating the public space, which include evaluation of certain phenomena.

3.3. The impact of Soviet ideology on the behavioral duality and the conflict underlying the regime. The ideological narratives predominating the public space in the Soviet times affected the identity formation of people living in the districts investigated. The respondents’ reminiscences convey the correlation with ideological narratives characteristic to the Soviet occupation period, which predominated both the public space and mass media, as well as the everyday practices or the person’s relationship with institutions. The reminiscences reflect individual survival means and strategies, which the person used in order to cope with the conflict prevailing the reality of the Soviet occupation. Life under the conditions of the totalitarian regime was permeated with conflicting information: the narratives differed in the public space, institutions, and the family circle. The duality and conflict is conveyed in the respondents’ narratives. It could have determined the conflict and obscurity of their identities. The Soviet regime made them feel insecure, incapable of free self expression and suppressed by institutional coercion, which resulted in their inability to make independent decisions. Such way of life in the Soviet period accounts for a certain mode of reminiscences and the formation of particular identities. Thus, in order to understand the respondents’ way of life in Soviet times, their everyday realities, work in plants or other enterprises, we are obliged to record the reminiscences concerning the period and the reflections of the respondents’ experiences. When analysing the respondents’ narratives it is possible to sense the personal efforts and selected strategies which were used in order to cope with the conflict underlying the life of the totalitarian community in the surrounding environment and everyday life. The means and strategies of survival varied: life experience and wisdom, also, the sense of humour endowed the elderly people with the ability of critical assessment, including ideological and propaganda narratives, and sagacious selection of the information. Another defence strategy, which the respondents resorted to when clashing with the Soviet ideology and hostile environment, was the opposition to the public opinion, ignoring the ideological information, suppressing one’s emotions with alcohol (it was more characteristic of men). The third choice was adaptation and surrender: a person adjusted himself / herself to the Soviet ideology and reconciled himself / herself with the situation. A relating strategy is interpreting the abnormal situation as “normal” when illegal actions, e.g., corruption, ideological coercion are justified and considered to be a new normality. One could simply deny, disapprove

of the grim reality or the narratives of the Soviet ideology taking no definitive actions (people did not always have the possibility to oppose or change the situation). Laughter, sarcasm, critical attitude also helped when dealing with the ideological narratives of the occupation authorities. Sometimes the respondents expressed their disapproval resorting to secure actions of opposition on a smaller scale.

3.3.1. The physical environment as the heritage of the Soviet period. The planners of the Soviet residential areas tried to define and ensure the norms of sanitation and convenient maintenance, which had to correspond to the living conditions of the time, and be observed by Soviet citizens. The plans of microdistricts were dropped “from above”: architects, city planners made decisions concerning the plan of a certain area, people’s life, the purpose of public spaces. Thus the planning of the microdistrict and its architecture retained the features of totalitarian regime. What concerns the environment and the looks, the whole microdistrict was intended to be a new, artificial entity for the *homo Sovieticus* to grow up and develop – he / she had to be a practical personality, “free” from what the Soviet literature labelled as “bourgeois customs”, bourgeois life style and religious beliefs. The ideas formed by the Soviet ideology determined the planning of residential buildings and microdistricts. The shortage of material, visually recognizable culture heritage, life in everyday world, which is oriented towards functionality and consummation, forms one’s identity, oriented towards the present – a person without roots. Areas, which have no implications, do not stir reminiscences, bear no meaning nor display signs consolidating the collective memory of certain important events, allow for the formation of *displaced* identity, which is not associated with a certain physical locality. Areas, which have no identity, no history, and are detached from memory, cannot serve as the point of reference because they are not charged with meaning, have no content, no background. A person living in such environment has no reason to visualize himself / herself in various historical contexts nor hear the stories of the past. Such a person has limited memory, which is deprived of its significant part – historical memory. A person, who finds himself / herself in an unidentified place, is not inclined to create stories of his / her own. Such individual usually has no clearly defined identity either.

3.3.2. Changes in residential areas constructed in Soviet times after the restoration of independence. Economic changes, which accounted for new businesses, was another theme recurring in the respondents’ narratives. The late 1980s-the early 1990s was the time when there emerged lots of business initiatives. The variety of new goods and services changed the everyday life of microdistrict residents to a great degree. The reminiscences of Kaunas citizens contain contrasting stories concerning the organized crime which became a norm in the end of the Soviet period – the 2000s – it had become a means to survive or symbolically oppose the life situation.

The narratives covering the period may be classified as those which accounted for the formation of the dual, conflict identity.

3.4. The identity of residents living in the areas constructed in Soviet times. While analysing the residents' narratives we had to solve certain methodological issues, such as the interrelationships of the narrative, reminiscences and identity. The interaction of these variables resulted in the process of identity formation. It is worthwhile pointing out that identity is not static; both the identity evolution, and its manifestations through everyday practices is a dynamic process. Thus correlations between reminiscences, stories and identity as such are constantly changing and reconstructing themselves. The reminiscences is the determining factor accounting for how and what narratives respondents choose to tell and what identities he / she might create for himself / herself. Stories are dependent on the reminiscences, and they enable a person to share their individual, communicative or cultural memory, also, confirm their identity. The methodological approach enables us to disclose the process of identity construction. Environment is a constant factor playing a certain role in the processes of personal identity formation. The person is incapable of constructing his / her identity himself / herself: identification is a means of symbolic relationship with communities, or a means of detachment from them when the individual isolates, dissociates himself / herself knowing and declaring who he / she is. *The preconditions for the formation of the local identity.* The analysis of the residents' stories showed that some people identify themselves with a certain locality – microdistrict, region, city or country. For instance, stories highlighting the person's active public activities, engagement in the life of city community make us presume that the respondent relates himself / herself to his / her residential area, even the city, and considers himself / herself a citizen of Kaunas. The respondents, who spent their leisure time in the yard when children, were more inclined to associate themselves with the environment of the microdistrict. There they communicated with other children – the social ties instilled in them the perception that they matter, and encouraged them to consider their identity. Unpleasant experiences in the respondents' residential district, constant bullying in the yard or at school, the feeling of detachment and injustice, encountering antisocial individuals could explain the person's unwillingness to identify oneself with areas where he / she had negative experiences. The aesthetic physical peculiarities may also affect the person's willingness to identify himself / herself with the areas, including the feelings and experiences undergone in those areas.

Doublecultural identity. The analysis of Kaunas residents' identities requires that we address the issue of doublecultural identity, whose construction is based on reminiscences, connected to the respondents' life in rural localities before they moved to Kaunas. The research showed that respondents of older generation, who moved to Kaunas when being children or adults, usually preserved the reminiscences related to the former place of residence and everyday practices. The

identities of Kaunas citizens residing in Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai. The research brought forth the following identities of people residing in microdistricts Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai: 1) Identities related to the area; 2) Displaced identities, detached from a certain area (addressed in subchapters 2.2, 3.1); 3) Identities associated with traumatic memories and the reminiscences pertaining to all memory levels (individual, communicative and cultural memory) concerning life under the conditions of the totalitarian regime (addressed in subchapters 2.3, 3.2, 3.3); 4) Identities related to profession, hobbies, life style, individual values.

CONCLUSIONS

1. The ethnographic field research conducted in the framework of J. and A. Assmann's theory of cultural and communicative memory showed that the memories of the residents of four different areas are multi-layered and manifold. The stories of Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai residents convey reminiscences of different memory layers: individual, social – communicative and cultural memory. Communicative and cultural memories are interrelated. Informally the respondents share such reminiscences every day.

2. Memory transformation is the prevailing process of respondents' memory. Individual memory, related to personal experiences, becomes communicative memory – the latter in its turn becomes cultural memory characteristic to a certain group of people – in our case – the residents of four Kaunas areas. During the field research we have noticed quite distinct generation differences – certain reminiscences, which unfolded in similar stories, were characteristic of people belonging to more or less the same age group: a) Respondents, born in the late 1930s-the early 1950s, could be characterized as those whose identity is related to the geographic environment – a certain town or city, in our case – Kaunas, or separate parts of the city, also, the ethnic group. The respondents introduced themselves not only as Kaunas citizens, but as Lithuanians and representatives of other ethnicities (Russians, Jews). Some of the respondents identified themselves with a certain (Soviet) period of life and with the traumatic experiences of the time. The respondents belonging to the latter age group, who had come to Kaunas from smaller towns or rural localities, might have doublecultural identity or that detached from the person's living place. b) The respondents, born in the late 1950s-the late 1970s, used to relate themselves to a certain ethnic group, city or microdistrict. The majority of the respondents recognized themselves as Lithuanians, citizens of Kaunas, considered themselves part of the district. Besides, their identities were associated with sex and profession. Some of the respondents were unwilling to relate themselves to a concrete geographical locality. Similarly to the parents of most of them, the respondents' reminiscences were related to the traumatic experiences, the duality of life in the

Soviet Union. People, who had come to Kaunas from townlets or rural localities, have retained local identities, related to those places, or dual, bicultural identities. c) The respondents, born in the early 1980s-the early 1980s, identified themselves as Lithuanians, citizens of Kaunas, and were not really used to calling themselves the residents of the area. Some of them were unwilling to identify themselves with a concrete geographical locality. The identity of those respondents might be detached from the locality if not bicultural. When analysing the respondents' stories we have noticed that as much as individual and communicative memory is concerned individual reminiscences portraying the life in the residential area and interaction with the neighbours prevail. The stories prove that the respondents who had spent their childhood or adolescent years in the same microdistrict are more inclined to relate their identity to the residential area. We have noticed that certain motifs recurring in the stories of Kaunas citizens of all age groups might have emerged because they shared the stories, also, because of similar experiences characteristic to larger respondent groups.

3. The analysis of empiric material revealed that the features of the environment and the changes of the life style determine the respondents' everyday life – these experiences form corresponding reminiscences. The residents share the reminiscences among themselves, thus the layer of socio-communicative memory is formed. Social communicative memory is transformed to cultural memory thus becoming the basis for identity construction. The analysis of the research material highlighted the environment and life style changes of the four Kaunas residential areas, which might have accounted for the formation of residents' identity.

We can maintain that lack of signs of embedded memory in the physical environment of residential areas account for scanty respondents' narratives. The analysis of the research revealed that the specifically planned environment of Kaunas microdistricts is practically deprived of physical material symbols (monuments, heritage objects) reckoned as expressions of the embodied memory testifying to the history and identity of the areas. If compared to other Kaunas areas, such as historical quarters (the Centre, the Old Town, Žaliakalnis, Panemunė, etc.), the latter have more objects of embodied memory, which contribute to the creation of the area's identity evolving in the residents' stories. People living in the areas investigated compared the miserable situation with that in Kaunas historical quarters rich in objects of embodied memory. What concerns the visual aspect, the physical microdistrict environment is monotonous and has no distinguishing characteristics. The same is to be said about the microdistrict identity – there are no clear, notable narratives which would contribute to forming the identity of the microdistricts investigated. Respondents reflect on their everyday experiences related to certain microdistrict areas and objects – later memory transforms them into stories. We have noticed that the stories of microdistrict residents concerning their living place and space convey the absence of selfhood, do

not reflect the identity of the area. The topics prevailing in the stories which contain the details and stories of personal life, do not extend further than everyday life. The respondents' relationship with the microdistrict spaces is based on the practical function of the latter: parks are meant for rest and play, walking a dog, shops or markets are the places where people buy certain goods, and multi-apartment houses are the places of accommodation.

We presume that the absence of clearly defined identity which might be defined by the person's living area, i.e., a certain microdistrict, which underlies all the forms of respondents' memory (individual, communicative and cultural) and their stories, accounts for the similarity of the latter and the identity related to them.

In Soviet times the public space was dominated by the official or great narratives underlying the construction process of the freshly built Soviet microdistricts. The great narratives included the stories about the constant progress, the developing industry, improvement of everyday provisions, the construction of communism and its bright future. The motto of the time was: "A flat for every family". After the narratives languished with the restoration of independence and disappeared from the sphere of communicative memory, no other narratives replaced them. When talking about the public areas of the four microdistricts in the end of the Soviet period and the first years of independence the elder respondents made observations concerning the facts of *decay, desolation, coldness, disorderly physical environment*. In contrast to the latter stories, some respondents remembered the much brighter situation of the Soviet period of mature socialism and the economic progress of the time.

In the late 2010s the microdistrict spaces underwent certain changes: using the investment means of the European Union to modernise the city infrastructure the authorities carried out the task of managing public areas and renovating the physical microdistrict environment. The respondents underline the positive changes in their residential areas. Despite the fact that microdistricts keep changing for the better and are being renovated, their residents are not yet sure how to assess the changes. It takes time for the new experiences to be reflected on and transmitted to the spheres of communicative, later – cultural memory. We should point out that there is no prevailing narrative concerning the renovation of the physical area, which could unite the microdistrict residents. Microdistrict communities have not formed strong connections, and they are short of stories which might unite them as well. One of the preconditions which could serve as an impulse for such stories to come into effect might be events and changes in the microdistrict environment. There are no new stories created and circulating on the levels of communicative and cultural memory, which could animate the renovated public areas – the old narratives have been forgotten or have lost their significance.

It has been noticed that positive reminiscences, related to a person's childhood, the time

when he / she played in the yard, motivate him / her to identify himself / herself with the living place. The majority of the respondents, who identified themselves as residents of a certain microdistrict, told us about the years of their childhood when they used to play in the yard. The reminiscences of freedom, self-dependence, friendship and other joyous experiences prevailing the individual memory later are used when constructing local identity related to the place of birth or the residential area.

Another important element, which came to the surface in the respondents' stories was the principle of paternalism characteristic to the totalitarian regime, which strived to control all the spheres of a person's life – it is reflected in the microdistrict planning as well. It predetermined the design of the physical environment of the microdistrict, also, the residents' everyday life, their decisions and experiences. The latter “settled” in the residents' individual memories. People used to share the experiences, thus these were transferred to the level of socio-communicative memory. The research showed that respondents of different age and social background tell similar stories of their settlement in the microdistrict in Soviet times, the changes after the restoration of the independence, the everyday life or “going down town”. The respondents internalized the stories, which were integrated into their personal life stories, thus lots of these underlay the communicative memory shared by the residents of the area. The reminiscences of Soviet times highlight the traumatic experiences. Painful, inconvenient reminiscences are brought forth indirectly or intuited by the listener when the respondent makes a pause keeping certain matters to himself / herself. The narratives of the respondents who moved to Kaunas from rural localities in the early period of the Soviet times are dominated by the motifs of difficult and endangering conditions of life in the post-war provincial regions. In order to ensure the security of one's family and better life people left the country for cities.

A lot of those who settled down in residential areas in Soviet times were newcomers from rural localities. The first residents remember that people had a stronger sense of community life, also, they were more inclined to engage themselves in various household activities in the housing estates, which is a relic of rural mode of living: storing agricultural commodities from their gardens, growing vegetables and even domestic birds, providing collective assistance, “profiteering” – reselling. People engaged themselves in such activities because of the shortage of goods and services in the Soviet times. After the restoration of independence such “businesses” languished as a result of the change of political and economic system which accounted for the decrease or extinction of the need.

The natural change of the political situation, generations, technological development and economic system also determined the processes of residents' identity formation. The stories of microdistrict residents reflect the changes of life style determined by the historical period of time,

also, the change of generations – a lot of residents of multi-storeyed houses do not know each other, their children do not play together in the yard. The demographic situation has also changed – the number of the first residents of the area is very scarce. Quite often the flats are rented for people who do not associate themselves with the place of their residence. People in their thirties-forties have the ambition to acquire a house of their own, thus the number of such residents is not very high. The great industrial enterprises, which provided accommodation to their employees, no longer exist. The present microdistrict residents engage themselves in various activities and businesses, belong to different social strata. The whole complex of life style changes accounts for the fact that the major part of comparatively young people do not relate themselves to the microdistrict they live in.

4. The identity of modern city resident is manifold and multiform: it has different expressions in different life situations. To sum it up, we can maintain that people residing in Dainava, Kalniečiai, Eiguliai or Šilainiai distinguish themselves as those having a few identity forms depending on 1) association with a certain place; 2) the feeling of displacement; 3) relatedness to the traumatic reminiscences concerning the life under the conditions of the totalitarian regime; 4) association with the person's profession, hobbies and life style. The first type of identity conveys the person's association with a certain locality: country, city, microdistrict or historical quarters. The latter group includes doublecultural identities, also, those related to the ethnic origin. A great number of people living in the residential areas constructed in the Soviet times have come from rural localities, their connections with the native place are close enough, they retain close ties with their rural relatives and quite often have a real estate there. Some respondents have double identity: they identify themselves with their native place and the present living place. People who have doublecultural identity and those who do not associate themselves with the native region, microdistrict, city or country might be attributed to the group of people with detached identity. They introduce themselves as citizens of the world or Europe. The identities formed in the Soviet times are characterized by restrained self expression, sense of a downtrodden personality, anxiety, suspiciousness, reticence, inability to recognize dysfunctional relationships, internalized oppression, the willingness to adapt oneself and look like others. The identities related to the person's profession, hobbies, life style are most often underlain by individualistic values. Thus the identity of people residing in Kaunas microdistricts constructed in the Soviet era is manifold and may gain different forms recognized in different life situations.

5. The areas investigated have no essential differences, thus the stories of their residents are not to be differentiated according to the microdistrict they come from or live in at present. We presume that the stories of different microdistrict residents are not to be characterized as specific because they were not really affected either by the situation of the microdistrict construction, the

time the process took place, or the expansion of Kaunas city. Residential areas Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai were being built in the late 1960s-the late 1980s. Comparing the span of time to the cycle of a person's life cycle and having in mind the life style in the Soviet period we have to assert that the process was quite fast. The infrastructure of Kaunas city residential areas is convenient enough. The analysis of the differences among the city areas highlights the differences between microdistricts and the historical quarters. The contrast comprises the essential differences concerning both the features of the physical environment and the forms of memory expression they embody. The city cultural centre is a unified entity, which attracts the residents of the whole city. The centres of public and social life planned in microdistricts during the Soviet period are not to be considered rivals of the city centre in the cultural and social sense. Since the Soviet times the respondents are apt to using the *emic* notion "go down town" willing to underline the distinction between the city centre and their residential district. The environment of the areas investigated has the characteristics of both the province, as well as the rural locality. Despite the fact that the respondents live in the area which is an integral part of the city territory, however, they do not view it as a fully functioning area because it cannot meet all their social and cultural needs. "Dormitory areas" is another *emic* notion of interest. It is used to identify the functional purpose of residential areas as those which are meant to meet the practical needs of the residents.

6. The analysis of the respondents' stories showed that in the 1970s-the mid-2000s children and adolescents residing in the areas of Dainava, Kalniečiai, Eiguliai and Šilainiai were inclined to make the difference between own and alien environment: their yard and other yards. With time the territory differentiation languished. Such demarcation of the territory could be viewed as the manifestation of binary mentality. What concerns the stories of younger respondents, born after the restoration of independence, the microdistrict areas are more individualized, personalized, related to everyday life, when youngsters used to play there with their contemporaries, as well as to the relationships with their family and friends, also, the story of personal life.

SANTRAUKA

ĮVADAS

Temos aktualumas. Po Antrojo pasaulinio karo Kaunui sparčiai plečiantis, vystantis pramonei, augant miesto gyventojų skaičiui, naujuosius pramonės įmonių darbuotojus reikėjo apgyvendinti. Dėl šios priežasties XX a. septintajame–devintajame dešimtmetyje buvo suprojektuoti ir pradėti statyti naujieji Kauno rajonai: Dainava, Kalniečiai, Eiguliai, Šilainiai. Šie rajonai nuo istorinių Kauno miesto dalių (Senamiesčio, Centro, Žaliakalnio, Panemunės, Šančių) skyrėsi tuo, jog buvo pastatyti beveik tuščiose vietose – laukuose ar buvusių kaimelių, priemiesčių gyvenviečių teritorijose. Nuo istorinių miesto dalių naujieji rajonai skyrėsi tiek savo atsiradimo aplinkybėmis, tiek paskirtimi ir išplanavimu. Šiuose rajonuose beveik neišliko senųjų gyventojų pėdsakų, nes dauguma sodybų gyventojų išsikraustė, jų pastatai buvo nugriauti. 2019 m. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose gyveno 144 281 nuolatinis gyventojas, t. y. 50,31 procentų viso Kauno gyventojų (2019 m. sausio 1 d. Kauno mieste gyveno 286 754 nuolatiniai gyventojai) (KMSS 2019), o 2020 m. pradžioje Kauno mieste gyveno 289 380 nuolatinių gyventojų (LSD 2021). Tyrimo objektu pasirinktų rajonų gyventojai sovietmečiu ir šiandien susiduria tiek su socialinėmis, tiek su kultūrinėmis problemomis, tokiomis, kaip neapibrėžta tapatybė.

Paskutinis XX a. dešimtmetis bei XXI a. pradžia – demografinių, socialinių bei kultūrinių pokyčių metas. Globalizacija, vertybių kaita kelia iššūkius ir nacionalinei bei su gyvenvieta susijusiai tapatybei, keičia miesto veidą. Konkretūs gyvenimo būdai – veiklūs socialiniais ryšiais tvirtinami bendruomenių tapatumai kuria ir perkuria urbanistinę aplinką, palieka toje aplinkoje savo kūniškus vaizdinius pavidalus (Rubavičius 2013, p. 121). Šie pokyčiai itin ryškūs sovietų okupacijos laikotarpiu statytuose rajonuose. Būtent čia išryškėja tokios problemos, kaip emigracija, visuomenės senėjimas, visuotinis nesaugumo pojūtis, nusikalstamumas, su trauminėmis patirtimis susiję prisiminimai.

Šios disertacijos tyrimo laukas – Kaune esantys keturi sovietmečiu suplanuoti ir pastatyti rajonai. Tyrinėjant jų gyventojų atsiminimus ir tapatumus, fizinė rajono erdvė išryškėja kaip svarbus tyrimo kontekstas. Viešosios rajonų erdvės neišvengiamai formuoja gyventojų patirtis, kuriose atsispindi ir kolektyvinė atmintis. Tokiu būdu statybų inžinerijai ir architektūrai priskiriamos tokios sritys, kaip pastatų funkcinė struktūra ir rajono išplanavimas, persikelia ir į nematerialią sferą – čia gyvenančių miestiečių savijautą, būseną, patirtis ir atsiminimus.

Šiam tyrimui buvo pasirinktas Kauno miesto atvejis ir jame esantys keturi sovietmečiu statyti rajonai, nes Kaunas, kaip industrinis miestas, yra tinkamas atvejis tyrinėti sovietų okupacijos laikotarpiu statytus rajonus. Kaip papildomas kontekstas nagrinėjamiems sovietmečiu

statytiems rajonams yra išlikęs istorinis miesto centras ir istoriniai Kauno rajonai. Šios istorinės miesto dalys yra tarsi kontrastas sovietiniams Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonams. Reikėtų konstatuoti, kad sovietų okupacijos laikotarpiu ir kitose Kauno miesto dalyse buvo pastatyti daugiabučiai namai ar jų grupės (pavyzdžiui, Vilijampolėje, Aleksote, Petrašiūnuose), bet čia šie daugiabučiai namai buvo įterpti į jau esančius istorinius miesto rajonus. Šioje disertacijoje tyrinėjami keturi sovietmečiu suformuoti rajonai yra itin tipiški, grynai sovietinių daugiabučių namų rajonų pavyzdžiai. Kaune esantys Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonai yra pastatyti sovietmečiu, remiantis tam metui būdingomis industrinio miesto rajonų statybos tendencijomis. Rajonas – tai stambesnis gyvenamųjų miesto dalių vienetas, kurį sudaro keletas ar daugiau mikrorajonų. Disertacijoje yra analizuojami 4 Kauno rajonai: Dainava, Kalniečiai, Eiguliai, Šilainiai. Rajonai yra sudaryti iš gyvenamųjų mikrorajonų – magistralinių gatvių apribotų didelių kvartalų arba jų grupių su numatytam gyventojų skaičiui ir kontingentui skirtomis kasdienio aptarnavimo įstaigomis, sutelktomis į mikrorajono aptarnavimo centrą (Vanagas 2008). Keletas Kauno seniūnijų aprėpia Sovietmečiu statytų Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų teritorijas ar jų dalis.

Mikrorajono viešosiose erdvėse atsispindėjo to meto architektūros elementai – vyravo grynas funkcionalizmas, minimalizmas, kas nulėmė ir savitą gyventojų santykį su šiomis erdvėmis. Šiuose rajonuose sovietmečio gyvenamųjų daugiabučių statybos idėjos ir planai buvo pritaikyti prie sovietmečio standartų, materializuoti itin tiesiogiai. Taigi Kaune, viename iš industrinių Lietuvos miestų, galima stebėti, kaip vyko šis savotiškas socialinis eksperimentas – beveik tuščiuose laukuose buvo pastatyti blokiniai daugiabučių rajonai ir apgyvendinti juose žmonės, kurie buvo parinkti beveik atsitiktine tvarka. Šių rajonų gyventojai save įvairiai sieja arba nesieja su gyvenamąja vieta, konstruoja savo tapatybes naudodamiesi įvairiais metodais. Tyrime surinkta informacija gali būti naudinga taikomuoju ir lyginamuoju požiūriu, ypač analizuojant panašius rajonus kituose Lietuvos miestuose (pavyzdžiui, Vilniuje, Klaipėdoje, Šiauliuose) ar kitose posovietinėse šalyse (pavyzdžiui, Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje). Tyrimo metu gautas įžvalgas apie tai, kaip žmonės save sieja su gyvenamąja vieta galima panaudoti ir projektuojant šiuolaikinius daugiabučių namų rajonus, pavyzdžiui, siekiant sukurti saugius rajonus, kurių gyventojai nori save tapatinti su savo gyvenamąja vieta.

Tyrimo problema. Kaip daugialypumo problematika pasižymintis Kauno (Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų) gyventojų tapatybės konstravimo(si) procesas XX a. II pusėje – XXI a. pr. gali būti analizuojamas iš nūdienos perspektyvos per atminties ir naratyvo kintamuosius?

Tyrimo objektas – Kauno rajonų (Šilainių, Kalniečių, Eigulių, Dainavos) gyventojų atmintis ir tapatybė, atsiskleidžianti per XXI a. pr. kauniečių naratyvus, kurie apima XX a. vid. – XXI a. pr. įvykius ir jų refleksijas.

Tikslas – ištirti sovietmečiu naujai pastatytų rajonų gyventojų atmintį ir tapatybę XX a. vid. – XXI a. pr. kauniečių naratyvuose.

Uždaviniai:

- 1 Aptarti tyrimo teorinę prieigą, pasitelkus kultūrinės atminties ir tapatybės teorijas.
- 2 Nustatyti, kaip Kauno gyventojų pasakojimuose atsispindi daugiasluoksnė jų atmintis.
- 3 Remiantis Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių gyventojų pasakojimais, ištirti, kokie aplinkos bei gyvenamosios pokyčiai rajonuose nulėmė gyventojų tapatybės formavimąsi.

Ginami disertacijos teiginiai:

- 1 Gyvenimas tam tikrose miesto dalyse nulemia miestiečių gyvenimo būdą, kasdienybę, veiklas. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojų patirtys, įgytos sovietmečiu ir Lietuvos nepriklausomybės laikotarpiu, suformuoja atitinkamus atsiminimus, kuriais pateikėjai dalinasi su kitais bendruomenės nariais. Papasakoti naratyvai perduodami ne tik horizontaliai, bet ir vertikalčiai kitoms kartoms.
- 2 Miestiečių atsiminimams yra būdingas atminties transformacijos procesas, kai individuali atmintis, paremta atskiro žmogaus patyrimais virsta komunikacine atmintimi, kuria komunikuojama kas dieną su aplinkiniais. Komunikacinė atmintis sieja grupės narius tarpusavyje ir palaiko bendruomenės tapatybę. Laikui bėgant komunikacinė atmintis tampa kultūrine atmintimi, būdinga tam tikrai žmonių grupei, šiuo atveju – konkretaus rajono gyventojams. Tokiu būdu socialinė komunikacinė atmintis, transformavusi į kultūrinę atmintį, tampa pagrindu tapatybių formavimuisi.
- 3 Gyventojų tapatybių konstravimo(si) procesus nulėmė įvairūs veiksniai: istorinių laikotarpių ir kartų kaita, po nepriklausomybės atkūrimo pasikeitusi politinė ir ekonominė sistema, fizinėje rajono aplinkoje atsiskleidžiantis totalitariniam režimui būdingas siekis kontroliuoti visas asmens gyvenimo sritis.
- 4 Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose nėra daug kultūrinės atminties ženklų, aiškiai išreikštų fizinėje aplinkoje (istorinių vietų, paminklų). Sovietmečiu pastatyti paminklai nedominuoja gyventojų prisiminimuose. Dėl to kultūrinės atminties sričiai priklausančių naratyvų apie paminklus nėra gausu pateiktųjų atsiminimuose.
- 5 Šiuolaikinio rajono gyventojų tapatybė yra daugialypė – etninė, lokali, kuri būdinga to miesto ar rajono gyventojui, „išvietinta“ ar dvikultūre. Ši daugialypė tapatybė priklauso nuo įvairių veiksnių – istorinių, ideologinių, politinių aplinkybių ir gyvenimo situacijų.

- 6 XX a. viduryje – XXI a. pradžioje keturiose Kauno rajonuose – Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių – gyvenę asmenys dalinosi bendromis patirtimis, sukuriančiomis panašumus jų autobiografiniuose pasakojimuose. Šių pasakojimų pagrindu miesto gyventojai konstruoja savo tapatybes, kurios gali būti įvairių rūšių – tiek susijusios su tam tikromis miesto dalimis, tiek atskirtos nuo jų.
- 7 Sovietmečiu statyti rajonai tarpusavyje beveik neturi esminių skirtumų, todėl jų gyventojų pasakojimus nėra tikslo skirstyti pagal tai, iš kurio mikrorajono jie yra kilę ar gyvena šiuo metu. Skirtingų mikrorajonų gyventojų pasakojimuose neatsispindi specifškumas. Analizuojant Kauno miesto dalių skirtumus, vertėtų labiau akcentuoti skirtį tarp mikrorajonų ir istorinių Kauno miesto dalių, nes šioje priešpriešoje telpa esminiai skirtumai tiek tarp fizinės miesto dalių aplinkos bruožų, tiek tarp juose esančių įkūnytos atminties apraiškų. Miesto kultūrinis centras yra vieningas darinys, pritraukiantis viso miesto gyventojus. Mikrorajonuose esantys sovietmečiu suplanuoti viešojo ir visuomeninio gyvenimo centrai kultūrine ir socialine prasme negali būti miesto centro konkurentai. Pateikėjai iki šiol vartoja *emic* sąvoką „važiuoti į miestą“, norėdami pabrėžti skirtį tarp miesto centro ir jų gyvenamo mikrorajono. Tiriamieji rajonai pateikėjų šnekamoje kalboje įvardijami kaip „miegamieji rajonai“, norint pabrėžti šių rajonų funkcionalumą.

Tyrimo metodologija. Tyrime buvo remtasi Jano ir Aleidos Assmannų komunikacinės ir kultūrinės atminties teorija (Assmaann 2008). Atliekant etnografinį tyrimą buvo naudojami šie lauko tyrimo metodai: stebėjimas, stebėjimas dalyvaujant; pokalbis, pusiau struktūruotas interviu, išsamus interviu, tyrėjo dienoraštis. Norint, kad pateikėjai atsiskleistų ir atvirai papasakotų savo atsiminimus, nebuvo siekiama laikytis griežtos interviu struktūros. Surinkta empirinė medžiaga buvo analizuojama naudojant lyginamąjį, retrospektyvinį, interpretacinį metodus. Taip pat buvo atliekama vaizdinės medžiagos analizė, naratyvų turinio analizė, statistinių bei istorinių šaltinių analizė. Tekste yra vartojamos *emic* pobūdžio pateikėjų kalbos ištraukos, siekiant autentiškai atskleisti gyventojų pasakojimus.

Pasitelkus naratyvo analizę interviu tekstuose, buvo ieškomos pagrindinės temos, kuria pateikėjai dalinasi savo išgyvenimais, požiūriais. Naratyvas disertacijoje suvokiamas kaip logiškai struktūrizuota pasakojimo seka, kuria atpasakojami tam tikri įvykiai (Hawthorn 1998, p. 209). Naratyvo analizė – tai tyrimo strategija, kuri pripažįsta, kad konkrečios išsakytos „istorijos“ pateikia įžvalgas apie žmonių išgyvenamas patirtis (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė 2008, p. 303). Amerikiečių folkloristė Katherine’a Young siūlo atliekant naratyvo analizę nustatyti ir išskirti pasakojime vyraujančias temines sritis arba „pasaulius“. Vienos iš svarbiausių

sričių/dimensijų yra pokalbio lygmuo, istorija ir pasakojimo pasaulis (angl. *conversation, story, taleworld*) (Young 1987). Tokia naratyvo etnografija apibūdina per nupasakojamus įvykius ir patį pasakojimo aktą atsiskleidžiančius kultūrinius, socialinius, komunikacinius bei emocinius aspektus; taip pat paties pasakojimo formą, turinį, reikšmę, funkcijas ir estetinius bruožus. Šis metodas padeda išvelgti sąsajas tarp teksto ir pasakojimo siužeto analizės, įvertinti vaidmenis, kurių dalyviai ėmėsi skirtingose pasakojimo dalyse. Pats pasakotojas suvokiamas kaip skirtingų lygiagrečiai egzistuojančių pasaulių dalyvis, užimantis skirtingas pozicijas erdvėje ir laike (Palmenfelt 2007, p. 7).

Tyrimo šaltiniai. Tyrimui reikalinga istorinė bei statistinė medžiaga buvo renkama Kauno regioniniame valstybės archyve (*KRVA*), Kauno apskrities viešosios bibliotekos Bibliografijos skyriaus Kaunistikos skyriaus fonduose (*KAVB BS KS*). Buvo remiamasi ir Statistikos departamento duomenimis, periodiniais leidiniais, kraštotyriminkų, urbanistų ir istorikų darbais. Pagrindinis šio darbo tyrimo šaltinis – lauko tyrimo medžiaga, autorės surinkta 2017–2021 m. Kauno miesto Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose. Iš viso tyrimo metu buvo apklausti 349 pateikėjai, naudojant pokalbio, išsamiojo ir pusiau struktūruoto interviu metodus (115 pateikėjų), taip pat remtasi anketine apklausa (popierinėmis (121 pateikėjas) ir elektroninėmis anketomis (151 pateikėjai)).

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, trys pagrindiniai dėstymo skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir priedai.

Įvade pristatomas temos aktualumas ir problematika, tyrimo objektas, darbo tikslas ir uždaviniai, darbo naujumas ir reikšmė, ginami teiginiai, tyrimo metodai ir metodologija, teorinė tyrimo prieiga, tyrimų apžvalga, darbe naudojami terminai.

Pirmajame skyriuje „Teoriniai, metodologiniai ir istoriniai tyrimo aspektai“ yra aptariama darbo teorinė ir metodologinė prieiga, lauko tyrimo eiga, sovietmečiu Kaune statytų rajonų istorinis kontekstas, istoriniai šaltiniai.

Antrajame skyriuje „Daugiasluoksnė Kauno gyventojų atmintis“ nagrinėjama atminties kauniečių pasakojimuose struktūra, jos savybės. Analizuojami atsiminimuose atsiskleidžiantys laikas ir erdvė, išskiriami skirtingoms amžiaus grupėms būdingi naratyvų bruožai.

Trečiajame skyriuje „Aplinkos ir gyvenamosios pokyčiai ir jų poveikis tapatybės formavimuisi“ analizuojama fizinė aplinka ir jos savybės, atsiskleidžiančios gyventojų atsiminimuose. Pasakojimuose išryškėja miestietiškumo–kaimiško dichotomija, sovietinės ideologijos poveikis gyventojų elgsenos dvilypumui ir konfliktiškumui, įvykę pokyčiai sovietmečiu statytuose rajonuose po Nepriklausomybės atkūrimo. Apibendrinama sovietmečiu statytų rajonų gyventojų tapatybė.

Disertacijos dėstymo dalyse išnagrinėti duomenys apibendrinami išvadose.

Darbo pabaigoje pateikiamas šaltinių (28 šaltiniai) ir literatūros (197 publikacijos) sąrašas, 4 priedai (autorės sudaryti klausimynai).

IŠVADOS

1. Remiantis J. ir A. Assmannų kultūrinės ir komunikacinės atminties teorija, etnografinis lauko tyrimas atskleidė, jog rajonų gyventojų atmintys pasižymi daugiasluoksniškumu ir daugialypumu. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojų pasakojimuose atspindi atsiminimai iš šių atminties lygmenų: individualios atminties, socialinės-komunikacinės atminties, kultūrinės atminties. Komunikacinė atmintis bei kultūrinė atmintis tarpusavyje yra persipynusios. Šių rūšių atsiminimais pateikėjai dalinasi tarpusavyje kasdien, neformalaus bendravimo būdu.

2. Vyraujantis pateikėjų atminties procesas – atminties transformacija. Individuali atmintis, paremta asmens patyrimais virsta komunikacine atmintimi, kuri tampa kultūrine atmintimi, būdinga tam tikrai žmonių grupei, šiuo atveju – rajonų gyventojams. Lauko tyrimo metu buvo pastebėti gana ryškūs kartų skirtumai – tam tikri atsiminimai, netgi panašūs pasakojimai buvo būdingi panašaus amžiaus pateikėjų grupėms: a) Pateikėjams, gimusiems XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje – šeštojo dešimtmečio I pusėje buvo būdingos tapatybės rūšys, susijusios su geografine aplinka – Kaunu, ar su atskiromis Kauno miesto dalimis ir etnine grupe. Pateikėjai save įvardino ne tik kaip kauniečius, bet ir kaip lietuvius bei kitų etninių grupių atstovus (rusus, žydus). Kai kurie pateikėjai savo tapatybę siejo su jų gyvenamu laikotarpiu (gyvenimu sovietmečiu) ir su to meto trauminėmis patirtimis. Šios amžiaus grupės pateikėjai, atvykę į Kauną iš mažesnių miestų ir kaimiškų vietovių, galėjo turėti dvikultūrę ar nuo gyvenamosios vietovės atskirtą tapatybę. b) Pateikėjai, gimę XX a. šeštojo dešimtmečio II pusėje – aštuntojo dešimtmečio II pusėje įvardijo save siejantys su etnine grupe, miestu ar tam tikru mikrorajonu. Dauguma pateikėjų vadino save lietuviais, kauniečiais, laikė save rajono dalimi. Jų tapatybės taip pat buvo susijusios ir su lytimi, ir su profesija. Kai kurie iš šių pateikėjų pareiškė nenorą save sieti su konkrečia geografine vietove. Kaip ir daugelio jų tėvai, šie pateikėjai turėjo atsiminimų, susijusių su trauminėmis patirtimis, gyvenimo Sovietų Sąjungoje dvilypumu. Asmenys, atvykę į Kauną iš mažesnių miestelių ar kaimiškų vietovių, turėjo ir turi lokalias tapatybes, susijusias su šiomis vietovėmis arba dvilypes, bikultūres, tapatybes. c) Pateikėjai, gimę XX a. devintojo dešimtmečio I pusėje – dešimtojo dešimtmečio pirmoje pusėje, įvardijo save kaip lietuvius, kauniečius, šiek tiek rečiau vadino save rajono gyventojais. Kai kurie iš jų nenorėjo sieti savęs su konkrečia geografine vietove. Šie respondentai galėjo turėti nuo vietovės atskirtą arba bikultūrę tapatybę. Analizuojant pateikėjų pasakojimus buvo pastebėta, kad tiek individualios,

ties komunikacinės atminties lygmenyje vyrauja individualaus lygmens atsiminimai apie gyvenimą rajone, bendravimą su kitais. Iš pasakojimų matyti, kad tame pačiame mikrorajone vaikystę ir paauglystę praleidę pateikėjai dažniau yra linkę savo tapatybę sieti su gyvenamuoju mikrorajonu. Pastebėta, kad tam tikri pasikartojantys motyvai visų amžiaus grupių kauniečių pasakojimuose galėjo atsirasti dėl to, jog pasakojimais buvo dalijamasi, taip pat dėl panašių patirčių, būdingų didesnėms pateikėjų grupėms.

3. Empirinės medžiagos analizė atskleidė, jog aplinkos savybės bei gyvenamosios pokyčiai nulemia pateikėjų kasdienybę, šios patirtys suformuoja atitinkamus atsiminimus. Atsiminimais gyventojai dalinasi tarpusavyje, taip formuojamas socialinės-komunikacinės atminties lygmuo. Socialinė komunikacinė atmintis transformuojasi į kultūrinę atmintį, taip tapdama pagrindu tapatybių formavimuisi. Analizuojant tyrimo medžiagą, išryškėjo toliau išvardijami aptartų Kauno rajonų aplinkos bei gyvenamosios pokyčiai, kurie galėjo nulemti gyventojų tapatybės formavimąsi.

Galima teigti, kad atminties išraiškų fiziniame aplinkoje nebuvimas nulemia naratyvų apie rajoną skurdumą. Kaip atskleidė tyrimo analizė, specifinio išplanavimo Kauno mikrorajonų aplinka stokoja fizinių materialų ženklų (paminklų, paveldo objektų), bylojančių apie šių vietų istoriją ir tapatybę, priskirtinų įkūnytą atminties apraiškoms. Palyginus su kitais Kauno mikrorajonais, galima pastebėti, kad istorinės Kauno miesto dalys (Centras, Senamiestis, Žaliakalnis, Panemunė, etc.) turi daugiau įkūnytą atminties objektų, kuriančių vietovės tapatybę, atsispindinčią gyventojų pasakojimuose. Tirtų Dainavos, Eigulių, Kalniečių, Šilainių rajonų gyventojai įkūnytą atminties objektų trūkumą lygino su šių objektų gausa istoriniuose Kauno rajonuose. Tirtų mikrorajonų fizinė aplinka vizualiai vertinant pasižymi vienodumu, monotoniškumu. Mikrorajono vietos šiuo metu neturi ryškiai išreikštos išskirtinės tapatybės, nėra suformuluoti aiškūs, išsiskiriantys pasakojimai apie atskiro mikrorajono tapatybę. Kasdieninės pateikėjų patirtys susiduria su mikrorajono vietomis bei objektais, atmintyje yra reflektuojamos, vėliau išreiškiamos atitinkamais pasakojimais. Pastebėta, kad mikrorajonų gyventojų pasakojimuose apie mikrorajoną ir jo gyvenamąsias erdves trūksta savasties, vietai būdingos tapatybės atspindžio. Pasakojimuose vyrauja kasdienybės praktikos, buitės, taip pat asmeninio gyvenimo detalės, asmeninio gyvenimo istorijos pasakojimai. Pateikėjų santykis su erdvėmis mikrorajone yra paremtas praktine jų funkcija: parkuose – ilsimasi, vedžiojami šunys, žaidžia vaikai, parduotuvėse ir turguje – apsiperkama, daugiabutyje name – gyvenama, miegama.

Galima prielaida, kad išreikštos vietovės tapatybės stoka, atsispindinti visose pateikėjų atminties formose (individualioje, komunikacinėje, kultūrinėje) ir jų pasakojimuose nulemia visų keturių mikrorajonų pateikėjų pasakojimų ir su jais susijusių tapatybių panašumą.

Sovietmečiu viešojoje erdvėje vyravo oficialieji – didieji naratyvai apie sovietmečiu statytus, tuo metu naujus, mikrorajonus. Didiesiems naratyvams buvo būdingi pasakojimai apie nuolatinę pažangą, besivystančią pramonę, gerėjantį buitinį aprūpinimą, statomą komunizmą, šviesų komunizmo rytojų. Tuo metu vyravo šūkis „Kiekvienai šeimai – po būstą“. Nepriklausomybės laikotarpiu, šiems naratyvams sunykus, pradingus iš komunikacinės atminties sferos, jų vietos neužpildė jokie kiti pasakojimai. Vyresnio amžiaus pateikėjų pasakojimuose apie viešąsias mikrorajono erdves sovietmečio pabaigoje ar nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu galima aptikti *griuvimo, apleistumo, šaltumo, netvarkingos fizinės aplinkos* motyvus. Kartais šiems pasakojimams, kaip kontrastas pateikiami pasakojimai iš sovietmečio, brandaus socializmo laikotarpio apie tuo metu vyravusią šviesesnę situaciją, ekonominę pažangą.

XXI a. antrojo dešimtmečio antrojoje pusėje pastebima mikrorajono erdvių kaita – atnaujinama rajono infrastruktūra, tvarkomos viešosios erdvės, renovuojama fizinė mikrorajonų aplinka, sietina su Europos Sąjungos investicinių lėšų panaudojimu miestų infrastruktūrai atnaujinti. Pateikėjai savo pasakojimuose pabrėžia teigiamus pokyčius jų gyvenamuose mikrorajonuose. Nors mikrorajonai keičiasi, renovuojami, gražinami, tačiau jų gyventojai naujų pokyčių išsamiai apibūdinti, verbalizuoti dar nesiima. Dar reikia laiko, jog mikrorajonų gyventojų naujos patirtys būtų apmąstytos ir pereitų į komunikacinės atminties, o vėliau ir į kultūrinės atminties sferas. Galima pastebėti, jog apie šiuos fizinės aplinkos atnaujinimus nėra pasakojamas (arba nėra pakankamai pasakojamas) vyraujantis naratyvas, kuris vienyty mikrorajono gyventojus. Mikrorajone vis dar nėra stiprių bendruomenės ryšių, o taip pat bendruomenę vienijančių pasakojimų. Viena iš prielaidų, galinčių nulemti tokių pasakojimų atsiradimą – įvykiai ar pokyčiai mikrorajono aplinkoje, vienijantys bendruomenę, kuriuos pajustų visi jo gyventojai. Komunikacinės ir kultūrinės atminties lygmenyse nėra kuriami ir vartojami pasakojimai, kurie įprasmintų atnaujintas viešąsias erdves, o senieji naratyvai jau yra užmiršti arba nebepritaikomi dabartinėmis gyvenimo sąlygomis.

Pastebėta, kad teigiamo pobūdžio prisiminimai, susiję su vaikyste, praleista kieme, skatina pateikėjus tapatintis su gyvenamąja vieta. Didžioji dalis pateikėjų, kurie save įvardino kaip mikrorajono gyventojus, papasakojo apie vaikystę, praleistą žaidžiant kieme. Individualios atminties lygmenyje vyraujantys atsiminimai apie laisvę, savarankiškumą, draugystę bei kitas džiugias patirtis mikrorajone, vėliau asmens yra panaudojami konstruojant lokalią tapatybę, susijusią su gimimo ar gyvenamąja vieta.

Kitas svarbus elementas, išryškėjęs pateikėjų pasakojimuose – totalitariniam režimui būdingas paternalizmo principas, siekiantis kontroliuoti visas asmens gyvenimo sritis, atsispindintis ir mikrorajono planavime. Tai nulėmė tiek fizinės aplinkos bruožus mikrorajone, tiek mikrorajonų gyventojų kasdienybę, jų sprendimus ir patirtis. Šios patirtys „nusėdo“ gyventojų individualiose

atmintyse. Gyventojai dalinosi savo patirtimis tarpusavyje, taip šios patirtys perėjo į socialinės-komunikacinės atminties lygmenį. Tyrimas atskleidė, jog panašius pasakojimus apie apsigyvenimą mikrorajone sovietmečiu, apie pokyčius mikrorajone atkūrus Nepriklausomybę, apie gyvenimo mikrorajone kasdienybę, apie „važiavimą į miestą“ iš savo rajono pasakoja įvairaus amžiaus ir socialinės padėties pateikėjai. Šiuos pasakojimus jie internalizavo, priėmė kaip savus, todėl daugelis jų tapo mikrorajono gyventojų komunikacinės atminties dalimi. Atsiminimuose apie sovietmetį išryškėja ir trauminės patirtys. Skaudūs, nepatogūs atsiminimai yra išsakomi netiesiogiai arba pasakojant išlaikomos pauzės, nutylėjimai. Iš kaimiškų vietovių į ankstyvojo sovietmečio Kauną atvykusių pateikėjų pasakojimuose vyrauja motyvai apie sunkias ir pavojingas gyvenimo sąlygas provincijoje pokariu. Siekiant užtikrinti savo ar savo šeimos saugumą, gyvenimą geresnėmis sąlygomis, buvo kraustomasi iš kaimo į miestus.

Sovietmečiu daugelis apsigyvenusių mikrorajone buvo atvykėliai iš kaimiškų vietovių. Pirmieji rajono gyventojai savo pasakojimuose prisimena praeityje vyravusį didesnį bendruomeniškumą, taip pat ūkines veiklas daugiabučiuose namuose ir jų apylinkėse, kurias galima įvardinti kaip kaimiško gyvenimo būdo relikto – sodo gėrybių sandėliavimą, daržovių ir net paukščių auginimą, talkas, „spekuliaciją“ – perpardavinėjimą. Šiomis veiklomis buvo užsiimama taip pat dėl sovietmečiu buvusio prekių ir paslaugų trūkumo. Nepriklausomybei atėjus, šios veiklos ėmė nykti, nes dėl pasikeitusios politinės ir ekonominės santvarkos sumažėjo arba visai išnyko poreikis.

Natūrali laikotarpų, kartų, technologinio išsivystymo, ekonominės sistemos kaita taip pat nulėmė gyventojų tapatybių formavimosi procesus. Mikrorajonų gyventojų pasakojimuose atsispindi istorinio laikotarpio nulemti gyvenimo būdo pokyčiai, kartų kaita – daugelis mikrorajonų gyventojų vieni kitų nepažįsta, vaikai nebežaidžia kieme. Pasikeitusi demografinė situacija – nedaug likę pačių pirmųjų, vyriausiųjų rajono gyventojų. Nėra retas reiškinys – nuomojami butai, kuriuose apsigyvena nuomininkai, nesiejantys savęs su mikrorajonu, kuriame gyvena. Į trečiąją ir ketvirtąją dešimtį įkopusiems jauniems žmonėms gyvenimas nuosavame name atrodo siekiamybė, todėl šios kartos atstovų nedaug. Didžiosios pramonės įmonės, kurių gyventojams būdavo suteikiami butai, šiandien jau nebeegzistuoja. Dabartiniai mikrorajono gyventojai užsiima įvairia veikla, verčiasi įvairiais verslais, priklauso įvairiems socialiniams sluoksniams. Šių gyvensenos pokyčių visuma nulemia tai, jog didesnė dalis sąlyginai jauno amžiaus asmenų nesieja savęs su mikrorajonu, kuriame jie gyvena.

4. Šiuolaikinio miesto žmogaus tapatybė yra daugialypė, siejama su keletu tapatybės rūšių, kurios yra išreiškiamos skirtingose gyvenimo situacijoje. Apibendrinant galima teigti, jog Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonų gyventojai pasižymėjo kelių tipų tapatybėmis: 1) susijusiomis su vieta; 2) nuo vietos atskirtomis, „išvietintomis“ (angl. *displaced*) tapatybėmis;

3) tapatybėmis, susijusioms su trauminėmis atmintimis apie gyvenimą totalitarinio režimo sąlygomis; 4) tapatybėmis, susijusiomis su profesija, pomėgiais, gyvenimo stiliumi.

Su vieta siejamos tapatybės yra susijusios su konkrečia šalimi, miestu, mikrorajonu ar istoriniu miesto rajonu. Prie šios tapatybių grupės galima priskirti dvikultūros tapatybes, taip pat su etnine kilme susijusias tapatybes. Gausi dalis sovietmečiu statytų rajonų gyventojų yra atvykę iš kaimiškų vietovių, jų ryšiai su gimtine dar yra glaudūs, jie palaiko glaudžius ryšius su kaimiškose vietovėse gyvenančiais giminaičiais, neretai ten turi nekilnojamojo turto. Dalis šių pateikėjų pasižymi dviguba tapatybe – save sieja su gimtine ir dabartine gyvenamąja vieta. Nuo gyvenamosios vietos atskirtos tapatybės atstovų grupei iš dalies būtų galima priskirti ir dvikultūros tapatybės atstovus ir tuos pateikėjus, kurie nesieja savęs su gimtuoju rajonu, mikrorajonu, miestu ar šalimi. Jie pabrėžia, jog yra pasaulio ar Europos piliečiai. Sovietmečiu suformuotoms asmenų tapatybėms būdingi tokie bruožai – prislopinta saviraiška, užguitumas, nerimas, įtarumas, uždarumas, disfunkcinių santykių neatpažinimas, internalizuota priespauda, noras pritapti ir būti kaip visi. Tapatybės, susijusios su asmens profesija, pomėgiais, gyvenimo stiliumi, dažniausiai yra siejamos su individualistinėmis vertybėmis. Taigi sovietmečiu statytų Kauno rajonų gyventojų tapatybės yra daugialypės, kelių rūšių, kurios gali pasireikšti skirtingose gyvenimo situacijose.

5. Tirti Kauno rajonai tarpusavyje beveik neturi esminių skirtumų, todėl jų gyventojų pasakojimus nėra tikslu skirstyti pagal tai, iš kurio mikrorajono jie yra kilę ar gyvena šiuo metu. Galima daryti prielaidą, jog skirtingų mikrorajonų gyventojų pasakojimuose neatsispindi specifiškumas, nes jiems neturėjo didelės įtakos mikrorajonų atsiradimo aplinkybės, pastatymo laikmetis, Kauno miesto dydis. Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonai buvo statomi XX a. septintojo dešimtmečio antroje pusėje – devintojo dešimtmečio pabaigoje. Vertinant šią laiko trukmę žmogaus gyvenimo ciklo ir gyvensenos sovietmečiu Kaune sąlygomis, reikėtų pastebėti, kad tai nėra labai didelis laiko tarpas. Analizuojant miesto dalių skirtumus, Kaune vertėtų akcentuoti skirtį tarp mikrorajonų ir istorinių Kauno miesto dalių. Šioje priešpriešoje telpa esminiai skirtumai tiek tarp fizinės miesto dalių aplinkos bruožų, tiek tarp juose esančių įkūnytų atminties apraiškų. Miesto kultūrinis centras yra vieningas darinys, pritraukiantis viso miesto gyventojus. Mikrorajonuose esantys sovietmečiu suplanuoti viešojo ir visuomeninio gyvenimo centrai kultūrine ir socialine prasme negali būti miesto centro konkurentai. Pateikėjai savo pasakojimuose nuo sovietmečio iki šiol vartoja *emic* sąvoką „važiuoti į miestą“, norėdami pabrėžti skirtį tarp miesto centro ir jų gyvenamo mikrorajono. Aptartų rajonų aplinka yra vieta, turinti ir provincijos, ar kaimiškos vietovės savybių. Gyventojai nors ir gyvena miesto teritorijai priklausančioje erdvėje, tačiau ji nėra jų pačių vertinimu visiškai pilnaverte miesto erdve, nes negali patenkinti visų jų socialinių ar kultūrinių poreikių. Reikia atkreipti dėmesį ir į kitą *emic*

sąvoką – „miegamieji rajonai“. Taip šnekamojoje kalboje įvardijama rajonų funkcinė paskirtis, siekiant tenkinti praktinius jų gyventojų poreikius.

6. Nagrinėjant pateikėjų pasakojimus, paaiškėjo, kad XX a. aštuntajame dešimtmetyje – XXI a. I dešimtmečio viduryje Dainavos, Kalniečių, Eigulių, Šilainių rajonuose gyvenantys vaikai ir paaugliai buvo linkę skirstyti savo aplinką į savą ir svetimą, į savo kiemo ir kitų kiemų. Vėliau šis teritorijų skirstymas išnyko. Tokį mikrorajono erdvių skirstymą į savą ir svetimą galima priskirti binarinio mąstymo apraiškoms. Jaunesnio amžiaus pateikėjų, gimusių po Nepriklausomybės atkūrimo, pasakojimuose mikrorajonų erdvės yra labiau individualizuotos, asmeniškesnės, susijusios su jų kasdienybe, siejant jas su žaidimais kartu su bendraamžiais šių mikrorajonų erdvėse, santykiais su jų šeima ir draugais bei asmeninio gyvenimo istorijomis.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

(Publikacijos disertacijos tema)

1. Račaitytė, K. 2019. XX a. II pusės Kauno demografinės kaitos atspindžiai gyventojų pasakojimuose. *Res Humanitariae*, XXV (25), Klaipėda: Klaipėdos universitetas, p. 95–121.
2. Račaitytė, K. 2021. XX a. Viešosios erdvės kauniečių atsiminimuose ir jų poveikis miesto gyventojų tapatybei. *Lituanistica*, t. 67, Nr. 4, p. 305–318.
3. Račaitytė, K. 2021. The identity of Kaunas inhabitants: the memories of three generations. Collection of articles of „Scholarly Readings of Young Historians VI“, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, p. 58–69.

CONFERENCE PARTICIPATION

(Pranešimai konferencijose)

1. 2018 m. gegužės 3–4 d. Vilniuje, Lietuvos istorijos institute, skaitytas pranešimas III nacionalinėje doktorantų konferencijoje „Veritas Ethnologica“. Pranešimo tema: „Kauno gyventojų tapatybė: atminties kaita XX a. vid. – XXI a. pr. naratyvuose. Teoriniai ir metodologiniai aspektai”
2. 2018 m. gegužės 7–8 d. skaitytas pranešimas seminare ir studentų doktorantų dirbtuvėse Thomas Hylland Eriksen vizito metu Vytauto Didžiojo universitete. Pranešimo tema: „The identity of Kaunas inhabitants: the shift in memory during mid XX century–XXI century. Theoretical and methodological aspects of research”
3. 2018 m. gegužės 30 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete skaitytas pranešimas „Tapatybės samprata ir atmintis Lietuvos etnologiniuose tyrimuose“ Vytauto Didžiojo universiteto doktorantų klubo organizuotoje tarpdisciplininėje jaunųjų tyrėjų konferencijoje „Nuo idėjų iki rezultatų“
4. 2018 m. rugpjūčio 29–31 d. Estijoje, Tartu universitete skaitytas pranešimas tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Historical Approaches in Contemporary Research Field: Making Connections“. Pranešimo tema – „The construction of images from the past in the stories of Kaunas districts residents: practical and theoretical aspects of research“ (liet. „Praeities vaizdinių konstravimas Kauno mikrorajonų gyventojų pasakojimuose: praktiniai ir teoriniai tyrimo aspektai“).
5. 2019 m. balandžio mėn. 14–17 d. Ispanijos karalystėje, Santjago de Komposteloje, Santjago de Kompostelos universitete skaitytas pranešimas 14-ame tarptautiniame SIEF (International Society for Ethnology and Folklore) kongrese „Track Changes: Reflecting on a Transforming

- World“ (sekcijoje (Nar03) - To narrate narrators: a "Making of"). Pranešimo tema – „Narratives of Soviet and Post-Soviet Spaces: a Case Study of Kaunas“ (liet. „Sovietinių ir postsovietinių erdvių naratyvai: Kauno atvejis“)
6. 2019 rugpjūčio mėn. 14–18 d. Latvijoje, Cėsyje, tarptautinėje doktorantų vasaros mokykloje „Baltic Summer School of Anthropology“ pristatytas tyrimas. Pranešimo tema: „The identity of Kaunas’ inhabitants: the memories in the narratives of the mid-20th to the early 21st century“.
 7. 2019 09 18–20 d. Vilniuje, Literatūros ir tautosakos institute skaitytas pranešimas 9-ojoje tarptautinėje jaunųjų folkloristų konferencijoje „(Ir)relevance of Classical Folkloristics in the 21st Century“. Pranešimo tema - „A New Approach to the Memory Narratives of Habitants of Kaunas Districts: Theory of Micro Narrative“
 8. 2020 m. vasario 13 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete vykusiame tarptautiniame doktorantų seminare „Etnographic experience in city festivals: perspectives on performance and identity“ (liet.„Etnografinės patirtys miesto festivaliuose: atlikimo ir tapatybės perspektyvos“) skaitytas pranešimas „Narratives of Soviet and Post-Soviet spaces: a Case Study of Dainava Park“ (liet. „Sovietinių ir posovietinių erdvių naratyvai: Dainavos parko atvejis“)
 9. 2020 m. lapkričio 27–28 d. Latvijoje, Valmieros muziejuje vykusioje tarptautinėje konferencijoje „Scholarly Readings of Young Historians VI. Turning Points in the History of the Baltic Sea Region: People, Ideas, Events“ skaitytas pranešimas „The identity of Kaunas inhabitants: the memories of three generations“ (liet. „Kauno gyventojų tapatybė trijų kartų kauniečių atsiminimuose“).
 10. 2021 m. gruodžio 9 d. Kaune, Kauno kolegijoje vykusioje tarptautinėje mokslinėje-praktinėje konferencijoje „Menas, dizainas, kalbos ir ugdymas: teorijos ir praktikos inovacijos“ (angl. Art, design, languages and education: innovations in theory and practice) skaitytas pranešimas „Ethnographic photography: visual analysis methods for interpreting urban spaces“.
 11. 2022 m. birželio 13–16 d. Rejkjavike, Islandijoje, Islandijos universitete tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „RE:22, Nordic “Ethnology and Folklore Conference“ skaitytas pranešimas „Remembering and Experiencing Post Soviet Urban Spaces in Kaunas: the Formation of Identities of Urban Residents“ (sekcijoje „Revisiting place: Sensual encounters with everyday heritage in the urban landscape“).

CURRICULUM VITAE

Vardas, pavardė	Karina Račaitytė-Kučiauskiė
Gimimo data ir vieta	1990 08 29, Kaunas
Adresas	Kultūrų studijų katedra, Vytauto Didžiojo universitetas, V. Putvinskio g. 23-416, 44243 Kaunas
Išsilavinimas	
2009 m.	Kauno S. Dariaus ir S. Girėno gimnazija
2013 m.	Etnologijos bakalauras, Vytauto Didžiojo universitetas
2015 m.	Lyginamųjų kultūrų studijų magistras ir socialinio darbo gretutinių studijų programa, Vytauto Didžiojo universitetas
2017–2021 m.	Etnologijos krypties doktorantūros studijos, Vytauto Didžiojo universitetas
Papildoma informacija	
2020 m.	Laimėtas Lietuvos mokslo tarybos konkursas paramai už studijų rezultatus gauti 2020 metais
Moksliniai interesai	Atminties pasakojimai, kultūrinė atmintis, miesto kultūra, miesto gyventojų tapatybė

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR OF THE DISSERTATION

Karina Račaitytė-Kučiauskienė was born on 29 August 1990 in Kaunas, Lithuania. She studied ethnology at Vytautas Magnus University from 2009 to 2013 and obtained a bachelor's degree in Ethnology and Folklore Studies (Bachelor's Paper title: "Celestial bodies and meteorological phenomena in traditional Lithuanian folk work and wedding songs"). From 2013 to 2015, K. Račaitytė-Kučiauskienė studied in the Comparative Cultural Studies program at Vytautas Magnus University and obtained a master's degree in Ethnology and Folklore Studies (Master graduation thesis title "Influence of cultural and social environment when choosing to study abroad"). From 2011 to 2015 she studied part time study program of Social work at Vytautas Magnus University and obtained a qualification of a social worker (Part time studies graduation thesis title: "Professional roles of a social worker in order to avoid age based discrimination"). From 2017 to 2021, she studied at the joint doctoral program in the field of ethnology at Vytautas Magnus University, Klaipėda University, and The Lithuanian Institute of History. 2020 she received Lithuanian Science Council stipend for doctoral students for great study results.

Scientific interests: Memory narratives, cultural memory, urban culture, identities of city inhabitants.

Contacts: karina.racaityte@gmail.com

Karina RAČAITYTĖ-KUČIAUSKIENĖ

**IDENTITY AND MEMORIES OF KAUNAS CITIZENS: NARRATIVES OF PEOPLE
LIVING IN RESIDENTIAL AREAS OF THE SOVIET TIME
(MIDDLE OF 20TH C. – BEGINNING OF 21ST C.)**

Summary of Doctoral Dissertation

Editors: Asta Leskauskaitė (English)

Rita Masiliūnienė (Lithuanian)

Spausdino – Vytauto Didžiojo universitetas

K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas

Užsakymo Nr. 22-144. Tiražas 15 egz. 2022 10 03.

Nemokamai.